

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDWARD J. ERICKSON

GELİBOLU

OSMANLI HAREKÂTI

Çeviren: ORHAN DÜZ

EDWARD J. ERICKSON
GELİBOLU, OSMANLI HAREKÂTI

ÖZGÜN ADI
GALLİPOLİ THE OTTOMAN CAMPAIGN

COPYRIGHT © EDWARD J. ERICKSON 2010
PEN&SWORD İLE YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYIMLANMIŞTIR

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
ORHAN DÜZ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

DİZİ DANIŞMANLARI
W. UĞURAL VANTHOFT, HALUK ORAL, ŞAHİN ALDOĞAN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GÖZDEN GEÇİREN
ŞAHİN ALDOĞAN

DÜZELTİ
ŞAHİKA TOKEL

DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM (SERT KAPAK): NİSAN 2012, İSTANBUL
II. BASIM: MART 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-433-1

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Çanakkale Savaşı

*gelibolu
osmanlı harekâtı*

EDWARD J. ERICKSON

Çeviren: Orhan Düz

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Görsel Listesi	vii
Harita Listesi	ix
Haritalardaki İşaretler	xi
Çizelge Listesi	xiii
Giriş	1
Birinci Bölüm	
Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Hazırlıkları, 1912-24 Nisan 1915	9
İkinci Bölüm	
Çıkarmalar, 25 Nisan-1 Mayıs 1915	65
Üçüncü Bölüm	
Kilitlenme, 2 Mayıs-6 Ağustos 1915	137
Dördüncü Bölüm	
Anafartalar, 7 Ağustos 1915-8 Ocak 1916	213
Beşinci Bölüm	
Beşinci Ordu'nun Geri Bölgesi	277
Ekler	
Ek A: Mühimmat Raporları, 14 Ağustos 1914-18 Mart 1915	305
Ek B: Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 25 Nisan-1 Mayıs 1915	307
Ek C: Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 1 Mayıs-5 Ağustos 1915	313
Ek D: Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 6 Ağustos 1915-9 Ocak 1916	317
Ek E: Kurtuluş Savaşı'na katılan Çanakkale Savaşı Komutanları	329
Notlar	341
Seçilmiş Kaynakça	345
Dizin	373
	387

*Beni bu kitabı yazmaya teşvik eden dostlarıma ithaf
edilmiştir:*

Stephen P. Dawkins, ABD Dışışleri Bakanlığı (emekli)

Saygıdeğer Dr. Wayne D. Pokorny

Profesör Yigal Sheffy, Tel Aviv Üniversitesi

Profesör John Gooch, Leeds Üniversitesi

Profesör Keith Wilson, Leeds Üniversitesi

Bayan Jennifer Collins

Görsel Listesi

1. Yürüyüş esnasında mola veren Osmanlı askerleri.
2. Bir Osmanlı topçu birliği mürettebatı.
3. Mustafa Kemal.
4. İsmi bilinmeyen genç bir Osmanlı topçu subayı.
5. Osmanlı askerleri bir torpil topunu taşıırken.
6. Yarbay Mustafa Kemal.
7. Onbaşı Seyit.
8. Teğmen Hasan Efendi.
9. 1: 25.000 ölçeğindeki bir Osmanlı haritası.
10. Yüzbaşı Halis'ten 27. Piyade Alay Komutanı Yarbay Şefik'e gönderilmiş kısa bir muharebe raporu.
11. Binbaşı Hüseyin Avni.
12. XV. Kolordu'ya bağlı Çanakkale gazileri.
13. Madalyalı gaziler.
14. Mareşal Mustafa Kemal.
15. General Otto Liman von Sanders Almanya'da.
16. Osmanlı siperleri, 1915.
17. General Otto Liman von Sanders Çanakkale Savaşı sonrasında ekibiyle birlikte İstanbul'da.

Harita Listesi

Bu kitaptaki haritalar, şaşırtıcı biçimde toplam 124 adet renkli harita içeren Çanakkale Savaşı'na dair üç ciltlik resmi Türk tarihinden alınmıştır. Bu haritalara, olaylara ilişkin bilgilerimizi önemli ölçüde artıran grafik bilgileri eklenmiştir. Bu özellikle hangi Osmanlı birliklerinin muharebeye katıldıklarını ve bu birliklerin nerelerde konuşlandıklarını anlamak açısından faydalıdır. Haritalar aynı zamanda, Osmanlı muharebe düzenlerinin tutarlı bir şekilde kavranmasına da yardımcı olmaktadır. Bu haritalar, Türk askeri arşivlerinde bulunan, Osmanlı Ordusu'nun cepheden gönderilen taktik haritalarına, harp ceridelerine ve durum raporlarına dayanmaktadır. Zaman zaman tashihler ve baskı hataları olsa da haritalar genel olarak doğrudur. Bu kitapta yer alan 24 adet Türk haritası, Ankara'daki Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın izniyle kullanılmıştır.

Harita 1.1:	Gelibolu savunma kuvvetleri, 1912.....	14-15
Harita 1.2:	7. ve 9. Piyade Tümenleri'nin durumu, 18 Şubat 1915.....	24-25
Harita 1.3:	Çanakkale topçu mevzileri, 18 Mart 1915.....	30-31
Harita 2.1:	9. Piyade Tümeni, 31 Mart 1915.....	71
Harita 2.2:	Beşinci Ordu, 25 Nisan 1915.....	74
Harita 2.3:	Türk askerlerinin Anzaklara yaklaşma yürüyüşü, 25 Nisan 1915.....	81
Harita 2.4:	19. Piyade Tümeni'nin taarruzu, 27 Nisan 1915.....	93

Harita 2.5:	Seddülbahir'deki topçu destek birlikleri.....	102-103
Harita 2.6:	26. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'nun durumu, 25 Nisan 1915.....	112-113
Harita 3.1:	Güney Grubu kuvvetleri, 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece yapılan taarruz, 1915.....	144-145
Harita 3.2:	19 Mayıs 1915 tarihinde Arıburnu cephesindeki taarruz.....	155
Harita 3.3:	Üçüncü Kırte Muharebesi, ilk günkü taarruzlar ve Osmanlı Ordusu'nun karşı taarruzu, 4 Haziran 1915.....	166-167
Harita 3.4:	9. Piyade Tümeni'nin taarruz düzeni ve genel durum, saat 01.00, 6 Haziran 1915.....	169
Harita 3.5:	Kerevizdere Muharebesi, taarruz ve karşı taarruz, 21-22 Haziran 1915.....	174-175
Harita 3.6:	Zığındere, Güney Grubu savunma durumu ve Britanya taarruzu, 28 Haziran 1915.....	178-179
Harita 4.1:	Kuzey Grubu'nun genel savunma durumu, 6 Ağustos 1915.....	222-223
Harita 4.2:	Anzak Kanlısırt taarruzu ve Osmanlı karşı taarruzları, 6 Ağustos 1915.....	225
Harita 4.3:	6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece ile 7 Ağustos 1915 tarihlerinde Osmanlı Ordusu'nun durumu ve Conkbayırı kuşatma planı.....	230-231
Harita 4.4:	8 Ağustos 1915 sabahı Conkbayırı'nda durum ve İngiliz taarruz planı.....	238
Harita 4.5:	9 Ağustos 1915 sabahı Anafartalar Limanı'nda durum ve o gün gerçekleşen taarruzlar.....	246-247
Harita 4.6:	10 Ağustos 1915 sabahı Conkbayırı'nda durum ve Osmanlı karşı taarruzu.....	252-253
Harita 4.7:	Yusufçuktepe ve Bombatepe'de genel durum, 21 Ağustos 1915.....	262-263
Harita 4.8:	Beşinci Ordu kuvvetlerinin genel durumu, 31 Ağustos 1915.....	266-267
Harita 5.1:	Beşinci Ordu'nun menzil hatları, 31 Ağustos 1915.....	288-289

Haritalardaki İşaretler

	Piyade
	Topçu
	İstihkâm
	Süvari
	Sıhhiye
	Lojistik tren
	Muhabere
	Top
	Obüs
	Işıldak
	Otomatik silah
	Makineli tüfek
	Karargâh yeri

Çizelge Listesi

Çizelge 3.1:	Taarruz gücü, Kuzey Grubu (Topçu ve Kolordu Desteği Hariç).....	156
Çizelge 3.2:	Birlik Zaiyat Raporları, 19 Mayıs 1915.....	160
Çizelge 3.3:	Güney Grubu Zaiyatı (Ölü, Yaralı ve Kayıp), 28 Haziran-5 Temmuz 1915.....	189
Çizelge 4.1:	Beşinci Ordu Birliklerinin Yeniden Düzenlenmesi, 9-20 Ocak 1916.....	273-274
Çizelge 5.1:	Osmanlı Ordusu Zaiyatı, Çanakkale Savaşı.....	299
Çizelge A.1:	Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 2. Topçu Tugayı Alaylarının Mühimmat Durumu, 14 Ağustos 1914.....	307
Çizelge A.2:	Topçu Silahlarının Durumu, 26 Şubat 1915.....	309
Çizelge A.3:	Cephane Harcamaları: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Raporu, 18 Mart 1915.....	310
Çizelge A.4:	Özel Mayın Tarlaları-Çanakkale Boğazı.....	311

Giriş

Çanakkale (Gelibolu) Savaşı, dünya genelinde ilgi toplamaya devam etmektedir. Tarihçi George H. Cassar'ın iddiasına göre “İngilizce konuşulan dünyada Gelibolu hakkında yazılan kitaplar, Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer herhangi bir muharebe hakkında yazılan kitaplardan daha fazladır.”¹ Gelibolu seferi, modern müşterek amfibi harekâtları çok uluslu ortak harekâtlarla birleştirmesi açısından Birinci Dünya Savaşı muharebeleri içinde benzersiz bir yere sahiptir. Bu muharebe, Homeros'un Troya harabelerinden Çanakkale'ye uzanan klasik ve romantik yerleri ve anıları barındıran bir arazide gerçekleşmiştir. Sırf Gelibolu ismi bile çelişkili duygular uyandırmaktadır; bu savaş iki nedenden ötürü, belki de Birinci Dünya Savaşı'nda “Ya başka türlü olsaydı?” sorusunun en çok gündeme geldiği muharebedir. Birincisi, Çanakkale Savaşı'nın arka planında, İtilaf kuvvetlerinin Birinci Dünya Savaşı'nı iki yıl erken bitirecekleri koşullara yol açabilecek birinci sınıf bir büyük strateji yatıyordu. Bu da 1916-18 yılları arasında kan dökülmesini önleyebilir, Çarlık Rusyası'nı devrimden kurtarabilir ve talihsiz Versay Antlaşması'ndan kaçınılmasını sağlayabilirdi—aslında böylece de 20. yüzyılın seyrini tümünden değiştirebilirdi. İkincisi, Çanakkale Savaşı İngiltere açısından en azından üç defa (18 Mart, 25 Nisan ve 6 Ağustos 1915) ucuz atlatılmıştı; kaldı ki

kolaylıkla kazanılabilecek bir savaşı. İngiltere için Çanakkale Savaşı bir felaket oldu. Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar için bu savaş, 20. yüzyıla girerken bir olgunluk sınavıydı. Türklere gelince, bu savaş muazzam derece önemliydi. Zira Türklerin 17. yüzyıldan beri ilk kez büyük bir Avrupa gücünü yenilgiye uğrattıkları bu savaş yeni bir ulusal kimliğin ve gururun doğmasındaki eşik noktasını teşkil ediyordu.

Çanakkale Savaşı ve muharebeleri hakkındaki İngilizce tarih yazımında, geride bıraktığımız doksan yıl boyunca çoğunlukla Batılı kaynaklar kullanılmıştır.² Bu eserlere en bilindik örnekler olarak şunları verebiliriz: C. F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi: Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, Cilt 1 ve 2; C. E. W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-1918: The Story of ANZAC*, Cilt 1-2 (1942); Alan Moorehead, *Gelibolu*; Robert Rhodes James, *Gallipoli, The History of a Noble Blunder* (1965); Nigel Steel ve Peter Hart, *Gelibolu Yenilginin Destanı*; Philip J. Haythornthwaite, *Gallipoli 1915, Frontal Assault on Turkey* (1991); ve Michael Hickey, *Gallipoli* (1995). Bu eserlerde yer alan Osmanlı tarafına dair bilgilerin çoğu söz konusu savaşa katılmış Almanların anılarından ve kaynaklarından derlenmiştir. Örneğin: Hans Kannengiesser, *Çanakkale’de Türklerle Beraber*; Carl Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915* (1927); ve Otto Liman von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl* (İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Eşref Bengi Özbilen, 2010). Ayrıca savaştaki Osmanlı tarafına dair İngilizce yazılmış tarihi kaynaklarda yer alan ilave bilgiler çoğunlukla ya savaşa kısmen katılmış Türklerin anılarından ya da Maurice Larcher’in ünlü *Büyük Harp’te Türk Harbi*, Cilt 1-2-3 (Matbaa-yı Askeri, çev. Mehmet Nihat, 1927) adlı kitabından derlenmiştir. Ancak bu

kitapta faydalanılan kaynakların sadece yüzde 12'si Osmanlı kaynakları iken geri kalan yüzde 88'i Avrupa kaynaklarıdır. Tüm bunların sonucu, eksik bilgi ve anlayış zemini üzerine inşa edilmiş bir "tarih" yapısıdır.

Avrupa merkezli bu bilgi dağarcığı, Çanakkale Savaşı'na ilişkin doğru olmayan fakat genel kabul gören bir dizi inanca yol açtı. Osmanlı zaferine ilişkin en fazla kabul gören fikir, Türklerin İtilaf kuvvetlerinin planlarını etkisiz kılmak için inatla, uzun bir süre bu kuvvetlerin bir dizi hatasına bel bağlamış olduklarıdır.³ Taktik muharebelere ilişkin yakın zamanlı bir tarihi kaynak, İngiliz komutasının hatalarını, kara ve deniz kuvvetleri arasındaki sürtüşmeyi, birliklerin ve birlik komutanlarının deneyimsizliğini yenilginin nedenleri olarak göstermektedir.⁴ Harekât seviyesinde ise, 1995 yılında yazılmış bir çalışmada şu görüşe yer verilmektedir: "Türkler yarımada muharebeye hazır daha fazla birlik bulundurdıkları için, kritik noktalara daima daha fazla asker sevk etme olanağı buldular."⁵ 2003 yılında yayımlanan üçüncü bir tarih kitabına göre sefer, stratejik düzeyde iyi planlanmamış ve beceriksizce yürütülmüştü.⁶ Avustralya ve İngiltere resmi tarih kaynaklarını da içeren daha eski tarih kitapları ise bu konular hakkında farklı görüşler öne sürse de temelde, İtilaf kuvvetlerinin savaşı neden kaybettiklerini açıklayan birer savunma mahiyetindedir.⁷ Genel olarak bakıldığında, İngilizce yazılmış tarih kaynakları, Osmanlı zaferini aktif değil de pasif bir zafer olarak görmektedir.⁸ Batılı tarihi kaynakların Türklerin zaferi niçin kazandıklarına ilişkin olarak öne sürdükleri ilave nedenler temelde iki görüşe dayanır. Birincisi, zaferi Liman von Sanders ve Mustafa Kemal'in komutanlıklarına, ikincisi de onların komutasında savaşan askerlerin inanılmaz çetin ve dirençli olmasına bağlar.⁹

Batılı tarihçiler Çanakkale muharebelerini ancak yakın zamanlarda Osmanlı bakış açısından yeniden değerlendirmeye başlamışlardır. Buna göre cesaret unsuru ile Alman kumandasının yardımlarının önemli payına karşın, bunların Osmanlı muharebe etkinliğine ilişkin daha geniş bir tablonun bir parçasından öte olmadığı gittikçe açıklık kazanmaktadır.¹⁰ Bu noktada belirtilmelidir ki Tim Travers'in son çalışması *Gelibolu 1915*, Edward Erickson'ın *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Kerim Bağrıaçık, 2009) ve Robin Prior'un *Gallipoli, The End of the Myth* (2009) adlı kitapları, Osmanlı Ordusu'nun seferine ilişkin daha incelikli bir kavrayış edinebilmek için Türk resmi kayıtlarını ve askeri arşivlerini daha fazla kullanma yoluna gitmiştir. Ne yazık ki Türkiye'den Çanakkale Savaşı'nın nasıl yürütüldüğüne dair Batı dünyasına karşı tezler ve iddialar sunan az sayıda tarihçi çıkmıştır. Fakat yine de Türkiye'de Osmanlı askeri tarihine karşı artan ilgi, askeri arşivlerin açılmasına ve Çanakkale savaşına katılanların günlük ve hatıratlarının yayımlanmasına olanak tanımıştır. Bu artan ilgi, erişilebilir materyal alanını öncekine kıyasla kayda değer ölçüde genişletmiş ve böylece, elinizdeki kitabın yazarının olan biteni anlamasına muazzam ölçüde yardımcı olmuştur.

Elinizdeki kitap, Birinci Dünya Savaşı'nın bu ünlü muharebesinde yaşanan olayları, tepenin Türk "tarafından" anlatmaktadır. Kitap, tüm hikâyeyi her iki taraftan ve tüm bakış açılarından dengeli bir şekilde anlatan kapsamlı bir tarih kitabı olarak tasarlanmadı. Daha ziyade, bu savaşın Türklerin anladığı ve anlattığı hikayesini okuyacaksınız. Her bir muharebenin tüm ayrıntılarını İtilaf kuvvetleri açısından öğrenmek isteyen okurlar bol miktardaki Batılı tarih kitaplarına

başvurup paralel okuma yapabilirler. Bu kitap, büyük ölçüde, Osmanlı Beşinci Ordusu'nun günümüzde Ankara'daki Genelkurmay arşivlerinde tutulan orjinal kaynak belgelerine ve muharebeyle ilgili modern Türk resmi harp tarihlerinde yer alan belgelere dayanmaktadır (Çanakkale Savaşı'na ilişkin 3 ciltlik temel kaynak, 1.429 sayfadır ve 124 adet renkli haritayı, 42 adet muharebe düzeni krokisini, 23 adet teşkilat şemasını, düzinelerce fotoğrafı ve çok sayıda tıpkıbasım özgün belgeyi içermektedir). Bunlara ilaveten, ordu kademesinden tabur kademesine kadar çeşitli kademelerde gerek kurmay gerekse komutan olarak görev yapmış Türk ve Alman subayların günlüklerinden ve hatıratlarından da faydalandım. Savaşın yaşandığı döneme ait materyallere dayanan bu kitabın olgusal temelinin bütünlüğünü korumaya büyük özen gösterdim.

Çanakkale Savaşı, Osmanlı Beşinci Ordusu'nun ve seleflerinin stratejik konumlarına göre dört safhaya ayrılır. Bu safhalar, kitapta ayrı bölümlerde sunulmaktadır. Birinci safha olan "Osmanlı Hazırlıkları", 1912'de Balkan Savaşları'nda yarımadanın tahkimatıyla başlar ve 24 Nisan 1915'e kadar sürer. Bu safhada Osmanlı Ordusu'nun konumu yapıcı ve ileriye dönüktür. Bu bölüm, amfibi bir çıkarmayı geri püskürtmek için yarımada da yapılan planları, tahkimatı ve teşkilatlanmayı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Söz konusu bölümde komuta yapısının, savunma planlarının ve yarımada ya gönderilen Osmanlı birliklerinin eğitiminin üzerinde özellikle durulmaktadır. İkinci safha olan "Çıkarmalar" 25 Nisan'da başlar ve 1 Mayıs 1915'te sona erer. Bu safha amfibi bir çıkarmaya karşı Beşinci Ordu'nun sevkياتını ve harekâtını ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu safhada Beşinci Ordu savunmaya ve karşılık vermeye yönelik konum alır ve muharebelere

tümen ölçeğinde katılır. “Kilitlenme” adındaki üçüncü safha 2 Mayıs - 6 Ağustos 1915 tarihleri arasındadır; bu safhada Osmanlı Beşinci Ordusu saldırgan bir konumdadır ve İtilaf kuvvetlerinin kıyıbaşlarını etkin şekilde ezmeye çalışır. Yarımada da giderek büyüyen orduyu kontrol altına almak için grup düzeyinde birlikler oluşturulması ve Osmanlı Ordusu’nun büyük çaplı karşı taarruzları bu safhaya damgasını vurmuştur. Savaşın dördüncü ve son safhası Türkler tarafından “Anafartalar” (İngilizler tarafından ise “Suvla”) olarak anılmaktadır ve bu safha 7 Ağustos’ta başlayıp 8 Ocak 1916’a kadar sürmektedir. Bu safhada Beşinci Ordu savunma ve karşılık verme pozisyonuna döner ve Hamilton’un ikinci amfibi çıkarmasına başarılı şekilde karşı koyar. Kitap “Beşinci Ordu’nun Geri Bölgesi” adındaki beşinci bölümle sona ermektedir. Bu bölümde Beşinci Ordu’nun yönetim ve lojistik yapısı derinlemesine ele alınmaktadır.

Ben Türklerin Çanakkale Savaşı’nı kazanmasını, 1915 yılında Osmanlı Ordusu’nun, pek çok açıdan İtilaf ordularından daha etkin muharebe etmesine bağlıyorum. Muharebe etkinliği, istenen amaçlara ulaşmak için muharipler arasında kurulan göreceli ilişki olarak tanımlanır. Bu, ulusların savaşması ve kaynakları sevk etmesiyle ilintili terimler olan askeri etkinlik veya askeri verimlilik terimlerinden farklıdır. Doğrusu Türkler, Gelibolu Yarımadası’nda çok iyi eğitilmiş, iyi komuta edilen, moral gücü yüksek ve Avustralyalılar, İngilizler ve Fransızlarla eşit düzeyde, adam adama mücadele edebilen bir ordu tertip ettiler. Batı Cephesi’nden farklı olarak, bu savaşta taraflar sınırsız kaynağa sahip değildi ve yarımada da yapılan muharebeler aynı yıl Fransa’da gerçekleşen *Materialschlacht* muharebelerine benzemiyordu. Aslında Gelibolu seferi, gerek

komutanlık sanatını gerekse etkin kurmay faaliyetini aynı dönemdeki diğer seferlere göre daha fazla aydınlatmıştır.

1915 yılında Gelibolu Yarımadası'nda savaşıyan Osmanlı Ordusu üzerine yapılan bu çalışma, söz konusu ordunun muharebe etkinliği konusunda aşağıdaki noktaları öne çıkarmıştır:

- Osmanlı subayları cephede atılınca önderlik etmiş ve Almanların danışmanlığı ve yardımı olsun ya da olmasın etkin şekilde harekât yürütebilmiştir;
- Osmanlı planlama sistemleri, gerek planlı gerekse ivedi harekâtlar konusunda etkili olmuştur;
- Osmanlı Ordusu seçtiği noktalara yığınak yapmasını sağlayan ileri düzeyde hareket kabiliyetine sahiptir;
- Osmanlı muhabere sistemi, ordunun olabileceklerinden tahmin edip İngiliz karar döngüsünün* içinde tutarlı hareket etmesini sağlamıştır;
- Osmanlı Ordusu'nun üçlü tümen/alay yapısı, ordunun kuvvetlerini etkin şekilde tertipleyip göreve sokmasını sağlamıştır;
- Osmanlı Ordusu'nun Alman "savaş usulü"nü temel alan standart doktrin ve taktikleri, Alman ve Osmanlı subaylarının birlikte çalışma gücünü pekiştirmiştir;
- Osmanlı komuta yapısı, en başta durum ve saha farkındalığı açısından, özellikle kolordu ve ordu düzeyinde İtilaf kuvvetlerinin komuta yapısından çok daha etkin düzeydedir.

* Karara varmak ve varılan kararı uygulamak için zihinsel ve fiziksel süreçlerin sürekli kullanımı. Askeri anlamda istihbaratın alındığı zamanla bu istihbarat gereğince harekete geçildiği zaman arasındaki süreye işaret eden bir terimdir. Düşmanın karar döngüsü yavaşsa veya tamamlanmıyorsa, ondan hızlı davranarak üstünlük sağlanabilir -g.n.

Ancak Osmanlı Ordusu'nun Çanakkale Savaşı'ndaki yetkinliğini azaltan kusurları ve zayıflıkları da vardı:

- Yetersiz desteklenen yoğun gece taarruzlarına fazla bel bağlamak, aşırı zayiata neden oldu;
- Keşif yapmadan askerleri yığmamak baskın yapma imkânını ellerinden aldı;
- Gerekli hazırlıklar yapılmadan ve askerlere kendilerini hazırlamaları için yeterli zaman tanınmadan taarruz düzenleme eğilimi vardı;
- Hem Osmanlı hem de Alman gayri resmi haber kanalları, resmi komuta zincirini es geçti;
- Savaşın ikinci safhasında Beşinci Ordu kararlı bir şekilde takviye edilemedi (Beşinci Ordu'nun harekât hatası olmaktan ziyade Enver Paşa ve Genelkurmay'ın stratejik hatasıdır).

Sonuç olarak bu kitap bir savaşın tarihidir ve sahra ordusu ve kolordu düzeyinde savaşın harekât boyutuna odaklanmaktadır. Taktikler, insan hikâyeleri ve kültürel konular sadece genel anlatıyı destekleyecek ölçüde kısaca işlenmiştir. Kitabın çatısı, Türklerin harekâtı nasıl planladıklarını, planlarını başarılı şekilde nasıl yürüttüklerini ve planlama ile icra faaliyeti başarısız olunca yeni duruma nasıl intibak ettiklerini açıklamaya dönük şekilde oluşturulmuştur. Kitabın odak noktası, harekâtın yürütülmesini ve seyrini etkileyen komuta ve kontrol faktörleridir. Yazarın amacı, daha büyük kaynaklara ve daha ileri teknolojiye sahip olması yanında denizlere ve göklere hâkim bir düşman karşısında Osmanlı Beşinci Ordusu'nun başarılı ve uzun vadeli bir savaşı nasıl yürüttüğünü aydınlatmaktır.

Birinci Bölüm

Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Hazırlıkları

1912 - 24 Nisan 1915

Giriş

Gelibolu Yarımadası'nın savunması için Osmanlı Ordusu'nun yürüttüğü seferin ilk safhası, 1912-13 Balkan Savaşları'nda Bulgar Ordusu'nun ve Yunan donanmasının yarımada'ya yönelik tehditleri karşısında Çanakkale Boğazı'nı tahkim etme çabalarıyla birlikte 1912'de başladı. Çanakkale Boğazı'nın savunulmasına yönelik çalışmalar 17. yüzyıla kadar giden tahkimatları içerir. Ciddi ölçüde modern tahkimatların tesisi 19. yüzyılın sonlarında başlar ve boğazın her iki yanında yer alan bir dizi beton ve toprak mazgallı top mevzilerini içerir. 1912'den önce bu mevziler, Osmanlı'nın stratejik noktaları savunan bir dizi kalesinden biri olan Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı'na bağlıydı.¹ Bu komutanlık, Birinci Balkan Savaşı sırasında 1912-13 kışında muharebe harekâtlarına etkin şekilde katıldı. 1913-14'te Osmanlı Ordusu'nun savaş sonrasında yeniden organizasyonu doğrultusunda boğaz komutanlığı, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı olarak yeniden adlandırıldı ve topçu tugayları ile Çanakkale Boğazı'nın her iki yanındaki tüm kalelerin komutanlığını muhafaza etti.

Osmanlı Ordusu'nun taktik birlikleri, Ağustos 1914'teki seferberlikle birlikte, yenilenmiş bir askeri mekanizmanın dinamik eğitimi rehberliğinde savaş hazırlığına başladı. Çok geçmeden ordu seyyar taktik kara kuvvetlerini boğaza ve yarımada'ya sevk etti. Bu

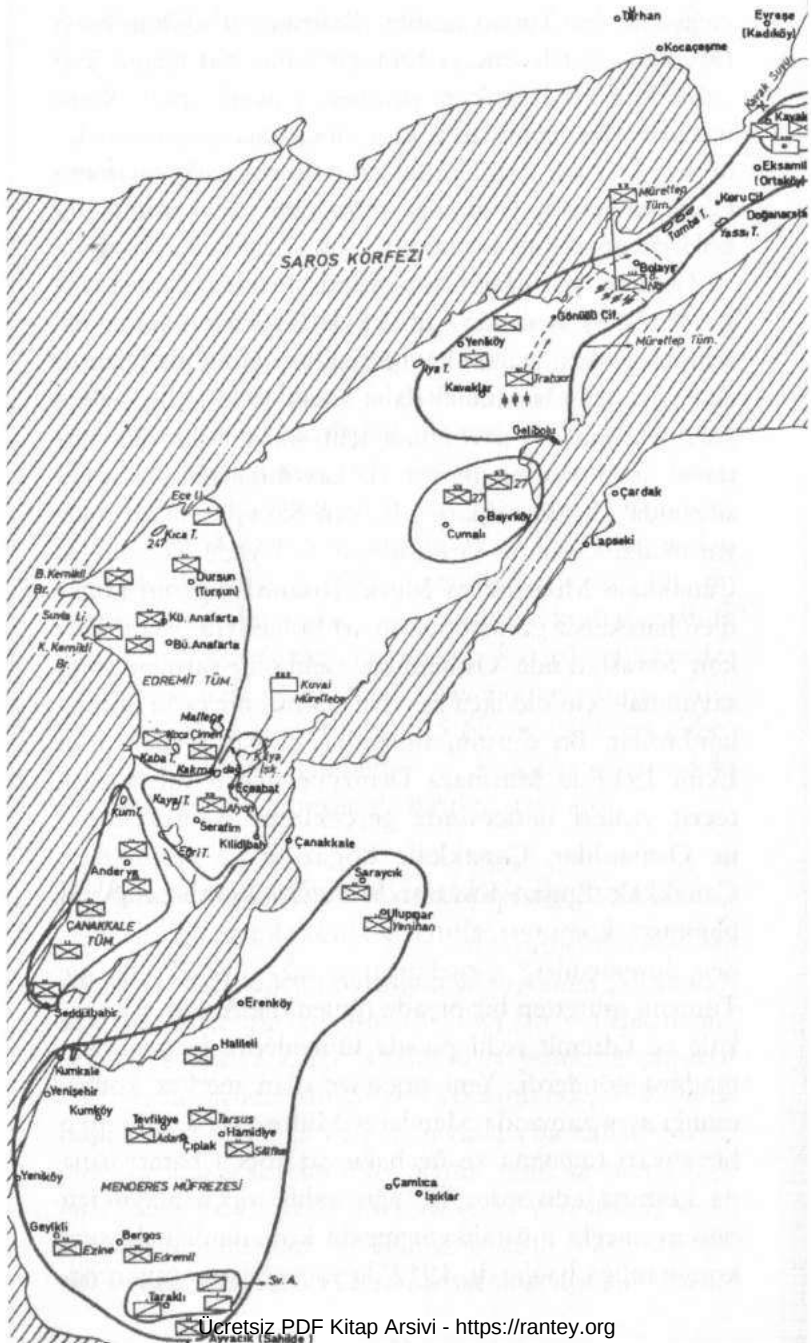
birlikler Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin Kasım ayındaki kısa süreli bombardımanından sonra sürekli takviye edildi ve savunma yapıları, İtilaf kuvvetlerinin olası bir amfibi çıkarmasını geri püskürtmek için sıkıca hazırlandı. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde, savunma planı, 1912'de geliştirilen planlar kullanılarak, daha geniş bir savunma alanını ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın III. Kolordu tarafından takviyesini içerecek şekilde yeniden düzenlendi.² 1915'in Şubat ve Mart aylarında boğaza yapılan çok ağır deniz taarruzlarından sonra Osmanlı üst komutası, yarımada'daki Beşinci Ordu'yu ve Anadolu yakasındaki yeni XV. Kolordu'yu faaliyete geçirdi. İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan'daki amfibi taarruzu, Osmanlı Ordusu'nun iyi eğitilmiş, iyi kumanda edilen ve iyi hazırlanmış piyade tümenlerince karşılandı. Bu durum, ayaktakımından oluştuğunu ve kötü kumanda edildiğini düşündükleri bir orduya karşı kolayca zafer kazanacaklarını uman İtilaf kuvvetlerine sürpriz oldu. Bu safha, İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nın sahillerini ve Anadolu yakasındaki Kumkale'yi işgal etmeleriyle birlikte sona erdi.

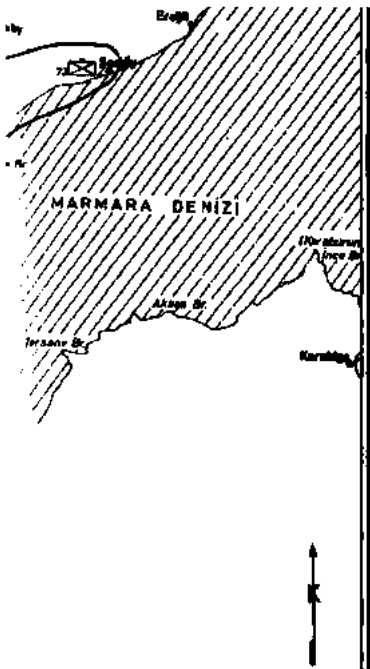
Balkan Savaşları'nda Çanakkale Boğazı³

Çanakkale Boğazı, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yoğun tahkim edilen noktasıydı ve savunma çalışmaları yüzyıllar öncesine dayanıyordu. Boğaza yönelik denizden bir saldırıya karşı tahkimatları yenileme çalışmaları büyük ölçüde Almanların yönetiminde, 1880'lerde başlamıştı.⁴ 1912-13 Balkan Savaşları'na kadar mevcut olan savunma sistemi esas olarak sahil savunma topları, sualtı mayın tarlaları ve boğaza yöneltilmiş ve su kenarı boyunca ince bir istihkâm şeridi oluşturan ışıldaklardan ibaretti. 1912 sonbaharında stratejik durum

değişti ve bir Yunan amfibi çıkarması tehdidine karşı Osmanlı Genelkurmayı tüm Gelibolu Yarımadası'nın daha kapsamlı tahkim edilmesi emrini verdi. Buna ilaveten, düşmanın arka taraftan yapacağı çıkarmalara karşı boğazın tahkimatlarını koruyacak savunma tahkimatları yapıp oralara yerleşmesi için yarımada kolordu düzeyinde bir komutanlık kuruldu.⁵

Gelibolu'ya ilişkin tarih yazımı, Birinci Balkan Savaşı (1912-13) sırasında Çanakkale Boğazı savunma sisteminin enikonu sırandığı gerçeğini çoğunlukla gözardı eder. Aslında Osmanlılar daha sonra 1915'te İngilizlere karşı yarımadayı savunmak için sıkça kullanacakları temel savunma planlarını ve kavramlarını bu savaş sırasında oluşturmuşlardı. Balkan Savaşları'ndan önce yarımada, Osmanlı Ordusu'nun 5. Piyade Tümeni ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın tamamen hareketsiz garnizonunun art bölgesiydi. Fakat Balkan Savaşları'nda Osmanlılar Gelibolu Yarımadası'nı savunmak için oldukça takviye edilmiş bir ordu konuşlandırıdılar. Bu durum, muzaffer Bulgar Ordusu'nun Ekim 1912'de Marmara Denizi'ne ulaşıp yarımadayı tecrit etmesi neticesinde gerçekleşti. Bunun zerine Osmanlılar, Çanakkale Boğazı'nı ve yarımadayı Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı'nın bağımsız komutası altına sokarak kuvvetlerini yeniden düzenlediler.⁶ Genelkurmay, nizamiye 27. Piyade Tümeni, mürettep bir piyade tümeni ile Afyon, Çanakkale ve Edremit redif piyade tümenlerini hemen yarımadaya gönderdi. Yeni organize olan merkez komutanlığı aynı zamanda Menderes Müfrezesi'ne, mürettep bir süvari tugayına ve üç bağımsız topçu bataryasına da komuta ediyordu.  ağır sahil topçu alayından oluşan önceki müstahkem mevki komutanlığı da yeni komutanlığa bağlandı. 1912'de yarımadanın savunma-

Harita 1.1: Gelibolu savunma kuvvetleri, 1912.
Genel hareket düzeni; Saros bölgesi grubu, Yarımada grubu ve Asya grubu ile Eceabat'taki (Maydos) merkezi yedek harekât gücünün konumu açıkça görülmektedir. 1915'te Mustafa Kemal'in 19. Tümeni, Afyon Tümeni'nin 1912'de bulunduğu mevzilere yerleşecektir.

şı için Osmanlı Ordusu'nun toplam askeri gücü, 27.000 tüfek, 38 makineli tüfek ve 102 topla (sahil topları hariç) teçhiz edilmiş 40.000 askerden oluşuyordu.⁷

Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığı'nın komutası Tuğgeneral (Mirliva) Fahri Paşa'ya verildi. Fahri Paşa hemen dört ana savunma grubu kurarak yarımada'nın temel savunma planını ve düzenini hazırladı. Gruplardan biri yarımada'nın aşağısındaki sahilleri, bir diğeri yarımada'nın dar geçidini (Bolayır'da), üçüncüsü ise Anadolu yakasındaki sahilleri korurken, sonuncusu da acil ihtiyatta tutulacaktı. Fahri Paşa, üç ihtiyat piyade tümeninden ikisini yarımada'da sahil güvenlik görevine tahsis etti, 27. Piyade Tümeni'ni Bolayır'da, Menderes Müfrezesi'ni de Anadolu sahili boyunca konuşlandırdı. Üçüncü ihtiyat tümenini de Maydos'ta (bugünkü Eceabat) genel ihtiyat olarak tuttu. Böylece yıl sonunda, Osmanlı savunmasının genel düzeni kurulmuş oldu (bu genel

düzen 1915'te tekrar kullanılacaktır). Harita 1.1 bu düzeni göstermektedir.

Fahri Paşa; Gelibolu, Çanakkale'den ve yarımada'nın kendi köylerinden gelen askerlerden oluşan Çanakkale Redif Tümeni'ni yarımada'nın en güney ucunda (sonradan Seddülbahir Cephesi olarak bilinecektir) görevlendirdi. Bu tümenin sağ kanadına (Arıburnu ve Anafartalar diye bilinen bölgeyi kapsayan bölüm) Edremit Redif Tümeni'ni yerleştirdi. Osmanlı Ordusu'nun redif piyade tümenleri, nizamiye piyade tümenlerinden çok daha zayıftı ve bu iki redif tümeninin toplam gücü sonradan 1915'te yarımada'yı savunacak olan 9. Piyade Tümeni'nin gücüne ancak yaklaşılabiliyordu.

Bu iki tümen, kıyılara hâkim konumdaki kritik arazide tabur büyüklüğünde mukavemet noktaları inşa etti. Kıyılar bölük çapındaki birliklerin ateş örtüsü altındaydı ve tümen topçuları tümen bölgelerini ateş altına alabilecek şekilde merkezi olarak mevzilendirilmişti. Afyon Redif Tümeni, Maydos'ta ihtiyat göreviyle karargâhını kurmuştu ve Çanakkale veya Edremit redif tümenlerini desteklemeye hazırды. Bu birlikler, siper kazmaya, top mevzilerini hazırlamaya, bir yol ve muhabere ağı kurmaya ve karşı saldırı planlarını prova etmeye başladılar. Avustralyalılar daha sonra 1915 yılında kendi bölgelerinde, "Balkan Avcı Çukurları"⁸ diye adlandıracakları bu tahkimat hazırlıklarının kalıntılarını keşfedeceklerdi. Boğazın karşısında, Anadolu yakasındaki Truva harabelerinin yakınında bulunan Menderes Müfrezesi de tümen gücüne erişmiş, Kumkale'de ve komşu kıyı hatlarında benzeri savunma hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Yarımada'nın kıstağında, 27. Piyade Tümeni, 1913'ün Şubat başında Osmanlı'nın Bolayır hatlarına dayanmış Bulgarlarla karşı karşıya kalmıştı. 27. Piyade Tümeni, her ne kadar

yarımadayı kuzeyden savunsa da 1915 yılında 7. Piya-
de Tümeni'nin savunacağı bölgede benzer görevleri
yerine getirmişti.⁹ Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal
Bolayır'da 1. Şube Müdürü olarak görev yapmıştı.¹⁰
Son olarak Fahri Paşa, yarımadadaki seyyar tümen-
leri ve Anadolu yakasındaki Menderes Müfrezesi'nin
komuta ve kontrolünü sağlamak için Maydos'ta bir
mürettep kolordu karargâhı kurdu. Bu komuta yapı-
sı, Aralık 1912'de muharebe harekâtlarını durduran
ateşkes sırasında Mürettep Kuvvet Komutanlığı olarak
resmileştirildi. Her ne kadar Yunanlılardan beklenen
amfibi çıkarma hiç gerçekleşmediyse de Birinci Bal-
kan Savaşı sırasında yarımadanın kıstağında (Bolayır
mevki) meydan muharebesi yapılmıştı.

1913 yılının başlarında, Bulgar üst komutası yakla-
şık 92.000 subay ve erden oluşan Dördüncü Ordu'yu
Bolayır hatlarının kuzeyine yığdı.¹¹ Ateşkes süresi
3 Şubat 1913'te akşam saat 19:00'da sona erdi ve
Bulgarların 7. Piyade Tümeni ertesi sabah ilerleyip 6
Şubat'ta Bolayır hatlarına dayandı. Bulgarlar, Osmanlı-
ların Dördüncü Ordu'yu kuşatmak amacıyla Marmara
Denizi'nde bir amfibi çıkarma planladıklarını bilmi-
yordu. Fahri Paşa, emrindeki Gelibolu kuvvetlerine
Bulgarları kıyıdan uzaklaştırmaya yarayacak takviye
niteliğinde bir taarruz emri verdi. Sağ kanatta 27. Piya-
de Tümeni'ni ve sol kanatta bir mürettep piyade tüme-
nini kullanarak Bolayır hatlarından doğrudan bir saldırı
yapmayı planlıyordu. Afyon Redif Tümeni'ni ihtiyattaki
harekât kuvveti görevinden alıp ikinci taarruz kademesi
olarak kullanmayı düşünüyordu. Taarruz için toplam-
da 20.000'den fazla asker toplayabilirdi. Plan titizlikle
hazırlanmıştı ve Osmanlı komutanları, alay kademesine
kadar, harekâtlarını organize etmek için bolca zamana
sahiptiler. Osmanlılar düşman gücü olarak dört topçu
bataryasıyla takviye edilen iki piyade alayıyla karşı-

laşmayı bekliyorlardı. Fahri Paşa, harekâtları daha iyi kontrol edebilmek için taarruzda bulunacak tümenlerinin hemen arkasına mevzilendi. Taarruz yapacak Osmanlı alayları, 8 Şubat günü saat 05.30'da ilerlemeye başladı ve saldırı planlandığı gibi saat 08.00'de başladı.

Ne yazık ki Türkler, genel destek için ilave edilmiş 6 bataryayla birlikte 4 değil 14 topçu bataryasının (78 top) takviye ettiği Bulgar 7. Tümeni'nin yeni gelmiş 1. Tugayı'nın iki piyade alayıyla karşılaştılar. Bu önemli bir istihbarat hatasıydı ve 15.000 Osmanlı askeri, sadece 2.600 metrelik bir taarruz cephesinde yarımadanın dar geçidinin açık bölgesine vardığında tüfek ve makiNELİ tüfek ateşi ile feci bir topçu mermisi seddiyle karşılaştı. Bu talihsiz saldırıda binlerce, hatta belki 6.000 civarında Osmanlı askeri öldü.¹² Her ne kadar bazı Osmanlı askerleri düşman seddini yarıp Bulgar topçu bataryalarına ulaştılsa da hücumları umutsuz ve anlamsızdı. Facia niteliğindeki taarruz öğle vakti sona erdi ve bu taarruz Fahri Paşa'nın Birinci Balkan Savaşı'ndaki son taarruz harekâtı oldu Öte yandan İkinci Balkan Savaşı'nda Fahri Paşa'nın Gelibolu Sahra Ordusu adıyla yeniden tertiplenen kuvvetleri Edirne'nin tekrar ele geçirilmesine yardım etmek için yarımadadan ayrıldı. Binbaşı Mustafa Kemal, bu harekâtların başarılı şekilde planlanmasında etkindi. Londra Anlaşması 1913'te İkinci Balkan Savaşı'nı sona erdirdikten sonra yarımadada kalan askerler evlerine gönderildi ve yarımada barış zamanlarındaki haline geri döndü.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 1914¹³

Balkan Savaşları'ndan sonra Çanakkale Boğazı'nın savunması tekrar Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na verildi. Bu müstahkem mevki komutan-

lğının sorumluluk bölgesinde, bir dizi eski tabya ve üç ağır topçu alayından oluşan bir tugay vardı. Bu tabyalar ve toplar, Çanakkale Boğazı'nın ağzında ve en dar bölgelerinde toplanmıştı ve barış zamanlarında savunmaları çok zayıf tutuluyordu. Bu durum 1914 yazında değişecek ve her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu Kasım 1914'e kadar savaşa girmediyse de Gelibolu Yarımadası'ndaki ordu çok daha önceden etkin kılınacaktı.

1913 baharında Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında, Bulgarların yeni işgal ettikleri Batı Trakya'da kalan Müslüman nüfusunun statüsüne ilişkin büyük bir gerilim patlak vermişti. Savaş muhtemel görünüyordu ve Osmanlı'nın III. Kolordusu'na yarımada da intikal planı yapması emredilirken, V. Kolordu'ya da ünlü Çatalca hatlarını işgal etmesi emredildi. Yarımada için savunma planlarının fiilen yeniden yürürlüğe sokulması, Çanakkale Boğazı'nın ağzına yakın yerlerde Yunan savaş gemilerinin ve uçaklarının yürüttüğü harekâtların Osmanlı Genelkurmayı'nı alarma geçirdiği 31 Temmuz 1914 tarihine kadar uzanır.¹⁴ Aynı gün Harbiye Nezareti'nin saat 11.45'te yayımladığı özel bir sınırlı seferberlik emri, müstahkem mevki komutanını savaş hazırlıklarına başlaması ve takviye beklemesi için harekete geçirdi.¹⁵ III. Kolordu Kurmay Başkanı Alman Yarbay Perrinet von Thauvenay, 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece komutanlığa geldi ve ertesi gün savunma planlarını yenilemeye başladı. Planlar III. Kolordu'nun tabyayı tahkim etmesini ve yarımada'nın savunması için asker temin etmesini öngörüyordu.¹⁶ Söz konusu planlar, yarımada için 1913'te hazırlanan planlara dayanıyor fakat önemli bir değişiklik içeriyordu. 1913 tarihli planın kuzey sınırı, yarımada'nın Bolayır'daki kıstağıydı (Bulgar askeri varlığından

ötürü). Aslında bölgede en iyi çıkarma yapılabilecek sahiller Bolayır'ın hemen kuzeyinde, Saros Körfezi'nde yer alıyordu (bu, savaş boyunca Liman von Sanders'in kafasını karıştıracaktı). Bu güvenlik açığı, Osmanlı Genelkurmayı'nın Saros Körfezi'nin tüm kıyı şeridini, savunma planlaması yapması için Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlamasına yol açtı. Müstahkem Mevki Komutanlığı Ağustos 1914 başlarında Gelibolu Yarımadası'nı üç ana harekât grubuyla müdafaa edecek şekilde savaş planını yeniden düzenledi: Biri Anadolu yakasında (1913'ten beri var olan), öteki Bolayır'ın güneyindeki yarımada (1913'ten beri var olan) ve üçüncüsü de yeni Saros Körfezi bölgesinde.¹⁷ Enver Paşa, 12 Ağustos'ta imparatorluğun *Yavuz Sultan Selim* (Goeben) ve *Midilli* (Breslau) gemilerini satın almış olmasına rağmen, İngilizlerin bu gemileri ele geçirmek için boğazdan saldırabileceği konusunda Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı uyardı.¹⁸

1914 yılının Ağustos ayı başlarında ne Müstahkem Mevki ne de III. Kolordu savaşa hazırды. Yine de Osmanlı Genelkurmayı, Temmuz ayındaki krizin sonucunda, fakat Yunanlılar konusundaki endişelerden bağımsız olarak, henüz imparatorluk savaşta olmasa bile bir ihtiyati tedbir olarak ulusal seferberlik ilan etmeye karar verdi. Osmanlı Genelkurmayı, 2 Ağustos 1914 saat 01.00'de seferberlik emrini Tekirdağ'da (Rodosto) bulunan III. Kolordu komutanına gönderdi.¹⁹ Ertesi gün, yani seferberliğin ilk günü olan 3 Ağustos'ta, III. Kolordu savaş hazırlıklarına başladı.²⁰ Ne var ki başlangıçtaki yaklaşık 15.000 subay ve erden oluşan mevcudu, Osmanlı Ordusu'nun barış zamanındaki hazırlığının çok düşük seviyede olduğunu gösteriyordu.²¹ Yine de 21 Ağustos itibariyle kolordu, 7. Piyade Tümeni'nde 12.937, 8. Piyade Tümeni'nde

13.061 ve kolordu birliklerine tahsis edilmiş 2907 askeriyle tam kapasitesine kavuştu. Aslında III. Kolordu, Osmanlı Ordusu'nun 13 kolordusu içerisinde, verilen 20 günlük sürede hazırlığını yapabilen tek kolorduydu. 22 Ağustos'ta kolordunun alayları ve taburları garnizonlarından ayrılıp talim ve personelin savaşa hazırlanması için Tekirdağ çevresindeki konaklama bölgelerine intikal etmeye başladılar.

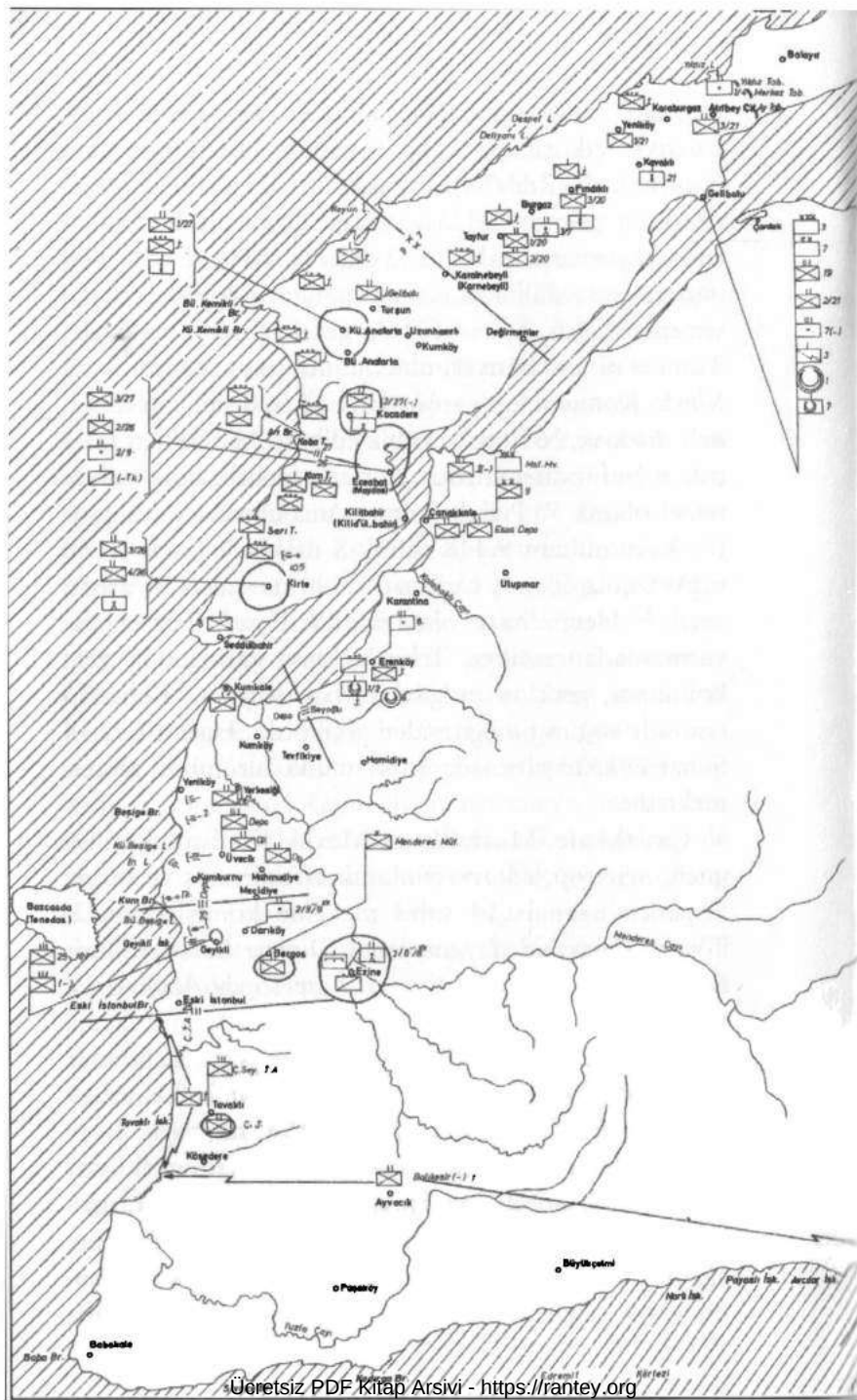
Seferberlik üzerine yapılan planlar, III. Kolordu'nun, 9. Piyade Tümeni'ni sahil savunması ve seyyar ihtiyat görevleri için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na tahsis etmesini öngörüyordu. Bu tümen teknik açıdan yine III. Kolordu'nun komutasında kalacak fakat öngörülen amaçlar doğrultusunda Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın harekât kontrolüne bağlı olacaktı. 27 Ağustos'ta 9. Piyade Tümeni Komutanı, tümeninin Gelibolu Yarımadası'na intikali konusunu Müstahkem Mevki Komutanı ile görüşmeye başladı ve 1914 yılının Eylül ayı ortalarında tümen, yarımada'nın sahillerine bakan gözetleme mevzilerine girmeye başladı. Bu durum tümeni III. Kolordu'nun denetiminden fiilen çıkardı. Seferberlik eğitimi bittikten sonra askerler yarımada'ya intikal etmeye başladılar. 7. Piyade Tümeni 29 Ekim'de yarımada'da konuşlanmaya başladı ve 4 Kasım'da III. Kolordu karargâhı Tekirdağ'dan Gelibolu'ya taşındı. 8. Piyade Tümeni bir süreliğine daha Tekirdağ'ın dışındaki konaklama yerlerinde kalmaya devam etti. Böylece, imparatorluk fiilen savaşa girdiğinde ve Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin ilk bombardımanı gerçekleştiğinde (3 Kasım), Osmanlılar yarımada'nın ve boğazın savunmasına tahsis edilmiş mevcut kuvvetlerini (iki tünden oluşan bir seyyar kolordu) mevzilendirmek için tam üç aylık hazırlık süresine sahipti.

Bu hazırlıklara rağmen, tahkimatların zayıflığı, topların büyük kısmının eskiliği, mühimmat ve ikmal maddelerinin azlığı ve Müstahkem Mevki Komutanlığı ile kolordu karargâhı arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle Çanakkale Boğazı'nın savunması zayıf durumdaydı. Almanlar sahil savunma kuvvetlerinin teknik yetersizliğini gidermek için kıyı topçuluğu ve savunması konusunda uzman olan Koramiral Guido von Usedom'u Türklere danışmanlık yapması için gönderdiler. Koramirale, kıyı topçuluğu, muhabere, istihkâm ve sualtı mayınları konularında uzmanlaşmış yaklaşık 500 Alman kıyı savunma uzmanı da eşlik etti. Bu personel den hiçbirisi seyyar III. Kolordu'da görevlendirilmemişti. Yine Almanlar, tarafsız konumdaki Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye sınırlı sayıda savaş mühimmatı gönderdi. Kraliyet Deniz Kuvvetleri, 3 Kasım'da Çanakkale Boğazı girişindeki müstahkem mevkilleri kısa süreliğine bombaladı. Bu bombardıman askeri açıdan bir hedefe ulaşamadı ve sadece boğazın güvenlik zafiyeti konusunda Osmanlıları uyarmaya hizmet etti. Aslında İngiliz saldırısı Osmanlı Genelkurmayı'nı öyle bir alarma geçirdi ki savunma ve tahkimat programı hızlandırıldı. Öte yandan, Mısır'ı işgal etmeye yönelik yeni plan nedeniyle Genelkurmay, 8. Piyade Tümeni'ni III. Kolordu'dan alıp Sina cephesine göndermeye karar verdi ve 1914 yılının Kasım ayı sonlarında tümeni yola çıkarma hazırlıklarına başladı. Bu durum, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın yarımadanın savunması için daha fazla kuvvete ihtiyaç olduğunu beyan ettiği uzun bir raporu Birinci Ordu'ya göndermesine yol açtı.²² Sonuç olarak, kuruluşuna 1 Ocak 1915'te başlanan 19. Piyade Tümeni, 8. Piyade Tümeni'nin yerine hizmete sokulup III. Kolordu'ya bağlandı.^{*23}

* 19. Piyade Tümeni'nin kuruluşu 2 Şubat 1915'te tamamlanmıştır-g.n.

Şimdi artık savunma planlamasına ve eğitime, özellikle çıkarmaya karşı koymak için tatbikatlara hummalı şekilde başlanmıştı; birlikler bir yandan denizden gelecek saldırıya karşı savunma hazırlıklarını geliştirmeye çalışırken, diğer yandan ilave yollar inşa etme ve dahili muhabere hatlarını döşeme işlerini yürütüyorlardı. Şubat 1915'e gelindiğinde, (9. Piyade Tümeni'ni de bünyesinde bulunduran) Müstahkem Mevki Komutanlığı yarımada da 25.000 tüfek, 8 maki-neli tüfek ve 263 topla teçhiz edilmiş 34.500'den fazla asker bulunduruyordu. Ayrıca, (şimdi bünyesinde temel olarak 7. Piyade Tümeni'ni bulunduran) seyyar III. Kolordu'nun 9.448 tüfek, 8 makineli tüfek ve 50 topla teçhiz edilmiş toplam 15.000 mevzilenmiş askeri vardı.²⁴ Henüz hazır olmayan 19. Piyade Tümeni ise yarımadadan uzakta, Tekirdağ'daki garnizonda yeni komutanı, genç ve atılgan Yarbey Mustafa Kemal'in emrinde yoğun bir eğitimden geçiyordu. Harita 1.2, 18 Şubat 1915'te yarımada'nın savunma durumunu göstermektedir.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın gücü, ağır topçu kuvveti olarak tertiplenmiş ve boğaz boyunca uzanan 14 sabit mevzide konuşlanmış 2. Topçu Tugayı'na dayanıyordu. Tugaya tahsis edilmiş üç tane alay vardı: 3., 4. ve 5. Ağır Topçu Alayları (3, 4 ve 5. Ağır Top. A.).²⁵ 4. Ağır Topçu Alayı'na bağlı 2. Tabur (2/4 Ağır Top. A.), Maydos ve Kilitbahir çevresinde boğazın Avrupa yakasındaki istihkâmlara karargâh kurdu. 3. Ağır Topçu Alayı'na bağlı 1. ve 2. Taburlar (1/3 ve 2/3), Çanakkale çevresindeki dar geçitlerin Anadolu tarafındaki mevkilerine karargâh kurdu. 5. Ağır Topçu Alayı, Çanakkale Boğazı'nın ağzının dış kısmındaki mevkilere karargâh kurarken, bu alaya bağlı 1. Tabur (1/5 Ağır Top. A.) Avrupa

Harita 1.2: 7. ve 9. Piyade Tümenleri'nin durumu, 18 Şubat 1915. 1912 planıyla genel benzerlikler açıkça görülmektedir, özellikle 19. Piyade Tümeni'nin Maydos yakınında mevzilenmesi konusunda. Her iki durumda da savunma planı, işgalcileri püskürtmek için ihtiyat kuvvetlerinin yerli yerince mevzilendirilmesine dayanıyordu.

yakasında Seddülbahir'de, 2. Tabur (2/5 Ağır Top. A.) ise Anadolu yakasında Kumkale'de karargâh kurdu. Bu birlikler 87 mm ile 355 mm arasında değişen çaplarda sahil savunma toplarıyla teçhiz edilirken, dar geçitlerdeki 3. ve 4. Topçu Alayları daha güçlü gemi imha silahlarına sahipti. Barış zamanındaki mühimmat ikmal maddeleri müstahkem mevkiilerdeki cephaneliklerde tutuluyordu ve mevcut miktarlar silahın türüyle birlikte Müstahkem Mevki Komutanlığı'na rapor ediliyordu (Ek A'daki Çizelge A.1, 14 Ağustos 1914'te mevcut miktarları göstermektedir). Seferberlik üzerine tugayın alayları, cephaneliklerdeki 8.000'in üzerinde ağır kalibreli (8 inçten 14 inç kadar) top mühimmatını topların yanına yığdı ve birkaç binini de cephaneliklerde tuttu.

Üç alaydaki 82 top, Britanya Kraliyet Deniz Kuvvetleri gibi bir askeri güce karşı tam savaş şartlarında boğazı savunmak için yetersizdi ve güçlü takviyeye gerek vardı. Bu nedenle Osmanlı Genelkurmayı boğaza daha az tehdit altındaki yerlerden ilave toplar nakletmeye başladı. 1914 yılının Ağustos ayı boyunca Edirne ve Çatalca müstahkem mevki komutanlıklarından ve İstanbul'daki Osmanlı filosunun gemilerinden gelen bir dizi top Çanakkale'ye ulaştı.²⁶ İlk mayın tarlası 4 Ağustos 1914'te boğazın en dar kesimine döşendi. 17 Ağustos'ta 75 mm'lik gemi topçu bataryası yarımada'ya gönderildi ve 23 Ağustos'ta 120

mm'lik ilk altı obüs yerlerine ulaştı. İtilaf kuvvetlerinin artan tehdidine karşı, Osmanlı Genelkurmayı 19 Eylül 1914'te ilave topçu takviyesi için Karadeniz Boğazı müstahkem mevkiilerinin bulunduğu bölgedeki 8. Ağır Topçu Alayı'nın yarımada'ya gönderilmesini emretti.²⁷ Bu birlik 22 (bu sayı daha sonra 32'ye çıkacaktır) adet 150 mm'lik obüsle teçhiz edilmişti ve sonradan 14 adet 120 mm'lik obüsle takviye edilecekti. 25 Eylül'de intikal etmeye başlayan alay, gemi imha rolüyle ara savunmaları takviye etmek için imha bölgelerine atanmıştı. Yarbay Mehmet Zekeriya, 8. Ağır Topçu Alayı'na komutanlık etti. 4 ve 7 Kasım tarihlerinde altı adet 210 mm'lik ağır havan, hızla güçlenen savunmaya katılmak üzere yola koyuldu. O kadar çok obüs geldi ki Yarbay Mehmet Zekeriya üçüncü bir tabur daha kurabildi (o zamanlar Osmanlı Ordusu'ndaki standart topçu alaylarında iki tabur bulunurdu). Daha küçük bir dizi arazi ve dağ topçu bataryası da savunmaya eklendi.

İlave topçu subayları ve astsubayları İstanbul'dan Müstahkem Mevki Komutanlığı'na atandı. 1 Eylül'de Alman Amiral Schack, savunma kuvvetlerini değerlendirip Genelkurmay'a rapor vermek üzere yarımada'ya gitti. Raporu mühimmat eksikliğine, istihkâmların bozuk durumuna ve onarım ve geliştirme birimleri için mali yetersizliğe işaret ediyordu. Amiral Schack, özellikle torpido bataryaları konusunda endişeliydi ve Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın savaşa hazır olmadığına hükmetti.²⁸ Gelen seyyar topçu taburlarının naklinin sabit ağır topçu alaylarıyla birleştirilmesi gibi giderek karmaşıklaşan sorunlara değinen Schack'ın raporu İstanbul'da endişeye yol açtı. Osmanlı Genelkurmayı 22 Ekim 1914'te boğaz savunmasına yönelik yeni bir plan hazırlaması için Müstahkem Mevki Komutanlığı'na emir gönderdi.²⁹ Enver Paşa, müstah-

kem mevki komutanlığının kurmayına yardım etmek üzere Başkomutanlık delegesi olarak Alman Korgeneral Merten'i gönderdi. Korgeneral Merten, Alman Yarbay Wasillo ile Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin sorunu ele almak için bir planlama grubu oluşturdular. Grup, 8 Kasım'da boğazın düşman gemilerine karşı savunulmasında temel teşkil edecek yeni planlarını yayımladı.³⁰ Söz konusu plan, müstahkem mevkileri dört savunma bölgesine ayırıyordu: birinci bölge ya da giriş bölgesi (dış savunmalar), ikinci bölge (obüs bölgesi), üçüncü bölge (ara savunmalar: Kepez-Soğanlı) ve dördüncü bölge (iç savunmalar: Çanakkale-Kilitbahir). Savunma planındaki büyük değişiklik yeni obüs bölgesiydi ve bu obüsler, güçlü dikey yan zırhlarına kıyasla ince yatay güverte zırhına sahip olan düşman gemilerine aşırma ateşi açmaktan sorumlu olacaktı. Gelen 8. Ağır Topçu Alayı, Alman topçu uzmanı Yarbay Wehrle'nin genel komutası altında olacak obüs bölgesi için kuvvet, komuta ve kontrol teminiyle görevlendirildi. Obüs bölgesinin oluşturulması, Türklere, takviye topçularını kale topçularıyla etkin şekilde birleştirmenin yanı sıra merkezi ateşleme yöntemlerini koordine etme olanağını verdi. Kıyı topçu silahlarını kullanacak mürettebatın eğitimi seferberlikten beri devam ediyordu fakat askerlerin büyük bir kısmı yeni silah altına alınmıştı ve eğitimsizdi. Bunu telafi etmek için Merten, Alman astsubayları doğrudan Osmanlı topçu mürettebatına atadı.

Aralık ve Ocak aylarında gelen ilave silahların arasında 120 mm'lik obüsler, 37 mm'lik uçaksavarlar ile 47 mm'lik ve 75 mm'lik gemi topları vardı. 18 Şubat 1915 itibariyle, Çanakkale Boğazı'nın savunmasına tahsis edilmiş dört topçu alayında toplam 235 top kullanıma hazırды.³¹ Dış savunma hatları 5. Ağır Topçu

Alayı'nın elindeydi, seyyar 8. Ağır Topçu Alayı obüs alanında konuşlanmıştı ve 3. ve 4. Ağır Topçu Alayları ara ve iç savunmalara tahsis edilmiş silahları kullanacaktı. Yeni gelen obüslerin ve topların çoğu için mühimmat oldukça boldu. 26 Şubat 1915 tarihli topçu durumu raporu, 8. Ağır Topçu Alayı'nın obüsler için 8.229 top mermisiyle bilhassa iyi teçhiz edildiğini gösteriyordu (bkz. Ek A, Çizelge A.2). Harita 1.3, 18 Mart 1915'te boğazın sahil savunma durumunu göstermektedir.

İtilaf kuvvetleri, 18 Mart 1915'te denizden saldırıldığında Osmanlılar yarımadaının savunması için sabit mevzilerde kullanıma hazır toplam 82 top ile 230 seyyar top ve obüse sahipti. Şubat ayının son haftasında Mustafa Kemal'in piyade tümeni III. Kolordu'ya katılmak üzere yarımadaaya intikal etti. Sekiz aylık bir zaman zarfında, eğitimli Osmanlı Genelkurmay subaylarının fikirleri ışığında kapsamlı bir plan geliştirilip uygulandı. Bu plan uyarınca işgal edilmesi muhtemel sahilleri savunmaya sabit piyade birlikleri tahsis edilirken, sahillerin gerisindeki korunaklı mevzilere büyük ihtiyat birlikleri yerleştirildi (Alman subaylar boğaz savunmasına odaklanmaya devam ettiler).³² 1913 tarihli planda olduğu gibi asıl amaç düşman kuvvetlerin çıkarmalarını yavaşlatmak ve sonra düşmanı denize geri püskürtmek için koordineli karşı taaruzlar düzenlemektir.

Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin savaş gemilerini Marmara Denizi'ne geçirme ve İstanbul'u bombalayarak yerle bir etme planı, Donanma Komutanı (Birinci Deniz Lordu) Sir Jackie Fisher ve Deniz Kuvvetleri Bakanı Sir Winston S. Churchill'in üretken zihinlerinde doğmuştu. Sonra donanma Avrupa yakasını Anadolu yakasından ayırarak Osmanlı İmparatorluğu'nun şahdamarını kesecek ve böylece Osmanlı hükümeti teslim olmaya

mecbur kalacaktı. Bu fikir Birinci Dünya Savaşı'nın muharebeleri arasında benzersiz sayılabilecek bir stratejik açıklığa ve mantığa sahipti. Planın, bir stratejik kilitlenme döneminde kesin stratejik sonuçlar elde etme potansiyeli muazzam görünüyordu. Sonraları, deniz saldırısı başarısızlığa uğradığında, plan İngiliz İmparatorluğu'nun seçkin özel okullarında klasik eğitimden geçmiş subayların tasarlayıp yürürlüğe koyduğu bir kara muharebesine dönüştü. Aslında "İstanbul seferi", yeni bir Truva Savaşı olarak güçlü bir duygusal cazibeye sahipti fakat büyük bedellerin ödenmesine yol açan bir başarısızlığa uğradı.

Deniz Taarruzları

Kraliyet Deniz Kuvvetleri, 3 Kasım 1914'te Çanakkale Boğazı'nın girişindeki müstahkem mevkiileri bombalayarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşını başlatmış oldu. Bombardımana karşı direniş gösteremeyen talihsiz Osmanlı Ordusu'nun, 1914 yılının sonlarında ve 1915 yılının başlarında Sarıkamış'ta, Basra'da ve Sina'da yaşadığı benzer felâketler, dönemin sosyal Darwinizmiyle birleştğinde, yaygın görüşe göre zayıf bir düşman olduğu fikrini pekiştirdi. Fırsatları değerlendirmeye daima hazır olan Churchill ve Fisher, Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen teslim olmaya zorlamak için Çanakkale Boğazı'nı sıkıştırma fikrini ele almaya başladılar. Bu başarılırsa, yenilgiyle sersemlemiş Rusya'ya yeniden ikmal yapılabilir, Bulgaristan İtilaf kuvvetlerine katılmaya ikna edilebilir ve üç düşman cephesi tek bir hamleyle ortadan kaldırılabilirdi. Bu büyük çaplı bir stratejiydi fakat donanmanın Çanakkale Boğazı'nın savunmasını yarmasına dayanıyordu. Ocak ayının sonlarında, Churchill ve Fisher, Harp Konseyi'ni böyle bir saldırıyı desteklemeye zorladılar.

[illegible]

Doğu Akdeniz’de faaliyet gösteren birleşik filonun komutanı Amiral Sir Sackville Carden ile Deniz Kuvvetleri Bakanlığı arasında telgraf trafiği o zaman başladı.

Carden, Kraliyet Deniz Kuvvetleri’ndeki pre-dretnot tipi zırhlı muharebe gemilerinin en eskileri (toplam 12 tane), modern muharebe kruvazörü *Inflexible* ve bir dizi küçük gemiden oluşan uyumsuz bir filonun komutanlığını yapıyordu. Ayrıca dört tane eski pre-dretnot tipi zırhlı muharebe gemisinden oluşan bir Fransız filosuna da komuta ediyordu. Carden’in filosunun en önemli ögesi, silahlarının kalibrasyonu için gönderilmiş ultra modern, 15 inç toplu süper dretnot tipi zırhlı muharebe gemisi *Queen Elizabeth* idi. Carden’in filosunda mayın tarayıcı olarak, mürettebatını Kuzey Denizi’nin sivil balıkçıların oluşturduğu küçük troller de vardı. Carden’in başlıca demirleme noktası Çanak-kale Boğazı’nın ağzına 50 mil uzaklıktaki Yunan Limni adasının Mondros Koyu’ydü. Filosunun özelliklerini bizzat yansıtan Carden, Churchill ile Fisher tarafından sıradan ve (daha sonra Arıburnu bölgesinde komutanlık yapacak olan) General Sir William Birdwood tarafından da “hayli ikinci sınıf” bir asker olarak değerlendiriliyordu.³³ Öte yandan, Carden’in emrindeki De Robeck, Wemyss ve Keyes, Kraliyet Deniz Kuvvetleri’nin en zeki ve atik askerleri arasındaydı. Neticede Churchill muharebe açısından hayati öneme sahip bir görevi yerine getirmek için gerek insan gerekse teçhizat açısından hayli asimetrik bir kombinasyonla şansını deniyordu.

Carden, boğazı üç aşamada zorlamayı planlıyordu. Birinci aşamada, filo denizden ateş ederek Çanak-kale Boğazı’nın ağzındaki dış savunmaları imha edecekti. Boğazın içinde ilerleyecek olan filo, dar geçitleri tıka-mış mayın kuşaklarını koruyan ara savunmaları yok

edecekti. Sonunda mayınları temizleyerek, iç savunma kuvvetlerini, özellikle müstahkem mevkiilerdeki ağır kıyı savunma silahlarını susturacaktı. Bu görevleri yerine getirdikten sonra Marmara Denizi'ne girecekti. *Yavuz*, onun refakatçi gemisi *Midilli* ve pre-dretnot tipi çok eski zırhlı muharebe gemilerinden oluşan Osmanlı filosunun güçlü İngiliz filosuyla savaşmaya yanaşacağına pek ihtimal verilmiyordu. Bu durumda İstanbul kendini doğrudan Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin silahları altında bulacaktı. Bu planın uygulanabilirliği ve başarısı konusunda her kademedede farklı fikirler vardı. Saldırı, tesadüfen, 1807'de Amiral Duckworth'un komutası altındaki Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin Çanakkale Boğazi'nı başarılı şekilde geçmesinin yıldönümüne rastlayan 19 Şubat 1915'te başladı.

16 Şubat tarihinde Atina ve Selanik gazetelerinden alınmış haberleri okuyan Osmanlı Genelkurmayı, Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı yaklaşan saldırı konusunda uyardı.³⁴ İlk saldırı planlandığı gibi 19 Şubat'ta başladı fakat dış bölgelerdeki tabyalar pek hasara uğramadı. Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin kıyıdaki nokta hedeflere açtığı top ateşi pek etkili olmadı.³⁵ Carden geri çekildi, birkaç kez daha başarısız taarruzda bulundu ve sonunda 5. Ağır Topçu Alayı'nın Anadolu yakasında Kumkale'de ve Avrupa yakasında Seddülbahir'de bulunan dış tabyalarını yıkmak için 4 Mart'ta Kraliyet Deniz Piyadeleri'ni sahile çıkardı. Silahları imha edilen 5. Ağır Topçu Alayı 25 Şubat'ta etkisiz hale getirilmiş ve askerlerinin çoğu 3. Ağır Topçu Alayı'na atanmıştı.³⁶ Sonuçta İtilaf kuvvetlerinin faaliyetlerinin giderek yoğunlaşması üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 19. Piyade Tümeni'nin Tekirdağ'dan yarımadaya indirilmesini talep etti ve Şubat ayının son haftasında Mustafa Kemal'in tümeni Maydos'a ayak bastı. Bu arada

saldırının ara savunmalara hücum edilmesini öngören ikinci kademesine hazırlık çerçevesinde mayın tarayıcı troller boğazın iç kısımlarını temizlemeye başladı. Carden'in filosundan flotillalar 2 Mart'tan 8 Mart'a kadar her gün ara savunmaları top ateşine tuttu fakat önemli bir sonuç elde edemedi. Carden'in saldırıları "enerjiden ve kararlılıktan kesinlikle yoksundu"³⁷ ve mayın tarayıcılar hızlı karşı akıntı yüzünden fazla ilerleyemiyordu. Yedi mayın tarayıcıdan biri Osmanlı top ateşiyle batırılırken, İtilaf kuvvetleri sadece üç mayın patlatabildi. Bu durum İngilizlerin hoşuna gitmiyordu. Osmanlı tarafındaysa deniz taarruzundan endişe duyan 9. Piyade Tümeni komutanı, Cevat Paşa'ya uzun bir mesaj gönderip düşmanın Kumkale'ye çıkarma yapma ihtimali konusundaki endişesini dile getirdi.³⁸ Bu durum Osmanlıları öylesine tedirgin etti ki üst komuta, 11. Piyade Tümeni'ne 9 Mart'ta bölgeye intikal etmesini emretti. Böylece Müstahkem Mevki Komutanlığı, 9. Piyade Tümeni'ne bağlı alayları Kumkale'den çekip yarımada da konuşlandırabilecekti. Fransız filosu da 12 Mart'ta başarısız bir saldırı düzenledi. 13 Mart'ı 14 Mart'a bağlayan gece, sivil mürettebatın sayısını artırmak için Kraliyet Deniz Kuvvetleri gönüllüleri de kullanılarak girişilen mayın temizleme faaliyeti, ışıldaklar ve mayın hatlarına yeterli menzilli toplarla teçhiz edilmiş tam teyakkuz halindeki bir düşmana karşı istenen sonucu alamadı. Carden'in karargâhı sonunda çaresizlikle Osmanlı Ordusu'na karşı bütün kuvvetiyle topyekûn bir saldırı planlamaya başladı.

Carden kumandanlığın yarattığı stresin altında ezildi ve sağlık nedenlerini gerekçe göstererek 16 Mart'ta komutanlık görevinden ayrıldı. Sinirleri o derecede yıpranmıştı ki sinir krizinin eşğine gelmiş fakat sonunda bu görev için uygun kişi olmadığını kabul etme cesa-

retini göstermişti. Birleşik donanmanın komutanlığını yardımcısı Tümamiral Sir John de Robeck üstlendi. Böylece donanma en azından düşmanla çarpışmaya kararlı ve atak bir komutana sahip olmuştu. Kendine güvenen De Robeck, 17 Mart'ta düzenlenen bir konferansta ertesi gün saldırma kararını ilan etti. De Robeck'in planı, harekât düzeyinde basit ve açıktı. Muharebe gemileri aynı anda hem ara savunmaları hem de iç savunmaların çoğunu etkisiz hale getirecekti. O gece mayın tarayıcılar düşman mayın tarlalarını temizleyecekti. Ertesi sabah filo dar geçitlere akın edip kalan iç savunmaların hakkından gelecekti. Taktik düzeyde plan oldukça karmaşıktı ve kusursuz planlamaya ve havadan keşfe dayalıydı. Hat olarak tabir edilen paralel birlikler halinde organize olmuş İtilaf gemileri, Osmanlı Ordusu'nun kilit önemdeki tabyalarını tahrip etmek için önceden tasarlanmış ayrıntılı ateşleme planlarıyla aynı hizada boğazın dar kesimine doğru ilerleyecekti. Topların düştükleri yerlerin gözetlenmesine deniz uçakları destek verecekti. İtilaf kuvvetlerinin peşpeşe gelen muharebe gemisi safları, ateş ettikten sonra geri çekilecek ve arkadan gelen mayın tarama kuvvetlerinin, düşman mayın tarlalarının içindeki önceden planlanmış rotaları temizlemesine olanak tanıyacaktı. Karmaşık operasyon bir takvime de bağlanmıştı.

18 Mart 1915'te saat 11.15'te en güçlü dört Britanya gemisinden oluşan bir filo harekete geçip boğazın dar yerlerindeki tabyalarla çarpışırken, pre-dretnot tipi eski zırhlı muharebe gemileri de ara savunma kuvvetlerine saldırdı. Osmanlı ara bölgesindeki 120 mm'lik ve 150 mm'lik obüsler düşman ateşine karşılık verdi. Obüs ateşi yoğundu fakat hiç de isabetli ve etkin değildi. Saat 11.55'te Dardanos ve Baykuş (Mesudiye) bataryalarının (150 mm'lik) topları ateşlenmeye başladı

ve tam öğle saatinde Rumeli Mecidiye Tabyası'nın 240 mm'lik bataryası da onlara katıldı. İtilaf kuvvetlerinin gemileri hem obüs alanlarını hem de bataryaları topa tuttu. Öğle vakti Osmanlı'nın ara bölgedeki tabyaları'nın çoğu etkisiz hale getirilmişti. Sonra saat 13.20'de Anadolu Hamidiye Tabyası'nın (355 mm'lik ve 240 mm'lik) ağır topları ateşe başladı. On dakika sonra bir düşman uçağı boğazın üzerinde belirdi ve Avrupa Merkez Savunma Grubu (Rumeli Mecidiye, Hamidiye ve Namazgâh tabyaları 240 mm'lik toplarla) çok ağır ateşe başladı. İtilaf kuvvetlerinin deniz top ateşi, tabyaları Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlayan yeraltı telefon hatlarını koparıp, onların komuta kontrol ile bağlantılarını kesti. Düşman ateşi özellikle Anadolu Hamidiye ve Rumeli Mecidiye üzerinde etkili olmaya başlayıp zayiata yol açtı ve Anadolu Hamidiye Tabyası'nı geçici olarak etkisiz kıldı.

Rumeli Mecidiye Tabyası'nın ateş açtığı saat 14.00 sularında Fransız savaş gemileri boğazın dar kısımlarına 8.000 metre yaklaşmıştı. Tabya birkaç ağır top mermisiyle doğrudan ve feci şekilde vuruldu ve 10 asker ölürken 24'ü de yaralandı. Cephanelikler alevler içinde kaldı ve bu dehşet ve kargaşadan 18 Mart deniz taarruzuna dair Türkiye'de anlatılan hikâyelerin en ünlülerinden biri doğdu. Bu hikâye sahil savunma tabyasına atanmış olan Onbaşı Seyit ile ilgilidir. Tabyanın ana bataryası, 140-215 kilogram arasında (tipine bağlı olarak) değişen ağırlıklarda top mermisi atan dört tane 240 mm'lik ağır topla donanmıştı. Onbaşı Seyit üçüncü topu kullanıyordu ve bu top savaşın kızıştığı vakit top ateşiyle vurulmuş, otomatik yükleme dişlisi hasar görmüş ve teknik açıdan kullanılmaz hale gelmişti. Bir araya toplaşmış topçuların şaşkın bakışları arasında cesur Seyit, mermilerden birini sırtına alıp topa taşıdı.

Bir şekilde mermiyi top kundağına yerleştirdi, nişan aldı ve ateş etti. Türkiye’deki popüler tarihi kaynaklar, Seyit’in top mermisinin HMS *Ocean* adlı gemiyi vurduğunu söylese de bu hiçbir zaman doğrulanmamıştır. Seyit Onbaşı’yı sırtında top mermisi taşırken gösteren (hiç kuşkusuz savaştan sonra çekilmiş) nl bir fotoğraf ve de bu hadisenin anısına Çanakkale Boğazı’nın kıyısında yapılmış bir Seyit heykeli vardır.

Saat 14.00’ten hemen sonra İngiliz gemilerine bağlı yardım filosunun ilerlemesine izin vermek için geri çekilme yapılırken Fransız pre-dretnot tipi zırhlı muharebe gemisi *Bouvet* infilak etti ve birkaç dakika içinde battı. Bu olay, hayatta kalan bir avuç insanı kurtarmaya yönelik çılgınca çabaları izleyen Türkleri neşelendirdi. 210 mm’lik atışlarıyla Tenger Havan Bataryası’nın da katıldığı obüs ateşleri yeniden açıldı ve Namazėah Tabyası’ndaki bir cephanelikte yangın çıkmasına rağmen oradaki topçular da saat 15.15 sularında top ateşine başladılar. Anadolu Hamidiye Tabyası, beş dakika sonra harekete geçip *Irresistible* gemisini ateşe tuttu. Kısa bir süre sonra Fransız *Gaulois* ve *Suffren* gemileri top ateşiyle ağır hasara uğratıldı. Fransız filosu etkisiz kalmıştı. Yılmayan De Robeck, Osmanlıları topa tutmaya devam etti ve saat 16.00’da trolleri içerilere gönderdi. Wehrle’in obüs bölgesindeki 8. Ağır Topçu Alayı’nın seyyar 210 mm’lik havan ve 150 mm’lik obslerinin yoğun ateşi mayın tarayıcıları hemen geri çekilmeye zorladı. Savaş rzgrları İtilaf kuvvetlerinin aleyhine esiyordu.

Saat 16.11’de, bir mayına çarpan modern savaş kruvazörü *Inflexible* neredeyse batıyordu. Dakikalar sonra pre-dretnot tipi *Irresistible* da mayına çarptı. Cesareti kırılan De Robeck saat 17.00’de harekâtı durdurdu. Saat 17.30’da Rumeli Mecidiye Tabyası’ndan *Irresis-*

tible gemisine son birkaç top ateşlendi. Her ne kadar Türk topları artık susmuşsa da felaket Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ni sinsice izlemeye devam etti. Saat 18.05'te pre-dretnot tipi *Ocean*, hasar gören *Irresistible* gemisini hasar güzergâhından çekmeye çalışırken mayına çarpıp batmaya başladı. O gece her iki savaş gemisi de kendi kaderine terk edildi ve battı. Osmanlılar araziye ve boğazı tuttular. Mayın tarlaları da sağladı. Ayrıca, De Robeck'in donanması ciddi kayıplar vermişti. İtilaf kuvvetlerinin toplam üç eski muharebe gemisi batmış, iki eski savaş gemisi hasar görmüş ve modern bir savaş kruvazörü ciddi ölçüde tahrip olmuştu. Bu zayıata karşın, Osmanlılar birkaç top ve az miktarda mayın kaybetmişti. İtilaf kuvvetleri nezdinde bu, büyük yatırımlarına değmeyen, küçük bir kazançtı.

Türk zayıatının önemli bir kısmını Rumeli Mecidiye Tabyası'nda verilmişti (12 ölü ve 30 yaralı) fakat toplam zayıat çok düşüktü: 97.³⁹ Dört Osmanlı subayı ile 22 er ölüken bir subay ve 52 er yaralanmıştı. Buna ilaveten, üç Alman er ölüken, bir Alman subayı ve 14 Alman eri de yaralanmıştı. Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, 19 Mart'ta kahramanlık gösterenlere madalya ödülü verileceğini ilan eden emirler yayımladı.⁴⁰ Gümüş İmtiyaz Madalyası verilenler: Albay Talat (komutan, 2. Ağır Topçu Tugayı), Albay Şükrü (Müstahkem Mevki istihkâm subayı), Yarbay Wasillo (Alman danışman) ve Binbaşı Nuri (Müstahkem Mevki muhabere subayı). Gümüş Liyakat Madalyası verilenler: Yüzbaşı Ali (Müstahkem Mevki Komutanlığı Karargâhı), Yüzbaşı Hilmi (Rumeli Mecidiye Tabyası Komutanı), Üsteğmen Nazmi (Rumeli Hamidiye Tabyası), Yüzbaşı Herschel (Alman komutan, Anadolu Hamidiye Tabyası'nda batarya komutanı) ve Takım Komutanı Remzi (Dardanos Tabyası).

18 Mart 1915 gecesı, sıkıntılı ama iyimser De Robeck donanmayı yeniden organize ederek taarruza devam etmeyi planlamaya başladı. Ne var ki sonraki dört gün içinde fikrini tamamen değiştirdi. 22 Mart 1915'te komutanları ve askeri erkânıyla birlikte katıldığı bir toplantıda kara ordusunun yardımı olmaksızın Çanakkale'yi geçemeyeceğini açıkladı.⁴¹ Deniz saldırısının başarısızlıkla sonuçlanması Çanakkale Savaşı diye bilinen büyük amfibi harekâta yol açacaktı. Savaşı katılanlar ve tarihçiler De Robeck'in kararını sonraki seksen yıl boyunca sorgulayacaklar ve bir hücum daha yapılsaydı Çanakkale'nin geçilebileceğini savunacaklardır.

Osmanlı Mühimmatı ve “Bir Hücum Daha” Teorisi

Çanakkale Savaşı'na dair tarih yazımında tekrarlanan temalardan biri, İtilaf kuvvetlerinin bombardımanı ve mühimmat yetersizliği ile hırpalanan Osmanlı savunma kuvvetlerinin, 18 Mart 1915'te Çanakkale'de başarısızlığa uğrayan deniz saldırısının akabindeki günlerde yapılacak kararlı bir hücum karşısında daha fazla dayanamayacağı görüşüdür. Boğaza saldırı fikrini ortaya atanlardan biri olan Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill de kesinlikle böyle düşünüyordu.⁴² 1930'da yayımlanan *The World Crisis* (Dünya Krizi) adlı kitabının kısaltılmış versiyonunda Churchill şunları belirtir: “Aslında onların elinde pek de fazla mühimmat kalmadığı gerçeğini keşfetmek için sadece tekrar denizden kademeli olarak ilerlememiz ve bombardıman yapmamız gerekiyordu. O zaman, zırhlı gemilere hasar verebilecek ağır silahlardan 20 topa bile sahip olmadıklarını kolaylıkla fark edebileceğimizi artık biliyoruz.”⁴³ Winston Churchill tarafından 1930'da yayımlanan bu görüş, gerçek olarak kabul edildi ve günümüze kadar

gerek resmi gerekse popüler tarihçiler tarafından sıkça tekrarlandı.⁴⁴ Sadece iki çağdaş tarihçi bu fikri ciddi şekilde sorguladı.⁴⁵ Geçen seksen yıl zarfında Batılı yazarlar tarafından allanıp pullanan bu fikir, Çanakkale savaşının incelenmesinde “eğer şöyle olsaydı” şeklinde bir mistisizmi yaratıp sürdürdü.

Öte yandan modern Türk resmi tarihi Çanakkale'deki mühimmat imkânı konusunda farklı bir durumu göstermektedir. Osmanlılar bol miktarda top mermisine sahip olmasa da 18 Mart 1915 çarpışması sırasında mevcut mühimmatın sadece küçük bir bölümünü kullanmışlardı. Aslında, o gün 14 sabit kıyı savunma tabyasından sadece dördü düşmana karşı bilfiil ateş açmıştı. Bu mevkiilerdeki mühimmat geçici olarak tükense de komşu istihkâmlarda önemli oranda mühimmat kalmıştı. Churchill yanılmıştı ve müteakip deniz saldırısının isabeti konusundaki yargısı hatalıydı. Esasında Çanakkale'yi koruyan Osmanlı savunma güçleri savaştan mükemmel bir durumda çıkmıştı ve yeniden çatışmaya girebilecek kadar dinçti. Boğazı geçmeye yönelik daha sonraki deniz saldırılarının da aynı şekilde bozguna uğrama ihtimali çok yüksekti.

İngiliz kamuoyuna deniz saldırısına ilişkin ilk ayrıntılı teknik incelemeyi Sir Julian S. Corbett, *History of the Great War Based on Official Documents, Naval Operations, vol. 2* (Büyük Savaşın Resmi Belgelere Dayanan Tarihi, Deniz Harekâtları, Cilt 2) adıyla 1921'de yayımladı.⁴⁶ Corbett, (özellikle 1915'te İstanbul'da) Osmanlıların mühimmatlarını fiilen tükettiklerine dair bir izlenimin olduğunu açıklar. “Ağır silahlar için modern mühimmat çok kıt fakat bol miktarda eski mühimmat vardı” diyen Harbiye Nezareti'nin resmi beyanatının sözünü ettiğimiz izlenimle çeliştiğini belirtir.⁴⁷ Corbett'in çalışmasını

takip eden eser, Churchill'in 1923'te yayımlanan *The World Crisis* başlıklı savaş anılarının birinci cildi oldu. Churchill'in çalışması, *The Times* dergisi tarafından hemen Şubat'ta tefrika halinde yayımlandı.⁴⁸ Churchill'in kitabının Çanakkale harekâtlarını içeren ikinci cildi de Ekim 1923'te tefrika halinde yayımlandı. Martin Gilbert'e göre *The Times*, eseri tefrika ederken, "Churchill'i, Çanakkale'yi anlatırken 'aşırı sansür' kullanıp belgeleri çarpıtmakla eleştiriyordu."⁴⁹ Bu ciltte Churchill, Osmanlı Ordusu'nun mühimmat açısından çok büyük darlık çektiği fikrini İngilizce konuşulan dünyada yerleştirmenin zeminini hazırladı. Osmanlıların obüs mühimmatının yarısını kullandığını ve bir Osmanlı bataryasında "14 inç'lik toplar için 36 mermi ve 9,4 inç'lik toplar için 29 mermi" kaldığını belirtti.⁵⁰ Buna karşın Osmanlıların 18 Mart'ta yapılan çatışma büyüklüğünde iki çatışmaya daha girmeye yetecek kadar mühimmata sahip olduklarını savunduklarını da dile getirdi. Aynı bölümün daha sonraki bir yerinde Churchill, "Osmanlı mühimmatı öylesine azalmıştı ki büyük çaplı ikinci bir çatışmaya yetecek miktarda değildi" diyen Binbaşı Endres adındaki bir Alman kurmayından alıntı yapar.⁵¹ Ancak Churchill hem Osmanlı Ordusu'nun eksikliklerini hem de Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin gücünü ortaya döktükten sonra, bu gözlemlerden, yapılacak yeni bir deniz taarruzunun başarısı konusunda olumlu bir sonuç çıkarılamayacağı kanısına varır.⁵²

Churchill savaşa dair anlattıklarını 1930'da *The World Crisis* (Dünya Krizi) adıyla tek ciltlik bir kitapta özetledi. Kitabın önsözünde "ne hikâyenin olaylarını ve esaslarını ne de onlardan çıkarılacak sonuçları esaslı şekilde değiştirmeye gerek duymadığını" belirtti.⁵³ Ne var ki bu kitapta Churchill Türklerin mühimmatının

bitmesine ramak kaldığını görmek için sadece Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin hücumu devam etmesinin yeteceği fikrinden vazgeçti. Önceki duruşuna göre büyük bir değişime işaret eden bu tutum, arada geçen yıllarda yayımlanan bilgilerden kaynaklanıyordu. Churchill, önceki iddialarını, obüs mühimmatının yarısının harcadığını ve beş adet 14 inç'lik silah için 50 top mermisi, 11 inç'lik silahlar içinse daha az top mermisi kaldığını bildiren bir Alman raporundan alıntı yaparak düzeltti. "Özellikle zırha karşı etkili olan uzun menzilli kuvvetli patlayıcıların neredeyse tamamen tükendiğini" kaydetti.⁵⁴ Ayrıca, bir Osmanlı raporunun, Hamidieh (sic) Tabyası'nın elinde sadece beş ilâ on adet mermi kaldığını ve Avrupa yakasındaki bataryaların da (Kilitbahir) benzer durumda olduklarını belirttiğini de sözlerine ekledi. Churchill bu bilgiyi, Çanakkale Savaşı sırasında Liman von Sanders'in Beşinci Ordusu'nda görev yapan Alman Binbaşı Dr. Carl Mühlmann'ın⁵⁵ 1927'de yayımlanan anılarından almıştır.

Sonraki yazarlar Churchill'in hatalı değerlendirmelerine yenilerini eklediler. Alan Moorehead 1956'da, Osmanlı Ordusu'nun mühimmatının yarısını harcadığını, "özellikle tek başına savaş gemilerini imha etmeye yetecek güçteki ağır silahların 30 adet zırh delici top mermisinden daha az mermiyle kaldığını" yazdı.⁵⁶ Moorehead ayrıca Osmanlıların boğaza 324 mayın döşediğini ve 36 mayını da yedekte tuttuğunu belirtti. Robert Rhodes James'in 1965'te değindiği bir Osmanlı açıklaması, uzun menzilli silahlar için uygun mühimmatın çoğunun harcadığını savunuyordu.⁵⁷ Philip Haythornthwaite de 1991'de aynı temel verileri kullanarak ağır silah mühimmatının neredeyse hepsinin, toplam mühimmatın ise yarısının tükendiğini savunuyordu.⁵⁸ Oysa Churchill'in iddiaları da sonraki

yazarların beyanatları da Türklerin modern tarih kaynaklarıyla örtüşmez.

1915 yılında 19 Şubat'tan Mart'ın ortalarına kadar süren muharebeler sırasında Osmanlılar yaklaşık 4.700 top mermisi kullandı. Top ateşinin çoğu Çanakkale'nin ağzında yer alan tabyalardaki 5. Ağır Topçu Alayı ve obüs bölgesindeki 8. Ağır Topçu Alayı'nın silahlarından yapıldı.⁵⁹ 26 Şubat'ta 8. Ağır Topçu Alayı 343 top mermisi attı. Osmanlılar, 4 Mart harekâtı sırasında 292, ertesini gün 347 top mermisi daha attılar. 7 Mart'ta 714, 9 Mart'ta 51, 10 Mart'ta 1882, 11 Mart'ta 28, 12 Mart'ta 41 ve 13 Mart'ta 974 top mermisi attılar.⁶⁰ Bu dönem boyunca atışların çoğu seyyar obüslerden ve ara savunmalardan yapılırken, muharebenin sadece bir gününde (10 Mart) boğazın dar kesimlerindeki kuvvetli ağır bataryalardan ateş edildi.⁶¹ Büyük kalibreli topçu silahlarından açılan en ağır ateş, De Robeck'in dar kesimleri geçmeye dönük en yoğun çabasını sergilediği 18 Mart 1915'te gerçekleşti. Boğazın girişindeki 5. Ağır Topçu Alayı, Kraliyet Deniz Kuvvetleri çıkarma birliklerinin bombardıman ve tahribatı yüzünden daha önce gayri faal hale gelmişti. Bu gün içinde yapılan atışlarla ilgili İngiliz kaynaklarının verdiği bilgiler, Osmanlı ateşinin bilhassa ağır olduğunu belirtir ve Osmanlı tarih kaynakları aynı gün 2.250 top mermisinin harcandığını kaydeder (bakınız Ek A, Çizelge A.3). Aslında, bu mermilerin çoğu obüslerden ve ağır havanlardan aşırı ateşle atılmış mermilerdi. 18 Mart'ta 3. Ağır Topçu Alayı toplam 190 mermi, 4. Ağır Topçu Alayı toplam 240 mermi, 8. Ağır Topçu Alayı'nın obüsleri ve ağır havanları ise toplam 1.820 mermi ateşledi. Her ne kadar 10 Mart'ta (Osmanlı top ateşinin ikinci en yoğun günü) ateşlenen mermilerden 368 adet fazla mermi harcandıysa da dar kesimlerdeki tabyalarda bulunan

kıyı ağır topçu silahlarından nispeten az sayıda mermi ateşlenmiştir.

Alman kaynağı Binbaşı Mühlmann'a dayanan Churchill, zırhlı gemilere karşı etkili olan mermilerin sadece "uzun menzilli yüksek infilaklı" top mermileri olduğunu kaydeder. Daha sonra Moorehead, muharebe gemilerini imha etmeye yetecek güçte olanların, sadece "zırh delici" top mermileri olduğunu belirtti. Yazar bu cümleden, dar geçitlerdeki tabyalara yerleştirilmiş yatık mermi yollu ağır gemi-imha silahlarını kastediyor. Ne var ki ne tür mermilerin hangi hedefleri vurduğu ve ne tür mermilerin tam olarak hangi zararı verdiği konusunda aslında hiç kimse kesin bir bilgiye sahip değildir. Yatık mermi yollu yüksek infilaklı patlayıcıların veya zırh delici mermilerin savaş gemilerine karşı en etkin silahlar olduğu anlamlı gelse de bundan emin olmak mümkün değildir zira Osmanlı Ordusu 18 Mart'ta çeşitli türlerde yatık mermi yollu ve üst açılı topçu mühimmatı ateşlemiştir. Bugün bildiğimiz şey ise 14 Ağustos 1914 itibariyle 3. ve 4. Ağır Topçu Alayları'nda bulunan ağır topçu silah mühimmatından, 18 Mart 1915'te 355/35 ve 240/35 kalibrelik sadece 201 mermi ateşlendiği idi. Bundan daha az miktarda mermi de 10 Mart 1915'te ateşlenmiş olabilir. Geri kalan ağır silahların (210/20-355/22 kalibre menzilliler içinde) ya da bu alayların havan toplarının hiçbirisi bu çatışmalarda kullanılmadı. Osmanlı Ordusu'nun 10 Mart'ta 35 kalibrelik ağır topçu silahlarından tahminen 50 mermi ateşlediğini varsayarsak, bu alaylarda harcanmış toplam mermi (tipi ne olursa olsun) yaklaşık 251 olmalıdır ki böylece hangi türden olursa olsun bu silahlar için geriye toplam 1.030 mermilik mevcut envanter kalmaktadır. Düşük kalibreli kısa menzilli ağır kıyı topçu silahları ne 10 Mart'ta ne de 18 Mart'ta

kullanıldığından, Osmanlılar 210/20-355/22 sınıflarda ağır mühimmat için her türden en az 4.034 mermilik yerinde envantere sahipti. Buna 1.106 adet 210/6.4 ağır havan mermisi, yaklaşık 6.000 adet 150/10.8 obüs mermisi ve sayısı bilinmeyen 120/30 ve 120/11.6 obüs mermisi eklenmelidir. Daha hafif silahların toplam mühimmatı yaklaşık 24.000 mermidir. Bu rakamlar Batı Cephesi'nde yığılmış şaşırtıcı miktardaki envanterlere kıyasla sönük kalsa da kayda değer orandadır. En ağır atışın yapıldığı gün (18 Mart 1915) sadece 2.250 top mermisinin ateşlendiği düşünüldüğünde, Osmanlıların muharebeye devam etmek için yeterli top mermisine sahip oldukları anlaşılır.⁶²

Her ne kadar Osmanlı resmi tarihi Çanakkale'nin savunması için mevcut toplam mühimmatın eksik bir bilançosunu sunsa da eldeki bilgilerden anladığımız kadarıyla, Osmanlılar savaşa devam etmeye yetecek miktarda mühimmata sahipti. En ağır topçu silahlarını barındıran boğazın dar kesimlerindeki kuvvetli iç tabyalar, 19 Şubat'tan 18 Mart'a kadar uzanan sürede muharebelere en az katılmış Osmanlı tabyalarıydı. 18 Mart muharebesinden hemen sonra Osmanlılar mühimmatı yeniden dağıtmak, hasar görmüş ve mekânizması bozulmuş silahları onarmak için işe koyuldular.⁶³ Ayrıca, zayıat son derece düşüktü: 4 subay ölmüş ve 1 subay yaralanmış, 22 er ölmüş ve 52 er de yaralanmıştı.⁶⁴ Buna ilaveten, De Robeck'in bertaraf edilen saldırısının sonunda düşmanın altı adet ana muharebe gemisinin battığını veya mayına çarptığını gören Türk askerlerinin morali oldukça yüksekti.

Churchill'in 1923 ve 1930 tarihli kaynakları ile Osmanlı'nın modern resmi tarih kaynaklarında verilen bilgiler arasındaki çarpıcı farklılıklar, Churchill'in Alman kaynaklarının, sonraki Türk tarihçilerinin ula-

şabildiği resmi mühimmat raporlarına ulaşamamış olmasıyla açıklanabilir. 18 Mart 1915'te Anadolu Hamidiye, Dardanos, Namazgâh ve Rumeli Mecidiye iç tabyalarının cephaneliklerde depolanmış mühimmat açısından zayıf düştüğü açıksa da, iç tabyaların çoğunluğunun aynı tarihte hiç atış yapmadığını bugün biliyoruz. Bazı bakımlardan *The World Crisis*, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Churchill'in lekelenmiş ününü onarma amaçlı bir müdafaa olarak yazılmıştı. Churchill'in Çanakkale'yi geçmeye dönük temel fikri ancak 1930'lara gelindiğinde mantıklı bir stratejik düşünce olarak itibar görecekti. Churchill kaynaklarını toplarken Osmanlı'nın bilgilerine ancak sınırlı ölçüde ulaşabilmişti. 1936'ya kadar Türklerin Gelibolu'yla ilgili resmi savaş tarihlerine ulaşmak mümkün değildi.⁶⁵ Bu nedenle, Churchill kitabını yazarken, 1915 ilkbaharında Çanakkale'deki savunmanın durumuna dair karamsar bir tablo çizen eksik Alman ve Osmanlı kaynaklarına dayanmıştı. Bu onun yararınaydı ve iddialarına güvenirlilik kazandırmak için tam da ihtiyaç duyduğu şeydi. Aslına bakılırsa, Churchill eylemlerini ve fikirlerini mantığa büründürmek ve desteklemek için kısmi kanıtlara zamanından önce bel bağlamıştı. Ne yazık ki kitabı çok büyük bir etki yarattı ve sonraki tarihsel değerlendirmeler için mesnetsiz bir zemin oluşturdu.

Deniz saldırısının neden başarısız olduğuna dair en sağduyulu analizi Profesör Arthur J. Marder, "The Dardanelles Post-Mortem"⁶⁶ başlıklı yazısında yapar:

"Denizden saldıranlar için teknik açıdan asıl engeller, mayın tarayıcıların etki edemediği dar geçitlerdeki mayın tarlaları ve onları koruyan, deniz topçu ateşinin hiç susturamadığı tabyalardı. Mayın tarlaları durumun can alıcı noktasıydı çünkü eski savaş gemilerinin batmaları için tek bir mayına çarpmaları yetiyordu. Ancak mayın tarama işi devam ederken mayın tarlasını

koruyan bataryalarına hâkim olunduğunda başarıya ulaşılabilirdi. Fakat savaş gemilerinin bataryaları yıkması imkânsızdı. Uzun menzilli veya endirekt ateş etkisiz oldu. Etkili olmak için, gemilerin sahil topçu silahlarını kuşatması ve vurması gerekiyordu ve mayınlar temizlenmeden bunu yapmak da imkânsızdı. Dolayısıyla bir kısırdöngü söz konusuydu.”⁶⁷

Marder’in belirttiği gibi, Çanakkale’nin en etkili savunma gücü, Osmanlıların Ağustos 1914’te döşemeye başladıkları mayınlardı. Topçu silahları, mayın tarhalarının düşman tarafından temizlenmesine engel olmak için sadece koruyucu ateş açıyordu. Önceden değinildiği gibi, Alan Moorehead, Osmanlıların boğaza 324 mayın döşediğini belirtir. Sir Julian Corbett, Osmanlıların yaklaşık 350 mayın döşediğini ve temizlenmemiş mayın sayısı göz önüne alındığında, İtilaf kuvvetlerinin 16 savaş gemisinden sadece birinin Marmara Denizi’ne ulaşma ümidi taşıyabileceğini hesapladı.⁶⁸ Türk tarih kaynakları, 4 Ağustos 1914-8 Mart 1915 tarihleri arasında seri şekilde numaralandırılmış 11 hat üzerine toplam 402 mayının döşendiğini kaydeder.⁶⁹

17 Ağustos 1914’ten sonra (savaş halinin patlak vermesinden iki buçuk ay önce), Çanakkale savunma güçleri saldırıya her an hazırды. Bu tarihte, 2. Topçu Tugayı’nın ağır topçu alayları askerle donatıldı. Boğaza döşenmiş 133 mayın vardı. 4 Kasım 1914’te 8. Ağır Topçu Alayı’nın obüsleri, Osmanlı III. Kolordusu’nun 40.000 askeri gibi mevzilenmişti ve sularda toplam 191 mayın vardı. 19 Şubat 1915’te deniz taarruzu yapıldığı zaman Müstahkem Mevki Komutanlığı ve III. Kolordu, 34.500 tüfek, 16 makineli tüfek ve 313 topla yarımada da konuşlanmış 50.000 askere (ve boğazın dar kesimlerine döşenmiş 323 mayına) sahipti.⁷⁰ Bu rakamlar İtilaf kuvvetlerinin amfibi taarruz yaptığı 25 Nisan’da daha da artmıştı.

Hiç kuşkusuz, güçlü Kraliyet Deniz Kuvvetleri Mart 1915'ten sonra ilave gemi ve asker takviyesiyle Çanakkale'yi zorlama gücüne sahipti.⁷¹ Ne var ki bu elbette, büyük bir tehlike anında daha fazla zayıt vermeye neden olacaktı. Açıkçası, İtilaf kuvvetlerinin deniz taarruzlarından önce ya da sonra, boğaz savunmalarında ne “açık kapı” ne de ciddi bir kırılgnalık dönemi oldu. Winston Churchill, 1915 Mart sonunda Amiral de Robeck'in elindeki kuvvetlerle Çanakkale'yi kolayca geçebilme gücüne sahip olduğunu iddia ederken yanılıyordu. Churchill bu iddiasıyla hem De Robeck'e hem de Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne büyük zarar verdi. Ama belki daha da büyük zararı, Osmanlı savunmasına dair değerdendirmelerinde onun izlerini takip eden tarihçilere vermiştir.

Takviyeler ve Yeniden Teşkilatlanma

4 Mart'ta Kumkale'ye yapılan İngiliz çıkarması Osmanlıları Asya kıyısının hassasiyeti konusunda alarma geçirdi. Bunun üzerine 9 Mart'ta o zaman Marmara Denizi'nin güney sahilindeki Balıkesir'e konuşlanmış olan deneyimli 11. Piyade Tümeni'nin boğaza intikal etmesi emri verildi.⁷² Beş gün sonra Tümen, Ezine'ye (Kumkale'nin güneydoğusu) ilerlemeye başladı ve şans eseri 18 Mart 1915'te oraya vardı. Yeni tümenin gelmesi Kumkale'nin denizden gelecek taarruza karşı savunmasını değıştirmede. Kumkale, 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 25. Piyade Alayı'nın, 3. Piyade Tümeni'nden yeni gelmiş 64. Alay'ın ve birkaç jandarma taburunun geçici birlik noktasıydı. 11. Piyade Tümeni ise şimdilik ihtiyatta tutuluyordu.

Böylece 18 Mart'ta deniz saldırısı düzenlendiğinde Osmanlı savunması iki bölgele bir düzenlemeyle tahkim edilmişti: 7. ve 19. Piyade Tümenleri'yle Bolayır

kıstağından ve Gelibolu Yarımadası'nın orta kısmından sorumlu Esat Paşa komutasındaki III. Kolordu ile boğaz tabyalarına, yarımadanın aşağı kesimiyle Anadolu yakasındaki Kumkale'yi kontrol eden 9. Piyade Tümeni'ne ve Asya kıyısını kontrol eden 11. Piyade Tümeni'ne komuta eden Cevat Paşa emrindeki Müstahkem Mevki Komutanlığı. Boğazın ortadan bölündüğünü söyleyen bazı Batılı kaynakların aksine bu savunma düzeni, (Beşinci Ordu'nun harekete geçirilmesine kadar) Müstahkem Mevki Komutanlığı altında her zaman birleşikti. Bu noktada savunma düzeninin başlıca zaafı, Avrupa yakasında iki alay ile Anadolu yakasında bir alaya sahip olan 9. Piyade Tümeni'ni bir araya getirme başarısızlığıydı.

Osmanlı Eğitimi ve Teşkilatlanma

Batı dünyasında Gelibolu'daki Osmanlı Ordusu'nun muharebeler için yeterli eğitimden geçmediğine ve hazırlıklı olmadığına dair bir kanaat vardır.⁷³ Osmanlı Ordusu'nun eğitiminin ve hazırlıklarının Alman ya da İngiliz orduları kadar etkin olmadığı elbette söylenebilir. Ne var ki 1915 baharında Beşinci Ordu'nun tümenleri gayet iyi eğitilmişti. Bu durum, tutarlı bir şekilde uygulanan, sıkı ve gerçekçi bir muharebe eğitimi içeren eğitim programlarının kayıtlarına da yansımıştır. Ayrıca arşiv kayıtları, Beşinci Ordu'nun tümenlerinin ve alaylarının Enver Paşa'nın Ordu Emirnamesi No. 1'de yer alan taktik talimatlarını takip ettiğini göstermektedir. Beşinci Ordu'nun piyade tümenlerinin alay dergileri bunu izah etmektedir.

Seferberliğin onuncu gününde (12 Ağustos 1914) Gelibolu'da 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 26. Piyade Alayı, 2. ve 3. Taburları'nın savaş durumuna yükseldiğini rapor etmişti. Alayın 1. Taburu ise Basra'da müf-

rez görevdeydi. 15 Ağustos'ta alayın kadrosunda 381 nizamiye, 2.092 ihtiyat ve 199 eğitimsiz asker vardı ve ertesi gün yeni bir 1. Tabur (bazen hatalı bir şekilde 4. Tabur diye adlandırılır) teşkil edilmeye başlandı.⁷⁴ Dört gün sonra alaya kıyı gözetleme noktalarına yerleşme ve bir bölüğünü Seddülbahir'de, bir takımını Kabatepe'de, bir bölüğünü Ece Limanı'nda konuşlandırmak suretiyle savunma mevzilerini hazırlama emri verildi. Bu emre göre geri kalan birlikler de Maydos'ta konaklayacaklardı.⁷⁵ Bursa Seyyar Jandarma Taburu, tümen dağ obüs taburu ve süvari birliklerinin de 13 Eylül'de doğrudan emrine verilmesiyle birlikte alay büyüdü. Alay komutanı o hafta bu ilave birlikleri ordunun eğitimine kattı. Daha sonra 4 Ekim'de alay, Alçıtepe'nin ateş planlarını 8. Batarya, 3. Dağ Obüs Taburu ve bir 105 mm'lik obüs bataryasıyla koordine ederek hazırladı.⁷⁶

Tümenin Gelibolu'da konuşlanan 27. Piyade Alayı da olası bir Yunan çıkarması tehdidine karşı 31 Temmuz 1914 tarihinden birkaç gün önce kısmi seferberliğe geçmişti. Bu alay, Saros Körfezi sahillerini gözetlemesi ve taraması için acil olarak görevlendirildi.⁷⁷ Hızlı bir seferberlik faaliyeti içinde ihtiyatlar koğuşlara akın etti ve alay, 1 Ağustos'ta ikmal hazırlıklarını tamamladığını rapor etti. 7 Ağustos'ta Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu, 2. Tabur, 9. Sahra Topçu Alayı (2/9 Topçu Alayı) ve bir süvari takımı 27. Piyade Alayı'na bağlandı.⁷⁸ 10 Kasım'da 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Şefik, alayın komutanlığını üstlendi.^{79*} Binbaşı Şefik'in komutası altındaki alay, Eylül ayı boyunca tek er muharebe eğitimine yoğunlaştı ve Ekim'de tümen ve ordu manevralarına katıldı. Alay, 1 Kasım 1914'ten itibaren

* Binbaşı Mehmet Şefik, 25. Alay'ın 3. Taburu'nun komutanı idi. Kendisi bu görevinden sonra başka bir alayın, 27. Alay'ın komutanlığına atanmıştır-g.n.

ihtiyat bölgesinde bulunan obüs bataryası ve dağ obüs taburuyla yapılan özel bir eğitime katıldı.⁸⁰ Kış yaklaşırken Binbaşı Şefik'in alayına daha sık gönderdiği emirler, piyade ve topçu birliklerinin koordineli eğitim yürütmesini sağlayacak özel talimatları içeriyordu.⁸¹ Daha sonra, alay komutanlığına yeni terfi eden Yarbay Şefik, 15 Şubat 1915'te Maydos Bölge Komutanlığı'na atandı ve alayı III. Kolordu'nun genel ihtiyatı oldu. Yarbay Şefik hiç vakit kaybetmeden merkezde bulunan Kavaktepe bölgesindeki tepelerden topçu ateşi açma planlarını koordine edip, bu planları son haline getirmeye başladı. Ateş planları, 9. Topçu Alayı'na bağlı 3. Tabur'un topçu bataryaları için geliştirildi ve alay bölgesindeki (sonradan Anzak kıyıbaşı diye bilinecek bölgeyi de kapsayan) hedefleri içeriyordu.⁸²

9. Piyade Tümeni'nin diğer alayı olan 25. Piyade Alayı da Ağustos ve Eylül aylarını benzer deneyimle, birliklerin tek er eğitimiyle geçirdi.⁸³ Bu alaya acil taktik görevi verilmedi ve 17 Kasım'da Kumkale sahillerini savunmak için ileri kaydırılana dek Erenköy yakınlarında manevralar yaparak eğitime devam etti. Tümen topçusu olan 9. Topçu Alayı, piyade alaylarına ateş desteği sağlamak için doğrudan destek görevine verildi.⁸⁴

Yarbay Mustafa Kemal'in sonradan ünlenen ve 1 Ocak 1915'te kuruluşuna başlanan 19. Piyade Tümeni; 57., 58. ve 59. Piyade Alayları'ndan oluşuyordu. Ancak 58. ve 59. Piyade Alayları VI. Kolordu'ya gönderilmiş ve tümen, 9 Şubat 1915 tarihinde 72. ve 77. Piyade Alayları'nın dahil edilmesiyle yeniden düzenlenmişti. Tümen, yeni kurulan Beşinci Ordu'ya 6 Nisan 1915'te bağlandı.⁸⁵ Bu tümenle ilgili herhalde en kalıcı Batılı izlenim, birkaç alayının "Araplardan" oluştuğu ve bunun da Mustafa Kemal'in tümenini kısmen güvenilmez kıldığıydı.⁸⁶

57. Piyade Alayı, Gelibolu'nun kuzeyinde Marmara Denizi kıyısındaki Rodosto konaklama bölgesinde 1 Şubat 1915 tarihinde teşkil edildi ve 22 Şubat'ta alay sancağını aldı.⁸⁷ Alayın bir taburu daha önce, 12 Ağustos 1914'ten itibaren eğitimden geçen, 19. Piyade Alayı'nın üç taburunun dördüncü bölüklerinin birleştirilmesi suretiyle 27 Ocak'ta teşkil edilmişti.⁸⁸ Yeni kurulan alayın eğitimini pekiştirmek için III. Kolordu, 7. Piyade Tümeni'ne üç "mümtaz yüzbaşısı" askerlerin eğitimine yardım etmeleri için alaya göndermesini emretti.⁸⁹ Böylece yeni kurulmuş olmasına rağmen alay, iyi eğitilmiş subaylar tarafından komuta edilen çok deneyimli Türk askerlerden oluşmuştu ve Mustafa Kemal tarafından en güçlü alay olarak görülüyordu. Alay, 23 Şubat'ta deniz yoluyla Maydos'a geçti ve sonraki iki ayını "sık arazi tatbikatlarını içeren yoğun bir eğitimle" geçirdi.⁹⁰ 77. Alay, 3 Ağustos 1914'te Halep'te seferberlik emrini alan VI. Kolordu'nun kadrosundaydı.⁹¹ 21 Ağustos itibarıyla kadrosunda 47 subay ve 2.347 er bulunuyordu. İstanbul'a intikali emredilen alay, 28 Ağustos'ta Halep'ten ayrıldı ve 13 Eylül'de Anadolu yakasındaki Haydarpaşa tren garına vardı. İlk İkinci Ordu'ya bağlandı ve 27 Eylül 1914'te yoğun bir şekilde tek er eğitimine başladı.⁹² Bu eğitimler erlerin tecrübe kazanmaları için zorlu yürüyüşleri ve sahra eğitim tatbikatlarını kapsıyordu. Alay, Ekim ayında ordu manevralarına katıldı. 1 Kasım'da alay, yaklaşık 1000 kadarı ikmal amacıyla Trakya er ikmal merkezlerinden gelmiş 3.179 ere ve 64 subaya sahipti. Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın katıldığı bir törenle alay 6 Kasım'da Çatalca'da sancağını aldı.⁹³ Türkçe konuşamayan Arap askerlerin çok sayıda olmasından dolayı tören Arapçaya çevrildi. Alay sonraki aylarını arazi muharebe eğitimleri

ve manevralarla geçirdi. 23 Şubat'ta tren ve gemiyle Gelibolu'ya gitmek üzere yola koyuldu ve iki gün sonra Gelibolu'ya varıp Mustafa Kemal'in emrine girdi. Mustafa Kemal tarafından 77. Piyade Alayı'na gönderilen ilk tümen emirleri, komşu birliklerin kro-kilerini, 9. Piyade Tümeni'nin sahil savunma birlikle-riyle ilgili durum raporlarını ve İngilizlerin karanlıkta çıkarma girişiminde bulunabileceklerine dair istihbarat bilgilerini kapsıyordu.⁹⁴

Beşinci Ordu'daki diğer alaylar, 9. ve 19. Piyade Tümenleri'nin deneyimlerine benzer deneyimler geçir-diler. 7. Piyade Tümeni'ne bağlı 19. Piyade Alayı, 12 Ağustos 1914'te tam mevcutlu olarak seferberliğe geçti ve hemen sonra çok yoğun eğitimlere başladı.⁹⁵ Tüme-nin 20. ve 21. Piyade Alayları da seferberlik hazırlık-larını çok kısa sürede tamamladılar ve 1914 yılının sonbaharında eğitime başladılar. Bu alaylar, Kasım ayının başlarında Gelibolu'ya geçerek burada arazi tatbikatlarına ve manevralara devam ettiler.⁹⁶ 5. Piyade Tümeni'ne bağlı 15. Piyade Alayı, 3.600'ü aşkın subay ve eriyle 18 Ağustos 1914'te tam kapasite eğitime ve manevralara başladı.⁹⁷ Savaşın sonraki aşamasında yarımada ya intikal edecek olan 16. Piyade Tümeni'ne bağlı 48. Piyade Alayı da benzer günlük kuvvet rapor-larına sahipti. Bu alay, 16 Ağustos 1914'te eğitime başladı ve 9 Eylül'de trenle Trakya'ya doğru yola çıktı. Alay, 3 Ekim 1914'te ise Keşan yakınlarında çok yoğun bir eğitimden geçiyordu.⁹⁸

16. Piyade Tümeni'ne bağlı 47. Piyade Alayı Balkan Savaşları'nda imha edilmişti. Fakat 15 Ara-lık 1913'te Mersin yakınında 1. Tabur, 125. Piyade Alayı ve 26. Nişancı Taburu birleştirilerek yeniden teşkil edildi.⁹⁹ Alay, 7 Ağustos 1914'te ancak 1.200 subay ve ere sahipti fakat 11 gün sonra 3.400 askerle

sefer durumuna geçti. 23 Ağustos'ta alaya bir topçu taburu bağlandı ve alay, 1. ve 2. Taburlarla birlikte trenle İstanbul'a doğru yola çıkarıldı.¹⁰⁰ Bu birlikler, 28 Ağustos'ta Küçükçekmece'ye vardılar ve hemen sıkı eğitim ve tatbikatlara başladılar. 5 Ekim'de VI. Kolordu Komutanı Tuğgeneral (Mirliva) Ali Rıza Paşa alayı denetledi. Bu arada 3. Tabur, Tarsus'taki depo alayında 10 subay, 1.036 er ve 105 hayvandan oluşan mevcuduyla kadrosunu teşkil etti. Bu tabur da alayın peşinden Trakya'ya gitti. 47. Piyade Alayı eğitimde o kadar başarılı oldu ki İkinci Ordu Komutanı 2 Kasım 1914'te alaya eğitim tatili verdi ve komutanları morallerinin çok yüksek olduğunu bildirdiler.¹⁰¹ Ondan sonra alay, arazi tatbikatlarını ve manevralarını içeren dört aylık yoğun bir eğitim dönemine girdi. Alay, Gelibolu çıkarmaları sırasında orada değildi fakat 26 Nisan 1915'te yarımadaya intikali emredildi. Alayın 3.400 subay ve eri, 373 adet hayvanı ve 587 sandık mühimmatı trenle Uzunköprü'ye gönderildi ve akabinde alay buradan yürüyerek cepheye gitti. Bu yolculuk sırasında erlere her gün sıcak kumanya veriliyor, yeri geldiğinde asker dinlenebiliyordu. Alayın tamamı günde 25 kilometre yürüyerek 29 Nisan'da Gelibolu'ya vardı. "Yürüyüşte düzenli ve disiplinli" olan alay savaşmaya da hazır ve hevesliydi.¹⁰²

Destek sınıfları da benzer deneyimler yaşadılar. Savaştan önce, topçu okulunun 150 mm'lik Obüs Gösteri Taburu'nun Yüzbaşı Ali Tefik komutasındaki 3. Bataryası günde yüzlerce gülle ateşledi. Topçu okulunda öğretmen olan Askir Arkayan'ın tespitine göre çok yüksek standartta bir eğitim verilmişti.¹⁰³ Bu batarya, 23 Temmuz 1914'te Erenköy'e vardı, sonra da oradan yarımadaya geçti. Benzer şekilde, erlerin çoğu deneyimli olduğu için kıyı topçusunun da disip-

lini ve eğitimi iyi olarak nitelendiriliyordu.¹⁰⁴ Daha yüksek kademelerde, 11. Piyade Tümeni'nin deneyimi Osmanlı tümenlerinin tipik özelliklerini yansıtıyordu. Bu tümen, 8 Ağustos 1914'te sefer mevcuduna ulaşmış ve ertesi hafta muharebe karargâhına intikal etmeye başlamıştı. Tümen, 8 Ekim'de Bandırma yakınlarında eğitime başladı.¹⁰⁵ Bu eğitimler, çok sıkı tabur ve alay eğitimlerini, tümen ve kolordu manevralarını, zorlu yürüyüşleri ve -nadiren- gemiye binme, gemiden inme ve boşaltma eğitimlerini kapsıyordu. 14 Ekim'de tümen Birinci Ordu'nun sahra manevralarına katıldı. Eğitim kış boyunca devam etti ve 3 Mart 1915'ten itibaren, tümen sık sık gece yürüyüşü eğitimi aldı. 20 gün sonra tümen, 50.000'i Avustralyalı olmak üzere toplam 80.000 İtilaf kuvveti askerinin Çanakkale'yi işgal etmek üzere çıkarma yapacağı bildirilen Kumkale yakınlarındaki Kalvert Çiftliği çevresindeki mevzilere intikal etti.¹⁰⁶

Böylece Nisan 1915 itibariyle Osmanlı'nın yeni tertiplenen Beşinci Ordusu'nun muharebe birlikleri İtilaf kuvvetlerini karşılamaya hazırdı. Alayların çoğu Balkan Savaşları'na katılan askerlerden oluşuyordu ve askerler sekiz aya varan dönemler boyunca birlikte eğitim almıştı. Burada ele alınan birliklerdeki eğitim programları, Enver Paşa'nın Ordu Emirnamesi No.1'deki ilkeleri doğrultusunda yürütüldü ve bu eğitimler, piyade ve destek unsurlarının müşterek sınıf eğitimlerini, sık yapılan yürüyüşleri ve çok kademeli sahra manevralarını içeriyordu. Sonuçta birliklerin kendilerine olan güvenleri artmış, İtilaf kuvvetlerinin yaklaşan çıkarması nedeniyle subay ve erler teyakkuza geçmişti. Elimizdeki kayıtlar Liman von Sanders gelmeden önce çok kapsamlı bir eğitim düzeninin tesis edilmiş olduğunu göstermektedir.

Tecrübe Seviyeleri

Batı'nın Çanakkale Savaşı'na ilişkin harp tarihi, Osmanlı komuta yapısının iki seviyesine odaklanır: taktik seviye (yani tümen ve daha aşağı kademeler) ve stratejik seviye (yani ordu ve daha yukarı kademeler). İngilizler, Avustralyalılar ve Almanların konuyla ilgili eserlerinde Osmanlı Ordusu'nun muhaberelede harekât (yani kolordu) seviyesindeki faaliyetlerinin ayrıntılı olarak incelendiği görülmez.

Bir dizi Osmanlı kolordusu yarımada sevk edildi. Öte yandan, ilk çıkarmalar yarımada Esat Paşa komutasındaki III. Kolordu'ya ve Anadolu yakasında, Alman Albay Erich Weber* komutasındaki XV. Kolordu'ya karşı yapıldı.¹⁰⁷ XV. Kolordu savaşın başlangıç safhasına pek fazla katılmadığı için bu bölüm III. Kolordu'ya odaklanacaktır.

III. Kolordu, 1910 yılında ordunun yeniden düzenlenmesi talimatları çerçevesinde alınan kapsamlı değişiklik kararlarının sonucunda, Ocak 1911'te Kırkkilise'de (Kırklareli) teşkil edildi.¹⁰⁸ 1912-13 yıllarında cereyan eden Balkan Savaşları'na iştirak eden kolordu, Trakya harekât alanında gerçekleşen bu savaşın bütün önemli muharebelerine katılarak kendini kabul ettirdi. Bu kolordu, Osmanlı Ordusu'nun büyük kısmını mahveden bir savaştan teşkilat açısından noksatsız çıkan tek kolorduydu (III. Kolordu savaşa 7., 8. ve 9. Piyade Tümenleri'yle başlamış ve aynı tümenlerle bitirmişti). Savaş sırasında kolordu, barış dönemi merkez üssü olan Çorlu'dan 70 kilometreden fazla uzaklaşmamıştı. Sonuç olarak III. Kolordu, 1913 yılındaki feci yenilgiden sonra ne garnizonlarına dönmek için büyük

* Erich Weber, Anadolu yakasındaki XV. Kolordu'ya tuğgeneral rütbesiyle atanmış, daha sonra Seddülbahir cephesine Güney Grubu Komutanı olarak tayin edildiğinde tümgeneralliğe terfi etmiştir-g.n.

bir harekât düzenlemek ne de yeni birlikler oluşturmak zorunda kalmıştı. Osmanlı'nın diğer tüm kolorduları hummalı bir yeniden kuruluş faaliyeti içine girip bazıları kısmen bazıları topyekûn yeniden teşkilatlanma sürecinden geçtiler. Böylece, III. Kolordu 1914 yılında Osmanlı Ordusu'nun (13 kolordusu içerisinde) sırf harekât ve eğitimle ilgilenebilen tek kolordusuydu.

Aralık 1913'te ordunun yeniden teşkilatlanmasının etkileri III. Kolordu'yu daha da geliştirdi. Bu reformlar, ihtiyat kolordularının ve tümenlerinin yapısını lağvetmiş ve seferberlik ilanı üzerine ihtiyatlarla dola-
cak çekirdek tümenler teşkil etmişti. Bu da demekti ki Osmanlı Ordusu'nun piyade tümenleri kısmen acemi askerlerden oluşacak fakat daha sonra tecrübeli askerler eklenecekti. 9. Piyade Tümeni'nin seferberliği ordunun 1914 yılındaki genel uygulamalarının tipik bir örneğiydi. Ağustos 1914'te mevcut erlerin dörtte biri sefer durumundaydı; bu askerlerin çoğunluğu yeni askere alınmıştı ve temel eğitime tabi tutuluyordu. Seferberlikte, alayları sefer durumuna yükseltmek için gerekli sayıda insan silah altına alındı. 1914 yazında, tecrübeli ihtiyat askerlerinin ikmal merkezleri (en azından İngiliz ve Avustralyalılarınkiyle kıyaslandığında) benzersizdi; zira toplanan askerlerin neredeyse tümü son Balkan Savaşları'na katılmış, muvazzaf hizmetten yeni terhis edilmişlerdi. Özellikle III. Kolordu'nun 7. ve 9. Piyade Tümenleri, Balkan Savaşları sırasında atak ve yetenekli Mahmut Muhtar Paşa'nın komutası altında Kırkkilise, Pınarhisar-Lüleburgaz ve Birinci Çatalca gibi büyük muharebelerde çok iyi savaşan birlikler olarak ün kazanmışlardı.¹⁰⁹ Bu yüzden, tümenleri ele aldığımızda erlerin büyük bir bölümü sadece savaşta tecrübe kazanmış askerler değildi, aynı zamanda yüksek itibara sahip savaş birliklerinin üyeleri olarak da ünlüydüler.

1914 yılında III. Kolordu, Osmanlı Ordusu'nun tartışmasız en tecrübeli ve en hazırlıklı kolordusuydu.

Tuğgeneral (Mirliva) Esat Paşa, 10 Aralık 1913'te III. Kolordu'nun komutanlığını üstlendi.¹¹⁰ Yunanistan'daki esaretten 2 Aralık'ta henüz dönmüştü ve imparatorlukta Yanya Müdafaası kahramanı olarak büyük ilgi görmekteydi. Esat Paşa'nın ne Türkçede ne de İngilizcede kapsamlı bir biyografisi vardır ve kendisi oldukça gölgede kalmıştır. Esat Paşa, her ne kadar Çanakkale Savaşı'nın başlıca karakterlerinden biri olsa da karşı konulmaz karizması ve atılganlığıyla Mustafa Kemal'e ve yetenekli Liman von Sanders'e odaklanan Batılı tarihçiler ve yazarlar tarafından gözardı edilmiştir. Ne var ki 25 Nisan 1915'te muharebe meydanında III. Kolordu'ya komuta eden ve Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk harekâtının başlangıçtaki durumundan ve çıkarmaya verilen karşılıktan sorumlu olan oydu.

1862'de Yanya'da doğan Esat, 1884'de Harbiye Mektebi'ne girdi ve ardından alay subayı olarak görev yaptı.¹¹¹ 1887'de Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne girdi ve buradan 1890 yılında mezun oldu. Erkân-ı Harbiye'de olağanüstü derecede başarılı oldu (askeri sicilinde Almanca, Fransızca ve Rumence bildiği belirtiliyordu) ve Prusya Harp Akademisi'nde okumak için 10 Kasım 1890'da Almanya'ya gitti. 27 Mayıs 1894'te mezun olarak Türkiye'ye döndü. Binbaşı rütbesiyle Osmanlı Genelkurmayı'nda göreve başlayıp 1895'te yarbay rütbesine terfi etti ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne tayin oldu. 1897'de albay oldu ve alay komutanı olarak Yunan Savaşı'na katıldı. 1899'da dönüşünün ardından, Harbiye Mektebi Ders Nazırlığı'na atandı. 1901 yılında tuğgeneral (mirliva) oldu ve sonraki birkaç yılını Osmanlı Genelkurmayı'nda ve tugay komutanı olarak geçirdi. 1908'de Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı olan Esat,

1909'daki ünlü teftiş gezisinde Colmar von der Goltz'e eşlik etti. Esat Paşa, 1910 yılında Askeri Şura Piyade Encümeni Başkanlığı'na atandı ve 1911 yılında kısa bir süre Nizamiye 5. Gelibolu Tümeni'ne, daha sonra da Balkanlar'da 23. Piyade Tümeni'ne komuta etti.

26 Eylül 1912'de, Birinci Balkan Savaşı'nın başlangıcında aniden tümen komutanlığından alındı ve Bağımsız Yanya Kolordusu Komutanlığı'na atandı. Yanya Kolordusu ve kalesi, Osmanlı Ordusu'nun Batı Makedonya ve Arnavutluk savunmasının kilit unsuru-ruydu. Takviye birlikler geldiğinde altı piyade tümeni barındıracak hale gelebilen kolordu büyüklüğünde gar-nizonu olan kale, modern ve kendine yeterliydi. Savaş süresince, Yunan Epir Ordusu'nun şehri kuşatması esnasında Esat Paşa çok başarılı bir savunma sergiledi. Esat Paşa'nın kolordu komutanlığı seviyesindeki per-formansı şehrin kuşatması sürerken giderek arttı. Esat Paşa'nın komutasının belirleyici özelliği, kritik araziyi elde tutmak amacıyla çok süratli bir şekilde tümen büyüklüğünde geçici birlikler teşkil edebilme kabili-yetiydi. Özel olarak oluşturulan bu grupların başına kıdemli subaylar atanıyor ve bu gruplar özel taktik görevlere uygun hale getiriliyordu. Esat Paşa kendisi-ninkinden sayıca üstün birliklerin taarruzlarını püskür-tebildi ve aynı zamanda modern savaş anlayışını geliştirdi. Her ne kadar Esat Paşa Osmanlı Ordusu bozguna uğradığında teslim olmak zorunda kaldıysa da savaştan gerçek bir Osmanlı kahramanı olarak çıktı ve esaretten Türkiye'ye döndüğünde "paşa" ünvanıyla ödüllendirildi.¹¹² 25 Nisan 1915'te Esat Paşa 16 ayı aşkın bir süredir III. Kolordu'ya komuta etmekteydi ve ayrıca Balkan Savaşları'nda kolordu seviyesinde altı aylık komutanlık tecrübesi vardı. Bu noktada İngiliz Ordusu'nun da Avustralya Ordusu'nun da barış zamanında harekât

kolordusu karargâhına sahip olmadıklarını ve bunu ancak Ağustos 1914'teki seferberlikle oluşturduklarını belirtmekte fayda var.

Esat Paşa'nın fotoğraflarında dede gibi görünmesi, faal tabiatını, atak ve sert komuta tarzını gizliyordu. Üst rütbeli Osmanlı subaylarına büyük bir hayranlık beslemeyen Liman von Sanders, Esat Paşa'yı "azimli ve uzak görüşlü", "şövalye ve yiğit" diye tanımlamıştı.¹¹³ 2 Ağustos 1914 günü saat 02.45'te Osmanlı Ordusu'nun seferberlik emrini bizzat okumak için yataktan kalkması bir anekdot olarak anlatılmakla birlikte, Esat Paşa'nın kişiliğini de yansıtır.¹¹⁴ Nesnel performans ölçüleriyle ele alındığında, seferberliğin ilerleyen safhalarında, Esat Paşa'nın III. Kolordusu Osmanlı Ordusu'nun 13 kolordusu içerisinde 22 günlük seferberlik çizelgesine uyan tek kolorduuydu.¹¹⁵ Kolordu, Ağustos ayı sonlarında Tekirdağ (Rodosto) civarında yığınak yaptı. 9. Piyade Tümeni, 9 Eylül 1914'te Gelibolu'ya hareket etti, 7. Piyade Tümeni 29 Ekim'de Gelibolu'daki mevzilerini işgal etti ve Esat Paşa'nın karargâhı da müteakiben 4 Kasım'da intikal etti.¹¹⁶ 9. Piyade Tümeni Çanakkale Boğazı'nın girişini savunması için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlanırken, III. Kolordu Bolayır ve Saros Körfezi'nin kontrolünü üstlendi. Esat Paşa, 8 Kasım 1914'te III. Kolordu birlikleri için eğitim kılavuzunu yazdı ve yayımladı.¹¹⁷ Birliklerine gözetleme teknikleri, muharebe ve olay yeri raporlama usulleri, alarm tatbikatları, muharebe düzeni tatbikatları, jandarma ile koordinasyon ve taktik aldatma eğitimleri yapmaları talimatı verdi. Esat Paşa'nın birlikleri bütün kış boyunca savaşa hazırlandı. 1915 yılının 25 Şubat ve 18 Mart deniz saldırıları, Çanakkale Boğazı'na yapılacak büyük İtilaf çıkarmasının eli kulağında olduğu hissini artırmıştı.

Liman von Sanders, 7 Nisan'da 9. Piyade Tümeni'nin denetimini yeniden III. Kolordu'ya verdi ve Esat Paşa'yı yarımadayı savunmakla görevlendirdi.¹¹⁸ Esat Paşa hemen hazırlığa başlayarak üç piyade tümeninden ikisini (7. ve 9. Piyade Tümenleri) yeniden düzenlenmiş kıyı savunma bölgelerinde görevlendiren ve ihtiyatta görev alan alayları belirleyen emirleri yayımladı.¹¹⁹ Ayrıca, tümen komutanlarına topçu birlikleriyle ateş destek koordinasyonunda bulunmaları ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ile topçu eğitimi yapmaları konusunda talimat verdi. Esat Paşa, Mustafa Kemal'in 19. Piyade Tümeni'ni genel ihtiyatta bıraktı ve Mustafa Kemal'e Gelibolu'da ya da Anadolu yakasında muharebeye hazır olması talimatını verdi. Daha da önemlisi, birliklerin yaklaşan muharebeye kendilerini nasıl hazırlayacakları konusunu eğitim kılavuzuna dahil etti. Esat Paşa, birliklerine tahkimatlarda gece ve gündüz personel yerleşimi provaları yapmalarını emretti. Ayrıca birliklerine, haftada üç gün ihtiyat bölgelerini çok süratli bir şekilde terk ederek muharebe meydanı mevzilerini işgal etme tatbikatı yapmalarını emretti (bu tatbikat da gece ve gündüz icra edilecekti). Esat Paşa, özellikle 9. Piyade Tümeni'nin Sarafim Çiftliği'ndeki ihtiyat birliği olan 25. Piyade Alayı'nın harekât için geceleyin Seddülbahir'e rahat yürüyüş tatbikatı icra etmesi ve ertesi gece dönmesi talimatını verdi.¹²⁰ Esat Paşa, ayrıca kıyı gözetleme görevindeki birliklerin yorgun olmasından endişeliydi ve komutanlara bu askerleri sık sık dönüşümlü olarak dinlendirmeleri için talimat verdi. Muhabere konusunda endişeliydi ve tümenleriyle bağımsız birliklerine sık sık mesaj gönderme eğitimi yapmalarını ve bunun için seçilmiş bir subayın bu konularda uzmanlaşmasını emretti. Ayrıca birliklerine muhaberede sorun olduğunda tele-

fonla, yazılı raporla, atlı haberciyle, ışık ve flama ile haberleşmeleri konusunda hazırlıklı olmaları talimatını verdi. Talimatlarını askerlerin yürüyüşler esnasında iyi beslenmeleri ve karargâhının Gelibolu'da tesis edildiği uyarısıyla bitirdi.

Esat Paşa, Nisan ayının başlarında Gelibolu Yarımadası'nın nüfusuyla ilgilenmeye başladı. Osmanlı Genelkurmayı, Birinci Balkan Savaşı'ndaki (1912) Çatalca Muharebesi'nden önce orduya Trakya'daki Hristiyan nüfusu tahliye etmesini emretmişti.¹²¹ Bu tahliyenin nedeni, Türklerin Osmanlı Ordusu'nun geri bölgelerinde yaşayan çok sayıda Rum ve Bulgar Hristiyan nüfusunun isyan çıkartabileceğini, taarruz eden Bulgar Ordusu'na (doğrudan ya da dolaylı olarak) yardım edeceğini düşünmeleriydi. Gelibolu Yarımadası, 1912 yılında olduğu gibi 1915'te de ordu için tehdit oluşturduğu düşünülen binlerce Rum'un tarihi yurduydı. 10 Nisan 1915 itibariyle, Esat Paşa bu nüfusun çoğunu Marmara Denizi'nin Anadolu yakasındaki köylere tahliye etti.¹²² Toplamda yaklaşık 22.000 Rum yarımadadan tahliye edilmişti.

Esat Paşa'nın Balkan Savaşları'nda hizmet etmiş çok güçlü ve deneyimli bir komuta ekibi vardı. III. Kolordu kurmayında, Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin savaşta Osmanlı Genelkurmayı'nda görev yapmıştı. Yüzbaşı Remzi ise 1912-13 kuşatması sırasında Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın kurmay başkanı olarak görev yapmıştı. Aynı şekilde, komutanlar da Balkan Savaşları'na katılmışlardı. 9. Piyade Tümeni Komutanı Albay Halil Sami ve Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi, savaşta piyade alaylarına komuta etmişlerdi. Bu tümenin 27. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Şefik ise Selanik muharebesinde bir ihtiyat piyade tümenine komuta etmişti. Balkan Savaşları'nda, Mustafa Kemal, Çanak-

kale Ordusu harekât şube müdürlüğü, 57. Piyade Alayı komutanı Binbaşı Avni ise piyade tümeni kurmay başkanlığı yapmıştı. Beşinci Ordu'nun kolordu ve tümenlerinin komuta ve karargâh heyeti de benzer şekilde teşkil olunmuştu ve sorumluluk alanları içerisinde kıyı savunma tabyaları ve bataryaları bulunan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı, Balkan Savaşları sırasında Çatalca Müstahkem Mevki Topçu Kurmay Başkanlığı görevini yürütmüş Tuğgeneral Cevat Paşa idi. Daha alt kademelerde bulunan üstsubaylar (albay, yarbay ve binbaşı rütbesindeki subaylar) ve bölük seviyesindeki subaylar da Balkan Savaşları'na katılmışlardı.

Öte yandan, Osmanlı Ordusu'nun liderlik yapısı içerisinde büyük bir boşluk vardı ve bu boşluk kendisini tecrübeli profesyonel astsubay sınıfının yokluğu şeklinde hissettirmişti. Rudyard Kipling'in "ordunun belkemiği" olarak nitelediği astsubay sınıfı, çok uzun bir süredir askeri etkinliğin önemli bir unsuru olarak nitelendirilmektedir. 1914 yılında Avrupa'daki orduların bünyesindeki astsubay oranlarına ilişkin istatistikler değişmektedir. David Jones'un verdiği bilgilere göre, barış döneminde Avrupa piyade bölüklerinin kadrolarındaki savaş öncesi astsubay (onbaşılar hariç) mevcudu Almanya'da 12, Fransa'da altı, Avusturya-Macaristan ve İtalya'da üç ve Rusya'da iki idi.¹²³ Başka kaynaklarda ise Alman Ordusu'nda 18 ila 20, Fransız Ordusu'nda sıfır ila sekiz astsubay¹²⁴ gibi mevcutlara rastlanmaktadır ancak bu miktarların onbaşıları da kapsadığı kesindir. Osmanlı Ordusu'nun savaş öncesi dönem piyade bölük kadrosunda sadece bir astsubay ve üç subay vardı.¹²⁵

Erlerin okuryazarlık oranı çok düşüktü ve çok büyük bir bölümü sanayileşmemiş kırsal bölgelerden, geri kalmış köylerden geliyordu.¹²⁶ Bu pek de çözümü

olmayan belirgin bir sorundu. Biraz okuma ve yazma bilen erler hemen onbaşılığa veya çavuşluğa terfi ediyorlardı. Sonuçta, eğitimlerinin büyük bir bölümü, özellikle bu durum için hazırlanmış kitaplar okuyarak erleri bilgilendiren subay ve astsubayların doğrudan talimatlarına dayanıyordu. Bu kitaplardan bazıları “Tarihte Osmanlı Neferi”, “Yiğitlere Öğütler-Gazilere Armağan” ve de Osmanlı Ordusu’na ait eğitim talimnameleri idi.¹²⁷ Bu uygulamanın sonuçları çok geniş kapsamlıydı fakat maalesef ne resmi tarihte, ne bu kitapta incelenen kaynaklarda, ne de eğitime katılanların anılarında bu özel konuya değinilmiştir. Elbette, seferberlik ilanı üzerine ihtiyatlar ve eski astsubaylar sefer mevcutlarını tamamlamak üzere bölüklere çağırılmışlardı. III. Kolordu’da olduğu gibi askere alma merkezlerinde yeni terhis edilmiş askerler de bulunmaktaydı ve muhtemelen bu durum had safhadaki eğitilmiş astsubay açığının yarattığı olumsuz koşulları hafifletiyordu.

İkinci Bölüm

Çıkarmalar

25 Nisan-1 Mayıs 1915

Giriş

Osmanlı Ordusu'nun Gelibolu Yarımadası için yürüttüğü seferin ikinci safhası, İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan 1915 sabahında yaptıkları çıkarmayla başladı ve İngilizler ile Avustralyalıların saldırılarının tayin edici bir sonuç elde etme konusunda başarısız kalmasıyla sona erdi. Bu safhada, yeni harekete geçirilmiş Beşinci Ordu savunma planını başarılı şekilde gerçekleştirdi ve Avustralyalıları denize dökme amacıyla kuvvetlerini etkin şekilde toplamaya koyuldu. Bu safhada ikisi tayin edici olan üç tane muharebe yapıldı. Seddülbahir'de düşman baskısı altındaki 9. Piyade Tümeni, tahkim edilmiş mevzilerden savunma mevzilerine hızla çekilerek planlı bir savunma yaptı ve İngilizlerle Fransızları durdurdu. Arıburnu'nda Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni, düşmana yaklaşıp tesadüf muharebesi icra ederek Avustralyalıları durdurdu. Daha sonra Mustafa Kemal'in kuvvetleri artırılıp geçici bir kolorduya dönüştürüldü ve bu kolordu büyük çaplı karşı taarruzlar düzenledi. Bu faaliyetler İtilaf güçlerini durdurup Ian Hamilton'un planlarını suya düşürecek kadar tayin edici oldu. Üçüncü muharebe Anadolu yakasında Kumkale'de gerçekleşti ve İtilaf kuvvetlerinin şaşırtma harekâtı şeklinde oldu. Bu, Osmanlı açısından bakıldığında Fransızların geri çekilmesiyle

sonuçlanan tümen ölçeğinde bir çatışmaydı. Kumkale çıkarması şaşırtma harekâtından öteye geçemediği gibi tayin edici bir muharebe de olmadı.

Arıburnu'nda ve Seddülbahir'de, (Alman subaylarından ziyade) Osmanlı subayları tarafından iyi eğitilmiş ve iyi komuta edilen fakat sayıca az olan Türk askerleri kahramanca savaştı. Öte yandan, bu muharebelere ilişkin Batılı görüş genellikle Almanları zaferin mimarları olarak değerlendirir. Otto Liman von Sanders'in 1928'de yayımlanan anıları, Çanakkale Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun yürüttüğü muharebe harekâtlarına ilişkin çok sayıda Batılı söylencenin ve yanlış anlamanın kaynağı olmuştur. Liman von Sanders, yarımada'nın savunmasını planlamada kendisinin etkili olduğu ve 25 Nisan 1915'te İtilaf kuvvetlerinin çıkarmalarını bozguna uğratan kilit taktik kararların alınmasında kritik rol oynadığı fikrine anılarında ağırlık vermiştir. Anılarını okuyan kişi, temel askeri düzeni hazırlayan, daha önce var olmayan ihtiyatları oluşturan, Osmanlıları kıyı savunma ve engelleri inşa etmeye sevk eden ve Türk askerlerini karşı amfibi çıkarmalar yapmaya yönelik yoğun eğitime sokanın bizzat Liman von Sanders olduğu izlenimine kapılıyor. Bunun peşinden İngiliz resmi savaş tarihi 1929'da yayımlandı ve Liman von Sanders'in başlattığı pek çok söylenceyi sürdürdü. Kitabın bu bölümünde, yaşanan olaylara ilişkin Batılı tarih yazımı ile Osmanlı ve Türk tarih yazımı arasındaki farklar ortaya konmaya çalışılacaktır. Aslında, önceki bölümde de görüldüğü gibi, Osmanlı Ordusu'nun gerek boğaz gerekse yarımada için yaptığı savunma hazırlıkları Liman von Sanders'in 26 Mart'ta İstanbul'dan gemiyle Gelibolu'ya geldiği zamanda neredeyse tamamlanmıştı.

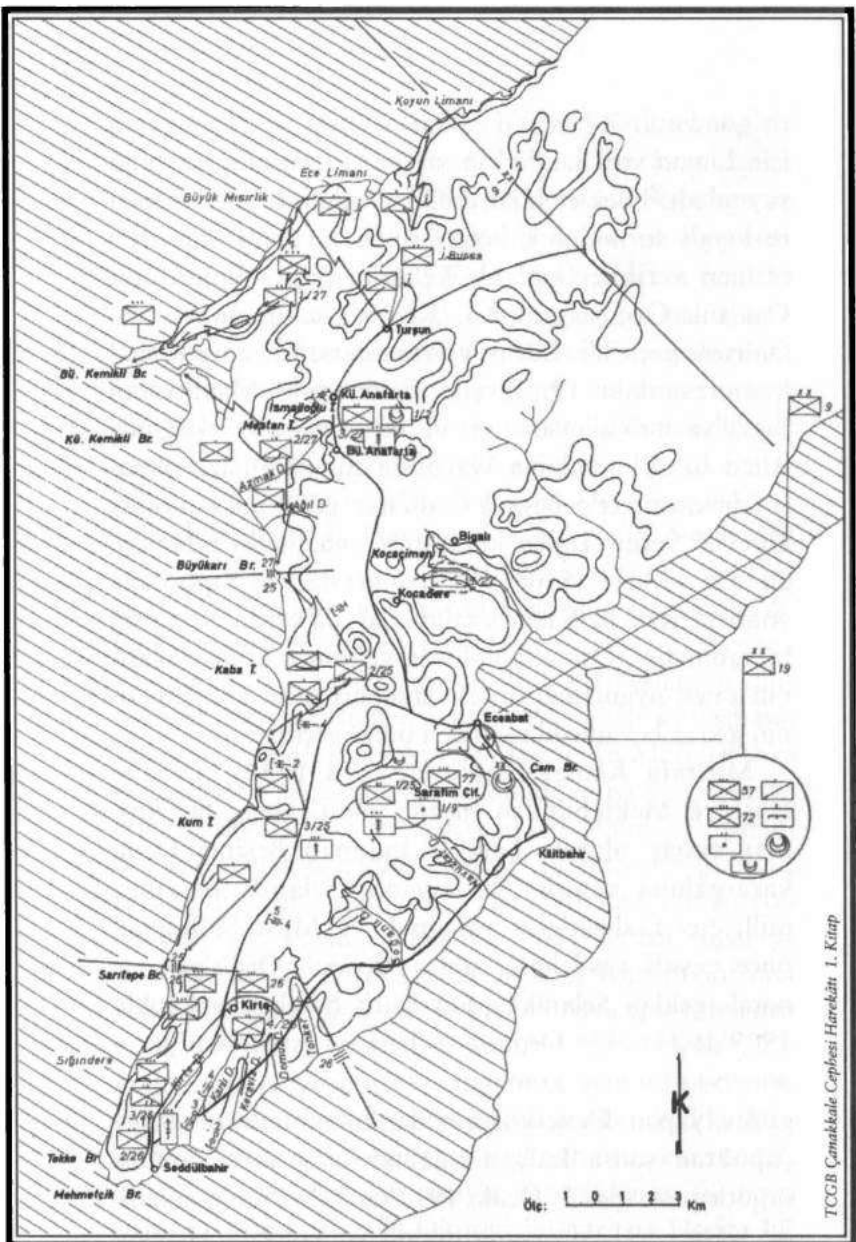
Beşinci Ordu'nun Harekete Geçirilmesi

20 Mart 1915'te (deniz taarruzundan iki gün sonra) Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'dan Enver Paşa'ya gönderilen acil telgraf, 9. Piyade Tümeni'ni Gelibolu Yarımadası'nın güney ucuna yığmak için 11. ve 19. Piyade Tümenleri'nin ihtiyattan alınıp sırasıyla Kabatepe ve Kumkale'de taktik amaçlı kullanılmasını talep ediyordu.¹ Bunun üzerine Enver Paşa, 9. ve 11. Piyade Tümenleri'nin sevk edilmesini onaylamakla birlikte Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'ni Maydos yakınlarında tuttu.² 31 Mart itibariyle 9. Piyade Tümeni'nin tamamı iki jandarma taburuyla birlikte yarımadanın aşağısına yığılmıştı. Ayrıca Enver Paşa, Hamilton'un 40.000 Fransız ve 50.000 Avustralyalıyı Mondros Limanı'na getirdiği konusunda uyarıda bulundu. Bu mesajlar, 18 Mart saldırısından hemen sonra bir İtilaf işgaline dair Osmanlı üst komutasındaki endişeleri gösterir. Fazlasıyla endişelenen Enver Paşa, Gelibolu'daki kuvvetlerini yeniden düzenlemeye karar verdi. 24 Mart 1915'te Enver Paşa, o zamanlar Birinci Ordu komutanı olan Liman von Sanders'ten Beşinci Ordu'nun komutasını üstlenmesini istedi. Ertesi gün Enver Paşa, Osmanlı Genelkurmayı'na emirler göndererek, tüm seyyar birlikleri Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan yeni harekete geçirilmiş orduya sevk edecek komuta düzenlemelerini bildirdi.³ Yeni Alman komutan 26 Mart'ta yarımadağa vardı. Aynı gün yayımlanan resmi harekât emirleri yeni Beşinci Ordu'ya şu birlikleri tahsis ediyordu: Esat Paşa'nın III. Kolordusu (7., 9. ve 19. Piyade Tümenleri), Faik Paşa'nın II. Kolordusu (4. ve 5. Piyade Tümenleri), Alman Albay Erich Weber'in komutası altında görev yapacak geçici kolordu (3. ve 11. Piyade Tümenleri)

ve bağımsız bir süvari tugayı.⁴ Fakat bundan hemen sonra, II. Kolordu 4. Piyade Tümeni, Beşinci Ordu'nun savaş düzeninden çıkarılırken, 5. Piyade Tümeni bağımsız bir tümen olarak tutuldu. Harita 2.1, 31 Mart 1915'te 9. Piyade Tümeni'nin mevzilenişini göstermektedir.

Yeni Beşinci Ordu komutanı, ilk haftasını harekât bölgesini teftiş ederek geçirdi ve İtilaf çıkarmalarının yapılabileceği en muhtemel yerlerin Saros bölgesi ve/veya Anadolu tarafı olduğuna kanaat getirdi. Bu arada, 3. Piyade Tümeni'nin geri kalanı gemiyle İstanbul'dan ayrılıp 31 Mart'ta Erenköy'e vardı. Liman von Sanders'in tahlilinin sonucunda 5. Piyade Tümeni Saros bölgesinde kalırken, 3. Piyade Tümeni, Anadolu yakasına ve Kalvert Çiftliği civarındaki sahaya ilerledi. General Weber, buraya yeni tertip ettiği geçici kolordunun karargâhını 1 Nisan 1915'te kurdu.⁵ Keza, General Weber 5 Nisan 1915'te 3. Piyade Tümeni'ni Kumkale sahillerine, 11. Piyade Tümeni'ni ise Kumkale'nin güneyine hemen konuşlandırdı.⁶ Taktik düzenlemeler, sahillerde güçlü taburlar ve alay düzeyinde ihtiyatlarla desteklenen bölük düzeyinde savunma kuvvetleriyle yarımadadaki 9. Piyade Tümeni'nin düzenlemelerini yansıtıyordu. Sonraki iki hafta boyunca, muharebe kuvvetlerinin taktik yapısında küçük değişiklikler yapıldı ve Beşinci Ordu kurmayları lojistik muhabere hatlarını geliştirmeye ağırlık verdi. Hususen, üç kumanya deposu ve bir mühimmat deposu kolordu karargâhının yanına taşındı ve III. Kolordu'nun köprücü kollarından 20 m'lik ve 40 m'lik dubalar yeni harekete geçirilmiş XV. Kolordu'ya gönderildi.⁷

Sonraki birkaç gün içinde, Osmanlı yüksek komutası Beşinci Ordu'yu takviye etmek için birkaç makineli tüfek bölüğü, dört jandarma taburu ve bir topçu tabu-

Harita 2.1: 9. Piyade Tümeni, 31 Mart 1915. 9. Piyade Tümeni'nin Liman von Sanders'in gelişinden önce yanmadanın aşağısına yığılması gösterilmektedir. 19. Piyade Tümeni'ni (dokuz tabur) saymazsak, taktik ihtiyatta 9. Piyade Tümeni'ne bağlı üç tabur vardı. Yeni tertiplenme nedeniyle 26. Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur, bu haritada 4. Tabur olarak görünmektedir. Bunlar aynı birliklerdir.

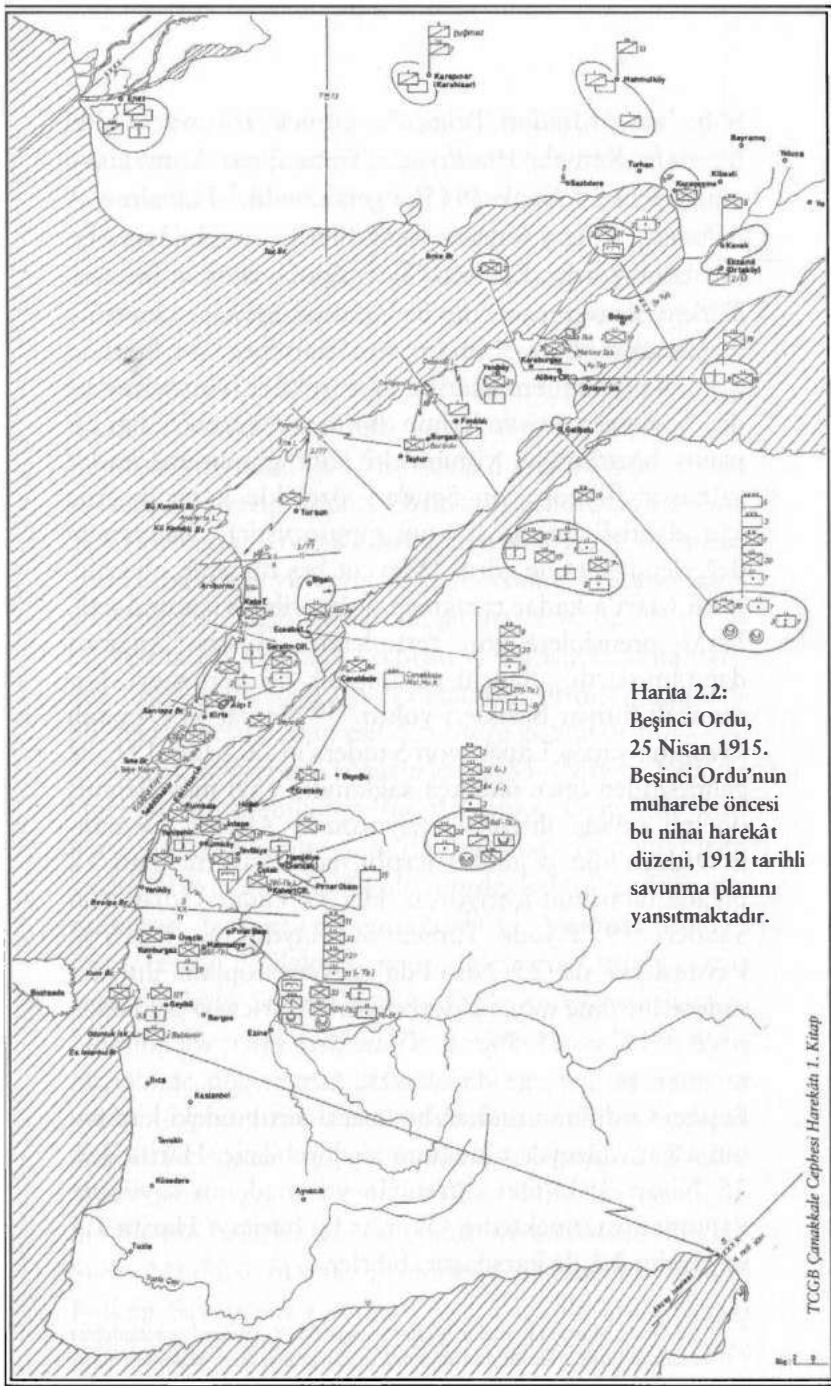
ru gönderdi. 7 Nisan'da Beşinci Ordu yaklaşan savaş için Liman von Sanders'in savunma harekâtları emrini yayımladı.⁸ Beklenildiği gibi kolordulara ve tümenlere kendi sorumluluk bölgelerinde savunma görevleri resmen verildi. General Weber'in geçici kolordusu, Osmanlı Ordusu'nun XV. Kolordusu olarak resmen faaliyete geçirildi. Liman von Sanders, Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'nin Maydos'tan Bigalı'ya intikalini emretti ve bu tümene gerektiğinde Anadolu'ya intikal için Maydos'a dönmeye hazır olması talimatını verip Beşinci Ordu'nun genel ihtiyatı olma görevini verdi. Topçu koordinasyonu, savaş talimleri, gündüz ve gece yürüyüş ve manevraları ve raporlama yöntemleriyle ilgili taktik talimatları da verdi. Ne var ki bu talimatlar, Osmanlı kolordu ve tümen komutanlarının zaten uyguladığı önceki standart ordu yöntemlerinin tekrar beyan edilmesinden öteye geçmiyordu.

Mustafa Kemal (Atatürk, 1881-1938), 1905'te Harbiye Mektebi'nden mezun oldu. Genç bir kurmay subay olarak, Şam'da bulunan Beşinci Ordu karargâhına atandı. O dönemde Selanik, devrimci milliyetçi faaliyetlerin yatağıydı ve Mustafa Kemal, önce çeşitli vesilelerle, sonra Üçüncü Ordu'ya atanarak geldiği Selanik'te Jön Türk hareketine katıldı. 1909'da Harekât Ordusu ile başkent İstanbul'a yürüdü. 1911'de alay komutanı (38. Piyade Alayı) olarak görev yaptı. Genelkurmay'da kısa bir süre görev yaptıktan sonra İtalyan işgaline karşı yerel direnişi örgütlemesi için 1 Ocak 1912'de Libya'ya gönderildi. Kasım 1912'de yurda döndü ve Kolordu Harekât Şube Müdürü olarak Çanakkale Ordusu'na atandı. Balkan Savaşı'ndan sonra Enver Paşa ile aralarındaki siyasi anlaşmazlıklar yüzünden askeri ataşe olarak önce

Sofya'ya, ardından Belgrat'a gitmek zorunda kaldı. Mustafa Kemal, 19. Piyade Tümeni'nin komutasını almak için 20 Ocak 1915'te geri döndü.* Fransızca ve Almanca biliyor, tutkulu bir milliyetçi ve inkılâpçı olarak tanınıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olacaktı.

General Otto Liman von Sanders, anılarında Osmanlı tertiplenmelerini ağır şekilde eleştirmektedir. Savunma kuvvetlerinin kötü mevzilendirildiği ve yanlış hazırlandığı yönündeki kanı günümüze kadar gelmiştir (Liman von Sanders özellikle karşı taarruz için elverişli ihtiyat sayısını eleştirmiştir).⁹ Sanders'in değerlendirmesine göre: "Mevcut beş tümenin mevzileri 26 Mart'a kadar tamamen değiştirilmek zorundaydı. Farklı prensiplere göre tertiplenmiş ve kıyı boyunca dağıtılmışlardı... Güçlü ve dinamik bir ilerlemeyi durduracak ihtiyat birlikleri yoktu."¹⁰ Ne var ki Osmanlı savunma yapısı Liman von Sanders'in 26 Mart 1915'te gelmesinden önce oldukça sağlamdı ve iyi mevzilenmiş önemli sayıda ihtiyatı içeriyordu.¹¹ Aslında Osmanlı Ordusu'nun o günkü tertibi, acil ihtiyatta olan 12 piyade taburunu içeriyordu. Her ne kadar Liman von Sanders 19. Piyade Tümeni'ni Maydos'tan Bigalı'ya kaydırdıysa da 25 Nisan'da mevcut toplam ihtiyata sadece bir tane tabur ekleyecekti.¹² Ayrıca, o gelmeden önce 3., 9. ve 11. Piyade Tümenleri zaten toplanmaktaydılar. Bu gerçeğe dayanarak, Liman von Sanders'in Beşinci Ordu'nun muharebe öncesi tertibindeki katkısının asgari düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Harita 2.2, 25 Nisan 1915'teki düzeniyle yarımadanın savunma yapısını göstermektedir. Okurlar bu haritayı Harita 1.1 ve Harita 2.1 ile karşılaştırabilirler.

* 20 Ocak, Mustafa Kemal'in İrâde-i Seniyye ile 19. Tümen komutanlığına atandığı tarihtir. Kendisinin Tekirdağ'a gelip görev fiilen başlaması Şuhat başını bulmuştur-g.n.

İngilizce ve Almanca kaynaklara duyulan aşırı güven, 1915 yılının Nisan ayı sonlarında Türklerin Anzak koyundaki çıkarmada nasıl savaştıkları konusunda yanlış bir izlenim yaratmıştır. C. E. W. Bean'ın (1923) ve Nigel Steel ile Peter Hart'ın (1994) kitaplarında yer alan olaylarla Türklerin kaydettikleri olaylar büyük ölçüde uyuşmaktadır.¹³ Robert Rhodes James (1965), Michael Hickey (1995) ve Moorehead'in (1956) yorumları ise doğruluk derecesi en düşük olan yorumlardır.¹⁴ Çanakkale Savaşı hakkında son tarih çalışmalarından birini yapan Tim Travers (2001), Ankara'daki modern Türk askeri arşivlerini kullanmış olmasına rağmen kolordu veya tümen seviyesinde bazı faaliyetleri incelememediğinden Osmanlı Ordusu'nun verdiği savaşa dair kapsamlı bir çalışma yapamamıştır.¹⁵ Anzak çıkarmaları söz konusu olduğunda, tüm Batılı çalışmalar (aslında 19. Tümen'e değil de 9. Tümen'e bağlı olan) 27. Piyade Alayı'nın muharebe öncesi yaptığı planlama ve eğitimin hayati önemini gözden kaçırmıştır. 19. Piyade Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal ve Liman von Sanders'in rollerinin önemini fazlasıyla vurgulayan bu tarihçiler, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın ve 9. Piyade Tümeni Komutanı Albay Halil Sami'nin rollerinin önemini anlamamıştır. Ayrıca bu çalışmalardan hiçbirinde Türk komutanlar arasında muharebe alanında ne olup bittiğinin kavranmasını sağlayan mesaj trafiğinin (muhaberenin) olağanüstü katkısına değinilmemiş ve Türklerin "oldukça hızlı karşılık vermesi" dışında takdir edilecek başka bir özelliği belirtilmemiştir.¹⁶ Halbuki Osmanlı arşiv ve kayıtlarının ayrıntılı şekilde incelenmesi, Türklerin kati muharebe kuvvetlerini en kritik noktalara nasıl toplayabildiklerini gösterecektir.

27. Piyade Alayı'nın 2. Taburu, daha sonra Anzak adını alacak koyun içinde bulunduğu bölgeyi savundu. Bu taburun kıyı boyunca üç bölüğü (6., 7. ve 8. Bölükler) vardı ve dördüncüsü (5. Bölük) acil ihtiyat görevindeydi. Bu tabur, 1912 yılından itibaren çok iyi tahkim edilmiş bulunan siperlerde mevzilenmişti ve aylarını hem bu mevzileri hem de muhabere sistemini geliştirmekle geçirmişti. Tabur komutanı, sorumluluk bölgesini 22 Nisan'da 27. Alay'a bağlı 3. Tabur'dan devralan Binbaşı İsmet'ti. 27. Alay'a bağlı 3. Tabur'un komutanı ise, Trablusgarp ve Balkan savaşlarında görev yapan ve gözünden yaralandığı için de "Kör Halis" lakabıyla anılan Binbaşı* Halis'ti.¹⁷ Binbaşı İsmet, komuta yerini, destek topçularıyla iyi bir irtibata sahip olan Kabatepe'deki mukavemet noktasında kurdu.¹⁸ Yarbay Mehmet Şefik komutasında bulunan 27. Piyade Alayı'nın diğer iki taburu, birkaç** kilometre geride, 9. Piyade Tümeni'nin ihtiyat bölgesinde tertiplenmişti. Tümene bağlı topçu ve süvari birlikleri neredeyse dokuz aydır Şefik'in komutası altındaydı. Şefik, bölgesinde gözetleme eğitimi yaptırmış ve çıkarmalardan önce 2. Tabur'a, güncelleştirilmiş hedef tatbik krokilerini karargâhına göndermesini emretmişti.¹⁹ Biraz daha kuzeyde, Beşinci Ordu ihtiyatı olan Mustafa Kemal'in yeni 19. Piyade Tümeni bulunuyordu. Bu birlikler, her an beklenen İtilaf kuvvetleri işgaline karşı alarma geçirilmişlerdi ve Şubat ayının sonlarından itibaren 27. Piyade Alayı ile 19. Piyade Tümeni arasında sürekli bir işbirliği vardı.²⁰

Şubat 1915'te yapılan Kavaktepe ateş planı tatbikatı, Türklerin çıkarma yapılmasını bekledikleri en

* Halis Bey'in rütbesi, o tarihte yüzbaşısıdır. Kendisi 12 Temmuz'da binbaşı olacaktır-g.n.

** Söz konusu mesafe, 7-8 kilometredir-g.n.

muhtemel koyun (daha sonra Avustralyalılar tarafından *Brighton Beach* olarak adlandırılacak olan) Kabatepe'nin kuzey sahili olduğunu gösteriyordu. Binbaşı İsmet'in 27. Alay'a bağlı 2. Tabur'un ihtiyatı olan 5. Bölüğü, karşı taarruz amacıyla bu bölgenin yakınında mevzilendirilmişti. Aslında Avustralyalılar bu bölgeye çıkarma yapmayı planlamışlardı ancak hatalı çıkarma onları Arıburnu'ndaki dik yamaçlı çok dar koya (Anzak koyu) attı. İngilizlerin değerlendirmelerinde bu, çıkarma harekâtını altüst eden ciddi bir yanlışlık olarak kabul edildi. Bununla beraber, Anzaklar planlandığı gibi belirlenen bölgeye çıkarma yapmış olsalardı, kendilerini hemen Kabatepe mukavemet noktasının ve 5. Bölük silahlarının karşısında bulacaklardı (Seddülbahir'deki [*Cape Helles*] Ertuğrul Koyu [*V Beach*] ve Tekke Koyu'nda [*W Beach*] bulunan birlikler de benzer amansız koşullar içerisindeydi).²¹ Ancak şans eseri, Avustralyalılar 27. Piyade Alayı bölgesinde kendileri için en iyi koruma sağlayan koya çıktılar.

İtilaf kuvvetlerinin gizlenme ve sessiz olma çabalarına rağmen, 8. Bölük 25 Nisan 1915 günü, saat 02.30'da İngilizlerin çıkarma yapmaya hazırlandığını bildirerek, 9. Piyade Tümeni'ni alarma geçirdi.²² Bu haber, Türk komuta kademesini hemen harekete geçirdi ve III. Kolordu 50 dakika sonra çıkarmanın an meselesi olduğunu Beşinci Ordu'ya haber verdi.²³ Türkler saat 04.20'de yaklaşmakta olan botlara piyade silahlarıyla ateşe başladılar. Beş dakika sonra "daha güneyde konuşlanan topçu bataryasının" etkili topçu ateşi, "botlardaki askerler arasında büyük bir kargaşa yarattı."²⁴ Birkaç bot muhtemelen 77 mm'lik mermilerden tam isabet aldı. Kumsalda gün ağardığında, mürettebatları ölü veya yaralı durumdaki iki küçük zırhlı bot, üç cankurtaran ve bir motor karaya

oturmuştu.²⁵ Her ne kadar Kabatepe'deki önceden planlanan ölüm bölgesinin tam merkezine çıkarma yapılmadıysa da Türklerin menzili dahilinde önceden gerçekleştirilen hedef planlamayı doğrulayacak sayıda Avustralyalı bulunuyordu.

Avustralyalılar saat 05.00* sularında çıkarma yapmaya başladılar ve çıkarma bölgesi derhal III. Kolordu karargâhına bildirildi. Her ne kadar askerler gece eğitiminden yorgun düşmüşlerse de Yarbay Şefik "düşmanı denize dökme" harekâtına başlamaları için piyade ve topçu birliklerine derhal emir verdi. Yarbay Şefik'in raporu üzerine 9. Piyade Tümen Komutanı Albay Halil Sami saat 05.55'te yayımladığı emirlerde düşmanın 30 dakika önce Arıburnu ve Kabatepe arasındaki kıyıya çıktığını belirterek, Yarbay Şefik'e resmi olarak 27. Piyade Alayı'nın, topçu bataryası ve makineli tüfekleriyle "düşmanı denize dökme harekâtına devam etmesini" emretti ve ateş desteği için diğer birliklerle işbirliği tedbirlerinin alınması talimatı verdi.²⁶ Daha sonra Albay Halil Sami, 27. Piyade Alayı'nı desteklemesi için 77 mm'lik bataryayı yola çıkardı. Bu emirlerin birer sureti, bilgi olarak III. Kolordu'ya ve ayrıca Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'ne gönderildi.²⁷

Saat 08.00 civarında Yarbay Şefik'in 1. ve 3. Taburları ve topçu birliği paralel yollardan Kavaktepe'ye doğru ilerliyordu.** Yarbay Şefik yolda yazıp gönderdiği kısa muharebe emrinde taarruz etmek istediğini belirtti ve bir topçu birliğini 165 rakımlı tepeye mevzilendirdi.*** Ancak Avustralyalılarla muharebeye girişen Türk birlikleri

* Avustralyalıların çıkarmaya başlama saati 04.30'dur-g.n.

** Şefik Bey ve öncüsü bundan bir saat önce, sabah saat 07.00 sularında Kavaktepe'ye varmıştır-g.n.

*** Söz konusu topçu birliği, Şefik Bey'in ihtiyattan getirdiği 8. Batarya değil, sabah saat 6.00 sularında Kanlısırt'ta düşmanın ele geçirdiği 7. Dağ Bataryası'nın, kurtarılabilen tek topuydu-g.n.

sadece bu birlikler değildi. Daha önce saat 05.30 sularında Yarbay Mustafa Kemal, komutası altındaki 19. Piyade Tümeni'ni harekete geçileceği yolunda uyarmış ve süvari birliğine de Kavaktepe'nin yaklaşık 5 kilometre kuzeyinde bulunan Kocaçimentepe yolunda keşif yapması için emir vermişti. Saat 07.00'de III. Kolordu'dan hiçbir emir gelmemesine rağmen ve tez canlı ve atılgan Mustafa Kemal, 57. Piyade Alayı'na, dağ obüs bataryasına ve sıhhiye müfrezesine Kocaçimentepe'ye yürüyüş emri verdi. Mustafa Kemal, niyetlerini açıklayan bir durum raporunu III. Kolordu'ya gönderdi ve bu arada birlikleri bir saat içerisinde yürüyüşe geçti.²⁸ Harita 2.3, Şefik ve Kemal'in alaylarının Anzaklara yaklaşma güzergâhını göstermektedir.

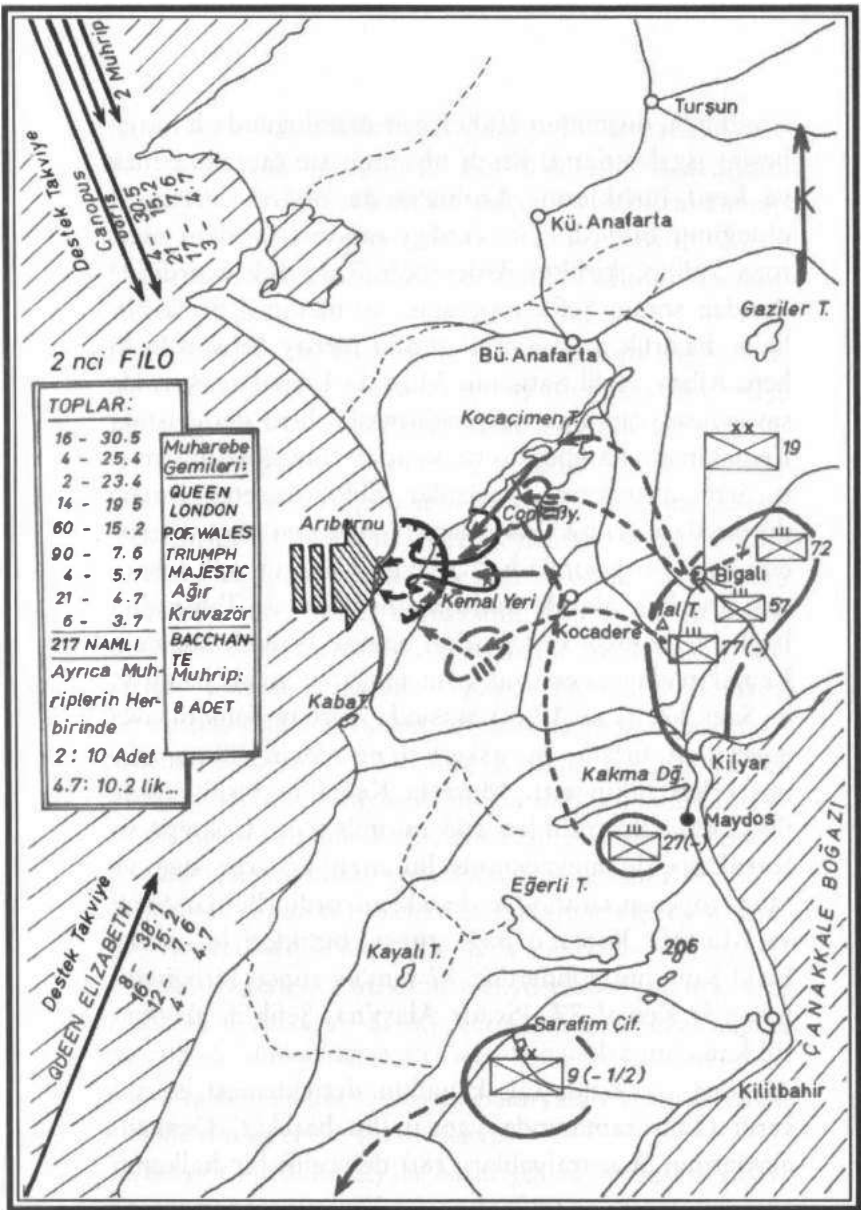
Farklı komutanların emrinde iki ayrı kuvvet Anzaklara doğru ilerliyordu. Mustafa Kemal'in durum raporunun bir suretini alan 9. Piyade Tümen Komutanı Albay Halil Sami, çok süratli bir şekilde harekete geçti ve saat 08.25'te Yarbay Şefik'e taktik komuta zincirini yeniden düzenleyen ve açıklığa kavuşturan yeni emirlerini gönderdi.²⁹ Böylece Yarbay Şefik, Binbaşı Hüseyin Avni komutasındaki 57. Piyade Alayı'nın, kısa süre içinde Mustafa Kemal'in komutası altında Kocaçimentepe'de muharebeye gireceği konusunda bilgilendirilmiş oldu. Yarbay Şefik'e harekâtlarını Mustafa Kemal ile işbirliği içerisinde yürütmesi ve müteakip talimatları Kavaktepe bölgesinde alması emredildi. Saat 09.00 sularında, Yarbay Şefik'in öncü unsurları Kavaktepe'ye yaklaştı ve 2. Tabur'un çarpışarak kıydan geri çekilen askerleriyle buluştu.* Bu askerlerin yanında, ilk çıkarmada sahile çıkan ve esir alınan "3. Avustralya" (muhtemelen 3. Tugay) askerleri vardı.³⁰

* Yarbay Şefik, saat 08.00 sularında Kemalyeri'ne varmış ve tesadüf muharebesine buradan girmiştir-g.n.

Saat 10.30'da 27. Piyade Alayı düşmanla yoğun temas sağlamıştı. Ancak Yarbay Şefik'in planlı taarruzu, Mustafa Kemal ile işbirliği yapmasını bildiren emirlerle durduruldu.*

Bu arada, saat 09.40'ta Mustafa Kemal, emir subayıyla birlikte Yarbay Şefik'in 2. Taburu'na bağlı bir takım tarafından korunan Conkbayırı'na ulaştı. Mustafa Kemal daha sonra, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nda, Avustralyalıların geri püskürttüğü askerlerle tam bu noktada karşılaştığını söyleyecekti.³¹ Onlara neden geri çekildiklerini sorduğunda, mühimmatlarının kalmadığı cevabını aldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal onlara süngülerini takıp yere yatarak düşmanı durdurmalarını ve böylece 57. Piyade Alayı'nın gelmesi için zaman kazanmalarını emretti.³² Mustafa Kemal, burada 57. Piyade Alayı'na bağlı 1. ve 2. Taburlar'ın taarruza geçeceğini, 3. Tabur'un ise ihtiyatta görevlendirildiğini bildiren kısa bir taarruz emri hazırladı. 9. Piyade Tümeni'nden bir süvari subayı saat 11.00'de Mustafa Kemal'e, Yarbay Şefik'in planının ana hatlarıyla anlatıldığı bir rapor getirdi. Mustafa Kemal de kendi planını ana hatlarıyla açıklayan ve böylece etkili bir taktik eşgüdüm sağlayacak bir cevap yazdı. Bu emirlerin suretleri III. Kolordu'ya gönderildi. Mustafa Kemal'in planının özü şuydu: Alayı ve topçusuyla birlikte düşmanın sol kanadına taarruz edecek fakat bunun için Yarbay Şefik'in 27. Piyade Alayı'nın sağ kanada taarruzunu bekleyecekti. Şefik saat 11.30'da doğrudan Mustafa Kemal'e verdiği

* Taarruz durdurulmamıştır. Şefik Bey, saat 08.00'den sonra giriştiği muharebeye devam etmektedir. Saat 10.30'dan itibaren değişen şey, Yarbay Mustafa Kemal Bey'e bağlı 57. Alay ile Şefik Bey'in 27. Alayı'nın taarruzları arasında koordinasyon sağlanmasıdır. Bu durumda inisiyatif Mustafa Kemal'e geçmekte ve Şefik Bey, onun emrine girmektedir. Nitekim bu fiili durum öğleden sonra Kolordu Komutanı Esat Paşa'dan gelen emirle resmi hale getirilecektir-g.n.

TCGB Çanakkale Cephesi Harekâtı 2. Kitap, Kroki 17

Harita 2.3: Türk askerlerinin Anzaklara yaklaşma yürüyüşü, 25 Nisan 1915. Osmanlı ihtiyatlarının Anzak kıyıbaşının kontrolünü ele geçirmek için ilerleyişi, iki tümenin faaliyetlerini koordine etmenin ne kadar zor olduğunu gizlemektedir. Bu haritada gayet basitmiş gibi görünen şey, aslında zor ve meydan okuyucu bir harekâttır.

cevabında, düşmanın 2000 metre uzunluğunda bir kıyıbaşını işgal ettiğini, kendi niyetinin ise taarruz etmek ve keşif birliklerini Aruburnu'na doğru ilerletmek olduğunu bildirdi. Gönderdiği raporu “birlikte taarruza kalkıp, birlikte ilerleyeceğiz” diyerek bitirdi.*³³ Bundan sonra, Şefik topçusuna ve makineli tüfek birliğine hazırlık ateşi emrini verdi. Yarbay Şefik belli ki hem Albay Halil Sami'nin Mustafa Kemal'in emrinde savaşması yolundaki yönlendirmesini hem de Mustafa Kemal'in muharebeyi sevk ve idare taktığını anlamıştı. Şefik askerlerine, “aslanlar gibi dövüşerek istilacı düşmanları denize dökmelerini” emreden alay taarruz emrini öğlen yayımladı.³⁴ Alayını Kanlısırt adlı küçük sırtı merkez alarak konuşlandırdı ve 3. Taburu'na bağlı bir bölüğü 1. Tabur'un emrine vererek Mustafa Kemal'in alayına en uzak olan sol kanadını güçlendirdi.

Saat 12.30 ile 13.00 arasında Yarbay Şefik'in avcı erleri ileri fırladı; bu askerleri piyadenin süngü takmış erleri takip etti. Mustafa Kemal'in birlikleri de ileri atıldı. Bu birlikler, 165 rakımlı tepe, Göktepe ve Kavaktepe'de mevzilenmiş bulunan üç adet dağ ve sahra topçusu tarafından destekleniyordu (Bunlar, Şefik ve Mustafa Kemal'e bağlı topçu birlikleriyle, Albay Halil Sami'nin gönderdiği 77 mm'lik topçu birliği idi). Mustafa Kemal 77. Piyade Alayı'na, Şefik'in alayının sol kanadını takviye etmesi ve geriye kalan 72. Piyade Alayı'na da kendi sağ kanadını desteklemesi emrini verdi (Tam zamanında yapılan bu harekât, Osmanlı alaylarının Avustralyalıları 180 derecelik bir halkanın

* 27. Alay, bu saat itibarıyla zaten düşmanla yoğun temas sağlamıştı ve taarruza devam etmektedir. Mustafa Kemal Bey, Şefik Bey'in taarruza başlamasını değil, süren taarruzun şekil alıp gelişmesini beklemiştir. Şefik Bey, 11.30 raporunda daha önce başladığı taarruza devam ettiğini belirterek bu taarruzu koordineli ilerletmek istediğini dile getirmiştir-g.n.

içine alıp sıkıştırmalarını sağladı). Bu taarruz Avusturalyalıları şaşkına çevirdi ve birliklerin ilerlemesini durdurdu. Bununla beraber, güçlü Avustralya direnişi de azimli ancak sayıca çok az olan Türkleri durdurdu (sekiz Avustralya taburuna karşı dört Türk taburu taarruz ediyordu).

Her ne kadar Türkler karşı taarruza en uygun saat olan 10.00'dan birkaç saat geç başlamışlarsa da işbirliği tamamlanıncaya kadar bekleyerek çok önemli avantajlar elde etmişlerdi.* Ne Yarbay Şefik ne de Yarbay Mustafa Kemal acele edip hazırlıksız ve desteksiz bir taarruza kalkıştı. Onun yerine, hareket halindeyken topçunun ve makineli tüfeklerin tam desteğiyle ortak bir taarruzu koordine ettiler. Albay Halil Sami, 27. Piyade Alayı'nın sevk ve idaresini Mustafa Kemal'e bırakmakla, 19. Piyade Tümeni'ne etkili ve gayri resmi alay muharebe desteği sağlamıştı. Bu, muharebe mahallindeki en kıdemli komutana (Mustafa Kemal) komuta birliği avantajı sağlarken, aynı zamanda Albay Halil Sami'ye de dikkatini Seddülbahir'de bütün hızıyla devam etmekte olan çarpışmalara yoğunlaştırma fırsatını vermişti. Muharebe rapor ve emirlerinin zamanında gelmesi Şefik ve Mustafa Kemal'in muharebe alanında gelişen olayları doğru değerlendirmelerini sağlıyordu. Altı saat içinde, Mustafa Kemal ve Şefik, kilometrelerce uzaklıktaki mevzilerinde bulunan dört piyade taburunu (beşinci ihtiyatta olmak üzere) destek bataryaları ve silahlarıyla birlikte muharebeye sokmuşlardı.

Bu pek görülmemiş bir başarıydı ve bu başarı, doktrin, muhabere sistemi ve ateş destek koordinasyonunda çok yüksek bir standarda ulaşmadan gerçekleştirile-

* Yarbay Şefik düşmanla çatışmaya saat 8 sularında, Yarbay Mustafa Kemal ise 10.24'te başlamıştır. Bu çatışmaların koordineli bir taarruz hareketine dönüşmesi ise saat 12 sularını bulmuştur-g.n.

mezdi. Sonucun en canlı tasvirleri, Bean ve Travers'in yazdıklarında bulunabilir; bu yazarlar, Türklerin çok etkili topçu ateşinin ve keskin nişancılarının Avustralyalıları şiddetle cezalandırdığını açıklamışlardır. Hiç dinmeyen topçu mermisi yağmuru ve müteakip Türk süngü hücumu, Anzakların moralini ve muharebe etkinliğini bozdu ve bu kötü durumları gün içerisinde giderek daha da fenalaştı. 12.50 gibi erken bir saatte, topçu ateşi desteği olmadan Türklerin karşısında dayanamayacaklarına ilişkin raporlar Avustralya karargâhına gelmeye başlamıştı.³⁵ Bu demek değildi ki Türkler topçu ateşi destek koordinasyonu ile ilgili sorunlar yaşamıyordu. 57. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Avni'nin 27. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Şefik'e saat 15.05'te gönderdiği acil mesajda "bizim topçumuz ileri mevzilerdeki kendi keşif birliklerimize ateş ediyor" deniyordu.³⁶

Saat 15.30'da Yarbay Saip komutasındaki 77. Piyade Alayı'nın iki taburu sol kanattaki mevzilerdeydi (üçüncü tabur ise Anafartalar Limanı'nda [Suvla Koyu] kıyı savunması görevindeydi ve taarruza katılmıyordu). Mustafa Kemal, 27. ve 57. Piyade Alayları'nın beş taburuyla uyum içinde çok şiddetli ikinci bir karşı taarruza geçti. Bu taarruz şimdi Kemalyeri olarak bilinen bölgeden topçu ateşiyle destekleniyordu. Bir saat sonra, o sırada sağ kanattaki mevzilerde olan 72. Piyade Alayı'nın üç taburu da taarruza katıldı. Muharebede İtilaf kuvvetlerinin 18 taburuna karşılık Mustafa Kemal'in şimdi on taburu vardı.

Mustafa Kemal'in şansına, İtilaf taburları Türklere karşı pek iyi tertiplenmemişti. Bu durum, kolordu ve tümen seviyesinde etkisiz bir sevk ve idarenin sonucuydu. Sahile ilk çıkan birlik, Albay MacLagan komutasındaki 3. Avustralya Tugayı idi. Yanlış kıyıya çıkma-

sına karşın, MacLagan atak bir şekilde yüksek arazi içlerine doğru ilerlemeye başladı. O ana kadar bölgede kıyıya ayak basan ilk yüksek rütbeli komutan MacLagan olduğundan, gelen 2. Tugay ve Yeni Zelanda Tugayı onun talimatları uyarınca tertiplendi.³⁷ Bununla beraber MacLagan'ın arazi ve durum hakkında net bir bilgisi yoktu ve yeni taburları (kilit önem taşıyan tepeyi ele geçirerek kıyıbaşını genişletmek üzere muharebe düzeni almaktansa) kendi tugayının yayılmasını takviye etmek üzere mevzilendirdi. Aslında bir tugay komutanı, kritik arazi yerine silah seslerinin geldiği tarafa doğru harekete geçmiş ve hem kendi tümeninin hem de bütün kolordunun etkili tertiplenme düzenini boşa çıkarmıştı. Sonuç olarak, Avustralyalılar Mustafa Kemal'in taarruzu sırasında zayıf durumdaydılar.³⁸ Ayrıca, MacLagan taburların sırt çantalarını ve küreklerini sahilde bırakmalarına izin vermiş ve bu yüzden karşı taarruza uğradıklarında hemen siper kazıp mevzi- lenme kabiliyetini de kaybetmişlerdi.

Bu arada, Esat Paşa'nın Maltepe'deki III. Kolordu karargâhında yapılan durum muhakemesinde eldeki ihtiyatların hepsinin İtilaf birliklerinin çıkarmalarını sınırlandırmak amacıyla kullanıldığı görülmüştü ve komuta düzenlemelerini muharebe alanının gerçeklerini yansıtacak şekilde gözden geçirmek gerekliydi. Tamamen teknik bir açıdan bakıldığında, Mustafa Kemal, Albay Halil Sami'nin bölgesinde savaşıyordu. Çok süratli bir şekilde kolordusunu yeniden düzenleyen Esat Paşa, Mustafa Kemal'i Arıburnu Cephesi Komutanı olarak görevlendirdi ve 27. Piyade Alayı'nı onun emrine verdi.³⁹ Bu görevlendirmeye 27. Alay'a bağlı 2. Tabur'un (Kabatepe'nin güneyinden Balıkçıdamları mevkiinin kuzeyine kadar uzanan) kıyı hattı sorumluluk bölgesini Halil Sami komutasındaki 9. Piyade

Tümeni'nden alıp Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'ne bağlamış oluyordu. Böylelikle Albay Halil Sami ile Yarbay Mustafa Kemal arasında sabah-tan beri devam eden işbirliğine dayalı düzenlemeler de resmileştirilmiş oluyordu. Esat Paşa neticede Mustafa Kemal'in bütün dikkatini ve gücünü Arıburnu'ndaki Anzaklara, Halil Sami'nin ise Seddülbahir'de bulunan İngilizlerin 29. Tümeni'ne vermesini sağlamış oluyordu.

Elbette Türkler de koordinasyon sorunlarından paylarına düşeni almışlardı. Hem Bean hem de Travers, öğlen gerçekleştirilen taarruzda 57. Piyade Alayı'nın taktik kontrolünün kaybolduğunu, ikinci vaktinde ise Mustafa Kemal'in 77. Piyade Alayı'nı kötü idare ettiğini belirtir.⁴⁰ Bununla birlikte, muharebe sahasına karanlık çökünce moralleri bariz şekilde bozulan Avustralyalılar olmuştu. Öğleden sonra düşmanı püskürten Mustafa Kemal, bu başarısından aldığı cesaretle, alaylarına geceleyin süngü taarruzuna devam etmeleri emrini verdi. İşte bu süngü taarruzu sırasında 77. Piyade Alayı'nın Arap askerleri muharebe disiplini kaybedip sağa sola, komşu dost birliklere ateşe başladılar. Gece taarruzları tabur seviyesinde icra edildi ve her ne kadar taktik anlamda başarılı olamadıysa da muharebedeki Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar üzerinde baskı kurulmasını sağladı. Aynı gece, dikkate değer bir şekilde, Anzakların iki tümen komutanı Tümgeneral W. T. Bridges ve Tümgeneral Sir Alexander Godley, gün içinde 24.000 askerden 20.000'ini karaya çıkarmış olmalarına rağmen Türklerin avantajlı olduklarına ve şafakla birlikte kendi kolordularının mağlup edileceğine inanmışlardı. Özellikle Avustralyalılar düşman sahra topçusunun çok etkili ateşi ve şiddetli piyade taarruzu karşısında neredeyse felç olmuşlardı.⁴¹ Gece yarısına doğru hep birlikte çıkarma kıyısını tahliye etme tale-

binde bulunarak kolordu komutanı Korgeneral Sir William Birdwood'u şaşkına çevirdiler.⁴² Birdwood bu kararı General Sir Ian Hamilton'a iletti; o da Avustralyalılara ve Yeni Zelandalılara oldukları yerde kalıp "siper kazmaları" ("*dig, dig, dig*") yönündeki o meşhur tavsiyesinde bulundu.⁴³

Çanak kale Savaşı'yla ilgilenmiş Batılı tarihçilerin çoğu "Arap" alaylarının azalan muharebe etkinliği konusunu dile getirmiştir. Bu savaşa ilişkin Türk resmi harp tarihinde, etnisite unsurunun harekâtı etkileyen bir etken olarak gösterilmediğini belirtmek gerekir. Bununla beraber, III. Kolordu Komutanlığı'nın önemli subaylarının anılarında, Arap alaylarına ilişkin çeşitli eleştiriler mevcuttur. III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin 72. ve 77. Piyade Alayları'nın eğitimlerinin az olduğunu belirtir.⁴⁴ Esat Paşa da aynı konuya değinir ve ayrıca bu alayların paniğe eğilimli olduklarını belirtir.⁴⁵ Mustafa Kemal, 77. Piyade Alayı hakkında, "Bu alayın birçok yanlış harekâtı vardır" der.⁴⁶ Özellikle Yarbay Şefik, 77. Piyade Alayı'nı sert bir şekilde eleştirip Arap askerlerin çalılıklar arasında saklanıp kendi askerleri tarafından toplanmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.⁴⁷ Ancak özellikle 77. Piyade Alayı'nın hazırlığı ve eğitimi konusundaki eleştiriler, bu bölümde daha önce aktarılan tarihi kayıtlarla çelişmektedir. Ayrıca Esat Paşa ve Fahrettin Bey'e göre, ağırlıklı olarak Yezidi ve Nusayrilerden⁴⁸ oluşan alayın etnik bileşimiyle ilgili bu bilgi, zayıfın takviyesine ilişkin bilgiler ve Osmanlı Ordusu'yla ilgili modern bilimsel araştırmalara bakıldığında ortaya çıkan sonuçlarla çelişmektedir.⁴⁹ Bu konu incelendiğinde, 72. ve 77. Piyade Alayları'nın aldığı eğitimin kapsam ve süresinin Osmanlı Ordusu'nun diğer alaylarındakinden farklı olmadığı görülür. Öte yandan, 77. Piyade Alayı'ndaki

askerlerin birçoğunun doğru dürüst Türkçe konuşmadığı ve bu durumun alayın icra ettiği sözel iletişime bağlı hazırlıksız taarruzları (25 Nisan'da gündüz yapılan düşmana yaklaşma yürüyüşü ve gece süngü taarruzları) çok ciddi etkilediği tartışma götürmez. Bu alayların düşmana yaklaşma yürüyüşü ve taarruzlardaki durumunun 27. ve 57. Piyade Alayları'nın faaliyetlerine benzediği ve bu konunun abartıldığı görülmektedir. Son olarak, Yarbay Saip komutasındaki 77. Piyade Alayı'nın Kabatepe'nin savunmasında (Avustralyalıların Albay R. L. Leane komutasında 3 ve 4 Mayıs günlerinde yaptığı amfibi baskını püskürtmüşlerdir) iyi performans sergilediğini belirtelim.⁵⁰

Anzak, 26 Nisan-4 Mayıs 1915

26 Nisan 1915 günü saat 01.50'de Beşinci Ordu karargâhı, Harbiye Nezareti'ndeki Enver Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafla, Liman von Sanders'in o günlerdeki niyetini bildirdi.⁵¹ Beşinci Ordu, 19. Piyade Tümeni'nin gece taarruzları icra ettiğini, Anadolu yakasındaki XV. Kolordu'nun düşmanla temas halinde olduğunu ve mevzisini başarıyla elde tuttuğunu bildirdi. Telgrafta Saros Körfezi'ne çıkarma yapılmadığı ve Liman von Sanders'in 9. ve 19. Piyade Tümeni bölgelelerine, XV. Kolordu ve 7. Piyade Tümeni'nden (iki tümen çapında) takviye birliği gönderme niyeti bulunduğu bildiriliyordu. Mesaj, Beşinci Ordu'nun her iki muharebe cephesiyle de telgraf haberleşmesinde bulunduğu ve ayrıca Müstahkem Mevki Komutanlığı ve muharebe kruvazörü *Yavuz*'la da (eski *Goeben*) telsiz irtibatı olduğu bilgisiyle bitiyordu. Telgrafın gönderilmesinin üzerine ilk takviye birlikleri olan 33. ve 64. Piyade Alayları eşzamanlı olarak intikal etmeleri için teyakkuza geçirildi.

26 Nisan günü erken saatlerde Enver Paşa'ya gönderilen bu şifreli telgraf, Hamilton'ın karaya çıkan birliklerinin kati yenilgisinde Sanders'in en önemli katkısını yansıtmaktaydı. Beşinci Ordu Komutanı, gününü İtilaf kuvvetlerinin Saros Körfezi'ndeki şaşırtma harekâtlarını bizzat izleyerek ve değerlendirerek geçirmiş ve bu manevralara aldanmamıştı. Üç tümeni düşmanla temasta olan Sanders, kalan iki tümenini Arıburnu ve Seddülbahir'deki muharebelere soktu. Böylece Sanders, Türk birliklerinin Bolayır kıstağında ve Anadolu yakasında bulunan Kumkale'deki Fransız cephesinde (oyalama çıkarması) gereksiz yere beklemesini önledi. Bu cesur karar, ordu seviyesinde (1915 yılı standartlarına göre) olağanüstü derecede duruma vakıf olunduğunu ve astı Türk birliklerinin doğru ve zamanında bilgi iletme yeteneğini göstermektedir. Bu durum, Liman von Sanders'in kuvvetlerini İngilizlerin karar döngüsünün içerisinde toplamasına olanak verecekti.

26 Nisan 1915 sabahının erken saatlerinde (05.10), 19. Piyade Tümeni Kurmay Başkanı Kurmay Binbaşı İzzettin, birliklerin yeniden teşkilatlandırılması konusunda III. Kolordu'yla eşgüdüm içindeydi.⁵² İlk takviye birlikleri, Kemalyeri'ndeki topçu mevzilerini işgal edecek 7. Piyade Tümeni'nin dağ topçu taburuydu (7. Sahra Topçu Alayı'nın 3. Taburu). Mustafa Kemal'in birlikleri, özellikle de Yarbay Şefik'in 48 saattir ayakta olan 27. Piyade Alayı, 24 saattir süren çarpışmalarından dolayı bitkin düşmüştü. Bu nedenle, Mustafa Kemal, günü düşmanı topçu ateşiyle döverek ve birkaç piyade alayını daha emrine alma işlemlerini tamamlayarak geçirdi. Mustafa Kemal, ayrıca alaylara bölgesel ihtiyat birlikleri teşkil etmeleri için cephe hattından alay emrine birkaç bölük almaları talimatını

verdi ve kendi tümeninden bir süvari bölüğünü ve III. Kolordu'nun süvari gruplarını, tali siper hatları kazmaları için Kocadere yakınlarında kendi merkez bölgesinin bir kilometre gerisinde mevziledirdi.

İkinci vakti, 27. Alay'ın fena halde bitkin düşen askerleri düşmanın yoklama taarruzunu tüfek ve makineli tüfeklerle zorlukla püskürtebildiler ve Mustafa Kemal onları desteklemek için 72. Piyade Alayı'ndan iki piyade bölüğünü gönderdi. Sonuçta Türkler, 26 Nisan'ı sakin bir gün olarak değerlendirdiler fakat o akşam Mustafa Kemal, emrindeki birliklere taarruzu yenilemeleri için hazırlık yapmaları talimatını verdi. Ayrıca kendi savunmalarının kanat birlikleriyle dikkatlice koordine edilmesini emretti. Daha yüksek kademelerde ise takviye birlikleri Anadolu yakasından Avrupa yakasındaki Maydos'a (bugünkü Eceabat) doğru gemiyle yola çıkmışlardı (3. Tümen'den 64. Piyade Alayı, 11. Tümen'den 33. Piyade Alayı –ikisi de Beşinci Ordu'nun XV. Kolordu birlikleridir). Bu arada 19. Piyade Tümen karargâhı, tümen bölgesine yeni gelen alayları birliklere dahil etmek için muharebe planı hazırlığına başladı. Bu, muhtemelen yaklaşık 20 subaydan oluşan çok yorgun tümen, karargâh unsurlarını zorlamaya başlayacaktı.⁵³ Yine de Mustafa Kemal ve kurmay başkanı, yeni gelen 64. Piyade Alayı'nı kuzey kanat bölgesine, 33. Piyade Alayı'nı da doğrudan merkeze yerleştirmeye karar verdiler. Zorlu bir yürüyüşten gelen bu alaylar, 27 Nisan sabahının ilk saatlerinde mevzilerine yerleştiler. Hem III. Kolordu Komutanı Esat Paşa hem de Mustafa Kemal, askerlerin çok yorgun olmasından dolayı endişeliydiler fakat Liman von Sanders taarruz emrini verdi. Taarruz sabah saat 07.30'da başladı fakat yeni alaylar planlanan zamana göre taarruz edemediler, sadece zayıf düşmüş

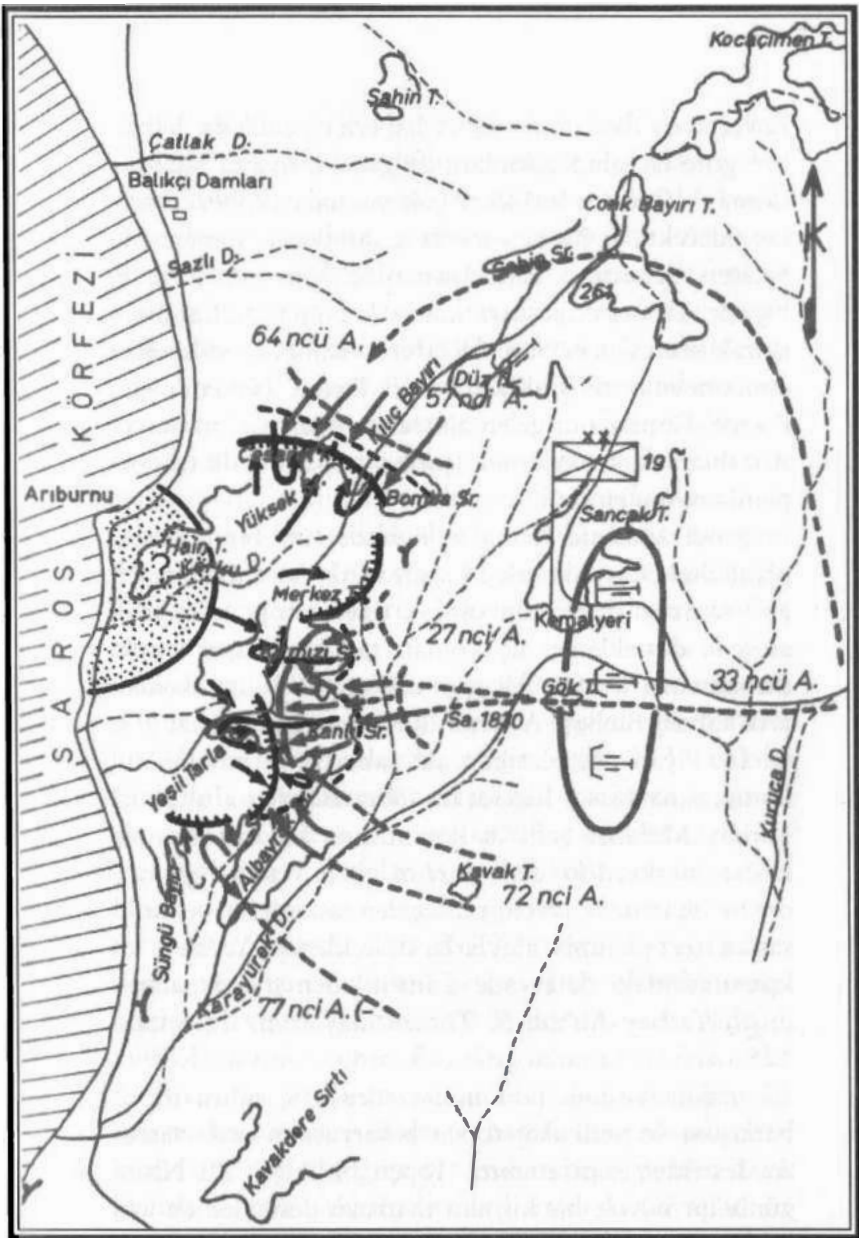
57. Piyade Alayı zamanında taarruz etti. Yeni gelen taburlar, içtima alanlarında kaldılar. Bu gelişmelere rağmen Türkler kararlı süngü taarruzlarıyla ilerleme kaydettiler ve İtilaf birliklerinin hatlarında paniğe sebep oldular. Bunun üzerine düşman, denizden yoğun topçu ateşi başlattı ve Türkler taarruz çıkış hatlarına geri döndüler.⁵⁴

Koordineli olarak taarruza geçmede başarısız olan alayların yarattığı durumdan rahatsız olan 19. Piyade Tümen Kurmay Başkanı Kurmay Binbaşı İzzettin, taarruzu tekrar başlatmak için yeni emirler gönderdi ve saat 10.00'da 64. Piyade Alayı nihayet taarruz çıkış hattını geçip Avustralyalılara taarruz etti. 19. Tümen'in hâlâ taarruza hazır olmayan, yeni gelen 33. Piyade Alayı'nın dışındaki alayları da taarruza iştirak etti fakat İtilaf kuvvetlerinin deniz topçusu Türk taarruzunu tekrar durdurdu. Türkler gün boyu düzensiz bir şekilde taarruz ettiler fakat harekâtlarını koordine edemediler. Taarruzda Türklerin verdiği zayıat giderek artmaya başlamıştı ve saat 18.30 civarında 27., 57. ve 72. Piyade Alayları'nın kayıpları yüzde 30-40'lara ulaşmıştı. Bu noktada Mustafa Kemal düşman deniz topçusunun korkunç etkilerini azaltmak için taarruzu iptal etmeye ve gece taarruzuna hazırlanmaya karar verdi. Mustafa Kemal ayrıca Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerlerin önceki gece büyük bir moral çöküntüsüne uğradıklarını öğrenmişti ve şimdi (iki taktik grup halinde teşkil edilen) 15 piyade ve dokuz topçu taburuna ulaşan kuvvetiyle bu durumdan yararlanmayı umuyordu.⁵⁵ Harita 2.4, 27 Nisan gününde Anzak çevresine yapılan gece hücumunu göstermektedir.

Gece taarruzu, saat 21.00'i biraz geçte Mustafa Kemal'in Binbaşı Avni komutasındaki kuzey kanat grubu olan 57. ve 64. Piyade Alayları'nın düşman

siperlerine “dalgalar halinde” ilerlemesiyle başladı. Çok yakın mesafede şiddetli bir muharebe cereyan ediyordu fakat Anzakların yoğun makineli ve piyade tüfek ateşi Türkleri püskürttü. Kısa bir süre sonra, Mustafa Kemal’in güney kanadında bulunan Yarbay Şefik’in komutasındaki dört alay da taarruza kalktı. Mustafa Kemal, hiçbir ihtiyat birliği bırakmayarak tüm askerlerini muharebeye soktu. Türkler tekrar düşman siperlerine girdiler fakat iki günlük muharebeden bitkin düşen ve mevcudu azalan alaylar siperleri yaramadılar. Ayrıca, çeşitli alaylardaki Türk askerleri karanlıktaki şaşırtıcı muharebe esnasında büyük karmaşa yaşadılar. Mustafa Kemal, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa’ya çok acil bir mesaj göndererek takviye istedi. Fakat Esat Paşa’nın bütün birlikleri angaje olduğu için olumsuz cevap aldı. Bunun üzerine gece taarruzu küçük çatışmalara dönüşerek azaldı ve sonunda kesildi.

Ertesi gün iki taraf da ele geçirdiği mevzileri takviye etmeye ve siperlerin tahkimatını sağlamaya çalıştığı için muharebenin şiddeti azaldı. Anzak birliklerinin gücü 21 piyade taburuna ulaşmıştı ve artık muharebe alanındaki 19. Tümen’den sayıca üstün hale gelmişlerdi. Türklerin 25 Nisan günü harekât konusunda sergilediği maharet müteakip günlerde kaybolmaya başlamıştı. Her ne kadar mevcut kayıtlarda özellikle bir sorun olarak belirtilmemişse de sevk ve idarenin bozulmasının muhtemel nedeni o sırada 19. Piyade Tümen Komutanlığı’nın emrindeki alayların çok artmış olmasıydı. Bununla birlikte, Anzak çıkartma bölgesi takviye kuvvetlerini hâlâ mıknaş gibi çekmeye devam ediyordu ve 28 Nisan’da 125. Piyade Alayı geldi. Bu alaya, topçu birliklerinin yanındaki Türk mevzilerinin merkezinde kısa bir istirahat molası verildi. Bu arada

TCGB Çanakkale Cephesi Harekâtı 2. Kitap, Kroki 21

Harita 2.4: 19. Piyade Tümeni'nin taarruzu, 27 Nisan 1915. Osmanlı askerlerinin 25 Nisan'da peş peşe yaptığı yoğun karşı taarruzlar farklı yönlerden Anzak kıyıbaşını vurup baskı altında tuttu. Karşı taarruzlar merkezdeki topçu mevzileriyle iyi destekleniyordu.

Enver Paşa'dan umut verici haberler geldi. Bu haberlere göre İstanbul yakınlarında genel ihtiyatta bulunan Osmanlı Ordusu birlikleri çok yakında cepheye hareket edecekti.⁵⁶ Bu gelişmeyle cesaretlenen Liman von Sanders taarruzun tekrarlanmasına karar verdi ve 5. Piyade Tümeni'nin geri kalan kısmına muharebeye iştirak etmesi için Saros Körfezi'nden güneye hareket etmesini emretti. III. Kolordu, 19. Piyade Tümeni'ne, 5. Piyade Tümeni'nin gelen alaylarını emrine almasını ve Anzakları denize dökmek için bir başka büyük taarruz planlamasını emretti.

Şimdi Mustafa Kemal'in önünde kati bir taarruzu planlamak için yaklaşık 24 saati vardı. Mustafa Kemal, asıl taarruz merkezde olmak üzere, topçu hazırlık ateşiyle desteklenen üç koldan taarruza karar verdi. Bu taarruzu icra etmek için sağ kanadı (dört alaydan yedi tabur) Binbaşı Avni'nin komutasına, merkezi (14. ve 15. Piyade Alayları'nın altı taburu) Yarbay Ali'nin komutasına ve sol kanadı da (dört alaydan altı tabur) Yarbay Mehmet Şefik'in komutasına verdi.⁵⁷ Her ne kadar merkezdeki asıl taarruz gücü yetersiz gibiyse de bu taarruz kuvveti yeni gelen askerlerle ve noksatsız tertiplenmiş alaylarla desteklenen Yarbay Ali komutasındaki 5. Piyade Tümeni'nden meydana gelmişti. Yarbay Ali'nin 5. Tümen alaylarını, ihtiyattaki 125. Alay'ın taburları destekliyordu. Mustafa Kemal, 22 makineli tüfek (altı müfrezeden), üç sahra topçu bataryası ve yedi dağ topçu bataryasının asıl taarruzu desteklemesini emretti. Topçu birlikleri, 30 Nisan gününün büyük bir kısmını taarruzu desteklemek için toplanını yeniden mevzilendirmekle geçirdi. Mustafa Kemal, yeni askerlerden oluşan tümen çapında bir asıl taarruz düzenlemeyi ve bunu tümen çapında eşzamanlı iki tali taarruzuyla desteklemeyi ve muharebeye toplam

18.000'i aşkın asker sürmeyi planladı. Tümen emirleri, akşamın erken saatlerinde siperlerde bulunan bölük komutanlarına ulaşmıştı.⁵⁸ Mustafa Kemal, Avustralyalıların moralinin neredeyse çökmekte olduğunu gözlemlemiş, bu gözlem üzerine başarının mümkün olduğunu hesaplamıştı ve askerleri bir kez düşman siperlerine girdi mi, onları bozguna uğratacaklarını düşünüyordu.⁵⁹ Ayrıca, özellikle topçusunun düşmanın moralini bozmaya devam edeceğine inanıyordu. 77. Piyade Alayı'nın Arap askerlerinin güvenilirliğine dair endişe verici sorunlar vardı fakat Mustafa Kemal bu askerleri bir başarısızlık durumunda asıl kati taarruzu tehlikeye atmayacak olan sağ kanatta tertiplemişti. Birlikler o geceyi taarruz beklentisi içerisinde istirahat ederek geçirdiler.

1 Mayıs 1915 günü saat 05.00'te Türk topçusu düşman siperlerine hazırlık ateşine başladı. Mühimmat kıtlığından dolayı, hazırlık ateşinin sadece 15 dakika sürmesi ve sonrasında piyadenin taarruza geçmesi planlanmıştı. Merkez ve sol kanatlar planlanan hedeflere zamanında ulaştılar fakat sağ kanat biraz gecikti. Kritik olan merkez bölgede, siperler arasındaki mesafe (tarafsız bölge) yaklaşık 200 metreydi ve Türkler açıkta ve savunmasızdı. Her ne kadar düşman topçu ateşi zayıf ve etkisiz idiyse de Türkleri hemen "şiddetli makineli tüfek ve piyade tüfeği ateş duvarı" karşıladı.⁶⁰ Türkler büyük zayıat verdiler fakat küçük gruplar Avustralya hatlarına ulaşmayı başarıp, burada süngü ve bıçaklarla göğüs göğüse bir muharebeye girdiler. Türk hücumları çok şiddetli direniş karşısında yavaşladı ve sonra durdu. Üç taarruzun da başarısız devam ettiğini gören Mustafa Kemal, saat 10.30'da ihtiyatlarını merkezdeki taarruzu desteklemeye sevk etti. Fakat, öğleyin bütün kanat komutanları –her ne kadar sol kanatta

biraz arazi ele geçirildiyse de- şiddetli taarruzun başarısız olduğunu bildirdiler. Türk topçusunun ateşi cep- hane kıtlığından dolayı susmuştu. Mustafa Kemal'in cesareti kırılmıştı ve taarruzu iptal etmeyi düşünüyordu. Fakat öğleden sonra bir Osmanlı telsiz müfrezesi, Avustralyalıların taktik durumunun kritik olduğuna ilişkin bir mesaj yakaladı. Bu haberle heyecanlanan Mustafa Kemal, haberi sol kanat komutanı Yarbay Şefik ile paylaştı ve gece taarruzu için birliklerini yeniden tertiplemeye başladı.⁶¹

Saat 16.30'da, henüz intikal eden 13. Piyade Alayı'nın iki taburunu siperlerden ihtiyat birliği olarak geri çeken bir tümen taarruz emri yayımlandı. Gün içerisindeki çarpışmalarda bazı arazi parçaları ele geçirilmişti ve cephe hattı boyunca iki ordu arasındaki mesafenin sadece 10 metreye indiği yerler vardı. Mustafa Kemal'in taarruzunun sol kanattaki başlama saati gece yarısı, merkezde ve sağ kanatta ise saat 02.00 idi. Taarruzlarını bu sırayla planlayan Mustafa Kemal, düşman ihtiyatlarını asıl taarruzdan uzak tutmayı umuyordu. Bu harekât, 1 Mayıs 1915 gece taarruzu olarak ün kazandı.* Ne var ki Avustralyalıların alarmda olmaları ve cephelerini gözetlemeleri Türkler için talihsizlik olmuştu. Türkler bir kez daha makineli tüfeklerle piyade tüfeklerinin tahripkâr baraj ateşiyle karşılaştılar. Her ne kadar Türkler taarruzu planladıkları gibi tamamladılsa da düşman hatlarını yaramadılar. Saat 03.00'te Mustafa Kemal başarısızlığı kabul edip taarruzu durdurdu. Osmanlı kayıpları korkunçtu. İtilaf kuvvetleri, 10.000 kadar Türk'ün (resmi Türk harp tarihinde bu rakam 6.000'dir) öldürüldüğünü tahmin ediyordu.⁶² Taarruz eden alaylar dağıl-

* Bu taarruz, Türk harp tarihinde 1 Mayıs Gündüz ve Gece Taarruzları olarak geçmektedir-g.n.

mişti. Örneğin, 15. Piyade Alayı'nın harp ceridesinde o gece 960'ı aşkın subay ve erin öldüğü ve yaralandığı kayıtlıdır.⁶³

Bu dönemin sonunda gerçekleşen son olay kayda değerdir çünkü söz konusu olay Kabatepe'de mukavemet noktasındaki sol kanat mevziyi elinde tutan, itibarını yitirmiş 77. Piyade Alayı'yla ilgilidir (Mustafa Kemal'i 25 Nisan 1915'te hayal kırıklığına uğratmış olan "Arap Alayı", bu alaydı). 4 Mayıs günü saat 04.30 civarında, Avustralyalılar 11. Tabur Komutanı Albay R. L. Leane komutasında Kabatepe'ye cesur bir ani akın düzenlediler.⁶⁴ Dar bir sahile çıkıp Yarbay Saip'in mukavemet noktasının deniz tarafındaki kanadına çıkarma yapmaya çalıştılar. Leane'nin askerleri, iki muharebe gemisinin direkt ateşiyle destekleniyordu. Saip'in askerleri şaşkına dönmüştü ve Saip'in anlattıklarına bakılırsa, onu destekleyen topçular yoğun ateş altında toplarını terk edip alayı desteksiz bırakmıştı. Yine de üstünlüğü muhafaza ettiler ve güçlü savunma hattını geçemediği için Leane'nin taarruzu başarıya ulaşamadı. Leane ateş altındaki sahilden geri çekilmeye karar verdi. İlginç olan husus, Leane sedyelerdeki yaralılarla yürüyebilen yaralıları teknelere yerleştirirken 77. Piyade Alayı'nın ateşi kesip sonra tekrar başlamasıydı. Saat 07.00 sularında, hücum kuvvetleri dar sahilden tamamen çekilmişti. Mustafa Kemal, Yarbay Saip komutasındaki 77. Piyade Alayı'nın başarısından son derece memnun kaldı ve bunu gün içerisinde verdiği emirlerde dile getirdi.⁶⁵ Bu küçük zafer, alayın itibarını onardı ve Mustafa Kemal'in alayın direniş gücüne olan inancını tazeledi.

Türklerin bakış açısından, Arıburnu'na (Anzak koyu) yapılan çıkarmalar ve burada gerçekleşen muharebeler, tümen seviyesinde başlayıp birkaç gün zarfında

kolordu seviyesine çıkan muharebelerdir. Osmanlı komuta kademesi, asıl düşman taarruzunu bu bölgede bekliyordu ve planlarını da buna göre yapmıştı. Muharebeler geliştikçe Mustafa Kemal, (küçücük bir karargâhla) mükemmel bir komuta kontrol sistemi tesis etti ve birlikler arasında devamlı bir koordinasyon sağladı. Türk tarafında, sayıca daima az olmalarına rağmen, harekât ve taktik üstünlüğü idame ettirmelerine olanak sağlayan yüksek seviyede duruma hâkimiyet ve kendine güven mevcuttu. Kıyıya çıktıkları ilk yarım günden sonra Anzaklar, sadece endişe ile bekleyip siper kazdılar. Türkler ise onları denize dökme fırsatını kıl payı kaçırmışlardı. Bunun nedeni, Türk tarafının performansının yetersizliğinden ziyade, 1915 yılındaki genel taktik uygulamaydı.

Türk tarafının asıl hatası, Anzak Koyu gibi çok dar ve dik yamaçlı bir bölgede çıkarmaya karşı koymaksızın izin vermesiydi. Bunun nedeni de Türklerin muharebe öncesindeki dikkatli değerlendirmeye ve analizlerinde Arıburnu güney sahilinin (İtilaf kuvvetlerince *Brighton Beach* olarak bilinir) makul çıkarma noktası olarak belirlenmesiydi. Yani askeri açıdan söylersek, Türkler Anzak Koyu'nu büyük çaplı bir harekât için uygun çıkarma noktası olarak görmediklerinden dikkate almamışlardı. Tahlildeki bu başarısızlık, İngilizlerin (bilerek olmasa da) oraya çıkarma yapmasına ve neredeyse 24 saatlik zaman zarfında piyade kolordusunun tamamının sahile yerleşmesine olanak sağladı. Beşinci Ordu'yu felaketin eşiğine getiren budur. Yine de savaş öncesinden beri gelen etkin işbirliği ve tatbikatlar, Türklerin bu yanlış değerlendirmenin sonuçlarından kurtulmalarını sağladı ve sonunda onlar da Anzakları felaketin eşiğine getirdiler. Anzaklar, Wellington'un sözüyle, "kıl payı" kurtulmuşlardı.

Seddülbahir'deki Çıkarmalar (Cape Helles),

25 Nisan 1915

Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda 25 Nisan 1915 günü hüküm süren şiddetli muharebelerdeki Osmanlıların hikâyesi, İngiliz resmi harp tarihi kitaplarında ve daha sonraki tarihçilerin kitaplarında, Anzak çıkarmalarındaki Osmanlıların hikâyesinden daha doğru olarak anlatılmaktadır.⁶⁶ Seddülbahir muharebeleri, Avustralyalıların o gün katıldıklarından büyük ölçüde farklı muharebelerdir çünkü çoğu, doğrudan çıkarma kıyılarında gerçekleşmiştir. 25 Nisan 1915 gününün muharebeleri, kıyılardan çıkmak ve önlerindeki yüksek arazilere ulaşmak amacıyla umutsuz bir mücadele şeklinde cereyan etmiştir. İngilizlerin karaya çıkmaya çalıştıkları sahillerde karşılaştıkları zorluklar ileride İkinci Dünya Savaşı'nda Sicilya ve Normandiya'da tekrarlanacaktı. İngilizler, bu muharebelerde de 1915 yılında olduğu gibi çok iyi sevk ve idare altındaki, iyi eğitilmiş ve kendine güvenen birlikler tarafından savunulan, kuvvetlice tahkim edilmiş savunma mevzilerine saldıracaklardır.

Osmanlıların Seddülbahir savunması taktik seviyede bir bütündü ve 26. Piyade Alayı'nın sorumluluğundaydı. Alay bölgeyi 19 Ağustos 1914 tarihinde işgal etmişti ve sekiz ayı aşkın bir süredir savunma tahkimatlarını pekiştirmekteydi. Ayrıca, bu görev için komutanın idaresi altında organize edilmiş doğrudan topçu desteği, süvari, jandarma ve istihkâm sağlanmıştı. Bu dönem zarfında, alay genellikle kıyı savunması siperlerinde iki tabur görevlendirirken, bir taburu da ihtiyatta bulunduruyordu.⁶⁷ Alayın genç askerlerinin çoğu, 25 Şubat'ta, (dört askerin öldüğü ve 14 askerin yaralandığı) 3 Mart'ta* ve 18 Mart'ta İtilaf kuvvetlerinin deniz

* Türk harp tarihinde bu tarih, 4 Mart'tır-g.n.

taarruzları esnasında deniz topçu mermilerinin ateşine hedef oldu. Buna rağmen muharebe tecrübesi olan bu alayın taburları arasında moral oldukça yüksekti.⁶⁸

Osmanlı Ordusu'nun takviyeleri 1915 yılının Mart ve Nisan aylarında bölgeye intikal ederken, 25. Piyade Alayı'nın tümünü Anadolu yakasından Gelibolu Yarımadası'na getirmek mümkün oldu (böylece 9. Piyade Tümeni'nin bütün birlikleri bir araya geldi). Albay Halil Sami, bu alayı 26. Piyade Alayı'nın bulunduğu bölgede ihtiyat birliği olarak görevlendirdi ve 21 Nisan'da 26. Piyade Alayı'nın tamamını kıyı savunması için Seddülbahir'e kaydırabildi.⁶⁹ Böylece İtilaf kuvvetlerinin işgali arifesinde, Albay Halil Sami'nin emrinde, Gelibolu Yarımadası'nın güney sahillerini savunacak tam eğitilmiş ve tam mevcutlu bir piyade alayı vardı. Özellikle genç alay komutanı Yarbey Hafız Kadri, 4 Ekim 1914'te daha önce ele aldığımız Alçıtepe'deki topçu ateş planı tatbikatını yönetmişti ve aynı zamanda hem araziye hem de ilgili savunma planlarına tamamen vakıftı. Yarbey Kadri ve karargâhı, 22 Nisan sabahı savunma koordinasyonunu yeniden oluşturmak ve tamamlamak için çalışmaya başladılar ve 24 Nisan 1915'te yürürlüğe girecek emirleri süratle yayımladılar. Yarbey Kadri'nin yayımladığı alay emri, 16 paragraf uzunluğundaydı ve askerlerin savunma mevzilerini nasıl işgal edeceklerini ayrıntılı bir biçimde açıklıyordu.⁷⁰ Yarbey Kadri, topçu desteğine çok dikkat etmiş ve 150 mm'lik ve 105 mm'lik obüsleri, sahra topçu bataryalarını ve 37 mm'lik seri atışlı topları piyade taburlarının doğrudan desteğine vermişti. Yarbey Kadri, bu planları gösteren harekât taktik krokilerinin yaptırılmasını ve kendi komutanlarına olduğu gibi komşu tabya komutanlığına da dağıtılmasını emretti. Ayrıca kendi ihtiyat taburu ile 25. Piyade Alayı'nın yerinde değişimini bizzat denetledi.

25 Nisan sabahı yapılan nihai planlama uyarınca, Yarbay Kadri, 3. Taburu'nu Seddülbahir'de, 1. Taburu'nu da (16 Ağustos 1914'te Basra'daki 1. Tabur'un yerine yeniden tertiplendiği için bazen Batılı kaynaklarda 4. Tabur da denilir) Kumtepe'de savunma için mevzilendirdi. Merkezde ise 2. Tabur'un üç bölüğünü alay ihtiyatı olarak tutarken, bu taburun 6. Bölüğünü de batı kıyısında mevzilendirdi (böylelikle Seddülbahir ve Kumtepe mevzileri arasında irtibat kurmuş oluyordu). Yarbay Kadri, alay komuta yerini ve alay ihtiyatını Kirte Köyü'nde tertiplemişti. Yarbay Kadri'nin topçu birliklerinin büyük bir bölümü, İtilaf kuvvetlerinin deniz topçu ateşinden bir ölçüde korunduğu yarımada'nın doğu yamaçlarında mevzilenmişti fakat gözcüler yarımada'nın aşağı bölümüne hâkim Alçitepe'de kaldılar.⁷¹ Yarbay Kadri'nin alayının gerisinde genel tümen ihtiyatı görevini almış olan Yarbay İrfan'ın emrindeki 25. Piyade Alayı bekliyordu. Her ne kadar dengeli bir plan söz konusu olsa da bu tertiplenmeler düşmanın karaya çıkmak için yarımada'nın uç kısmını seçeceği ve savaşıarak kuzeye ilerleyeceği yönündeki (1912'lere kadar uzanan) temel taktik varsayımına dayanıyordu.

9. Piyade Tümeni Topçu Alay Komutanı Yarbay Mehmet Ali de yaklaşan muharebe için son hazırlıklarını yapıyordu. Üç bataryayı Yarbay Şefik'in komutasındaki 27. Piyade Alayı'na bağladıktan sonra elinde çeşitli çap ve türlerde 44 adet muhtelif topçu silahı mevcuttu ve bunlar tümen bölgesinin güneyinde bulunuyordu.⁷² Bu topçu unsurlarının çoğu piyadenin doğrudan desteğine verilmiş ve çıkarma sahillerinde mevzilenmişti.⁷³ Toplar ve yeni mevzilendirilen piyadeler arasındaki koordinasyon artırıldı. Yarbay Mehmet Ali'ye ayrıca Çanakkale Müstahkem Mevki Komutan-

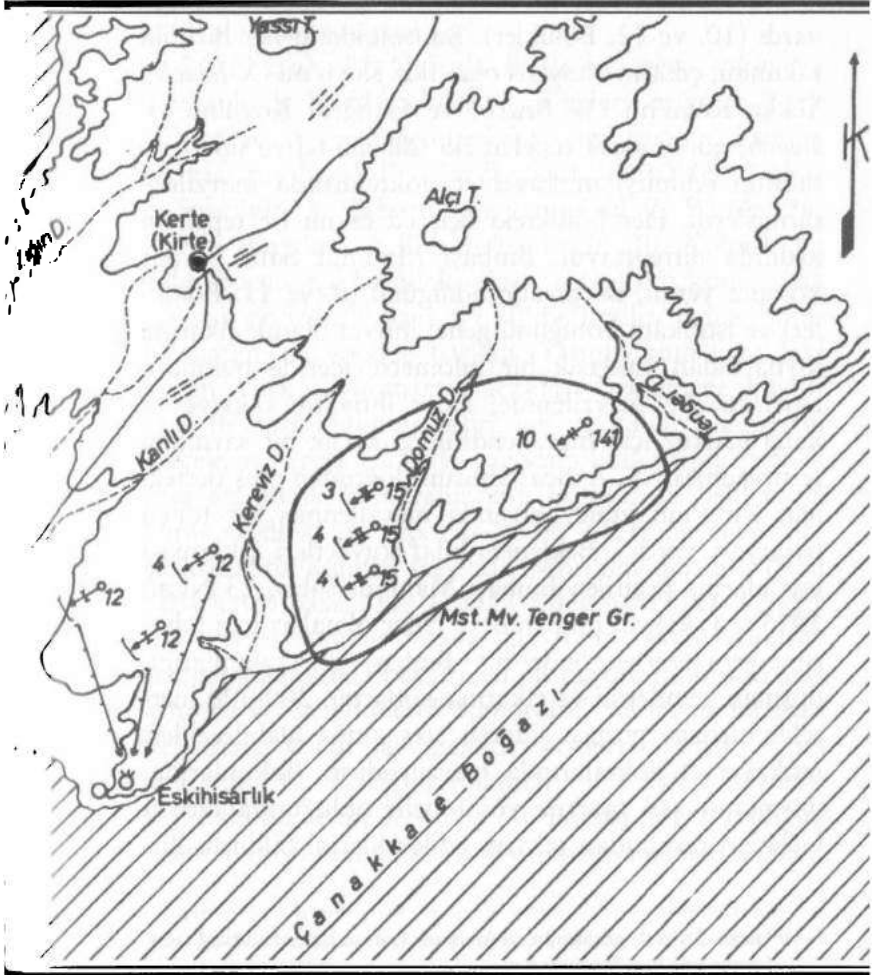
lığı yakınında bulunan iki adet 105 mm'lik ve bir adet 150 mm'lik obüs bataryaları için ateş önceliği verildi. Yarbay Mehmet Ali, bu bataryalara verdiği emirde Çanakkale Boğazı'na girmeye çalışan İtilaf kuvvetlerine ait gemilerin öncelikli hedef olduğu, bu tehlikenin söz konusu olmadığı durumda ise İtilaf kuvvetlerinin (arka- larında bulunan) Seddülbahir'e yapacakları çıkarma harekâtına karşı topçu desteği için hazırlıklı olmaları yolunda emir- ler verdi. Ayrıca, bütün topçu bataryalarına, etkili olabilmeleri için piyade topçu timlerin- de teşkilat ve disiplinin gerekli olduğunu hatırlattı.⁷⁴ Harita 2.5, boğaz topçu destek birliklerini ve komuta düzenlemele- rini göstermektedir.

25 Nisan'da Anzak koyunda yapılan muha- rebe aslında bir tesadüf muharebesi ve Osmanlı Ordusu'nun onu izleyen hazırlıksız taarruzu şek- linde gelişirken, Seddül- bahir'deki muharebeler İngilizlerin düşmanın

Harita 2.5: Seddülbahir'deki topçu destek birlikleri. Beşinci Ordu'nun kendi topçu kadrosuna katılmaya elverişli Tenger Topçu Grubu'nun mevzileri de haritada görülmektedir.

mukavemet noktalarına yaptıkları doğrudan taarruzlarla kendisini gösterir. Buradaki muharebe daha ziyade o dönem Fransa'da cereyan etmekte olan muharebeye benziyordu ve sonuçta çok şiddetli cereyan eden çarpışma çok fazla İngiliz zayıflığı ile sonuçlandı. Ayrıca muharebede askerlerin gösterdiği cesaretin karşılığında çok sayıda askere Victoria Haçı Nişanı verildi. Kuze-

ye doğru ilerleyerek Alçıtepe'nin yüksek kesimlerini ele geçirmeyi hedefleyen İngilizler, nizami 29. Piyade Tümeni'nin neredeyse bütün kuvvetlerini Gelibolu Yarımadası'nın en ucuna çıkarttılar. Çok güçlü deniz topçu unsurları tarafından desteklenen bu büyük çaplı düşman kuvvetine karşı savunma yapan tek birlik, Binbaşı Mahmut Sabri komutasındaki 26. Piyade Alayı'nın yaklaşık 1000 kişilik 3. Taburu'ydu.

Bu taburun kıyı savunmasında görevli iki bölüğü vardı (10. ve 12. Bölükler). Bu bölüklerin her biri, iki takımını, çıkarma koyları olan İkiz Koyu'nu (*X Beach*), Tekke Koyu'nu (*W Beach*) ve Ertuğrul Koyu'nu (*V Beach*) gören alçak tepelerdeki (dikenli tel ve siperlerle tahkim edilmiş) mukavemet noktalarında mevzilen-dirmişlerdi. Her bölükteki üçüncü takım ise tepelerin ardında ihtiyattaydı. Binbaşı Mahmut Sabri, tabur komuta yerini, iki piyade bölüğünü (9. ve 11. Bölükler) ve istihkâm bölüğünü genel ihtiyat olarak çıkarma kıyılarından yaklaşık bir kilometre içeride bulunduryordu. Bu mevzilenme, hazır ihtiyatın takviye ve karşı taarruz için mevzilendirildiği klasik bir savunma tertiplenmesiydi. Ayrıca taburun doğrudan ateş desteği için Kirte'nin güneybatısında mevzilenmiş bir topçu bataryası vardı.* Beklenen İtilaf kuvvetleri çıkarması için alarına geçirilen Binbaşı Mahmut Sabri, 23 Nisan 1915'te yaklaşan muharebeye hazır olmaları için taburuna yeni emirler gönderdi.⁷⁵ Binbaşı Sabri takımlarını, düşman gemilerini ve çıkarma botlarını, 200-300 metrelik menzile girince şiddetli ateş altına alabilecekleri mukavemet noktalarında mevzilendirdi. Takımlarına, düşmanın asıl taarruz yönü belli olduğunda ihtiyat birlikleri tarafından takviye edileceklerini bildirdi. Bir-

* Harita 2.5'te de görülebileceği üzere söz konusu topçu bataryası tasarlanmış ama kurulmamıştı-g.n.

liklerine cesur olmalarını ve sabırla hazırlıklarını yapmalarını söyledi. Mahmut Sabri'nin, taburun ilkyardım istasyonunun yerini Harapkale olarak tespit etmesinden ve "ortadaki yolu", düşman ateşinden korunma sağladığı için Harapkale'ye giden en iyi güzergâh olarak belirlemesinden de anlaşılabileceği üzere o, askerlerine, ölüm pahasına bile olsa mevzilerini savunmak gibi bir emir vermiş değildi. Taburun askerleri bu emri 24 Nisan sabahı aldılar. Bu, İngilizlerin çıkarmasından evvel aldıkları son emirdi.

24 Nisan'ı 25 Nisan'a bağlayan gece sakin ve mehtaplıydı. Hafif meltem ve dalgalara rağmen, Türk nöbetçileri düşman gemilerini ve ara sıra da düşman uçaklarını duyabiliyorlardı. Saat 03.20'de, Binbaşı Sabri'nin 3. Taburu'nun yanındaki 7. Bölük (26. Piyade Alayı'nın 2. Taburu'na bağlı), III. Kolordu'yu Tekkeburnu açıklarındaki düşman faaliyeti konusunda alarma geçirdi.⁷⁶ Saat 04.30'da İngiliz deniz bombardımanı üç yönden başladı. Yarımada'nın ucundaki bütün Türk savunması olacakları beklemeye koyuldu.* Binbaşı Mahmut Sabri, her ne kadar İngilizlerin gerçekten nereye çıkarma yapacağı konusunda şüpheli olsa da bölük komutanlarının raporlarını beklemeye karar verdi ki bu raporlar 06.00 civarında eline ulaşacaktı. Söz konusu raporlar, Sabri'nin durumu daha fazla kavramasına hiç katkıda bulunmadı fakat kendisi mevzilerini bombardımana tabi tutan deniz birliklerinin gücü hakkında bilgi veren bir durum raporunu alay komuta yerine gönderdi. Raporunu, "taburum hazırdır ve sonuna kadar savaşacaktır" sözleriyle bitirdi.⁷⁷ Bu sıralarda, 12. Bölüğün takımları 40'ı aşkın filikanın sıra halinde Tekke Koyu'na (*W Beach*) doğru geldiğini tespit etmişti. Filikalar 400 metrelik menzile girince,

---

* İngiliz kaynaklarına göre filo bombardımanı saat 05.00'ten sonra başlamıştır-g.n.

Türklerin ağır makineli tüfekleri* öndekilere ateşe başladı fakat piyadeler İngilizler kıyıya 40 metre yaklaşıncaya kadar tüfekleriyle ateş açmadılar. Çıkarma koyun orta bölgesine, dolayısıyla önceden Türkler tarafından “atışla dövülen bölgeye” yapılmıştı.⁷⁸ İleri hattaki Türk takımı, saat 07.05’te (gösteri ya da şaşırtma olmayan) gerçek çıkarmanın başladığını bildirdi.⁷⁹ Saat 06.00’da 10. Bölük askerleri, Seddülbahir’de, Ertuğrul Koyu’nun (V Beach) yakınlarında birçok filikanın arasında bir buharlı geminin (tadilat yapılmış kömür gemisi *River Clyde*) kıyıya yaklaşmakta olduğunu büyük bir şaşkınlıkla gördüler. Gemi 400 metrelik menzile girince, Türkler makineli tüfek ve hafif topçu ateşine başladılar. Saat 06.30’da, 20 düşman filikasıdan beşi ana gruptan ayrıldı ve Türkler bu filikaları şiddetli tüfek ateşine tabi tuttular. Kömür gemisi dalgaların arasında kıyıya demirledi. Türkler için bu geminin içinde yüzlerce düşman askeri ve çok sayıda makineli tüfek olduğunu tahmin etmek zor değildi. Bölük komutanının emriyle, bu gemi Türk makineli tüfek ve piyade tüfeklerinin şiddetli ateşlerini mıknaş gibi üzerine çekti. Türk resmi harp tarihi *River Clyde*’dan bir Truva Atı olarak söz eder.

Raporlar Binbaşı Mahmut Sabri’nin tabur komuta yerine saat 09.07’de ulaştı. 10. Bölük’ten gelen raporda *River Clyde* harekâtının “fiyaskoyla sonuçlandığı” bildiriliyordu.⁸⁰ Yine de Mahmut Sabri’ye göre, bu geminin varlığı Seddülbahir’in düşmanın asıl çıkarma bölgesi olduğunu ispatlamıştı ve (o sırada tabur ihtiyatında olan) 11. Bölüğe ilerlemesini emretti. Bu sayede, Mahmut Sabri kritik sol kanadı için ilave 300 tüfekli askere sahip olacaktı.⁸¹ Bu arada düşman eşzamanlı

* Osmanlı Ordusu’nun makineli tüfek kullanıp kullanmadığı konusu, çok tartışılan bir husustur. Ben de bu kitabı yazdıktan sonra fikrimi değiştirdim ve artık çıkarma esnasında çıkarma yapılan sahillerde Türklerin elinde makineli tüfek bulunmadığını düşünüyorum-yaz.n.

olarak İkiz Koyu (*X Beach*), Zengindere* (*Y Beach*) ve Morto Koyu'na (*S Beach*) çıkıyordu. İngilizler böyle yaparak Türklerin akıllarını karıştırmayı, kuvvetlerini ve ihtiyatlarını dağıtmalarını sağlamayı umuyorlardı. Bu çıkarmalardan sadece Pınarıçi Koyu'na yapılan çıkarma 3. Tabur'un bölgesi dışında gerçekleşmişti. Bu tehlikeli durumu, elinde kalan 9. Bölük'le düzeltmeyi düşünen Mahmut Sabri, Tekke Koyu'nun kuzeyindeki tepeleri (Türkler tarafından Karacaoğlan Tepesi olarak bilinir) takviye etmeye karar verdi. 9. Bölük, oradaki yüksek araziden İkiz Koyu'na hâkim olabilecekti. Bölüğüne acele etmesini ve durumu eski haline kavuşturmak için Karacaoğlan Tepesi'nde mevzilenmesini emretti.⁸² Binbaşı Mahmut Sabri şimdi tüm taburunu çarpışmaya sürmüştü ve saat henüz sabah 10.00 idi. Bununla beraber Sabri, daha önce takviye istemişti. Bunun üzerine 26. Piyade Alayı, o sabah saat 06.50'de (2. Tabur'a bağlı) 7. Bölüğü Kirte'den hareket ettirdi.⁸³ Mahmut Sabri, başlangıçta bu bölüğü tabur ihtiyatı olarak kullanmayı planlamış ve yolda olan bölük komutanına acele etmesini bildiren bir mesaj göndermişti. Ne var ki düşmanın yoğun ateşi altında ilerlerken görülmedik bir biçimde inisiyatif kullanan 7. Bölük Komutanı, bölüğünü derhal muharebeye sokup, İkiz Koyu'na çıkarma yapan düşmana taarruz etmeye karar verdi. Türkler bu taarruzu, piyade bölüğünü İngiliz çıkarmasının kuzey kanadının karşısında mevzilendirdiği ve böylece yarma harekâtını önlediği için talihli bir karar olarak kabul etmişlerdir.⁸⁴ Çanak-kale Savaşı'nı konu alan eserlerde anlatıldığı gibi, İkiz Koyu, Tekke Koyu ve Ertuğrul Koyu'ndaki muhare-

* Burada kastedilen, Zığındere'dir. Çıkarma, dere ağzının 1,5 kilometre kuzeyindeki Pınarıçi Koyu'na yapılmıştır. Ancak bu çıkarma diğerleriyle eşzamanlı değil, yaklaşık iki saat önce, saat 04.30'da gerçekleşmiştir-g.n.

beler çok kanlı olmuştur. Bunun sebebi, bu muharebelerin, İngilizlerin asıl taarruzuyla Binbaşı Mahmut Sabri'nin çok iyi tahkim edilmiş savunmasının karşı karşıya gelmiş olmasıdır. Arazinin yüksek bölgelerindeki mukavemet noktalarında bulunan Türkler, İngilizleri 25 Nisan gününün büyük bir bölümünde kıyıda tuttu. İngilizler 10. ve 12. Bölükler'in mevzilerini ancak akşamın ilk saatlerinde ele geçirmeye başardılar.

Gün boyunca sürekli rapor ve emir akışı, savunma yapan Türk askerleriyle üst kademelerin irtibatını sağladı. Saat 09.30'da, 26. Piyade Alay Komutanı Yarbay Kadri, telefonla çok acil olarak 9. Piyade Tümeni'nden takviye istedi.⁸⁵ Bunu Binbaşı Mahmut Sabri'nin bölgede giderek kötüleşen durumu anlatan rapor yağmurunu takip etti. Türk resmi harp tarihi, Tümen Komutanı Albay Halil Sami'nin Seddülbahir'deki duruma müdahalede geciktiğini yazar.⁸⁶ Resmi tarihe göre "nihayet" saat 14.15'te, 9. Piyade Tümen Karargâhı, 25. Piyade Alayı'na (tümen ihtiyatı) 3.Taburu'nu karşı taarruz için görevlendirmesini emreder.⁸⁷ Anlaşılan Halil Sami, dikkatini Şefik komutasındaki 27. Piyade Alayı'nın Arıburnu (Anzak Koyu) çıkarmalarına seferber edilmesine yoğunlaştırmış ve bu nedenle yegâne ihtiyat birliklerini muharebeye sokma konusunda tereddüt etmişti.⁸⁸ Yine de 30 dakika sonra, 3. Tabur'un askerleri Sarafim Çiftliği'nden yola çıkmışlardı. Kirte'den geçen tabur, düşman deniz topçusunun yoğun ateşi altında yoluna devam ederek batıya, (Zığındere'ye bakan) Sarıtepe'nin altındaki Pınarıçi Koyu'na döndü ve taarruz mevzilerini işgal etti.

Saat 14.00 civarında müstahkem mevkiden cepheye verilmiş toplar, o sırada muharebeye katılmış bulunan iki tümenin topçu bataryalarının desteğinde ateşe başladıklarında, Yarbay Mehmet Ali'nin topçu ateşi koor-

dinasyonu ve hazırlık çabaları etkisini göstermeye başladı. Beş adet 105 mm'lik obüs topu ile yine beş adet 150 mm'lik obüs topundan oluşan iki batarya, Morto Koyu ve Pınarıçi Koyu'nu dövdü.⁸⁹ Ayrıca, 1913 yılında Bulgaristan'dan ele geçirilen birkaç adet 120 mm'lik obüs de 250 adet mermi attı. Ne var ki yarımadanın ucundaki Türklerin durumu giderek kötüleşiyordu. Saat 15.00'te Binbaşı Mahmut Sabri, komutasındaki bütün kuvvetleri muharebeye soktuğunu ve Aytepe'deki durumun belirsiz olduğunu rapor ediyordu. Bu sırada, 9. Piyade Tümen Komutanı Albay Halil Sami, 25. Piyade Alayı'nın iki ihtiyat taburunu ve onların desteğindeki sahra topçu bataryasını hâlâ elinde tutuyordu ve bunlar elinde kalan yegâne ihtiyat birlikleri olduğundan muharebeye katılmaları için emir vermekte tereddüt ediyordu. Onlar muharebeye girdiğinde, Halil Sami sonucu değiştirme imkânını kaybetmiş olacaktı. Bununla beraber, elinde kalan son ihtiyatlarla (daha sonra İngilizler tarafından *Gully Ravine* diye adlandırılacak) Zığındere'den karşı taarruza geçmeye karar verdi ve kararını III. Kolordu komutanına bildirdi.⁹⁰

Zayıat hızla artıyordu. İngilizlere karşı süngü hücumuna kalkan 7. Bölük, bölük komutanı dahil birçok askerini kaybetti.⁹¹ Halil Sami, yine tereddüt etti ve pek anlaşılmayan nedenlerden dolayı 25. Piyade Alayı'nın bekleyen taburlarına taarruz emrini hemen yayımlamadı (halbuki aynı durumu III. Kolordu'ya daha önce bildirmişti). Bu, Türklere çok pahalıya patlayan ciddi bir hataydı. Halil Sami'nin sabahın ilk saatlerindeki parlak başarısı gün içinde kaybolmaya başlamış gibi görünüyordu.⁹² Gecikme, muhtemelen, saat 17.40'ta Aytepe mukavemet noktasının düşmesine yol açtı ve komşu bölgede bulunan Gözcübaba'daki mukavemet noktası taarruzun doğrudan hedefi haline

geldi.⁹³ Kirte'nin kuzeyindeki topçu bölgesinde bulunan Halil Sami'ye her iki alaydan da bu taktik felaketi teyit eden ve ihtiyatları kısmi olarak muharebeye sokmanın hata olduğunu belirten yazılı raporlar ve telefon raporları gelmeye devam ediyordu. Saat 18.30'da, Albay Halil Sami, 25. Piyade Alayı'nın kalan iki ihtiyat -taburunu ve makineli tüfek müfrezesini Tekke Koyu'nda ve Seddülbahir'de mevzilendirmeye yönelik emrini gecikmiş olarak yayımladı. Halil Sami ayrıca, o gece çok hızlı hareket edilmesini ve düşmanın çıkarma bölgelerine yaklaşılmasını emretti.⁹⁴

Bu muharebeyle ilgili olarak Türkiye'de en iyi bilinen hikâyelerden biri Yahya Çavuş'un kahramanlık hikâyesidir. 26. Piyade Alayı 3. Tabur 10. Bölük'ten Yahya Çavuş, Aytepe düştükten sonra Gözcübaba'yı savundu.⁹⁵ Akşam çöktüğünde, Munsterler tarafından kıyıya çıkarılan dört silahtan direkt yandan yapılan makineli tüfek ateşinin yoğun desteğiyle İrlandalı askerlerin bir kolu Aytepe'den Gözcübaba'ya doğru ilerledi. Subayının vurulması üzerine, Yahya Çavuş beş piyade mangasının (toplam 63 asker) sorumluluğunu üstlenip mevzinin ve durumun komutasını eline aldı. Yoğun ateş altındaki Türkler, mukavemet noktasını ele geçirmeye yönelik birkaç hücumu geri püskürttüler. İrlandalılar savunmayı yarıp siperlerin bazılarını ele geçirince, Yahya Çavuş karşı süngü taarruzuna geçip düşmanı mevziden çıkardı. O gecenin ilerleyen saatlerinde, İngilizler Gözcübaba'yı cephe ateşine tuttular ve İrlandalılar düşman askerlerinden hayatta kalanları tepeden çıkarmayı başardılar. Yahya Çavuş hayatta kalmayı başarıp yaşadıklarını anlattı ve yaptıklarından ötürü ödüllendirildi.

Çok karmaşık bir tümen düzeninde, Albay Halil Sami, 25. Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur'un iki bölü-

günü ve makineli tüfek takımını, o sırada Pınarıçi Koyu'nda İngilizlere karşı yapılacak gece taarruzu için Zığındere'den ilerlemekte olan 3. Tabur'u takviye etmekle görevlendirdi. Halil Sami, 1. Tabur karargâhına, kalan diğer iki bölüğe ve makineli tüfek takımına, Mahmut Sabri'nin çok zor durumda olan 26. Alayı'nın 3. Taburu'nu takviye etmeleri için "sahili temizleme" emrini verdi.⁹⁶ 25. Piyade Alayı'nın 2. Taburu ve iki bölük, Eskihisarlık Koyu'nda bulunan 8. Bölüğü takviye için gönderildi ve geriye kalan iki bölük de (Albay Halil Sami'nin bizzat geceyi geçirmeyi planladığı) Yassitepe'de ihtiyatta tutuldu. Akşamleyin yarım taburların mevzilendirilmesiyle sabahleyin tam taburların mevzilendirilmesi tezat oluşturunuyordu. Keza Halil Sami'nin belirgin biçimde durumun farkına varmamasıyla, Anzakların Arıburnu'na tek seferde büyük bir çıkarma yaptıklarını tespit eden Mustafa Kemal'in duruma çok iyi vakıf olması da büyük bir tezat teşkil ediyordu. Ayrıca Halil Sami, daha önceden 27. Piyade Alayı'nı (yani kuvvetinin yaklaşık üçte birini) Mustafa Kemal'e bağlamış ve Seddülbahir'deki çıkarmalar karşısında 9. Piyade Tümeni'ni sadece iki piyade alayıyla bırakmıştı. Kesin olan husus, Albay Halil Sami'nin İtilaf kuvvetlerinin asıl çıkarma bölgesi konusunda emin olamaması ve bunun sonucunda kendini, çok az sayıdaki ihtiyat birliklerini bütün çıkarma sahillerini kapsayacak şekilde mevzilendirmek zorunda hissetmesiydi. Bu nedenle İngilizlerin Türkleri şaşırtmak amacıyla Seddülbahir'e birçok noktadan çıkarma yapma planları taktik seviyede çok başarılı olmuştu. Harita 2.6, 25 Nisan 1915'te 26. Piyade Alayı'na bağlı 3. Tabur'un güzergâhlarını göstermektedir.

26 Nisan 1915 günü saat 01.00'de, Binbaşı Mahmut Sabri'nin komuta yerine taburun gelişini koor-

dine etmek için 25. Piyade Alayı'nın 1. Taburu'ndan haberciler geldi. Mahmut Sabri, Aytepe'nin kaybedilen yüksek arazi kesimlerini yeniden ele geçirmek için çok acele bir plan hazırladı ve bu planı haberciyile tabur komutanına geri gönderdi. Mahmut Sabri'nin planına göre, 1. Tabur'un yeni birlikleri saat 02.30 itibariyle direkt taarruz mevzilerine ilerleyecek ve geceleyin

Alçı T.

Harita 2.6: 26. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'nun durumu, 25 Nisan 1915. Bu harita, 26. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'nu desteklemek üzere takviyelerin Kırte'de ilerleyişini göstermektedir.

Aytepe'ye yapacakları süngü taarruza hazırlanacaklardı.⁹⁷ Mahmut Sabri, en yüksek derecede kontrolü sağlamak için, yeni gelen 3. Bölük ile kendi 9. Bölüğü ve yeni gelen 4. Bölük ile kendi 12. Bölüğü arasında irtibatı sağladı. Bu sayede gelen birlikler düşmanın ve taktik hedeflerin nerede olduğunu öğrendiler. Mahmut Sabri, 11. Bölüğe o gece erken vakitte düşen Gözcübaba'yı geri almasını emretti. İki makineli tüfeğiyle gelmekte olan takım, Aytepe'ye yapılacak harekâtı destekleme görevini almıştı. Son olarak, gelen tabur komutanına bir piyade takımıyla Harapkale'de ihtiyatta kalması emredilmişti. Mahmut Sabri'nin taarruzu saat 03.30'da başlayacaktı. Bu harekât kadar karmaşık olan gece süngü taarruzu planlandığı saatte başladı fakat ilerleyen Türk piyadesi, İngilizlerin tüfek, makineli tüfek ve el

bombasından oluşan ateş duvarıyla karşılaştı.⁹⁸ Bunu hemen deniz topçusunun etkili ateşi izledi. Mahmut Sabri, ihtiyat takımını mevziyi yeniden ele geçirmeye dönük son bir gayretle 1. Tabur komutanının emrine verdi. Muharebenin ibresi bir o yana bir bu yana dönüyor ve Mahmut Sabri sol kanadın başarısı hakkında

çelişkili raporlar alıyordu. Her ne kadar İngilizlerce ele geçirilen Osmanlı siperlerinin bazıları yeniden ele geçirilmişse de Mahmut Sabri'nin taarruzu bir saatlik bir muharebeden sonra başarısızlığa uğradı. Zorlu muharebenin ilk 24 saati, Mahmut Sabri'nin yaklaşık 1.000 kişilik taburundan 500'ü aşkın askerin ölmesiyle sona ermişti. Ancak taburun halen çökmemiş olması ve birliğini muhafaza etmesi dikkate değirdi.

Her ne kadar Mahmut Sabri'nin taarruzu başarısızlıkla sonuçlandıysa da olağanüstü azimli bir girişimdi. Sabri'nin muharebe emirlerinin, yeni gelen birliklerin araziye tanıyan tecrübeli erlerinin yardımıyla vaziyete hâkim olmalarını sağladığını gözden kaçırmamak gerekir. Bütünüyle ele alındığında, Mahmut Sabri'nin planı mantıklıydı ve eldeki askerlerinden en yüksek düzeyde yararlanma olanağı sağlıyordu. Bu plan, Türklerin bölük ve taburlarını bir alaydan diğerine karşılıklı emre vermede ne kadar esnek olabildiklerini göstermektedir. Mahmut Sabri, 25. Piyade Alayı'nın bir taburuyla kendi 26. Piyade Alayı'nın bir taburunun birleştirilmesini çok kısa bir zaman zarfında halledebilmişti. Ayrıca, zorlu ilk 24 saat boyunca duruma "hâkimiyetini" koruyabilmişti. Mahmut Sabri'nin tek bir taburunun neredeyse 12 İngiliz taburuyla çarpışarak onları durdurduğunu düşündüğümüzde, başarısının harikulade etkileyici olduğunu görürüz.

Seddülbahir, 26 Nisan-1 Mayıs 1915

Britanya 29. Piyade Tümeni, 26 Nisan sabahı piyadesini kıyıya çıkarmış, topçusunu da kıyıya çıkarmaya hazırlanıyordu. Bazı piyade taburları çıkarma esnasında çok büyük kayıplar vermişlerdi fakat yine de tümen asıl hedefi olan Alçıtepe'yi ele geçirmek için içerilere doğru ilerlemeye niyetliydi. İlk saatler sakindi

ve Türkler zamanı kendi geri bölgelerinde tali siper mevzileri hazırlamakla geçiriyorlardı. Saat 09.00'da İngiliz makineli tüfekleri Türklerin üzerine ateş açtı ve piyadeler de tepelere doğru kendilerine yol açmaya başladı. Türk mevzileri hâlâ Binbaşı Mahmut Sabri'nin kontrolü altındaydı. Elindeki sınırlı ve yorgun birliğiyle gün boyu İngiliz birliklerinin ilerlemesini zorlaştıran oyalama muharebesine girişti. Mahmut Sabri'nin taktik komutası altında üç piyade taburundan geriye kalan birlikler vardı ve onların karşısında ise eksik kadrolu 14 İngiliz piyade taburu yer alıyordu. Yarımadanın aşağısında Mahmut Sabri'yi takviye edecek başka bir Türk birliği yoktu. Gün boyunca, Alçıtepe'nin yüksek arazisinde tesis edilen yeni savunma hattına hazırlıklı geri çekilme gerçekleştirildi. Burada, Mahmut Sabri'nin hazırladığı tali siper hattında cephe istikrara kavuşmuştu. Günün sonunda Mahmut Sabri, muharebe öncesi 1.128 olan subay ve er mevcudundan altı subay ve 630 er kaybettiğini rapor etti.⁹⁹ Bununla beraber, düşmana 2.600 ila 3.000 kişi zayıat verdirdiğini tahmin ediyordu. Albay Halil Sami, o gece 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 25. ve 26. Alaylar'dan on subay ve 1.887 er zayıat verdiğini Esat Paşa'ya rapor etti.¹⁰⁰ Ancak takviye birlikler gelmek üzereydi.

Travers'a göre İtilaf birlikleri 27 Nisan günü çok daha fazla ilerleyebilirlerdi çünkü "Liman von Sanders ve Türkler çıkarma harekâtına karşılık vermekte biraz gecikmişlerdi."¹⁰¹ Bu sav tartışmalıdır zira yardım gelmek üzereydi ve ilk takviye birliği 27 Nisan günü yaklaşık öğle sularında cepheye ulaşmıştı. Bu birlik, 26. Piyade Alayı'na gönderilen Bursa Seyyar Jandarma Taburu'ydu. Savaşın farklı noktalarında göreceğimiz üzere, Osmanlı seyyar jandarması her ne kadar barış zamanında kırsalda görev yapan milis kuvveti idiyse de

iyi eğitim almıştı ve Beşinci Ordu için taktik bir değer taşıyordu. O gün ilerleyen saatlerde, Binbaşı Halit komutasındaki 7. Piyade Tümeni'ne bağlı 20. Piyade Alayı, yarımadanın boynundan (Bolayır'dan) başlayan çok zorlu bir yürüyüşten sonra ikinci vakti cepheye geldi. Bu alay çok tecrübeli ve çok iyi eğitimliydi.¹⁰² Albay Halil Sami, 20. Piyade Alayı'nı sağ kanadında kullanmaya ve geri kalan kuvvetlerini sol kanadındaki 26. Piyade Alayı'nın komutasında birleştirmeye karar verdi.¹⁰³ Günün ilerleyen saatlerinde, Binbaşı Mahmut Sabri'nin birlikleri (25. ve 26. Piyade Alayları'ndan karma askerler) mevzilerden alınırken, onların yerine 20. Piyade Alayı getirildi ve Binbaşı Mahmut Sabri'nin birlikleri 26. Piyade Alayı'nın bölgesinde tekrar mevzilendiler. Kısaca söylemek gerekirse, şimdi üç alaylı düzene tekrar getirilen 9. Piyade Tümeni'nin artık Gelibolu Yarımadası'nın batısında 3.000'i aşkın askerden oluşan yeni bir alayı ile yarımadanın doğusunda aynı güce sahip karma bir alayı ve ihtiyatta zayıf bir karma alayı vardı.

27 Nisan'daki nispi sükûnetten yararlanmak isteyen Albay Halil Sami, İtilaf birliklerinin ele geçirdikleri yerleri takviye etmelerine fırsat vermeden yeni birlikleriyle mevzi bir taarruz yapmaya karar verdi.¹⁰⁴ Sonunda, 9. Tümen, düşman siperlerini ele geçirmek amacıyla 20. ve 26. Piyade Alayları'yla gece süngü taarruzuna geçilmesini emretti. Amacı İtilaf birliklerini siperlerinden söküp atmaktı ve taarruzu 28 Nisan günü saat 01.00'de gerçekleştirmek üzere planladı. Halil Sami, taarruz eden alayların istihkâm bölüklerini beraberlerinde getirmelerini ve savunma siperlerinin tahkimatlarının şafak sökene kadar bitirilmesini emretti. Tümen emri, komuta zincirine dağıtılmış fakat "ayrıntılara boğulmuştu".¹⁰⁵ Taarruz emriyle çelişen

önceki emirlere ve taktik tertiplenmeye ilişkin çok fazla karışıklık vardı. Özellikle, yeni 20. Piyade Alayı komutanı, üç taburundan birisi daha önce Albay Halil Sami tarafından tümen ihtiyatı olarak görevlendirildiği için endişeliydi. Tümen bu sorunu, 25. Piyade Alayı'na bağlı 3. Tabur'un komutasını 20. Piyade Alayı komutanına vererek çözdü. 26. Piyade Alayı ise 2. ve 3. Taburları'nı kadrosunda tuttu, ayrıca 25. Piyade Alayı'nın 1. Taburu'nu ve Bursa Jandarma Taburu'nu kendisine bağladı. Bu değişiklikler akşamleyin gerçekleştirildi ve nihai taarruz emrinin epeyce gecikmesine neden oldu. Sonuçta muharebe öncesi hazırlıkları ve tatbikatlar eksik kalmış ve bunlar bazı birliklere taarruzun başlamasından ancak bir saat önce haber verilmişti.¹⁰⁶ Taarruz zamanında başladı fakat tümen, harekâtı çok acele koordine ettiğinden kötü bir şekilde düzenlendi. Çok zor bir gece taarruzu için gerekli hazırlıklar (yol keşfi, tatbikatlar, birliklerin istirahati) eksikti. Sonuç, tahmin edilebileceği gibi, İtilaf birlikleri üzerinde pek etkili olmayan başarısız bir taarruz olmuştu.¹⁰⁷ Gerçekten de Türk taarruzu, 28 Nisan günü saat 08.00'de başlayacak büyük İtilaf taarruzunu erteletmeyi başaramadı.

Tümgeneral Hunter-Weston komutasındaki İtilaf birlikleri, 27 Nisan gününü Kirte Köyü'nü ele geçirmek amacıyla tasarlanan kolordu seviyesindeki taarruz için hazırlık yaparak geçirdiler. Hunter-Weston'ın emrinde 14 İngiliz taburu ile beş Fransız taburu vardı. Her ne kadar kıyıdaki sahra topçu birliği az sayıda idiyse de müşterek İtilaf donanmasının topları Hunter-Weston'un emrindeydi. Albay Halil Sami'nin emrinde ise muharebeden çıktığı için yorgun olan on piyade taburu vardı fakat 5. Piyade Tümeni'ne bağlı 15. Piyade Alayı'ndan yeni 2. Tabur ile 7. Piyade Tümeni'ne

bağlı 19. Piyade Alayı'ndan iki tabur sabah kuzeyden geliyordu. Bu takviye birlikleri Türklere düşmanları karşısında eşit şans vermişti. Gece düzenlenen süngü hücumunun başarısızlığına rağmen fikrinden vazgeçmeyen Albay Halil Sami, askerlerine yeni muharebe emirlerini yayımladı. Emirlerde “geceleyin süngü hücumunda dağılan taarruz kuvvetlerinin savunma hatlarına geri çekileceği” belirtiliyordu.¹⁰⁸ Muharebenin bu noktasında, Albay Halil Sami tümenini “kanatlar” diye planladığı iki muharebe grubu şeklinde yeniden tertipledi. Bu tertiplenme, Osmanlı Ordusu'nun çeşitli birliklerden gelen karma takviye kuvvetlerini tek bir komutanın emri altına veren doktriner bir uygulamaydı. Aynı zamanlarda Mustafa Kemal de Anzak koyunda benzer bir tertiplenme yöntemi kullanıyordu. Halil Sami, 20. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Halit'i Batı Kanat Komutanlığına, 26. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Kadri'yi ise Doğu Kanat Komutanlığına bağladı (böylece cephesini ikiye bölmüş oluyordu). Halil Sami, daha sonra 19. Piyade Alayı'nın gelen taburlarının ve makineli tüfek müfrezelerinin 20. Piyade Alayı'nın doğu kanadındaki savunma hattında mevzilenmelerini emretti. Ayrıca, Bursa Jandarma Taburu da 19. Piyade Alayı'na bağlandı ve 15. Piyade Alayı'nın 2. Taburu Kirte Köyü yakınında ihtiyatta kaldı. Albay Halil Sami, birliklerine muharebe için gerçekleştirilen yeniden teşkilatlanma faaliyetinin çok süratli bir biçimde yerine getirilmesi talimatını verdi ve siperlerin “sonuna kadar” savunulmasını emretti.¹⁰⁹ Son olarak, Halil Sami, alay komutanlarına işgal ettikleri mevzilerin tatbik krokilerini güncelleyip, suretlerini Yassitepe'deki komuta yerine göndermelerini emretti.

Yeni gelen birlikler, güzergâhları hakkında çelişkili bilgiler aldıklarından büyük bir karışıklık vardı. Bunun

nedeni, Alçitepe'nin güneyindeki yolların İtilaf kuvvetlerinin denizden yaptıkları bombardımanlar nedeniyle tehlikeli olmasıydı. Bu tehlikenin varlığı, yürüyüş cetvellerinin “tuhaf” görünmesine neden oluyor ve şaşırان birlikler, güzergâhı belirleyen gözden geçirilmiş yürüyüş cetvelleri kendilerine ulaşana kadar dolanıp duruyorlardı.¹¹⁰ Bu durum onları yaklaşık üç saat geciktirmişti. Yine de 19. Piyade Alayı'nın öncü birlikleri saat 04.00 sularında Yassitepe'yi geçtiler ve 28 Nisan 1915 günü saat 07.00'de cepheye vardılar. Takviye birlikleri ileri siperlere zorlukla sızmaya başladılar. Ayrıca diğer birlikler de ilerlemeye devam ediyordu ve Albay Halil Sami iki ağır makineli tüfek müfrezesini ileri bölgedeki alayların emrine vermişti. Sonuçta, Tümen Topçu Komutanı Yarbay Mehmet Ali, 9. Piyade Tümeni'nin topçu unsurlarını cephenin doğu ve batı kanadını destekleyecek şekilde merkezde iki gruba ayırmak suretiyle topçu ateş desteği için Alçitepe'deki atış kontrol merkezini yeniden düzenledi. Türk resmi harp tarihine göre, bütün topların tek bir tabur komutası altında Batı Kanadı'nı (20. Piyade Alay bölgesi) destekleyecek şekilde düzenlenmesi, “esnek bir düzenleme” tarzıydı.¹¹¹ Böylelikle bu komutanlık harekât bakımından Alçitepe'deki gözetleme ve komuta yerinden ayrıldı ve Yassitepe'de yeniden teşkil edildi. Doğu Kanadı'nda (26. Piyade Alay bölgesi) ise Alçitepe gözetleme ve komuta yeri faal halde kaldı ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlı ağır topçu grubunun takviyesiyle güçlendirildi.¹¹² Bu elzem takviye, tümen topçusuna 24 adet top desteği sağlamış oldu. Topçu birliklerinin yeniden teşkilatlandırılması ve merkeze bağlanmasıyla birlikte atış bataryaları, onları münferit Osmanlı piyade alaylarına bağlayan doğrudan destek görevinden alınıp genel destek görevine getirildi. Her

ne kadar bu sistem alt kademedeki piyade komutanlarının ihtiyaçlarını yeterince karşılamasa da siper savaşı koşullarında, Türklerin topçu birliklerini daha etkin şekilde bir araya getirmesini sağladı.

İtilaf birlikleri 28 Nisan günü saat 08.00'de taarruz ettiklerinde Halil Sami'nin savunma hazırlıkları bütünüyle tamamlanmış değildi. Esat Paşa'nın, Mustafa Kemal'in Avustralyalıları denize dökme girişimini III. Kolordu'nun asıl taarruzu olarak görmesi işleri daha da kötüleştirdi.¹¹³ Her ne kadar Esat Paşa Anzakları püskürttükten sonra Seddülbahir'deki kıyıbaşına taarruz etmeyi planladıysa da bu durum Halil Sami'nin çarpışmasını tali duruma düşürmüş ve sonuçta Mustafa Kemal'den daha az destek ve takviye almıştı. Halil Sami, III. Kolordu'ya morallerinin çok yüksek olduğunu fakat birliklerinin henüz hazırlıklarını tamamlamadığını bildirdi. Ayrıca takviyelerin ardının kesilmesinden endişe ediyordu.¹¹⁴ Yine de Halil Sami'nin geceleyin yoğun çalışmasının sonucunda 9. Piyade Tümeni bir taarruza karşılık verebilecek duruma gelmişti. Hunter-Weston'ın taarruzu alelacele koordine edilmişti ve taarruzda İngilizlerin düzenli ordu birlikleri, Hintli birlikler, Kraliyet Deniz Piyadesi ve Fransızlar görev almıştı.¹¹⁵ Bu birlikler karşılıklı emir verme konusunda eğitilmemişler ve birlikte hiç çalışmamışlardı. Taarruz yeterli sahra topçu desteğinden yoksundu (sahilde sadece 28 sahra topu vardı) ve hiç tatbikat yapılmamıştı. Britanya 29. Piyade Tümeni'ne kuzeye doğru ilerleyip Kirte ve Yassitepe'yi ele geçirmesi emredilmişti, Fransızlar da İngilizlerin sağ kanadını korumak için taarruz edeceklerdi. Bu hedefler bir kez ele geçti mi, Hunter-Weston doğuya dönüp Alçitepe'yi (İngilizler bu tepeye *Achi Baba* diyorlardı) ele geçirmeyi planlıyorlardı. 1915 yılının standartları göz önüne alındığında bu plan

taktik olarak karmaşıktı, üstelik çokuluslu bir koordinasyon gerektiriyordu.¹¹⁶

On taburu aşkın İngiliz piyadesi, 20. Piyade Alayı'nın ileri mevzilerine karşı hücumla kalktı. Birçok noktada siperleri yardılar fakat karşılarına hemen Osmanlı Ordusu'nun mevzilerine yerleşmiş takım büyüklüğündeki ihtiyat birlikleri çıktı. Bununla beraber bu mevzi ihtiyat birlikleri Kraliyet Deniz topçusunun ateşiyle çok kısa sürede imha edildi ve Osmanlı 20. Alay Komutanı, 9. Piyade Tümen ihtiyatlarının serbest bırakılmasını talep etti. Halil Sami, saat 10.00'da ihtiyat birliği olan 15. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'a muharebeye katılmasını emretti.¹¹⁷ İtilaf birliklerinin taarruzları Türklerin doğu kanadında daha başarılı oldu. Hattın bu bölgesi, 25 Nisan günü mağlup olan 25. ve 26. Piyade Alayları'nın yorgun askerleri tarafından tutuluyordu. Saat 11.00'den kısa bir süre sonra bölge komutanı Yarbay Kadri, düşmanın hücumları sonucunda cephenin çökmekte olduğunu ve erlerin ileri siperlerden çekilmeye zorlandığını rapor etti. Yarbay Kadri, hemen hemen bütün ihtiyatları muharebeye sokmuştu ve çok acil yardım istiyordu.¹¹⁸ Halil Sami, bu talebe 19. Piyade Alayı'na cephenin 5 kilometre gerisindeki mevzilerden ileri atılmaları emrini vererek cevap verdi. Bu alay, ilerleme harekâtı sırasında kendilerini yavaşlatan ve zayıat vermelerine neden olan ağır deniz topçu ateşine saat 11.30 sularında maruz kaldı. Böylece, Osmanlı 9. Piyade Tümeni öğle civarında çok zor duruma düştü ve endişeli Halil Sami, Alçıtepe-Yasıtepe hattına çekilme kararı aldı. Bu konudaki emirler alay komutanlarına gönderildi.¹¹⁹ Bununla beraber, Türklerin şansına, alay komutanları mevzilerinden geri çekilmeye henüz hazır değildiler. Hatta 20. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Halit geri çekilme emrini tabur ve

bölük komutanlarından saklamıştı. Doğu bölgesinde korkusuz Binbaşı Mahmut Sabri, kendi taburundan hayatta kalan ihtiyat kuvvetlerini çok acele bir araya topladı ve saat 15.00’te bölük çapında bir karşı taarruz başlattı. O sırada, geciken 19. Piyade Alayı, saat 13.00’te, yol boyunca maruz kaldıkları deniz topçu ateşinin ardından yeniden tertiplenmek için Üçtepe-ler’deki kısa bir birleşmenin ardından cepheye yetişti ve Mahmut Sabri’nin askerlerinin sağ tarafından tam zamanında süngü taarruzuna girişti. Bu hücumlar Osmanlı topçu birlikleri tarafından çok iyi desteklendi ve “ateş ve hedef planlarıyla çok büyük başarılar elde edildi.”¹²⁰ Bu karşı taarruz, Hunter-Weston’ın taarruzunun ölüm çanıydı ve “yorgun ve düzensiz” İtilaf birlikleri geri çekilmeye ve tahkimata başladılar.¹²¹ Böylece Seddülbahir’deki Gelibolu muharebelerinin ilk safhasının sonuna gelindi.

Kumkale Çıkarması, 25 Nisan 1915

İtilaf kuvvetleri açısından bakıldığında, Kumkale’ye yapılan Fransız çıkarması Liman von Sanders’in aklını karıştırmak için yapılmış bir şaşırtma harekâtıydı. Taktik düzeyde, çıkarma Kumkale ile küçük Yenişehir köyü arasındaki ufak bir arazi şeridiyle sınırlıydı ve Türklerin doğrudan ateşini Seddülbahir’de sürmekte olan çıkar-madan uzak tutma amacını taşıyordu. Bu görev, General d’Amade komutasındaki Fransız tümenine verilmiş-ti. General d’Amade’a 24 saat içinde çıkarma yapması ve sonra da kuvvetlerini çekip Seddülbahir’deki 29. Piyade Tümeni’ni takviye etmek için yeniden mevzi-lendirmesi emredilmişti. General d’Amade, bir miktar topçu ve istihkâm desteğiyle birlikte bir alay kuvvetinde birliği seferber etti ve 06.00 sularında çıkarma yapmayı

planladı. Denizden topçu ateşi erken başladı fakat beklenmedik şekilde, güçlü su akıntıları Fransızların saat 10.00'a kadar çıkarma yapmasını engelledi. Yine de saat 11.15'te Kumkale Fransızların eline geçti. Osmanlı direnişi zayıf makineli tüfek ateşiyle sınırlıydı. Fransızlar günün kalan kısmını alayı karaya çıkarmakla geçirdiler ve saat 17.30'da Yenişehir'e doğru ilerlemeye başladılar. Bu arada güçlü Türk takviye birlikleri bölgeye intikal edip müteakip üç saat boyunca dört Fransız taarruzuna karşı köyü savundular.

Türklerin Anadolu yakasında düşmana verdiği zayıf karşılık, Anzak ve Seddülbahir'deki güçlü karşılıklarından önemli ölçüde farklıydı. Düşman kolaylıkla kıyıya çıktı ve gün boyunca hiçbir karşı taarruzla karşılaşmadı. Bunun nedeni, Türk tarafında komuta ve kontrol sürekliliğinin eksikliği idi. General Erich Weber'in yeni kurduğu XV. Kolordu, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın geçici bir birliği olan Menderes Müfrezesi'nden bölgenin savunmasını devralmıştı. Daha sonra Weber, takviyeler gelince yeni askerleri bölgeye kaydıracaktı. Önceden Şubat ayında Kumkale sahilleri bir depo alayının taburu (temel piyade eğitiminin geçen acemi erlerden oluşan bir eğitim birliği) tarafından zayıf bir korumaya alınmış fakat 18 Mart'ta 64. Piyade Alayı'nın gelişiyi sahillerin koruması güçlendirilmişti. Sonra 3. Piyade Tümeni gelince, 64. Piyade Alayı Kalvert Çiftliği'nin yakınlarına çekilirken, onun yerini 31. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur aldı.¹²² 25 Nisan'da bu taburun 6. Bölüğü'nün takımları Kumkale, Yenişehir ve ikisi arasındaki Orhaniye tümseğinde mevzilendiler. Böylece, bir aylık zaman zarfında Kumkale bölgesinin sorumluluğu harekât düzeyinde müstahkem mevki komutanlığından Beşinci Ordu'ya geçerken, taktik düzeyde kıyıların kontrolü üç farklı alayın

taburlarının birinden diğerine geçti. Bu değişiklikler nedeniyle 9. Piyade Tümeni'nin yarımada da yaptığı ayrıntılı planlama ve tatbikatların benzerleri bu bölgede büyük ölçüde eksik kaldı. Yine de 3. Piyade Tümen karargâhı taktik planlama yaptı ve İtilaf kuvvetlerinin istihkâmlarına karşı gece süngü hücumları yapılması talimatını yayımladı.

Düşmanın denizden yoğun taarruz yaptığına ve beklenen çıkarmalara dair ilk raporlar saat 03.30 sularında 6. Bölük'ten gönderildikten 30 dakika sonra komuta kademesinden geçip 3. Tümen'e ulaştı.¹²³ Tümen Komutanı Alman Albay August Nicolai, tüm kuvvetlerini alarma geçirdi ve 31. Alay'ın geri kalanını ve 39. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'u mevzilenmeye "hazır olma" konumuna getirdi. Saat 07.00'de 6. Bölük'ten gelen müteakip raporlar, düşmanın Seddülbahir'de çıkarma yaptığını fakat Kumkale'de çıkarmaya rastlanmadığını bildiriyordu.¹²⁴ Saat 09.00'da gelen raporlar ise ağız değiştirip artık çıkarmanın çok yakın olduğunu bildiriyordu ve Nicolai, 39. Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Nurettin'e ve Kumkale'ye doğru ilerlemeye hazır olan taburlara emir verdi. Kendisine gün ışığında taarruz yapmayı planlaması söylenmiş ve bir dağ topçu bataryası, komutasına ilave edilmişti (bu plan gece süngü hücumlarını içeren önceki taktik planı iptal etti). Sonunda saat 09.53 civarında Kumkale'deki askerler düşmanın çıkarma yaptığını rapor ettiler. Akabinde cereyan eden çarpışmada bir takım komutanı öldürülüp diğeri de yaralanırken, 6. Bölük köyden çıkartıldı. Fransız çıkarmasının neden bu kadar çabuk galibiyete ulaştığı belli değildir fakat bu mevzilerin Seddülbahir'deki mevziler kadar güçlü tahkim edilmediğini belirtmekte fayda var. Yine de 6. Bölük Komutanı'ndan saat 11.30'da gelen rapor, her ne kadar Kumkale'yi

kaybetseler de morallerinin yüksek olduğunu haber veriyordu.¹²⁵ Bunun muhtemel nedeni, 31. Piyade Alayı'na bağlı 3. Tabur'un komşu Yenişehir Köyü'ne varmasıydı. Bu taburun komutanı, Fransız istihkâmının etrafında bir çember oluşturmakta 6. Bölüğe yardım etmesi için iki takımını hemen ileriye kaydırđı. Yarbay Nurettin'in saat 14.20'de Yenişehir'e varmasından on dakika sonra 39. Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur bölgeye intikal etti. Bu alayın ikinci taburu da çok geçmeden bölgeye geldi ve Nurettin askerlerini ileri mevzilere yerleştirirken ilave dağ bataryasının Yenişehir'de atış mevzilerine geçmesini emretti. Daha sonra düşmanla temasa geçecek 6. Bölüğü saymazsak, Nurettin şimdi biri farklı bir alaydan gelen üç taburdan oluşan geçici bir "alay muharebe grubuna"¹²⁶ komuta ediyordu. Yarbay Nurettin, bir topçu bataryasıyla takviye edilen bir taburdan oluştuğunu tahmin ettiğı düşman kuvvetlerine karşı taarruz yapmayı planlamaya başladı. Bu arada Nurettin'in askerleri Fransızların Yenişehir'e yönelik birkaç hücumunu geri püskürttüler.

Mustafa Kemal ve Yarbay Şefik'ten farklı olarak, Yarbay Nurettin, 25 Nisan'dan önce tatbikat yapma ve koordinasyon içinde çok alaylı bir saldırı planı hazırlama imkânına pek sahip olmamıştı. Karanlık çökmeye başladı. Yarbay Nurettin, tabur komutanlarını gündüz taarruzda bulunmaya yetecek kadar çabuk organize edememişti. Bu gecikmelerden dolayı doğal olarak sinirlenen Albay Nicolai, saat 18.00'de Yenişehir'e gitti fakat olanlara bizzat kendi gözleriyle şahit olunca hemen durumu yeniden ele alıp gece taarruzu için izin verdi. Yarbay Nurettin, yoğun ateş açarak düşmanın mevkiini tayin etmek için 39. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'nu kullanmayı, aynı alayın diğeri iki taburunu ise Kumkale'ye sağ kanattan aynı hizada taarruz

düzenlemekle görevlendirmeyi planladı. Makineli tüfek ve topçu ateşiyle desteklenen taarruz saat 19.00'da başladı. 39. Piyade Alayı'nın askerleri hücumla geçip Fransız sahra tahkimatlarını yarararak Kumkale köyünün güney ucuna kadar ilerlediler. Ne yazık ki Yarbay Nurettin'i orada Fransız donanmasının denizden açtığı top ateşinin yanı sıra ünlü Fransız 7,5 cm'liklerin kıyıdaki bir bataryasının doğrudan desteğine sahip 6. Karma Sömürge Alayı karşıladı. Göğüs göğüse çarpışmalardan sonra ilk Türk taarruzu saat 21.00'de yoğun zayılatla yenilgiye uğradı.

Bu arada Albay Nicolai, 26 Nisan günü saat 01.00'de bölgeye zamanında gelen Yarbay Nurettin'i takviye etmek amacıyla ilerlemesi için 31. Piyade Alayı'nın muharebeye katılmamış 1. Taburu'na emir verdi. Takviyelerin yolda olduğunu bilen Nicolai ve Nurettin, yeni gelecek askerleri kullanarak ikinci bir gece taarruzu düzenlemeyi planladılar. Saat 02.00'de 1. Tabur, 6. Bölük hatlarındaki mevzilere saldırmak için 39. Piyade Alayı'nın hayatta kalan tecrübeli askerlerinin arasına katılmıştı. Askerler acele organize edildi ve saat 03.00'te açık arazide 300 metre ilerleyip bir kez daha Kumkale köyüne girdiler. Geceleyin yine göğüs göğüse kanlı çarpışmalar oldu. Her iki tarafta da büyük bir kargaşa vardı ama kararlı Fransız karşı taarruzu Türklerin saldırısını bastırdı ve saat 04.00'te muharebe sona erdi. Muharebe öylesine sert geçmişti ki Fransızlar, Türklerin gece boyunca yedi taarruz yaptıkları hissine kapıldılar. Fransızların bu zaferin ardından Orhaniye tümseğinde müteakip bir taarruza geçmelerinden endişelenen Türkler siper kazmaya başladılar. Bununla beraber, her iki alayın önceki taarruzlarından hayatta kalan çok sayıda Türk askeri, 300 metrelik açık araziden geçip kendi hatlarına geri dönemedi ve

Kumkale köyünde kaldı. Bu durum 26 Nisan günü saat 07.00 sularında talihsiz bir olaya sebep oldu. Beyaz bayrak çeken Fransız subay (Yüzbaşı Rockel) savaş kanunları alenen ihlal edilerek öldürüldü. Modern Türk resmi harp tarihi bu olayın muhtemel nedenini şöyle açıklar: Yorgun ve birbirinden kopuk, kafa karışıklığı ve moral çöküntü içindeki Türk askerleri yüksek rütbeli Fransız subaylarının gelmesini beklerken yeni bir çarpışma patlak verir ve Rockel bu sırada ölür.¹²⁷ Her halükârda çok sayıda Türk askeri Fransızlara teslim oldu ve bu askerlerden bir Osmanlı subayı ile sekiz er Rockel'in intikamını almak için öldürüldü.¹²⁸

Yoğun gece muharebesinde verilen kayıplarla sarsılan 39. Piyade Alayı, bölük kademesinde önemli sayıda subayın yitirildiğini ve durumun tehlikeli olduğunu 3. Piyade Tümeni'ne rapor etti.¹²⁹ Gün boyunca alay ile tümen arasında bir dizi rapor alışverişi oldu. Raporlar Fransız ateşine maruz kalmayı "bir püskürteçten havaya fırlatılmaya" benzeterek taburların büyük kan kaybettiğini ve bir Fransız taarruzunun daha beklenildiğini kaydediyordu. Alayın verdiği daha kötü haber ise çok sayıda askerle birlikte Yarbay Nurettin'in de öldüğünü bildiriyordu.¹³⁰ Bu sırada General Weber ve Albay Nicolai, Truva kalıntıları yakınlarındaki Çıplak Köyü'nde görüşme yapıyorlardı ve hemen 31. Piyade Alay Komutanı Yarbay İsmail Hakkı'ya cephenin komutasını almasını emrettiler. Ne var ki İsmail Hakkı, Yenişehir'in kuzeyindeki komuta yerine saat 16.40'a kadar gelmedi. Türkler karanlık çöktükten sonra o gece yeni bir taarruz yapmayı planlamaya başladılar. 32. Piyade Alayı'na bağlı 2. ve 3. Taburlar'dan oluşan takviyeler saat 18.30'da bölgeye geldi. Öte yandan, Türklerin bilmediği bir husus vardı: İtilaf kuvvetleri o sabah Fransızları bölgeden geri çekme kararı almıştı ve

karanlığın çökmesinden hemen sonra Fransızlar gemilere binip Kumkale istihkâmını terk ettiler. Gece taarruzuna katılmış olan Onbaşı İbrahim, Kumkale'deki bir evin harabelerinde saklanmış ve bu haberle birlikte kendi hatlarına geri dönmüştü.¹³¹ Ertesi sabah Weber, 39. Piyade Alayı'nın hayatta kalan askerlerinden geçici bir müfreze teşkil etti ve komutanlığına da Alman Binbaşı Schierhaltz'ı getirdi.

Osmanlı'nın kayıpları oldukça ağırdı: toplam 45 subay ve 1.690 er (17 subay ve 450 er ölü, 23 subay ve 740 er yaralı ve 5 subay ve 500 er esir veya kayıp). Fransızlar ise toplam 20 subay ve 766 er zayıat verdiler.¹³² Osmanlı Ordusu'nun 18 saatlik süre zarfında sadece üç buçuk taburdan bu kadar zayıat verdiği göz önüne alınırsa, muharebenin şiddeti anlaşılır. 3. Piyade Tümeni'nin taktik karşılığı, 9. ve 19. Piyade Tümenleri'nden çok daha tutarsızdı. Bunun çeşitli açıklamaları vardır. Öncelikle, 3. Piyade Tümeni uzak bölgelere takviye olarak gönderilecek münferit alaylar teşkil etmek amacıyla Aralık 1914'te dağıtılmıştı. Onun başlangıçtaki kadrosunda yer alan alayların hepsi (7., 8.ve 9. Piyade Alayları) dağıtılmıştı ve söz konusu tümen farklı tümenlerden gelen ikmal alayları (11. Piyade Tümeni'nden 31. ve 32. Alaylar, Nurettin'in 39. Alayı ise 13. Piyade Tümeni'nden geliyordu) birleştirilerek yeniden teşkil edilmişti. Ayrıca, tümenin topçu birliğinin yarısı 8. Piyade Tümeni'nden geliyordu. 3. Piyade Tümeni, yeni faal olan kolordu komutanlığının komutası altında 1915 yılının Mart sonları ile Nisan başlarında küçük gruplar halinde bölgeye intikal etmişti. III. Kolordu ve özellikle 9. Piyade Tümeni'ndeki teşkilat sürekliliği ne yazık ki Kumkale'de yoktu. Buna rağmen, Weber, Nicolai ve Nurettin, 25 Nisan'ı 26 Nisan'a bağlayan gece alay çapında bir karşı taar-

ruz düzenlemeyi başardılar. Hatta neredeyse Kumkale Köyü'nü ele geçireceklerdi. Bu koşullar göz önüne alındığında ve 1915'te gece taarruzu düzenlemenin zorluğu hesaba katıldığında performanslarının emsal teşkil ettiği söylenebilir.

Osmanlıların Kolordu Düzeyindeki Faaliyetleri

25 Nisan 1915 günü saat 03.00'ten itibaren III. Kolordu karargâhına sürekli olarak muharebe raporları yağmaya başladı. Daha önce de belirtildiği gibi, Esat Paşa'nın karargâhı bütün bu raporları Beşinci Ordu karargâhına gönderiyordu. Anzak çıkarmasının şekli ve kapsamı birkaç saat içerisinde belli olmaya başlayınca, Esat Paşa Arıburnu'na yapılan çıkarmanın yarımada'nın güney ucuna savunma önceliği veren ilk planı tehlikeye sokmasından endişelenmeye başladı.¹³³ Esat Paşa, Saros Körfezi'ndeki faaliyetleri denetleyen Liman von Sanders'e harita ve krokiler hakkında bilgi vermek ve takviyeleri güneye kaydırmayı önermek amacıyla saat 08.00 civarında otomobiliyle Gelibolu'dan Bolayır'a doğru yola çıktı. Esat Paşa, takviyelerin güneye kaydırılmasını ikna edici bir şekilde savunabilmek için beraberinde harita ve çizelgeler götürmüştü. Oraya varınca, Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'i Bolayır mevzilerinin tahkimli merkez siperlerinde İtilaf gemilerinin Saros Körfezi'ndeki harekâtlarını gözlemlerken buldu. Esat Paşa, Liman von Sanders'ten 7. Piyade Tümeni'ni hemen seferber etmesini talep etti ancak Sanders bu teklifi reddetti. Öte yandan Arıburnu'na yapılan çıkarmalara öncelik vermeye razı oldu.¹³⁴ Bu da takviyelerin Seddülbahir'deki Halil Sami'den ziyade Mustafa Kemal'e yönlendirileceği anlamına geliyordu. Liman von Sanders, Esat Paşa'ya gemiyle Maydos'a gitmesi ve yarımada'nın güney kısmında süren savaşın

komutasını alması talimatını verirken, kendisi de İngilizlerin Saros Körfezi'ne yapmakta oldukları çıkarmanın şaşırtma harekâtı olup olmadığını tespit etmek için Bolayır'da kaldı.¹³⁵

Esat Paşa yola çıkmadan önce acele bir emirle 7. Piyade Tümeni'ne yerinde kalması için talimat verdi ve kendi karargâhının Maydos'a intikal ettiğini bildirdi. Ayrıca söz konusu tümeni, emir geldiği takdirde çok süratli bir şekilde güneye harekete hazır olması konusunda uyardı.¹³⁶ Gelibolu'ya döndü ve saat 11.00'de 62 numaralı Şirket-i Hayriye vapuruyla Gelibolu'dan Maydos'a doğru yola çıktı. Maydos'a geldi ve saat 14.00'te karargâhını kurduğu Arıburnu Cephesi yakınlarında bulunan Maltepe'ye doğru yola devam etti.¹³⁷ Esat Paşa, ikinci vakti Maltepe'de 9. ve 19. Piyade Tümenleri'ni (önceden anlatıldığı üzere) Arıburnu Cephesi'nde tertiplemek amacıyla tümen ara hatlarını değiştirerek muharebeye en büyük katkıyı sağlamış oldu. Esat Paşa, Mustafa Kemal'i "Arıburnu Cephesi Komutanı" olarak görevlendirdi ve 27. Piyade Alayı'nı 19. Piyade Tümeni'ne bağlayarak, bu alaya bağlı 2. Tabur'un kıyı şeridini etkin şekilde Mustafa Kemal'e devretti. Böylece, geçici komuta yapısını resmileştirmiş ve Arıburnu Cephesi'ni tek bir komutanın, Mustafa Kemal'in emri altında birleştirmiş oldu.

Esat Paşa'nın muharebenin bu safhasındaki eylemleri, o zamana göre olağanüstü modern bir komuta ve kontrol anlayışını yansıtıyordu. Esat Paşa, 12 saatlik bir sürede düşmanın asıl niyetini tespit etmiş, birliklerin çok başarılı müfrez karşı taarruz tekliflerini onaylamış, Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'i durum hakkında bilgilendirerek takviye talep etmiş, muharebenin en hararetli anında tümen bölgelerini yeniden düzenlemiş ve III. Kolordu'nun asıl taarruzunu bizzat

denetleyebileceği kritik noktaya gelmişti. Müfrez yüksek komuta döneminde, Esat Paşa olağanüstü faaldi ve aldığı kararlar modern taktik dinamik anlayışı yansıtıyordu.

XV. Kolordu Komutanı General Weber III. Kolordu ile aynı anda bir dizi rapor almaya başladı. Weber, kıyıda taktik dikkati gerektiren üç potansiyel çıkarma bölgesine (kuzeyden güneye) sahipti: Yeniköy, Küçük Beşige Koyu ve Büyük Beşige Koyu. 3. Piyade Tümeni, kıyıyı Yeniköy'ün güney ucuna kadar tutuyordu. Oradan sonra 11. Piyade Tümeni kıyıyı iç kısımdaki Ezine kasabasına paralel bir hata kadar tutuyordu. Kumkale, güneydeki büyük koylara yapılabilecek kadar büyük bir çıkarmanın yapılmasına pek ihtimal verilmeyen bir yer olarak görülüyordu. Nicolai'nin 25 Nisan 1915 gününün erken saatlerinde kendi 3. Piyade Tümeni'ni alarma geçirdiğini öğrenen General Weber, askerlerin üçte ikisinin savunma siperlerine geçmesi talimatını vererek komşu bölgedeki 11. Piyade Tümeni'ni saat 06.00'da alarma geçirdi. Bundan hemen sonra İtilaf gemilerinin Beşige Koyu'nda yığınak yapması burada çıkarmanın yakın olduğu izlenimini uyandırdı. Öte yandan Fransız çıkarması gecikirken, İtilaf kuvvetlerinin gerçekten nereye çıkarma yapacağı XV. Kolordu için belirsizliğini koruyordu. Fransızlar sonunda Kumkale'ye çıkarma yaptıktan sonra Weber güneydeki belli başlı kıyılardan birine daha büyük bir çıkarma yapılmasını bekledi. Sonunda saat 15.35'te Küçük ve Büyük Beşige koylarına hâkim olan mevzilere 126. ve 127. Piyade Alayları'nı gönderdi. Bu alaylar orada kalacak, Fransızların denizden gösteri yapmaları nedeniyle yerlerini değiştirmeyecekti. Bu arada Yarbay Nicolai'nin alayları Kumkale'de harekete geçip öğleden sonra itibarıyla orada istikrarı sağladı.

General Weber, Fransız çıkarmasının yanı sıra zor durumdaki III. Kolordu'ya yardım göndermesi için

XV. Kolordu'ya emir veren Liman von Sanders ile de uğraşmak zorundaydı. 25 Nisan günü öğleyin Weber'e, Esat Paşa'yı takviye etmek için Maydos'a bir piyade alayını göndermesi emredildi.¹³⁸ Weber, bu emre Fransızların Kumkale'ye çıkarma yaptıklarını ve 3. Piyade Tümeni'nin bölgesini tamamen işgal ettiklerini bildirerek cevap verdi. 11. Piyade Tümeni'nin bölgesine de çıkarma yapılması beklendiğini ısrarla dile getirip asker gönderemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Beşinci Ordu karargâhı acil bir mesaj göndererek Weber'e 3. Piyade Tümeni'nden bir alayı derhal göndermesini ve 11. Piyade Tümeni'nin birliklerini kuzeye kaydırarak 3. Piyade Tümeni'ni takviye etmesini emretti. Bu mesajlar Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın telefon görüşmeleriyle iletildi ve ne yazık ki Weber'in cevabı yanlış yoldan gönderilince yerine geç saatte (17.00) vardı.¹³⁹ Böylece akşam çöktüğünde III. Kolordu'ya hiç takviye gelmemişti. Bu duruma sinirlenen Liman von Sanders üçüncü bir mesaj gönderip Weber'den bölgeye en yakın alayıyla birlikte ikinci bir alayı daha derhal göndermesi talebinde bulundu. Bu sevkiyatı hızla gerçekleştirmek için üç Osmanlı Genelkurmay subayı telefonla işe koyuldu. Bu kişiler, XV. Kolordu Harekât Başkanı Kurmay Yüzbaşı Nihat, Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin Adil ve III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin idi. Yüzbaşı Nihat, 64. Piyade Alayı'nı saat 18.15'te Çanakkale'ye doğru yola çıkardı. Çanakkale'de Selahattin Adil gemileri iskelelerde bekletiyordu. Alay, 26 Nisan günü öğleyin Maydos'ta Kilye iskelesine vardı. Orada Yarbay Fahrettin, alayı Anzak kıyıbaşının arkasındaki konaklama alanına götürecek rehberlere sahipti. Çok geçmeden, Yüzbaşı Nihat 33. Piyade Alayı'nı yola çıkardı ve bu alay yarımadağa öğleden hemen

sonra zamanında vardı. Bu, eğitimli Osmanlı Genelkurmay subaylarının yerine getirdiği övgüye değer bir çalışmanın eseri idi ve üç karargâh arasında sağlanan mükemmel koordinasyon Mustafa Kemal'e iyi eğitimli yeni askerleri kullanarak 27 Nisan'da güçlü karşı taarruzlar düzenleme olanağını verdi. Sonraki birkaç gün boyunca Fransızların temelli gittikleri anlaşıldığında, XV. Kolordu iki alayının dışındaki alayları yarımada da yapılan muharebelere gönderecek ve Mayıs ayının başlarında kolordu karargâhı güney bölgesinin kontrolünü almak için oraya intikal ettirilecekti.

III. Kolordu ve XV. Kolordu komutanlarının gönderdikleri raporlar, Kurmay Başkanı Albay Kazım'ın komutası altındaki Beşinci Ordu'da toplandı. İstanbul'daki Enver Paşa'ya öylesine hızlı bilgi gönderiliyordu ki Osmanlı Genelkurmayı genellikle bir olayın gerçekleşmesinin üzerinden iki saat geçmeden o olayın bilgisini alıyordu. Mesajlar şifreliydi ve kayıt numarası ve öncelik derecesi taşıyordu. Mesajın gönderildiği ve alındığı tarihler kaydedildiği gibi, alındı haberinin komutana veya ilgili subaya gönderildiği de kayda alınıyordu.¹⁴⁰ Beşinci Ordu ile İstanbul arasındaki mesaj trafiği, Devlet-i Aliye-i Osmaniye Telgraf İdaresi üzerinden telgrafla yürütülüyordu. Ayrıca Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, İstinye ve Haliç'e demir atmış donanma gemileriyle telsiz iletişimi de yürütüyordu ve bu yolla da hızlı muhabere faaliyetinde bulunmak mümkün olabiliyordu.¹⁴¹

Muharebe Sonrası Tahlil

Gelibolu Yarımadası'ndaki muharebenin ilk haftası Türklerin savunmasını yarıp boğaza hâkim mevzileri ele geçirmeyi uman Ian Hamilton için kötü bitti.

İngilizler Osmanlı Ordusu'nu çok küçümsemişler; bu ordunun taktik kapasitesi ve ustalık derecesi, özellikle tüfek nişancılığı ve etkin topçu ateşindeki ustalığı karşısında hayrete düşmüşlerdi. Türkler ise düşmanı denize püskürtebileceklerini düşünüyorlardı ancak özellikle Arıburnu'nda beklemedikleri bir düşman direnişiyle karşılaştılar.

Türklerin Hamilton'u tamamen durdurabilmelerinin tek bir nedeni varsa o da İngilizlerin karar döngüsü içinde hareket edebilmeleriydi. Askeri bir doktrin olarak “düşmanın karar döngüsüne girme” görüşü 1970'lerin sonlarında ABD Ordusu tarafından Hava Kara Muharebe doktrinleri çerçevesinde ifade edilecekti. Bu doktrin, belli bir askeri kuvvete düşmandan daha hızlı karşılık verme olanağı tanıyacak şekilde düşmana dair taze istihbarat ve muhabere tertibatı kurmaya dayanıyordu. Söz konusu doktrin, komutanların yetkilerini harekât yetkisiyle artırmak ve onları görevi tamamlamak için kendi inisiyatiflerini kullanma konusunda eğitmek gibi bir dizi unsuru içeriyordu. Karada yürütülen fiili muharebede düşmanın karar döngüsü içinde harekât düzenlemenin özü, Amerikan İç Savaşı'nda süvarilerin başında olan General Nathan Bedford Forrest'in şu vecizesinde dile getirilmiştir: “Bölgeye en çok askerle ve en önce intikal et”. 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda az sayıdaki Türk çoğu zaman daha fazla askerle, daha iyi tahkim edilmiş mevzilerle, daha etkin komutanların elinde savaştı. Bunu nasıl başardıklarının üzerinde düşünmek gerekir.

Osmanlı Ordusu'nun muhabere sistemi, standartlaştırılmış şekilleri ve aşağıdan yukarıya yönelik şartları nedeniyle İtilaf birliklerinin sistemiyle kıyaslandığında çok daha etkindi. Beşinci Ordu'ya bağlı komutanlar her kademedede daima doğru ve zamanında bilgi alıyor ve bu sayede hızlı ve etkin kararlar verebiliyorlardı.

Bu durum ordu, kolordu ve tümen komutanlarının duruma vakıf olmalarını sağlıyor ve bu sayede riskleri hesap ederek ona göre hareket edebiliyorlardı. Bir bütün olarak bu faktörler, mevcut kuvvetleri etkin ve verimli bir şekilde toplama kabiliyetini sağlıyordu. Tümen ve kolorduların, ordunun organize alay ve taburlarını isteklerine bağlı olarak görevlendirme kabiliyeti, bu durumu daha da pekiştiriyordu. Görünüşte fazla bir çaba gerektirmeden birliklerin karşılıklı olarak birbirinin emrine verilmesi kabiliyeti, hem üçlü tümen yapısının hem de Balkan Savaşları'ndan kazanılan zorlu deneyimlerin bir sonucuydu. Dolayısıyla Osmanlı Ordusu'nun muharebe gücü, esasen sadece asker ve silahların bir araya getirilmesinden ziyade doktrin ve yöntemlerinin bir sonucuydu. Bu noktayı dört harekât aydınlatmaktadır: Şefik ve Mustafa Kemal'in 25 Nisan'daki koordineli taarruzu, Mustafa Kemal'in sonraki yoğun gece taarruzları, Mahmut Sabri'nin Seddülbahir savunması ve Nicolai'nin Kumkale'ye asker yağması. Bu harekâtların her birinde, Türkler İtilaf hücumlarını önlemek için kuvvetlerini doğru zamanda doğru yere intikal ettirmişlerdir.

Son olarak, elinizdeki kitabın yazarına göre Türklerin Çanakkale Savaşı'nda yaptıkları en önemli hata bu safhada gerçekleşmiştir. Enver Paşa'nın Beşinci Ordu'nun başlangıçtaki altı tümenini takviye etmek için Gelibolu cephesine gönderdiği kuvvet, nihai olarak 13 ilave piyade tümenini bulmuştur. Oysa 1915 yılının ilkbaharının sonunda Trakya'daki asker alma merkezinden altı ila sekiz tümeni hemen gönderseydi, bu birlikler savaşın üçüncü safhasında Osmanlı taarruzları üzerinde çarpıcı bir etki yapabilir, muhtemelen düşmanın Anzak ve Seddülbahir'de elde ettiği köprübaşlarının yıkılmasına yol açabilirdi. Bu kendisine en fazla gereksinim duyulan anda kritik askeri gücü âtil bırakan

önemli bir stratejik hataydı. Hatanın iki nedeni vardı: Enver Paşa, Rusların İstanbul Boğazı'na amfibi işgal düzenlemek üzere olduklarını düşünüyor ve ayrıca Batı Trakya'ya Yunanlılarla Bulgarların müttefik taarruzda bulunmasından endişe ediyordu. Onun bu düşünceleri, savaş boyunca Osmanlı yüksek komutasını etkileyecek olan stratejik düşünme ve planlamadaki genel zayıflığı, muhtemelen en iyi yansıtan örnektir. İngilizler zaferlerini boşa çıkarırken, bu hata sonucunda Türkler de düşmanı imha harekâtı ihtimalini bertaraf etmiştir.

Üçüncü Bölüm

Kilitlenme

2 Mayıs-6 Ağustos 1915

Giriş

Gelibolu Yarımadası'nın kontrolü için Osmanlıların yürüttüğü harekâtın üçüncü safhasına, taarruz harekâtıyla inisiyatifi ele geçirme çabası damgasını vurmuştur. Ayrıca, bu safhada iki ayrı cephede (Anzak ve Seddülbahir) cereyan eden savaşı kontrol altına almak için kolordu düzeyinde harekât grupları oluşturuldu. Bununla beraber, savaş tek tümenli muharebelerden kolordu karargâhlarının koordine ettiği çok tümenli muharebelere dönüştü. Osmanlı'nın savaş stratejisi bakımından bu safhaya damgasını vuran husus, İtilaf kuvvetlerini yarımadadan çıkarmak amacıyla planlanmış büyük ölçekli taarruz harekâtları düzenlemek için Beşinci Ordu'ya gönderilen yoğun takviyelerdi. Aynı zamanda bu safha, yarımadadaki taarruz harekâtları sırasında taktik ve harekât liderliği kademelerinde Alman komutanlarının daha doğrudan rol oynadığı bir dönemi başlatmıştır.

Bu safha, gerek Türkler gerekse İtilaf kuvvetleri açısından bir kilitlenmeyle sonlanmıştı. Özellikle Türkler bu aylarda hem alelacele yapılmış harekâtlara hem de planlı programlı harekâtlara katıldıkları için yoğun kayıplar verdiler. Siper savaşının dinamiğini anlayıp gereğini yapmak için mücadele eden her iki taraftan muharipler benzer sorunlar yaşadılar. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir: sofistike harekâtlar planlamak için hazır-

lık zamanının yetersiz olması, yetersiz topçu desteği, özel mühimmat (tahrip gücü yüksek top mermileri gibi) eksikliği, koordineli birlikler halinde tarafsız bölgeyi geçememek ve düşman hatlarına başarılı şekilde sızmaları yerli yerince takviye edememek. Bir bütün olarak bu sorunlar nedeniyle gerek Türkler gerekse İtilaf kuvvetleri düşman hatlarının 500 ila 1000 metre yakınlıklarına sızdılar fakat daha sonra bu sızıntılar takviye edilmediği için daha fazla ilerleyemeyip karşı taarruzlarla püskürtüldüler. Bu hücumlarda her iki taraf da birliğin bütünlüğünü koruyacak şekilde taarruzları kontrol edemedi ve bu muharebeler saldıran birliklerin çaresizce birbirine karışıp lidersiz kalmalarıyla sonuçlandı.

Osmanlı Ordusu'nun Harekât Düzeyinde Yeniden Düzenlenmesi, Mayıs 1915

1915 yılının Nisan ayı sonunda, Osmanlı III. Kolordusu kendisini iki ayrı cephede, Arıburnu ve Seddülbahir'de savaşırken buldu; komutası altında muharebeye katılan alayların toplamı yedi piyade tümenini aşmıştı. Yarbey Mustafa Kemal, Arıburnu'ndaki küçük tümen karargâhında kolordudengi birliklere komuta ediyordu. Benzer bir durum Seddülbahir'de de mevcuttu ve ayrıca, Esat Paşa dikkatini iki ayrı cepheye dağıtmak zorunda kalmıştı. 28 Nisan'da 15. Tümen takviye olarak gelmişti ve Beşinci Ordu'nun birliklerini, devam eden muharebelerle elverişli hale getirme amacıyla yeniden düzenleme zamanının geldiği de açıktı. 28 Nisan'ı 29 Nisan'a bağlayan gece, Liman von Sanders Seddülbahir'deki kuvvetleri idare etmesi için Güney Grubu'nu faal kılan emirlerini yayımladı fakat bu grup III. Kolordu komutasında kaldı.¹ Elverişli karargâhların eksikli-

ğinden dolayı Liman von Sanders, 5. Piyade Tümeni Komutanı Alman Albay Eduard von Soderndstern'e hem 7. Tümen'in (Albay Remzi'nin komutasındaki) hem de 9. Piyade Tümeni'nin (Albay Halil Sami'nin komutasındaki) komutasını ertesi sabah saat 09.00'da almasını emretti. Buna göre, von Soderndstern yeni karargâhını kurdu ve Halil Sami'den durumu öğrenirken karargâhına, Liman von Sanders'e yardım için gönderilen Yüzbaşı Carl Mühlmann ve Albay Hans Kannengiesser de katıldı. Almanların hiçbiri Türkçe bilmediğinden bir Osmanlı ihtiyat subayı (bir Arap'tı) tercüman olarak atandı. Güney Grubu'nun kurmay kadrosu şöyleydi: üç Alman kurmay ve bir Osmanlı ihtiyatı.² Yine de von Soderndstern, saat 15.00'te ilk emirlerini süratle verip Güney Bölgesi'ni Albay Halil Sami komutasındaki Sağ Mıntıkâ'ya ve Albay Remzi komutasındaki Sol Mıntıkâ'ya ayırdı.

7. Piyade Tümeni'ne bağlı 21. Alay ve Albay Remzi, tümen kurmayı ve bir sahra topçu taburuyla birlikte saat 08.00'de Bolayır'dan istimbota yola çıkıp saat 14.00'te mıntıkaya intikal etti. Tümenin çoğu 29 Nisan 1915'te gün ortasında mıntıkaya gelmişti. Aynı gün, yeni gelecek 15. Piyade Tümeni de Marmara Denizi'nde yoldaydı. Osmanlı Genelkurmayı, 16. Piyade Tümeni'ne de Kırklareli çevresindeki ihtiyat yerlerinden yarımadaya intikali emrini verdi. Bu takviyelerin hepsi [16. Tümen hariç-g.] Güney Grubu'na tahsis edilmişti ve Liman von Sanders, von Soderndstern'e bir taarruz harekâtı hazırlaması için talimat verdi. Ertesi gün, 3. Piyade Tümeni'ne bağlı 32. ve 39. Alaylar ile 11. Piyade Tümeni'ne bağlı 126. ve 127. Alaylar bölgeye sessizce sevk edildi. Günü sonunda, von Soderndstern toplam 10.460 subay ve erden oluşan 9 alayın 13 taburunu bölgeye yığmayı başardı.³ Bu arada Enver Paşa,

Beşinci Ordu'ya işgalcilere hücum etmesi için baskı yapıyordu ve bunun üzerine Liman von Sanders de harekete geçmesi için Esat Paşa'yı ve von Sodernstern'i sıkıştırdı. 30 Nisan günü öğleden sonra, von Sodernstern, mıntıkasındaki üç tümene bağlı birlikleri kullanarak 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece taarruz düzenlemesine yönelik emirleri Beşinci Ordu'dan aldı.

Aynı gün cephedeki birlikler, yaklaşık 600 metre genişliğindeki ara bölgede keşif harekâtı yaptılar ve gelen raporlar mıntika karargâhlarında toplandı. Tümen emirleri hazırlandı ve saat 15.30 civarında dağıtıldı. 9. Piyade Tümeni'nin taarruzu, harekâtın basitliğini yansıtıyordu: "Bu gece saat 22.00'de tüm tümen düşmana saldıracak. Saat 20.00'den 22.00'ye kadar, birlikler keşif harekâtı yapıp düşmana taciz ateşi açacaklar."⁴ Türklerin toplamda üç makineli tüfek bölüğü ve 10 topçu bataryasının desteğindeki 18,5 taburuna karşı, birleşik İngiliz-Fransız kuvvetleri 30 makineli tüfek bölüğü ve (İtilaf donanmasının güçlü silahları hariç) 23 topçu bataryasının desteğindeki 30 tabura sahipti.⁵

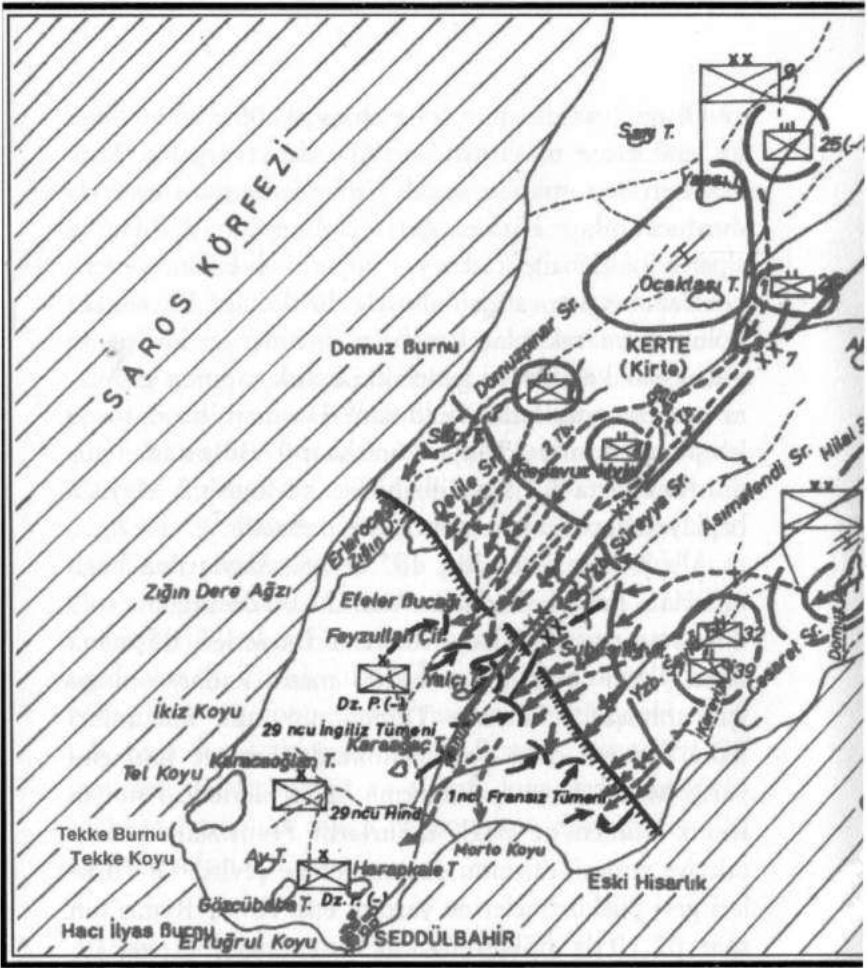
1/2 ve 3/4 Mayıs Gece Taarruzları

Sağ Mıntika, Zığındere'ye saldıran Binbaşı Halit komutasındaki 20. Alay'la saat 22.00'de ilk taarruz dalgasını hemen başlattı. Onun solundaki 25. Alay, Yarbay İrfan'ın komutasında açık gece havasında ilerliyordu. Türkler İngiliz siperlerine yaklaşıırken gece taarruzunun kargaşası içinde ağır kayıplar verdiler. Binbaşı Halit, askerlerinin sayısının az olduğunu görünce acilen takviye istedi ve gece 01.00'de 9. Piyade Tümeni, (126. Alay'a bağlı) üç ihtiyat taburuna ilerlemesi için talimat verdi. Ne var ki onları Kirte yakınındaki konaklama bölgelerinden aşağıya indirmek bir saatten fazla sürdü

ve Osmanlı saldırısının sona erdiği 03.00'e kadar İngiliz siperlerine ulaşamadılar. Yine de yeni gelen Türk askerleri ileri atıldılar ancak İngiliz karşı taarruzlarıyla durduruldular. Türkler geri çekilmeye başladılar ve siperlerine dönene kadar yol boyunca İtilaf kuvvetlerinin deniz ve kara topçu ateşiyle dövüldüler. Karanlıkta bölükler ve takımlar çaresizce birbirlerine karıştı ve yüzbaşılar kendilerini genellikle bölük çapında gruplara komuta eder halde buldular.⁶ Düşman, bu durumu karşı taarruzlarla 2 Mayıs günü saat 07.30'a kadar sürdürdü. **Harita 3.1** Seddülbahir'de 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece taarruzlarını göstermektedir.

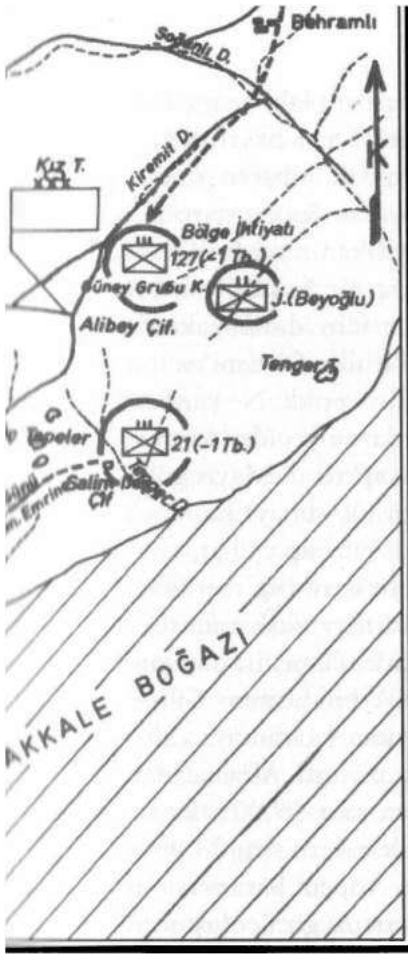
Albay Remzi'nin 21., 19. ve 26. Alayları'na bağlı taburları Fransız hatlarına saat 22.00'de sağdan sola doğru taarruza başladı. Remzi'nin siperleri düşmana daha yakın (bazı yerlerde 200 metre kadar) olduğu için sonuçta 7. Piyade Tümeni'nin atak hücumları daha başarılı oldu ve bir noktada Fransız hatlarını yarıp Morto Koyu yakınlarına kadar ilerledi. Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı taburların Fransızları hemen takviye etmesi, durumu onların lehine çevirdi ve Türkleri geri püskürtmelerine yardım etti. Albay Remzi'nin saat 02.10'da bölgeye giren ihtiyatları (32. ve 39. Alaylar'dan birer tabur) başarısız olan taarruzunu canlandırmaya yetişemedi ve çok geçmeden Fransız karşı taarruzlarına yenik düştüler.

Von Soderstern, saat 03.00'te her iki tümenden özellikle alt kademedeki subayları ciddi ölçüde etkileyen ağır zayıatla taarruzunun başarısızlığa uğradığını bildiren raporlar aldı. Modern Türk resmi harp tarihi, 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece, taarruzunun yenilgiye uğramasını iki nedene bağlar.⁷ Birincisi, Güney Grubu'nun karargâhı sadece üç kişiden oluşuyordu ve bu kişiler gelen raporları zamanında değerlendirip

TCGB Çanakkale Cephesi Harekâtı 2. Kitap, Kroki 35

Albay Remzi'nin Sol Mıntıkası'nın başarısını takviye edemediler. Von Soderstern, 15. Piyade Tümeni'nin bir kısmını sadece böyle bir ihtimal için hazır bekletiyordu. İkinci, Kırte'ye yerleştirilmiş ve von Soderstern ile Halil Sami'ye Halit'ten daha yakın olan merkezi taktik telefon santrali ateş altında olduğundan sık sık bozuluyordu. Sonuçta bu durum Sol Mıntıkası ile muhabere akışını büyük ölçüde sekteye uğrattı.⁸ Savunmadaki başarılarından cesaret alan İngilizler ve

Harita 3.1: Güney Grubu kuvvetleri, 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece yapılan taarruz, 1915. Bu harita, tümen muntukalarını, ara ihtiyatları (21. ve 25. piyade [-]), 127. piyade bölge ihtiyatları [-] ve Beyoğlu Jandarma Taburu göstermektedir.

Fransızlar, 2 Mayıs günü saat 10.00'da tüm cephede büyük bir karşı taarruza giriştilerse de bir saat içinde tamamen yenilgiye uğradılar. Öte yandan bu, Osmanlıların birbirine karışmış birlikleri çözüp yeniden düzenleyerek etkin bir komuta ve kontrol oluşturma çabalarını geciktirdi. Özellikle 2 Mayıs günü İtilaf donanmasından açılan ateş tahrip ediciydi ve önceki 24 saatte verilen ağır zaiyatın üstüne eklenmişti: 9. Piyade Tümeni 59 subay ve 3.964 erini yitirirken, 7. Piyade Tümeni 2.000 askerini daha kaybetti.⁹

Olumlu gelişme ise, 16. Piyade Tümeni yarımadaaya varırken

12 makineli tüfekli bir müfrezenin de Alman gemileriyle İstanbul'dan demir alması olmuştu. 24 saat süren şiddetli bir çatışmadan sonra, Güney Grubu 2 Mayıs gecesini sakin ve gücünü tekrar toplayarak geçirdi.

15. Piyade Tümeni'nin geri kalan birlikleri, askerleri yorgun düşüren 25 kilometrelik bir yürüyüşten sonra Sol Mıntıka'daki ihtiyat konaklama yerlerine vardılar. Von Soderstern, bu takviyeleri yeni askerler olarak görüyordu ve 7. Piyade Tümeni ciddi kayıplar

vermiş olsa da yeni bir gece taarruzu planlamaya başladı. Fransızlara karşı kazanılan önceki başarıdan ve 9. Piyade Tümeni'nin 25 Nisan'dan itibaren sürekli sefer halinde olmasından dolayı, von Soderndern asıl taarruzu Sol Mıntıka'da yapmaya karar verdi.¹⁰ İlave bir etmen de İngiliz cephesinin iç tarafındaki tarafsız bölgeye nazaran Fransız siperlerinin daha yakında olmasıydı. Her halükârda 9. Piyade Tümeni'ne bir destek taarruzunda bulunması emri verildi. Ne yazık ki von Soderndern'in emirleri taburlarını yeniden kurmaya çalışan tümen komutanlarını şaşırttı. 3 Mayıs günü boyunca Güney Grubu karargâhı (üç subay) hummalı bir halde plan hazırladı. Kurmay Yüzbaşı Nihat, taarruzu desteklemek amacıyla güneye ilave top mermileri göndermesi için Esat Paşa'nın kurmay başkanını telefonla aradı.¹¹ Bu arada 15. Piyade Tümeni komutanı ve kurmay başkanı, günün büyük bir kısmını Güney Grubu karargâhında geçirip durumu kavramaya çalıştı. Von Soderndern'in son taarruz emri Almancadan Türkçeye çevrilmesi gerektiğinden saat 19.00'a kadar yayımlanmadı.¹² O gece, von Soderndern saat 23.00'te taarruzda bulunmak üzere beş topçu bataryasının desteğinde sekiz taburluk bir taarruz gücü oluşturdu ve askerlerine sırt çantalarını geride bırakarak sadece piyade tüfeklerini yanlarına almalarını emretti. Planı, 7. Piyade Tümeni'ni, 15. Piyade Tümeni'nin sıra sıra saldırıda bulunacak 38. ve 45. Piyade Alayları'nın hatlarının içinden geçirmeyi öngörüyordu. Von Soderndern bariz bir başarı bekliyordu çünkü 56. Piyade Alayı'nın iki taburunu ihtiyatta tutmuş ve alayın komutanına da "takip harekâtına" hazır olması emrini vermişti.¹³ Aynı alayın 3. Taburu'nu 9. Piyade Tümeni'nin destek taarruzunu takviye etmeye göndermişti. Sonunda muharebeyi daha iyi kontrol etmek amacıyla,

karargâhını 4 Mayıs günü saat 07.00'de Alçitepe civarından 7. Piyade Tümeni'nin komuta merkezine kaydırmayı düşündüğünü tümen komutanlarına bildirdi. Türk resmi harp tarihi, tercüme edilen emirlerde "çok kötü" tercüme hatalarının bulunduğunu kaydeder. 7. Piyade Tümeni'nde nihai emirler saat 20.30'u bir hayli geçene kadar alay ve tabur komutanlarına ulaşmadı.

Fransızlar, kendi hatlarını 33 top ve bir düzine ağır makineli tüfek bölüğünün desteğindeki 12 taburla koruyorlardı. Taarruz saat 23.00'te sakin başladı fakat çok geçmeden Fransızların açtıkları ateşler Osmanlı taarruzunu "Allah! Allah!" diye haykırıp Fransız siperlerini yaran dev bir lokomotifle dönüştürdü. Saat 00.30'da Türkler neredeyse Morto Koyu kumsallarına kadar ilerlemişlerdi. 38. Piyade Alayı komutanı, takip harekâtları için ihtiyatların kullanılmasını talep etti. Ne yazık ki von Soderstern'e gelen telefon hatları düşman ateşi tarafından bir kez daha bozulmuştu ve hiçbir şey yapılamadan iki saat geçti.¹⁴ Sağ kanatta, 9. Piyade Tümeni'nin destek taarruzu İngiliz hatlarına ufak bir sızma yaptıysa da çabucak bastırıldı. Şafağın sökmesine yakın vakitte, 15. Piyade Tümeni'nin başarısından haberdar olmayan von Soderstern geri çekilme emri verdi. Muharip askerler, arkalarında 3.900 ölü ve yaralı – 10 saat içinde yüzde 40'lık bir zayıflık bırakarak geri döndüler.¹⁵ Yüzbaşı Nihat, mağlubiyeti bildiren raporları Beşinci Ordu'ya gönderdi. Güney Grubu, dört günlük zaman zarfında 10.000'i aşkın askerini yitirmişti. Özellikle III. Kolordu Komutanı Esat Paşa bu kayıpları eleştiriyordu ve von Soderstern'in zayıf performansı konusunda Liman von Sanders'e şikâyetle bulundu. Aslında planlama aceleye getirildiği ve haberleşme şebekesindeki bozuklukları zamanında düzeltme imkânı olmadığı için taarruzlar başarısızlığa

uğramıştı. Öte yandan, Osmanlı Ordusu'nun, askerlerinin ve birliklerinin kahramanlıklarını ve başarılarını takdir ettiğini de belirtmek gerekir. 1 Mayıs'ta yapılan gece taarruzlarına katılan 19. Piyade Alayı, fena halde yıpranmış olmasına rağmen 3 Mayıs'taki gece taarruzlarına katılmıştı. Alay Komutanı Yarbay Alman Sabri, hayatta kalıp birliklerini toplayarak "büyük başarı" elde ettiği için 9 Mayıs 1915'te Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası ile ödüllendirildi.¹⁶ Diğer komutanlar ve alaylar da benzeri şekilde ödüllendirildiler.

5 Mayıs 1915'te Liman von Sanders, muharebe sahasının özel bölgelerini kontrol altında tutan taktik grupların teşkil edilmesi için emir yayımladı. Buna göre Anadolu yakası, Anadolu Grubu olarak belirlenirken; Seddülbahir bölgesi Güney Grubu olarak devam etti. Arıburnu, Kuzey Grubu ve savunması en zayıf Kuzey Ege sahilleri ise Saros Grubu olarak belirlendi. Grup komutanları bölgelerindeki birlikler üzerinde, tertiplenmesine ve hangi birliğe ait olduğuna bakmaksızın tam taktik yetkiye sahiptiler. III. Kolordu karargâhı, yeni Kuzey Grubu'nun çekirdeğini oluşturuyordu ve Esat Paşa muharebenin doğrudan kontrolünü Arıburnu'nda savaşıyan Mustafa Kemal Paşa'dan devralmıştı. Aynı zamanda, III. Kolordu'nun Seddülbahir'de çarpışan birlikleri de Mustafa Kemal'in komutasından ayrılmıştı. Mustafa Kemal de tümen komutanlığına döndü. Fakat daha sonra grup komutanı olacaktı.

Her ne kadar Liman von Sanders hatıralarında von Soderndern'in bu muharebelerde hafif yaralandığını belirtse de Türk resmi harp tarihi onun hasta düştüğü için görevden alınıp 4 Mayıs 1915'te İstanbul'a gönderildiğini kaydeder. Liman von Sanders, von Soderndern'in yerine General Weber'i atadı ve Weber'in XV. Kolordu karargâhı, Güney Grubu'nun

yeni karargâhının kurmay kadrosunun çekirdeğini oluşturdu. Nispeten sakin Anadolu kıyılarından gelen XV. Kolordu kurmayları, Mayıs ayının başlarında Seddülbahir’de cereyan eden muharebelerde dökülen onca kan ve kargaşa karşısında hayrete düştüler.¹⁷ Hayatta kalan askerleri seçip düzenli birlikler halinde yeniden tertiplemek iki gün daha aldı. Liman von Sanders’in von Soderstern’e olan güvenini yitirip yitirmediği ne Alman ne de Türk kaynaklarında belirgin olsa da büyük ihtimalle güvenini yitirmedi çünkü General Weber daha kıdemli bir subaydı ve zaten bir kolordu karargâhının komutanlığını yapıyordu (oysa von Soderstern, tümen komutanıydı). Esat Paşa’nın Mustafa Kemal’den komutanlığı devralmasına benzer şekilde, Weber de von Soderstern’den komutanlığı devralmıştı ve daha önemlisi, Weber harekâtları daha etkin şekilde planlamak için 15 subay ve 164 erden (ayrıca 91 hayvan) oluşan kolordu kurmayı büyüklüğündeki bir heyeti de beraberinde getirmişti.¹⁸

Yeniden teşkilatlanma sırasında Liman von Sanders, Enver Paşa’dan “sürpriz bir telgraf” aldı. Telgrafta yarımadada cereyan eden muharebelerin imparatorluk için askeri ve siyasi açıdan hayati öneme sahip olduğu ve ayrıca, taarruzları sürdürmek için takviyeler gönderileceği bildiriliyordu.¹⁹ Liman von Sanders bu tür “sürpriz” durumlarla karşılaşmaya devam edecekti zira Osmanlılar, Enver Paşa ve onun sınıf arkadaşı, Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım ile doğrudan temas kurarak Liman von Sanders’i (ve Almanları) devre dışı bırakmışlardı.²⁰ Yarbay Kazım, Genelkurmay’a bağımsız raporlar gönderiyor ve taarruzların ara verilmeden sürdürülmesi gerektiğine inanıyordu, böylece İngilizler ve Fransızlar derin ve geniş siper hatları kazamayacaklardı. İtilaf kuvvetleri de kendi görüşlerine göre telaş içinde

arazi tahkimatları yapan zayıflamış Osmanlı tümenlerini yarıp geçmeleri konusunda Londra'dan gelen baskının etkisindeydiler. Türklerin şansına, ilk taarruz kararı veren Ian Hamilton oldu.

İkinci Kırte Muharebesi (6-8 Mayıs)

İtilaf kuvvetlerinin Alçıtepe'yi ele geçirmek için yaptıkları ikinci taarruz, İngilizlerle Fransızların ortak genel taarruzuydu ve bu taarruza sadece 4 taburu (125. Tugay) yeni olan 25.000 civarında asker katıldı. Tümgeneral Hunter-Weston, iki günlük dar bir zaman diliminde taarruzu planlarken Türklerin yaşadığı sorunların çoğunu onun birlikleri de yaşıyordu: yetersiz keşif, tugayları geçici tümenler halinde birleştirmek, askerlere çok geç ulaşan eksik emirler ve en önemlisi, tamamen bitkin düşmüş askerleri muharebeye sokmak. Üç günlük taarruz, 6.500 zayıat verilip hiçbir araziye ele geçirmeyen, günübirlik yapılan oldukça sıradan bir dizi cephe taarruzundan oluşuyordu.

Osmanlı açısından bakıldığında, İtilaf kuvvetlerinin taarruzları Osmanlı taarruzlarının erken yapılmasını önledi ve aslında Güney Grubu'na kendi teşkilatını tamamlaması için zaman verdi. Her ne kadar İngilizler, 20.000 Türk'ün muharebeye katıldığını düşünseler de modern Türk harp tarihi, 24 makineli tüfek ve 40 top desteğinde yaklaşık 10.000 Türk'ün muharebeye katıldığını kaydeder. 6 Mayıs günü saat 10.00'da taarruzlar başladığında, raporlar Weber'e ulaştı. Bunun üzerine o da hemen genel ihtiyatını (38. ve 45. Piyade Alayları) alarma geçirdi. İngiliz taarruzları tamamen yenilgiyle sonuçlanırken, Fransızlar Osmanlı hatlarına ulaşp Albay Remzi'yi tümen ihtiyatlarını (19. ve 21. Piyade Alayları) muharebeye sokmaya zorladılar. Bu birlikler de düşmanı geri püskürttü. Zayıat nispeten azdı. Ertesi

gün, İtilaf kuvvetlerinin daha şiddetli taarruzları karşısında, Weber 7. Piyade Tümeni'nin bölgesine düşman sızıntısını önlemek için 45. Piyade Alayı'nı muharebeye sokmak zorunda kaldı. Güney Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya gönderilen acil raporlar, ezici sayıda düşman askerinin (28 tabur) varlığını vurgulayıp durumun hassaslığına işaret ediyordu.²¹ 8 Mayıs'ta Hunter-Weston son taarruzlarını düzenledi ve bir kez daha, Osmanlı direnişi ve ihtiyatların vaktinde muharebeye sokulması sızıntıları önledi. Her ne kadar Fransızlar İngilizlerden daha fazla başarı elde ettilerse de Osmanlı mevzisi hiçbir zaman ciddi bir tehlikeyle karşılaşmadı. Aslında 45. Piyade Alayı ile 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 26. Alay'ın çoğu, hiçbir zaman ihtiyat mevzilerinden muharebeye sokulmadı. Osmanlı'nın zayıatı toplam olarak 2.000 ölü ve yaralıdan azdı.

Yüzbaşı Mühlmann'ın muharebeye dair o dönemde yazdığı bir mektuba dayanan Profesör Tim Travers, İkinci Kirte Muharebesi sırasında Güney Grubu'nda bir komuta krizinin yaşandığını belirtir.²² Travers'a göre Kurmay Başkanı Yarbay von Thauvenay, Weber'i Alçitepe'nin gerisindeki Soğanlıdere hattına çekilmesi için Güney Grubu'na emir vermeye ikna eder (ve Amiral von Usedom'u bilgilendirir). Bu çok büyük bir hata olurdu çünkü böylece tepe bile Hunter-Weston'a teslim edilirken aynı zamanda cephe hatlarının uzunluğu iki katına çıkacaktı. Bundan endişe duyan Mühlmann doğrudan Liman von Sanders'in yanına gitti. Sanders Güney Grubu'na yerinden oynamaması talimatını verdi. Bu hadise, Türk resmi harp tarihinde belirtilmez. Muhtemelen bu konuyla ilgili tartışma tamamen Alman mecralarının içinde kalmıştır. İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı savunmalarına sızmayı başaramadıkları ve ayrıca, Weber'in muharebeye girmemiş bazı piyade

alaylarını muharebeler boyunca ihtiyatta tuttuğu göz önüne alınırsa, Weber'i kasten Soğanlıdere'ye çekilmeye ikna etmek pek mümkün görünmüyor. Ayrıca Travers, von Thauvenay'ın ondan sonra görevden alındığını belirtiyor. Doğrusu, von Thauvenay 8 Haziran'a kadar kurmay başkanı görevinde kalmış ve bu tarihte yerine Yarbay Selahattin Adil getirilmiştir.²³

19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu

13 Mayıs günü Enver Paşa, 2. ve 12. Piyade Tümenleri'nden oluşan güçlü takviyelerin yolda olduğunu Beşinci Ordu'ya bildirdi.²⁴ 2. Piyade Tümeni, başkentteki I. Kolordu'ya bağlı kıdemli tümenlerden biriydi. Çok iyi eğitimliydi ve ilk kuruluşundaki kendi piyade alaylarından oluşuyordu. Komutanı ise, ünlü özel kuvvetler komutanı Süleyman Askeri'nin kardeşi Yarbay Hasan Askeri idi.²⁵ 12. Piyade Tümeni de aynı şekilde iyi eğitim görmüştü. Bununla beraber, Enver Paşa topçu desteği göndermek ve azalmış safları tamamlamak için Beşinci Ordu karargâhına ikmal askerleri göndermeyi hızlandırma sözü verdi. Bu bilgiyi alan Esat Paşa, Liman von Sanders'e bir saldırı planı sundu. Bu plan, İtilaf kuvvetlerinin asıl ağırlığı Seddülbahir'e vermelerinin zayıflamış Arıburnu'na saldırı düzenleme fırsatı yarattığı yolundaki görüşe dayanıyordu.²⁶ Esat Paşa, ayrıca elinde 16. Piyade Tümeni'ne bağlı iki yeni alayla birlikte 210 mm'lik ve 120 mm'lik topçu birliklerinin bulunduğunu ve gelen tümenlerden birini de talep ettiğini bildirdi. 2. Piyade Tümeni, 11 Mayıs günü İstanbul'dan yola çıktı ve iki gün sonra Sarafim Çiftliği'ndeki konaklama yerinde olması emrini telefonla aldı. İtilaf kuvvetlerinin hava gözetlemesi tehlikesi nedeniyle yürüyüşünü gece yapan

tümen, 14 Mayıs'ta Kuzey Grubu'na bağlandığına dair bir emir aldı. 17 Mayıs günü saat 11.15'te telefonla gelen ikinci emir, tümen ve alay komutanlarının Esat Paşa'nın Maltepe'deki karargâhına gitmelerini istiyordu. III. Kolordu, Arıburnu'na bir taarruzda bulunmak için burada yoğun bir planlamaya gidiyordu.²⁷

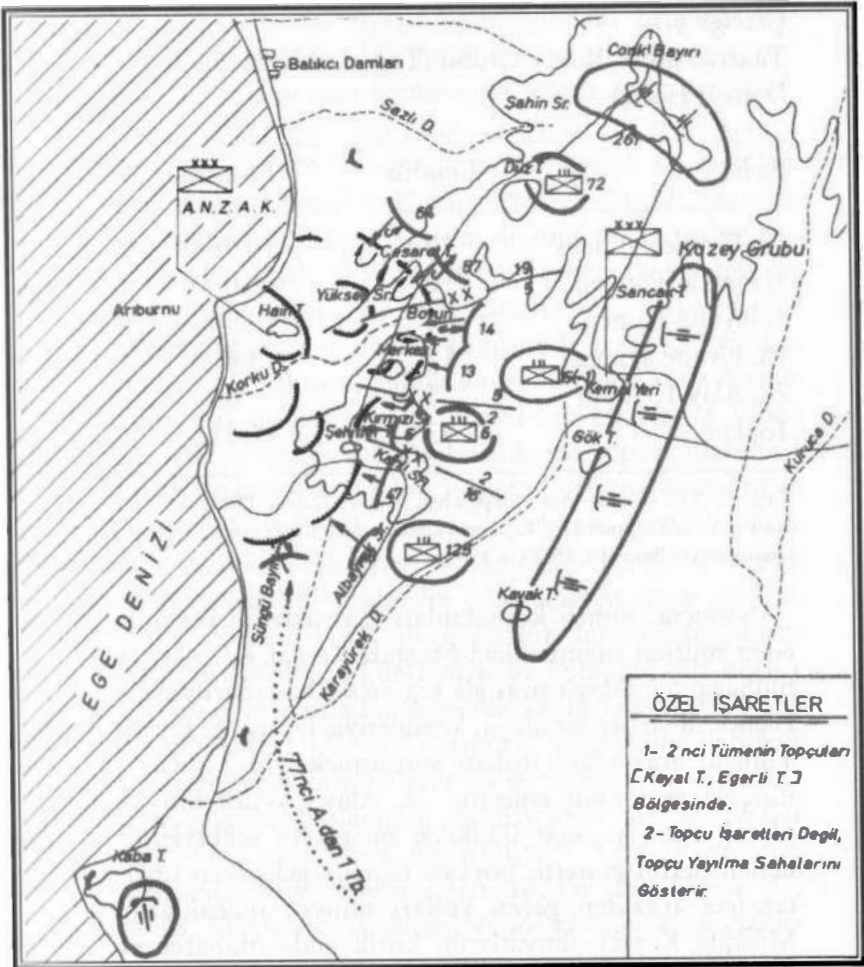
Yarbay Mustafa Kemal'e ait bir rapordan anladığımız kadarıyla Kuzey Grubu'nun morali çok yüksekti. Söz konusu rapor, üç torpido gemisini ve altı nakliye gemisini bombalayıp düşmanı geri çekilmeye zorlamanın Osmanlı mevzilerinde yarattığı olumlu etkiyi ortaya koyuyordu.²⁸ Mustafa Kemal ayrıca, mevcut topçu silahlarından, 2. Piyade Tümeni'nin varlığından ve askerlerin moralinden de bir hayli memnundu. Mustafa Kemal'in raporuna cevap olarak Alman Binbaşı Raymond, gizli ve özel emirleri Mustafa Kemal'e taşıyıp Kuzey Grubu'nun gelecek 24 saat içinde taarruzda bulunacağı konusunda onu uyardı. Beşinci Ordu'nun resmi taarruz izni, 17 Mayıs günü saat 13.50'de grup karargâhlarına ulaştı ve bu izinde taarruzun 19 Mayıs 1915'te 03.30'da yapılacağı bildirildi.²⁹ Emirler, 2. Piyade Tümeni'nin tümünün 18 Mayıs günü saat 19.30'da sırt çantalarını ve yükleri geride bırakarak Sarafim Çiftliği'nden yola çıkması talimatını içeriyordu. Esat Paşa da 2. Piyade Tümeni'nin askerleri taktik toplanma yerlerine vardığında onlara sıcak yemek temin edecekti. 2. Piyade Tümeni'nin piyade ve topçu alay komutanlarına, yollarda ve toplanma yerlerinde keşif yapmak ve 18 Mayıs sabahı tabur komutanlarıyla birlikte harekâtın tatbikatını icra etmek üzere 17 Mayıs günü saat 17.00'de toplantı yapmaları talimatı verildi. Taarruz iki kanattan yürütülecekti ve taarruz birliklerinin hepsi 19 Mayıs günü saat 02.00'de nihai mevzilerinde olacaktı. Sonuçta Esat Paşa, o gün kendi

grup karargâhını Kemalyeri'ne taşıdı ve komutasındaki birliklere 18 Mayıs günü öğleden sonra ikaz emirlerini gönderdi. Harita 3.2, 19 Mayıs günü Arıburnu'ndaki gece taarruzlarını göstermektedir.

19 Mayıs sabahı yapılacak taarruz için 18 Mayıs saat 20.00'de verilen fiili harekât emri alt kademedeki komutanların zaten bildikleri şeye son noktayı koydu: Mustafa Kemal'in 19. Piyade Tümeni kuzeye, 5. Piyade Tümeni merkeze, 2. Piyade Tümeni Kanlısırt'a ve 16. Piyade Tümeni ise güneye saldıracaktı.^{30*} Bununla birlikte, Kabatepe müfrezesi 16. Piyade Tümeni'nin sol kanadını desteklemek için bir tabur gönderecekti. Komutanlara elden geldiğince sessiz olmaları, özellikle süngüleri toplu halde takmamaları ve sırt çantalarını ve ağır teçhizatı geride bırakmaları talimatı verildi. Taarruz dalgası Anzak siperlerine ulaştığında, Osmanlı topçuları Avustralyalı ihtiyatların ileri hatları takviye etmesini engellemek için sahilleri ve ihtiyat sahalarını top ateşine tutmaya başlayacaktı. Bütün hazırlıklar gizli tutuldu ve Esat Paşa, 33. Piyade Alayı'nı kendi kolordu ihtiyatı olarak ayırdı. Niyet açıktı: Yarımada da o güne kadar görülmemiş sayıda askerden oluşan taarruz dalgası saat 03.30'da harekete geçecekti. Kuzey Grubu'nun muharebeye soktuğu piyadelerin sayısını belirtmekte fayda var çünkü bu sayı, İngiliz resmi harp tarihinin belirttiği tahmini 30.000-40.000 piyadeyi aşmaktadır (bkz. s. 156, Çizelge 3.1).

Esat Paşa'nın elinde, 3,5 kilometre genişliğindeki cephede aynı safta 4 tümen oluşturan toplam 50.000'i aşkın askeri vardı. Esat Paşa, ağır bir bedel-muharebeye giren askerlerin yüzde 30'u- ödeyebileceğini hesaplıyordu fakat 6,5 saat içinde Anzak kıyıbaşı halledilmiş olacaktı.

* Türk askeri tarihine göre 2. Tümen Kırmızısırt-Kanlısırt üzerinden Yeşiltarla yönüne, 16. Tümen ise Kanlısırt ve güneyine taarruz etmiştir-g.n.

TCGB Çanakkale Cephesi Harekân 2. Kitap, Kroki 24

Harita 3.2: 19 Mayıs 1915 tarihinde Arburnu cephesindeki taarruz. Bu harita tümen muntıklarındaki genel alay mevzilerini ve Osmanlı topçu mevzilerinin yapılanmasını göstermektedir. Esat Paşa'nın Kuzey Grubu'nun karargâhı Kemalyeri'nde konuşlanmıştır.

Çizelge 3.1

Taarruz gücü, Kuzey Grubu (Topçu ve Kolordu Desteği Hariç)

<i>Birlik</i>	<i>Taburlar</i>	<i>Piyadeler</i>
19. Piyade Tümeni	13	10.966
5. Piyade Tümeni	8	6.000
2. Piyade Tümeni	9	10.946
16. Piyade Tümeni	12	13.400
77. Alay 1. Tabur	1	800
Toplam	43	42.112

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979), s. 195.

Sonuçta, tümen komutanları taarruzlarını organize eden emirleri yayımladılar. Mustafa Kemal, 64. Alay ile muharip 57. Alay'ı sırasıyla sağ ve sol kanatlarda mevzilendirdi ve her bir alaya, kendileriyle komşu 5. Piyade Tümeni arasındaki irtibatı sürdürmek için 30 askeri itinayla seçmesini emretti. 72. Alay'ı kendi ihtiyatı olarak tuttu ve saat 02.00'de bu alayın rehberlerine ilerlemelerini emretti; böylece taarruz gelişirken onlar tarafsız araziden geçen yolları tanıyor olacaktı. Mustafa Kemal, ihtiyatlarını kritik anda muharebeye sokmaya niyetliydi.³¹ Yarbay Hasan Basri'nin 5. Piyade Tümeni'ne bağlı 13. ve 14. Alaylar sırasıyla sol ve sağ kanatta mevzilendirilirken, (iki taburdan oluşan) 15. Alay ihtiyatta tutuldu. Hasan Basri, özellikle düz araziden ve cephesinin çıplaklığından endişe ediyordu ve askerlerinin fazla zayıt vermeden daha fazla toprak ele geçirebilmeleri için Mustafa Kemal komutasındaki komşu 57. Alay'ın savunma kuvvetlerini şaşırtacak ölçüde şiddetli ve görünür bir gösteri taarruzu düzen-

lemesini istiyordu. Ayrıca emri altındaki komutanları, asker zayıyatı verilse bile bir arada duran asker dalgasının dağılmasına izin vermemeleri konusunda uyardı.³² Hasan Askeri'nin yeni gelen 2. Piyade Tümeni nöbeti devralıp 33. Alay'ın siperlerine yerleşecek ve bu alay da ihtiyata çekilecekti. Hasan Askeri, 1. Piyade Alayı'nı sağ kanada, 5. Piyade Alayı'nı ise sol kanada yerleştirip 6. Piyade Alayı'nı ihtiyatta tuttu. Tümeni ilk kez muharebeye gireceği için gecenin karanlığında ilerleyen birliklerinin taktik kontrolü konusunda endişeleniyordu. Bu nedenle sahra ve bölük kademesindeki subaylarına askerlerin önüne geçerek kılavuzluk etmelerini hatırlattı ve Avustralyalıların kendilerini toparlamalarına fırsat vermeyecek kadar şiddetli bir süngü taarruzu yapmanın önemini vurguladı. Hasan Askeri ayrıca saat 02.00'de rehberleri 6. Alay'dan ileriye sevk etti fakat endişeliydi çünkü bu bölgedeki Avustralyalıların şafak sökmeden çok önce günlük takviye yaptıkları haberini almıştı. O gün taarruzda bulunan dört tümen komutanı arasında bariz şekilde en fazla endişeli olanı Hasan Askeri idi çünkü tümen bandosunu ilerideki siperlere göndermiş ve saat 03.40'ta trompet ve davulların çalmaya başlamasını, hemen ardından da "Vatan Marşı"nın çalınmasını emretmişti.³³ Albay Rüştü'nün artık muharebe deneyimi olan 16. Piyade Tümeni, 47. ve 48. Alayları sırasıyla sağ ve sol kanatlara yerleştirirken, 125. Alay'ı ihtiyatta tutmuş ve diğer birliklere verdiği emirleri onlara da vermişti. Esat Paşa'nın sol kanadının son birliği, Yarbay Saip komutasındaki 77. Piyade Alayı'nın 1. Taburu idi. Bu birlik, Albay Rüştü'nün sol kanadını korumak için bağımsız olarak gelmişti.³⁴

Osmanlıların şanssızlığına, İngiliz RNAS hava keşif gücü, çok sayıda Türk askerinin Akbaş iskelesinde tahliye edilip Arıburnu'na doğru ilerlediğini tespit etmişti ve aynı şekilde Avustralyalılar, 18 Mayıs

günü her zamanki ağır günlük ateşten farklı olarak bir sessizlik olduğunu fark etmişlerdi. Bunun üzerine her iki Anzak tümeni de bir taarruza maruz kalabilecekleri konusunda saat 17.00'de uyarıldı. Karanlık çöktüğünde bölgeyi tutan 12.500 Avustralyalı asker ağır top ateşine maruz kaldı ve 19 Mayıs günü saat 03.00'te siperlerinde silahlarına sarılıp kendilerini taarruza hazırladılar. Çok fazla beklemediler ve 30 dakika sonra Türkler siperlerinden akın ettiler. Arıburnu'nda şafak yeni söküyordu.

Mustafa Kemal'in 57. Alayı esasen taarruzlarını gizleyen elverişli arazi sayesinde Avustralyalıların ilk siper hattını kısmen ele geçirebildi. Hasan Basri'nin 14. Alayı da bazı siperleri ele geçirebildi fakat onun kardeş birliği 13. Alay'ın "şansı o gece yaver gitmedi" ve düşman siperlerine 40 metre kala, şafak vakti sessizliğe büründüler.³⁵ Hasan Askeri komutasındaki 2. Piyade Tümeni'nin "Allah, Allah" nidalarıyla Vatan Marşı'nı söyleyen askerleri fena bozguna uğradılar ve Anzakların makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşiyle açık arazide buğday ekinleri gibi biçildiler. Ara bölgede tuzığa düşürülen komutanlar, küçük gruplar halindeki gözüpük Türk askerlerine öncülük etmek istedilerse de nafilaydı. Hasan Askeri, saat 04.30'da yeni askerlerle düşman hatlarını yarmak için yeni bir hücumda bulunmak amacıyla ihtiyatlarını muharebeye soktu. Fakat saat 05.10'da Esat Paşa'ya gönderdiği mesaj "taarruz sona erdirildiğini, tüm ihtiyatın harcandığını, hücumun çok ağır subay ve er zayıyatıyla yenilgiye uğradığını ve hayatta kalan askerlerin dağınık bir halde dost hatlara geri kaçtıklarını" bildiriyordu.³⁶ Albay Rüştü'nün 16. Piyade Tümeni sessiz sedasız hazırlıklar yapması sayesinde ufak çapta bir sürpriz yaratmayı başarmıştı ama komşusu olan deneyimsiz 2. Piyade Tümeni'nin

gürültülü taarruzu düşman tarafından çabucak bozguna uğratıldı. Saat 05.00'te, Rüştü'nün tümenine bağlı 48. Alay'ın Anzakların ileri siperlerinin bir kısmını ele geçirmiş bölüğü hariç diğer tüm bölükleri de düşman tarafından durduruldu. Kuzey Grubu'nun kaydettiği bu başarı, Anzak siperlerini işgal eden bölük büyüklüğündeki bir avuç asker sayesinde kazanılmıştır.

Başarısızlığa dair raporlar 2. Piyade Tümen siperlerinin sadece bir kilometre gerisinde konuşlanmış Kuzey Grubu'nun yeni Kemalyeri karargâhına akmaya başlayınca, Esat Paşa gün ışığında taarruza devam etme kararı aldı.³⁷ Mustafa Kemal, muharebeye girmemiş 72. Alay'ı sağ kanadında mevzilendirdi ve irtibat halindeki taburlarıyla birlikte yeniden muharebeye girişti. Onun bölgesinde temposu artıp azalan kanlı bir muharebe yaşandı. Mustafa Kemal saat 07.00'de taarruzu başlattı, peşinden saat 07.30'da Avustralyalılar karşı taarruza geçtiler ve 64. Alay'ı saat 09.30'da hatlarına geri püskürttüler. Vakit öğleyi geçtiğinde 57. Alay kazandığı yerleri elinde tutuyordu fakat Mustafa Kemal saat 15.30'da alayı geriye çekti. 5. Piyade Tümeni, saat 10.00'a kadar ara vermeden kanlı hücumlarını sürdürdü. Dağılmış 2. Piyade Tümeni, hayatta kalan birkaç subayın çevresinde birbirine karışmış taburlarıyla umutsuzca batağa saplanmıştı ve ycniden taarruzda bulunabilecek halde değildi. 16. Piyade Tümeni yeni bir taarruza kalkıştı fakat Albay Rüştü açıktaki sağ kanat konusunda çok endişeliydi. Zira 2. Piyade Tümeni kendi hatlarına dönüp ilerideki alayları açıkta bırakmıştı. Ayrıca, ihtiyat alayını Kraliyet Deniz Kuvvetleri ateşi öylesine ağır dövüyordu ki alay ilerleyemiyordu. Esat Paşa saat 10.00'da taarruzu iptal etti. Cesareti kırılan Esat Paşa saat 11.20'de Beşinci Ordu'ya telefon açıp 7 saatlik çatışmadan sonra taarruzun başarısızlığa

uğradığını haber verdi.³⁸ Askerlerinin kahramanlığını övdü ve yenilginin tek sebebinin Anzakların açtığı ağır makineli ve piyade tüfeği ateşi olduğunu bildirdi. Zayıatın yüksek olduğunu, hatta bazı birliklerde yüzde 50'ye vardığını ama henüz günlük kuvvet raporlarını tümenlerinden almadığını da belirtti. Bunun üzerine Liman von Sanders, 2. Piyade Tümeni'ne Beşinci Ordu'nun ihtiyatı olma görevini vererek hattan çekilmesi talimatını verdi. 2. ve 5. Piyade Tümenleri'ndeki kayıplar çok fazlaydı.

Çizelge 3.2

Birlik Zayıat Raporları, 19 Mayıs 1915

Birlik	Subay		Er		Toplam
	Ölü	Yaralı	Ölü	Yaralı	
19. P. Tüm.	6	7	333	748	1.094
5. P. Tüm.	8	14	1.017	1.432	2.471
2. P. Tüm.	24	54	1.455	2.734	4.267
16. P. Tüm.	13	22	547	926	1.508
77. A. 1.Tb.		17		127	144
Toplam	51	97	3.369	5.967	9.484

Kaynak: Beşinci Ordu Birlik Zayıatları Raporu, 19 Mayıs 1915 ATASE Arşivi 3474, Kayıt H-14, Dosya 5-38, yeniden basım: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979), s. 211.

Yukarıdaki zayıata ilaveten, 16. Tümen, 486 askerin kaybolduğunu kaydetmişti, böylece toplam zayıat yaklaşık 10.000 askeri buluyordu. Özellikle yeni 2. Piyade Tümeni'ndeki subay zayıatının –iki alay komutanı dahil– yüksek olması, daha önce muharebeye girmemiş askerlerin gayretini ve şevkini yansıtmaktadır.

Kuzey Grubu'nun taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanmasının esas nedeni, bu taarruzun hücum dalgalarıyla zamanında irtibatlı bir ön bombardımana değil de tam bir sürpriz unsuruna bağlı olmasıydı. Oysa Avustralyalılar taarruza hazır halde bekliyorlardı. Bu durumda bile, bu denli büyük çaplı bir taarruz- ilk dalgada 30.000 asker- daha büyük bir başarıya yol açmalıydı fakat Avustralyalıların taarruzu kati yenilgiye uğratan atış disiplini ve azimli kahramanlıkları övgüye değerdir. Bilindiği gibi, tarafsız bölgede kalan yaralıların tedavisi ve (birkaç gün içinde çürümeye başlayıp Anzak siperlerinde ağır sağlık sorunları yaratan) ölülerin gömülmesi için geçici bir ateşkes ilan edildi. "Anzak ateşkesi" müzakerelerinin beklenenden uzun sürmesine rağmen, sonunda tarafları tatmin eden bir anlaşma yapıldı ve 24 Mayıs günü saat 07.30 ile 16.30 arasında ilan edilen ateşte 3.000 civarında Osmanlı askeri bulundukları bölgeye gömüldü.³⁹ Çağdaş Türk harp tarihi tahliline göre topçu mühimmatının yetersizliği Esat Paşa'nın alışıldık topçu hazırlığı yapmasına olanak tanımadı, 2. Piyade Tümeni'nin yığınağı, harekâtı hava gözetlemesine ifşa etti ve birlikleri karanlıktan sonra cepheye yerleştirme çabaları başarısızlığı kolaylaştırdı. 19 Mayıs taarruzunun tam bir başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Liman von Sanders, atak Esat Paşa'ya taarruz harekâtlarını askıya almasını emretti. Zira karşılıklarına ne kadar Türk çıkarılırsa çıkarılsın Avustralyalıların üstünlüğü ellerinde tuttukları artık apaçık ortadaydı. Böylece Arıburnu'ndaki harekâtlar nispeten sakin bir döneme girdi.

Üçüncü Kırte Muharebesi (4-6 Haziran 1915)

12. Piyade Tümeni, 16 Mayıs günü saat 09.00'da Akbaşı İskelesi'ne tahliye olmaya başladı ve akabinde

Güney Grubu'ndaki mevzilere intikal etti. 20 Mayıs'ta Albay Nicolai, ordunun Kumkale'deki vaziyetinin 11. Piyade Tümeni'nin eksilmesiyle birlikte tehlikeli ölçüde zayıfladığı konusunda Liman von Sanders'i uyardı. Anadolu yakasına yeni bir İtilaf çıkarması yapılması ihtimaline karşı teyakkuzda olan Osmanlı Genelkurmayı, Mehmet Ali Paşa komutasındaki I. Kolordu'ya ve 1. Piyade Tümeni'ne güneye intikal etme emri verdi. Liman von Sanders de bu birlikleri 28 Mayıs 1915'te Kumkale'ye sevk etti ve 3. Piyade Tümeni'ni I. Kolordu'ya bağladı. Harekât sahasını düzene sokmaya çalışan Enver Paşa, Kurmay Albay Feyzi komutasındaki XVI. Kolordu'yu Saros bölgesine tahsis etti. Bu arada Hamilton, Kilitbahir'e hâkim yüksek düzlüğe ulaşmak için yeni bir taarruz planlıyordu. General Weber'in Güney Grubu, sağ kanadı tutan 9. Piyade Tümeni (7.000 asker) ve sol kanadı tutan 12. Piyade Tümeni (8.600 asker) ile birlikte haziran ayı başlarında iyi durumdaydı. Yakın ihtiyat olarak, Soğanlıdere'nin kuzeyinde Albay Şükrü'nün komutasındaki 15. Piyade Tümeni'ne bağlı 11 tabur ile 7. Piyade Tümeni'ne bağlı 4 taburla birlikte yaklaşık 25 adet topçu bataryası vardı. İstihkâm inşa etmeye yardımcı olmak için cephe-deki her bir tümene bir istihkâm bölüğü bağlanmıştı. Türklerin siper kazma imkânı vardı ve özellikle Halil Sami'nin deneyimli 9. Piyade Tümeni baş siperleri ve elektrikle gayet iyi hazırlık yapmıştı. Türklerin karşı taarruz planları geliştirip tatbikat yapması önemli bir noktaydı.⁴⁰ Onlara karşı Hamilton, yaklaşık 22.000 Fransız askeri ve 24.000 İngiliz piyadesinden oluşan bir askeri yığınak yapmış, 7.000 İngiliz piyadesini de ihtiyatta tutmuştu. Hamilton ayrıca, Osmanlıların dikkatini çekmek için Arıburnu'na bir şaşırtma taarruzu yapmayı da planlamıştı.

Mustafa Kemal'in askerleri, 5 Haziran günü saat 05.15'te Arıburnu'nda başlayan Avustralya taarruzlarına yaklaşık bir saat sonra başarılı karşı taarruzlarla cevap verildiğini rapor ettiler. Güney Grubu'na karşı asıl harekât saat 08.00'de Fransızların, Yarbay Selahattin'in komutasındaki 12. Piyade Tümeni'nin 34. Piyade Alayı'nın hatlarını yararak yaklaşık 175 metre ilerlemesi oldu. Öte yandan, öğlen alay komutanı kendi acil ihtiyatını (34. Alay'a bağlı 3. Tabur) kullanarak karşı taarruzda bulunup durumu düzeltti. Ne var ki tümenin sağ kanadından Kraliyet Deniz Tümeni'nin daha iç kesimlere sızan süngü hücumu, Selahattin'i tümen ihtiyatı olan 22. Piyade Alayı'nı muharebeye sokmaya zorladı ve bu sayede saat 13.00'te hatlar eski haline döndü. 9. Piyade Tümeni'ne karşı yapılan İngiliz taarruzları, yaklaşık 500 metre içeri giren 125. İngiliz Tugayı (42. Piyade Tümeni'ne bağlı) ve 88. Tugay (29. Piyade Tümeni'ne bağlı) sayesinde daha başarılı olmuştu. Halil Sami'nin bölükleri bu bölgelerde ikinci siper hattına çekildiler fakat tümenin sağ kanadında bulunan Hint tugayına karşı cepheyi savundular. Halil Sami düşmanı baskı altında tutmak için acil ihtiyatları (25. Alay'a bağlı 2. Tabur) muharebeye sokup daha fazla sayıda ihtiyatı da (25. Alay'ın geri kalan kısmı) ileri sürdü. İkinci vakti İngiliz taarruzu durdurulmuştu; Türkler onları geri püskürtüyor ve ileri siperleri yeniden ele geçiriyorlardı. Bu arada Weber, herhangi bir sızmayı önlemek için ihtiyatları ileri sürdü. Günün sonunda cesaretleri kırılmış İtilaf kuvvetleri taarruza son verdiler. İngiliz resmi harp tarihine göre yenilginin sebebi, başarılı tugaylar desteksiz bırakılıp Osmanlı karşı taarruzlarına maruz kalırken, Hunter-Weston'un hâlâ Türklerin elindeki hatlara saldırmak için ihtiyatlarını kullanmasıydı.

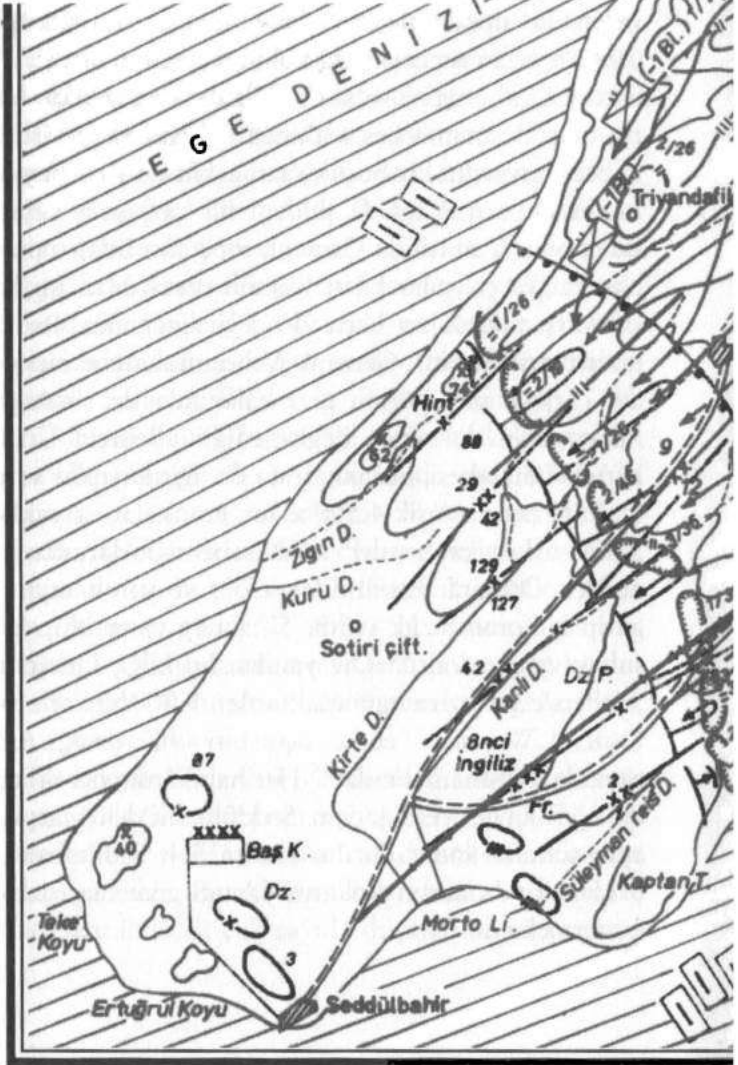
Yazar Aspinall-Oglander ise bu konuda, düzensiz görünen Türklerin kesintisiz bir İngiliz taarruzuyla “darmaduman edilerek” zaferin kazanılabileceği şeklinde yorum yapmıştır.⁴¹ Öte yandan, Güney Grubu’nun ihtiyatlarının hiçbiri muharebeye katılmadığı ve 5 Haziran’da hava karardığında tahkim edilmiş mevzilerde bulundukları için farklı bir sonuç beklemek pek mümkün görünmüyor. Aslında o akşam saat 19.30’da Liman von Sanders’in Enver Paşa’ya gönderdiği mesaj, başarılı bir savunma yapıldığını bildiriyor ve Weber’in karşı taarruzda bulunma niyeti taşıdığına işaret ediyordu. Harita 3.3, İtilaf kuvvetlerinin 4 Haziran 1915’te yaptıkları taarruzları göstermektedir.

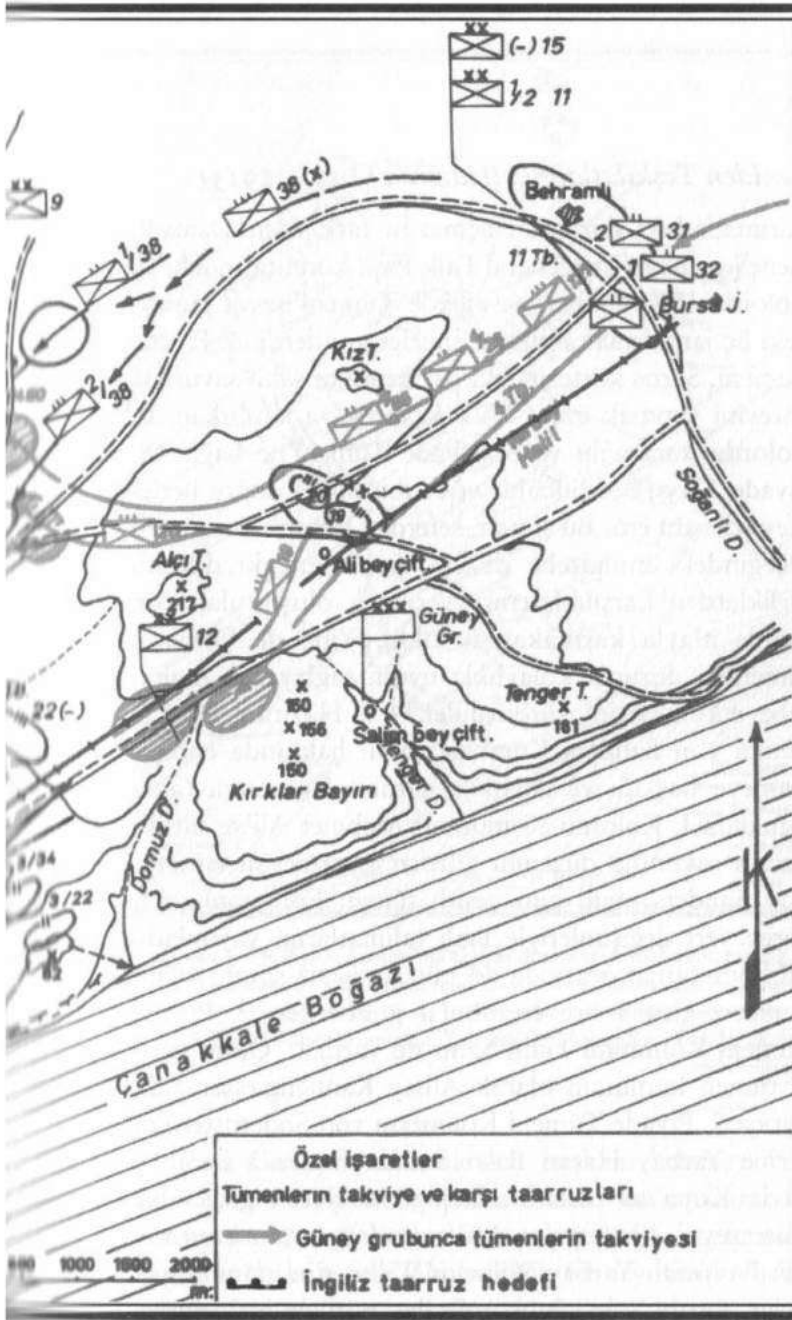
General Weber’in karargâhı gece boyunca çalışıp şafakta, saat 04.45’te ve 08.30’da Beşinci Ordu’ya raporlar gönderdi.⁴² Son rapor, 9. Piyade Tümeni’nin ileri siperlerin kontrolünü yeniden ele geçirdiğini bildiriyordu. Tümenlerden Weber’e gönderilen sonraki raporlar da düşmanın yorgun ve zayıf düştüğünü haber veriyordu. Sonuçta Weber, 9. Piyade Tümeni’ne, iki koldan oluşan büyük bir birliği kullanarak boş tüfeklere takılan süngülerle 6 Haziran’da saat 03.30’da gece taarruzu yapmasını emretti. Weber, saat 01.00’i geçmeden birliklerine taktik toplanma yerlerine varmaları talimatını verdi ve 2. ve 12. Piyade Tümenleri’nden takviye taburlar gönderdi. Albay Halil Sami, taarruz için toplam 11 piyade taburuna sahipti: beşi sağ kolda, altısı sol kolda. Kendisine bağlı tümen karargâhı, planlarını açıklayan ilave emirlerini 5 Haziran günü saat 12.15’te komşu tümenlere gönderdi. 5. Alay Komutanı Yarbay Nazif’e sağ kolu kontrol etmesi, 127. Alay Komutanı Yarbay Hasan Lütfü’ye de sol kola komuta etmesi emredildi. Bu iki komutan yollarının üzerinde zorluk çıkarabilecek çok sayıda düşman ölüsü ve yara-

lısı bulunduğu hususunda ikaz edildiler. Halil Sami'yi destekleyen komşu 12. Piyade Tümeni, düşman siperlerini baskı altında tutmak için sağ kanatta bir ihtiyat grubu teşkil etti.⁴³ Müteakip talimatlar, tümen topçularına, taarruzun düşman tarafından anlaşılmasından sonra taarruzu desteklemelerini emrediyordu.

Taarruza geçen askerler saat 01.00 civarında ilerlemeye başlayıp 5. Alay'ın siperlerine doluştular. Planlandığı gibi 6 Haziran günü saat 03.30'da tepeye çıktılar ve İngiliz siperinin içinde kayboldular. Saat 06.00 ve 06.45'te sızan raporlar, sağ kolun düşmanın birinci siper hattını işgal ettiğini ve sol kolun da aynı şekilde başarılı olup düşmanın beş makineli tüfeğini ele geçirdiğini haber veriyordu. Bir buçuk saati aşkın bir süre boyunca İngiliz hatlarının içinde şiddetli bir çarpışma yaşandı. Bu çarpışma sırasında Osmanlı topçuları İtilaf topraklarını bastırmaya çalıştılar fakat başarılı olamadılar. İngilizlerin karşı taarruzları hatta dengeyi sağlayınca Osmanlı taarruzu sona erdi. General Weber muharebe raporunda, çarpışmanın günün geri kalanında da sürdüğünü fakat genel durumun değişmediğini belirtir. Üçüncü Kirte Muharebesi, her iki tarafa da ağır kayıplar verildi. İngilizler yaklaşık 4.500 asker, Fransızlar ise yaklaşık 2.000 asker kaybettiler. Muharebe raporlarında kaydedilen Osmanlı zayıyatındaysa ölü ve yaralı sayısında garip bir orantısızlık vardı: 52 subay ve er ölü, 4.965 subay ve er yaralı.⁴⁴ Öte yandan bu bilgi, Liman von Sanders'e 9 Haziran günü aktarılan 9.000 zayıyatla veya General Weber'in "en az üçte biri ölü" dediği 6.000 zayıyatla uyuşmamaktadır.⁴⁵ Her halükârda, her iki taraf da ağır kayıp verdiği için Seddülbahir'deki çarpışma ayın sonuna kadar durdu. **Harita 3.4**, Seddülbahir'de 6 Haziran'da askeri kolların yaptığı gece taarruzlarını göstermektedir.

Harita 3.3: Üçüncü Kirte Muharebesi, ilk günkü taarruzlar ve Osmanlı Ordusu'nun karşı taarruzu, 4 Haziran 1915. Bu harita, Osmanlı ihtiyatlarının iç kesimlere mevzilendirilmesinin önemini göstermektedir. Beklenmedik bir duruma karşı önlem olarak grup ihtiyatları ileriye hareket ederken İtilaf taarruzları tümen taktik ihtiyatlarıyla durduruldu.

Yeniden Teşkilatlanma (Haziran Ortası, 1915)

Yarımadadaki durumun açmazını fark eden Osmanlı Genelkurmayı, Tuğgeneral Faik Paşa komutasındaki II. Kolordu karargâhına, 6. Piyade Tümeni'ne ve güneydeki üç jandarma taburuna emirler gönderdi. 6. Piyade Tümeni, Saros körfezindeki dar kıstakta sahil savunma görevini yapmak üzere XVI. Kolordu'ya katılırken, II. Kolordu karargâhı ve 6. Piyade Tümeni'ne bağlı 18. Piyade Alayı, Seddülbahir ve Arıburnu'na doğru ilerlemeye devam etti. Bu sırada, seferde Osmanlı'nın tümen ölçeğindeki muharebe düzeni, başlangıçtaki düzenli birliklerden karşılıklı emre verilerek oluşturulan çok sayıda alayla karmakarışık oldu. Yine de Osmanlı tümenleri duruma kolaylıkla uyum sağlayarak muharebe etkinliklerini sürdürdüler.⁴⁶ 7 Haziran 1915'te Liman von Sanders Kumkale sahili hakkında endişelenmeye başladı ve Anadolu Grubu Komutanı (aynı zamanda I. Kolordu Komutanı) Mehmet Ali'ye birliklerinin savunma düzenini gözden geçirmesini emretti. Von Sanders, aynı gün çeşitli tümen komutanlarının görev yeri değişimleriyle ilgili talimatlarını yayımladı. Bu komutanlar arasında 44 gün aralıksız süren yoğun muharebeden sonra İstanbul'a gönderilen 9. Piyade Tümeni Komutanı Halil Sami de vardı.⁴⁷ Onun yerini tümen komutanı olarak Albay Kannengiesser aldı. Ayrıca 5. Piyade Tümeni Komutanı von Soderstern'in yerine Yarbay Hasan Basri atandı. Bununla beraber, Suvla Koyu'nu [Anafartalar] gözetleyecek geçici bir müfreze, Anafartalar Müfrezesi'ne komuta etmesi için Bavyeralı Yarbay Wilhelm Willmer'in atanmasıyla Kuzey Grubu'nda küçük ama ileri görüşlü bir değişiklik yapılmış oldu.

8 Haziran'da Beşinci Ordu kurmayı, grupların kurmay başkanları için bir konferans düzenledi. Bu kon-

Harita 3.4: 9. Piyade Tümeni'nin taarruz düzeni ve genel durum, saat 01.00, 6 Haziran 1915. Bu harita, çeşitli alaylardan gelen beş veya altı taburdan oluşan çok büyük taarruz kollarının kullanıldığını göstermektedir. 9. Piyade Tümeni komutanı, Yassitepe'deki karargâhını Kırte'ye taşımayı düşünmektedir.

feransta Güney Grubu harekât başkanı Kurmay Yüzbaşı Mehmet Nihat, Seddülbahir'deki son muharebeler hakkında 48 sayfalık bir sunum yaptı. Bu konferansta yorgun Yarbay von Thauvenay, Güney Grubu'ndaki taktik durumu "umutsuz" diye nitelendirip yeni takviyeler talep edince⁴⁸ aynı gün grup kurmay başkanlığı görevinden alındı. Konferansta açığa çıkan endişeler, temas halindeki Güney Grubu birliklerini geriye çekip

onların yerine yeni birlikler ikame ettirerek yer değiştirme harekâtları düzenlemek için hâlihazırdaki harekât durgunluğunun avantajını kullanma konusunda diyalog kurma olanağı yarattı. Beşinci Ordu kurmayları fikir birliğine ulaşıp Güney Grubu'na bu plana göre ilerleme emri verdi. Bunun üzerine Güney Grubu hemen harekete geçip ertesi akşam emirleri yayımladı (Bu da bizi Mehmet Nihat'ın durumu önceden sezdiği ve böyle bir planı zaten yürürlüğe koyduğu çıkarımına götürebilir).⁴⁹ General Weber, 11 Haziran'ı 12 Haziran'a bağlayan gece 9. ve 12. Piyade Tümenleri'ni geri çekerken, onların hatlardaki yerlerini sağdan sola doğru sırasıyla 11., 7. ve 2. Piyade Tümenleri alacaktı. Yeni askerler siperlere yerleştirilirken, kıdemli komutanların üzerindeki gerilimi hafifletmek için üç tümen karargâhı da ileriye sevk edildi. İtılaf kuvvetlerinin tehlikeli manevrayı fark edip bundan faydalanması endişesi dolayısıyla yer değiştirme ve ikmal faaliyetleri büyük gizlilik altında başarıyla yürütüldü.

Liman von Sanders, birliklerindeki asker azlığından dolayı hâlâ endişeliydi ve Osmanlı Genelkurmayı'na takviye ve ikmal konusunda baskı yapmaya başladı. Enver Paşa olumsuz cevap verse de çok geçmeden siyasi durumun Beşinci Ordu'ya takviye göndermeye olanak tanıdığını telgrafla Liman von Sanders'e bildirdi. 13 ile 16 Haziran arasında Beşinci Ordu ile Genelkurmay yarımada da tam olarak neye ihtiyaç duyulduğu konusunda mesajlaştılar fakat Enver Paşa fiiliyatta hiçbir kuvvet göndermedi. Sonunda 17 Haziran günü Liman von Sanders, Enver Paşa'ya bir mesaj göndererek II. Kolordu'ya bağlı 4. ve 6. Piyade Tümenleri'ni Seddülbahir'e intikal ettirme konusunda izin istedi⁵⁰ fakat Enver Paşa hemen cevap vererek bu birliklerin parça parça kullanılma-

sını istemediğini bildirdi.⁵¹ Ancak Enver Paşa, başkent bölgesindeki İkinci Ordu karargâhıyla o sıralar Filistin'den dönüş yolunda İzmir yakınlarında trene bindirilmiş olan 8. Piyade Tümeni'ni, Beşinci Ordu'yu takviye etmek için sevk etmeyi taahhüt etti. Bu birlikler Saros bölgesine geldiğinde, Liman von Sanders kendi birliklerini rahatlıkla güneye sevk edebilecekti. 19 Haziran'da Genelkurmay asker sayısı azalmış birlikleri takviye etmek için 5.000 ikmal askeri yola çıkardı. Elbette bu sayı, Beşinci Ordu'nun verdiği büyük zayıatı karşılamaya yetmiyordu ve Liman von Sanders daha fazla asker istedi. Ayrıca Enver Paşa'dan, Beşinci Ordu'ya top ve mühimmat göndermesi için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Tümgeneral Cevat Paşa'ya emir vermesini talep etti. Liman von Sanders bu taleplerde bulunurken, Çanakkale Boğazı'na saldırı düzenlenmesinin muhtemel olmadığı görüşünden hareket ediyordu. Enver Paşa talebi kabul etti ve 21 Haziran'da Cevat Paşa 150 mm'lik obüslerden oluşan üç ve 105 mm'lik toplardan oluşan bir bataryayı Beşinci Ordu'ya gönderdi.

Kerevizdere (21-22 Haziran)

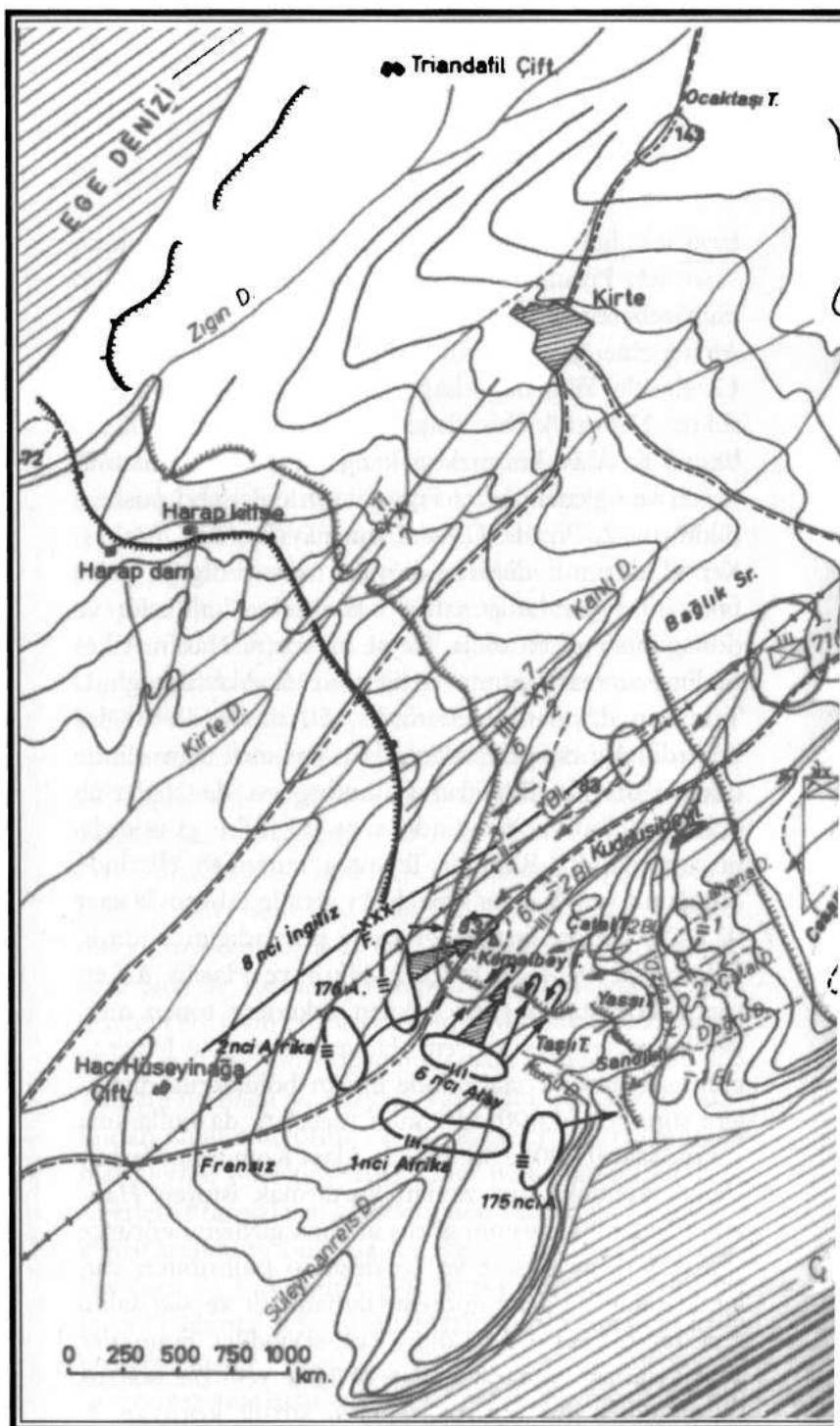
Haziran başında Seddülbahir'de cephe sathındaki taarruzlar başarısızlığa uğradıktan sonra Hamilton, Hunter-Weston'a muntaka açısından uygun hedefleri ele geçirmek için tümen ölçeğinde küçük taarruzlar düzenlemesini emretti. Bu sırada Güney Grubu'nun elinde 42 piyade taburu vardı fakat bu taburlar haftalarca süren çatışmalardan ötürü önemli ölçüde zayıf düşmüştü. Güney Grubu Kurmay Başkanı Yarbay Hüseyin Selahattin'in gönderdiği 20 Mayıs gününü içeren günlük kuvvet raporları, 16.178 zayıatla birlikte 42.000'i

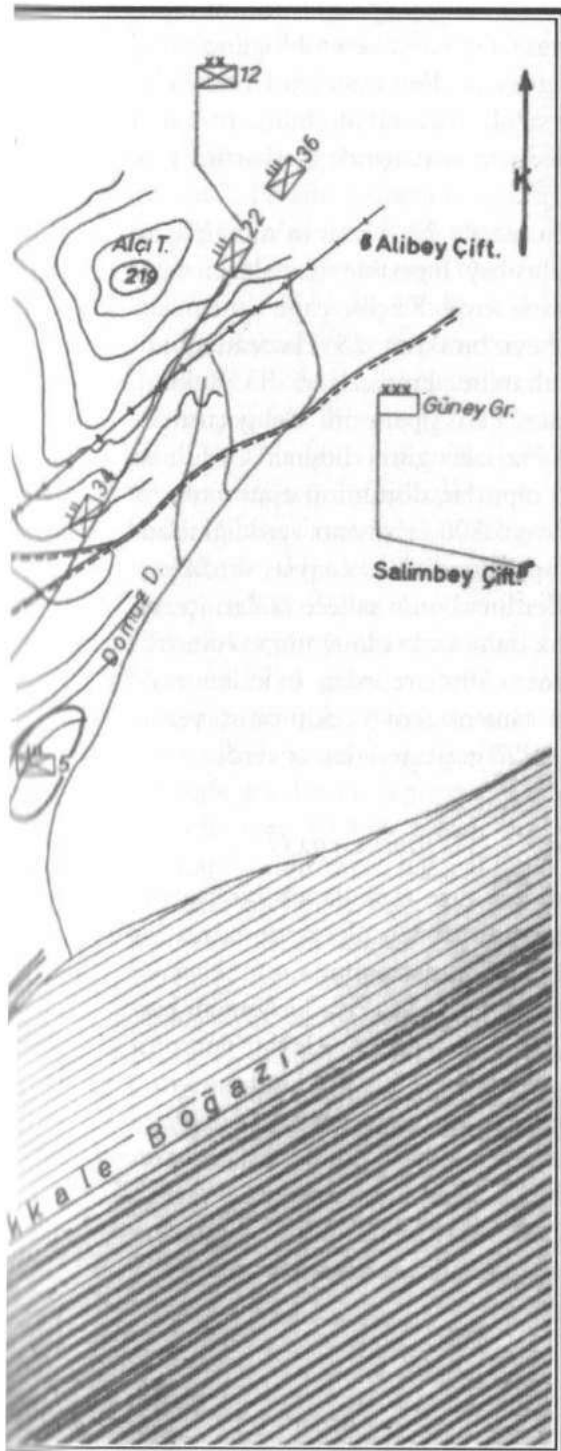
aşkın sefer mevcudundan 26.022 askerin göreve hazır olduğunu bildiriyordu.⁵² Ayrıca, yeni gelen tümenlerle kıyaslandığında “eski tümenlerin” önemli ölçüde azaldığını, özellikle 7. Piyade Tümeni’nin gücü yarıya düşerken, 9. Piyade Tümeni’nin gücünün (altı tabur) yüzde 33’te kaldığını da bildiriyordu. 11., 12., ve 15. Piyade Tümenleri’nin güçleri ise yüzde 80 ila yüzde 90 arasında değişiyordu. İlginç olan husus, söz konusu raporun 2. Piyade Tümeni’nin gücünü belirtmemesiydi fakat diğer raporlar, bu tümene bağlı 1. ve 6. Piyade Alayları’nın her birinin 1.800 askere sahip olduğunu, 5. Piyade Alayı’nın ise 1.500 askeri bulunduğunu bildirerek söz konusu tümenin yüzde 50 sefer mevcuduna sahip olduğunu haber veriyordu.

Fransızlar sözünü ettiğimiz küçük ölçekli saldırıların ilkinin 21 Haziran günü Kerevizdere’de gerçekleştirdiler. Türkler bu muharebeyi “83 rakımlı tepe muharebesi” diye adlandırırlar. Saldırı, 45 dakikalık topçu hazırlığından sonra saat 06.00’da iki alay tarafından başlatılmak üzere planlandı. Fransızların hedefleri, Kerevizdere Sırtı ile Kemal Bey Tepesi ve Kuddusibey Tepesi denilen iki Osmanlı mevzisi idi. Mühimmatları boldu ve her türlü ayrıntıyı düşünmüşlerdi. Hedefler 2. Piyade Tümeni’ne bağlı 6. Alay 1. Tabur’un 600 askeri tarafından savunuluyordu ve bu askerler 13 Haziran’da mevzilerine yerleşmişlerdi.⁵³ Her ne kadar bu taburun siperleri Fransızların siperlerinden sadece yaklaşık 200 metre uzaklıkta bulunsaydı da arkalarında kardeş taburları olan 2. Tabur’un acil ihtiyatta beklediğini biliyorlardı.⁵⁴ Harita 3.5, 21-22 Haziran 1915 taarruzlarını göstermektedir.

Fransız taarruzu sağ kanattaki Osmanlı siperlerini yararken, sol kanatta başarısız oldu. Çatışmalar sert geçti ve 6. Alay’a bağlı 2. Tabur saat 07.00’de muhare-

beye sokuldu. Yarım saat sonra Yarbay Hasan Askeri, 5. ve 71. Piyade Alayları'nı ihtiyat konumundan alıp muharebeye soktu. Ayrıca saat 10.25'te General Weber, Alçıtepe'de güney yolu üzerinde ihtiyatta bekleyen 12. Piyade Tümeni'ne bağlı 34. Alay'ı da muharebeye soktu. Ne var ki bu ihtiyatlara gerek yoktu zira tek başına 6. Alay Fransızlara karşı mevzileri savunabiliyordu ve öğleden sonra Fransızların çoğu geri püskürtülmüştü. 2. Piyade Tümeni Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal durumu değerlendirmek üzere bölgeye geldi fakat ağır yaralanıp sahra hastanesine kaldırıldı ve dört gün sonra da öldü. Neyse ki akşam Hasan Askeri, Fransız taarruzunun bittiğini ve 6. Alay'a bağlı 1. Tabur'un düşman siperlerinde 150 metre ilerlediğini bildirdi. Ayrıca yeni taarruzları önlemek için elinde önemli oranda ihtiyatın bulunduğunu da sözlerine ekledi.⁵⁵ Bunun akabinde saat 13.00'te gönderdiği raporda, 83 Rakımlı Tepe'nin tamamen ellerinde olduğunu ve 34. Alay'a bağlı iki piyade taburuyla saat 02.00'de karşı taarruza geçmeyi planladığını bildirdi. Fakat saat 04.45'te taarruz çöktü ve Hasan Askeri topçu komutanına geri çekilen askerlere topçu ateşi desteği sağlamasını emretti. Hasan Askeri, 22 Haziran günü sabahın ilk saatlerinde ihtiyat bölüklerini mevzilere sürerken, 4.000 adet kum torbasını da kullanıma soktu. Saat 05.00'te 36. Piyade Alayı Komutanı Yarbay Cemil, kıyıdaki bazı zayıatı kurtarmak isteyen *Haliç* adlı Osmanlı gemisinin görüş alanına girdiğini görünce şaşırdı.⁵⁶ Top ateşine ve iki düşman muhribinin varlığına rağmen *Haliç* görevini tamamladı ve sağ salim geri döndü. Türkler bu olaya çok sevindiler. Fransızlar 1. Alay'ın sağ kanadına saat 14.15'te yeni bir taarruz düzenlediler. Bu taarruz tepenin sırtını koruyan 1. Tabur'a çok büyük zayıat verdirdi. 34. Alay Komutanı

Harita 3.5: Kerevizdere Muharebesi, taarruz ve karşı taarruz, 21-22 Haziran 1915. Kerevizdere Muharebesi, Türkler tarafından, haritada görülen "83 Rakımlı Tepe Muharebesi" diye adlandırılmaktadır. Taarruzun sınırlı çapta olduğu açıkça görülmektedir.

Binbaşı Yümnü'nün hazırladığı kapsamlı durum raporu, Fransız taarruzunun bir hayli sert olduğunu ve el bombaları ve topçu ateşiyle desteklendiğini bildiriyordu.⁵⁷ Binbaşı ayrıca şafak vakti elinde bulunan 1.894 askerin 699'unu sadece üç saat içinde kaybettiğini de bildiriyordu.

Muharebe 22 Haziran'ı 23 Haziran'a bağlayan geceye sarktı ve Kuddusibey Tepesi'ne düzenlenen zayıf taarruz ertesi gün sona erdi. Küçük çaplı çatışmalar Fransızların muharebeyi bıraktığı 25 Haziran gününe kadar sürdü. Muharebe, Fransızların 83 Rakımlı Tepe'de Türklerin bazı ileri siperlerini ele geçirmeleyle neticelendi. 25 Haziran günü Beşinci Ordu'nun İstanbul'a gönderdiği raporlar, dört günü aşan muharebede en az 79 subay ve 5.800 er zayıyatı verildiğini bildiriyordu.⁵⁸ Fransızlar yaklaşık 2.500 zayıyat verdiklerini bildirirler de Türkler bu sayının sadece ölüleri içerdiğini, yaralıların ise çok daha fazla olduğunu savunmaktadır. 2. Piyade Tümeni muharebeden öylesine zayıf çıkmıştı ki Weber bu tümeni geriye çekip onun yerine yeni 12. Piyade Tümeni'ni geçirmeye karar verdi.

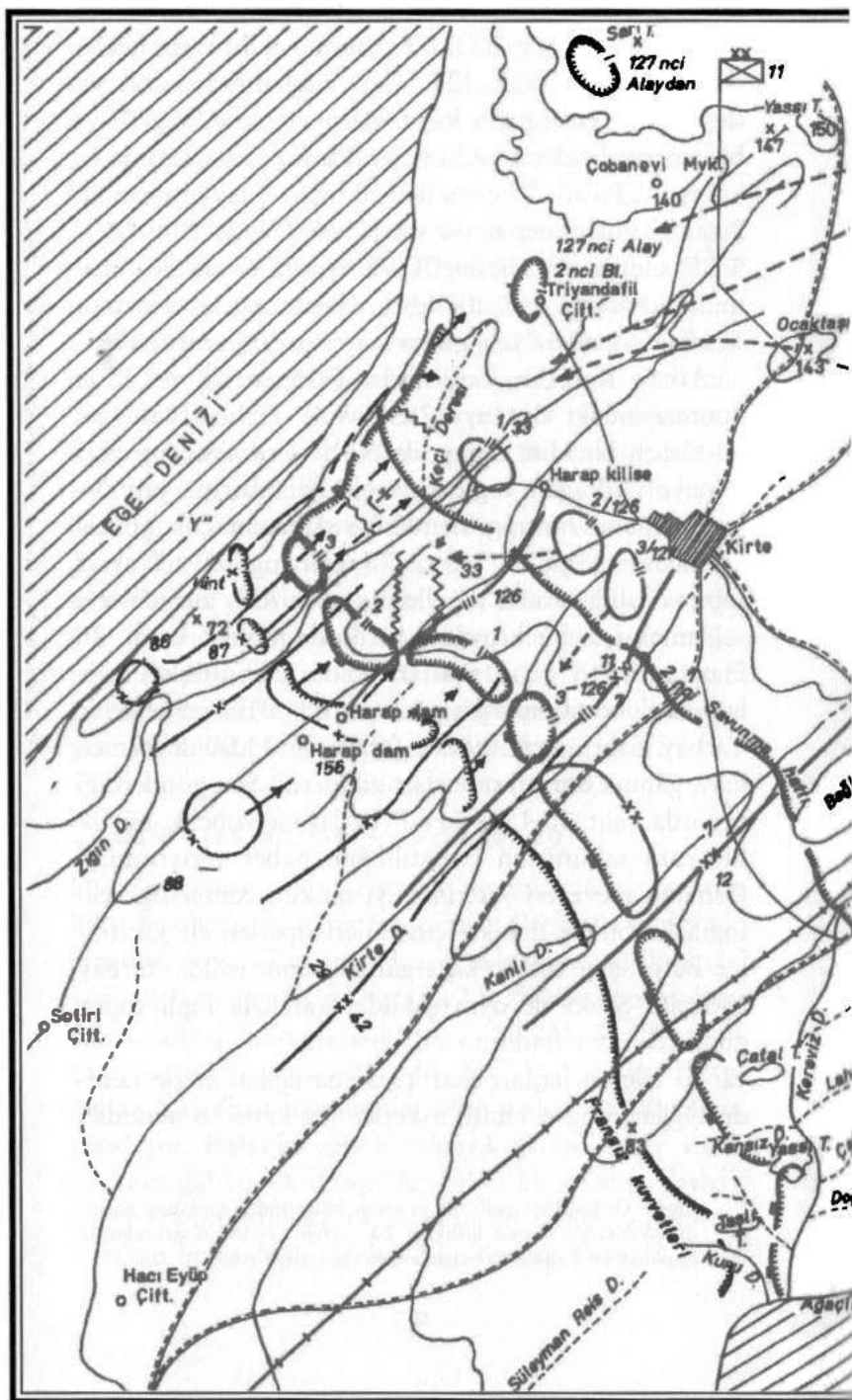
Zığındere (28 Haziran - 5 Temmuz 1915)

Hunter-Weston, Zığındere diye tanımlanan bir taarruz hattı boyunca sol kanattan tümen ölçeğinde ikinci bir taarruza girişti. Tamamen kendi savunma mıntıkasında yürütülen bu taarruzu Osmanlı 11. Piyade Tümeni karşıladı. Albay Rafet, 33., 126. ve 127. Alaylar'dan oluşan tümene komuta ediyordu. Kilit konumdaki Kirte, Albay Rafet'in ileri mevzilerinden sadece 1.500 metre gerideydi. Rafet'in elinde yaklaşık 8.000 asker vardı ve karargâhını Ocaktaşı Tepesi'ne kurmuştu. Yarbay Sabri komutasındaki 33. Alay'ın iki taburu Zığındere Sırtı'nın bulunduğu sağ kanadı, Yarbay Mustafa Şevki

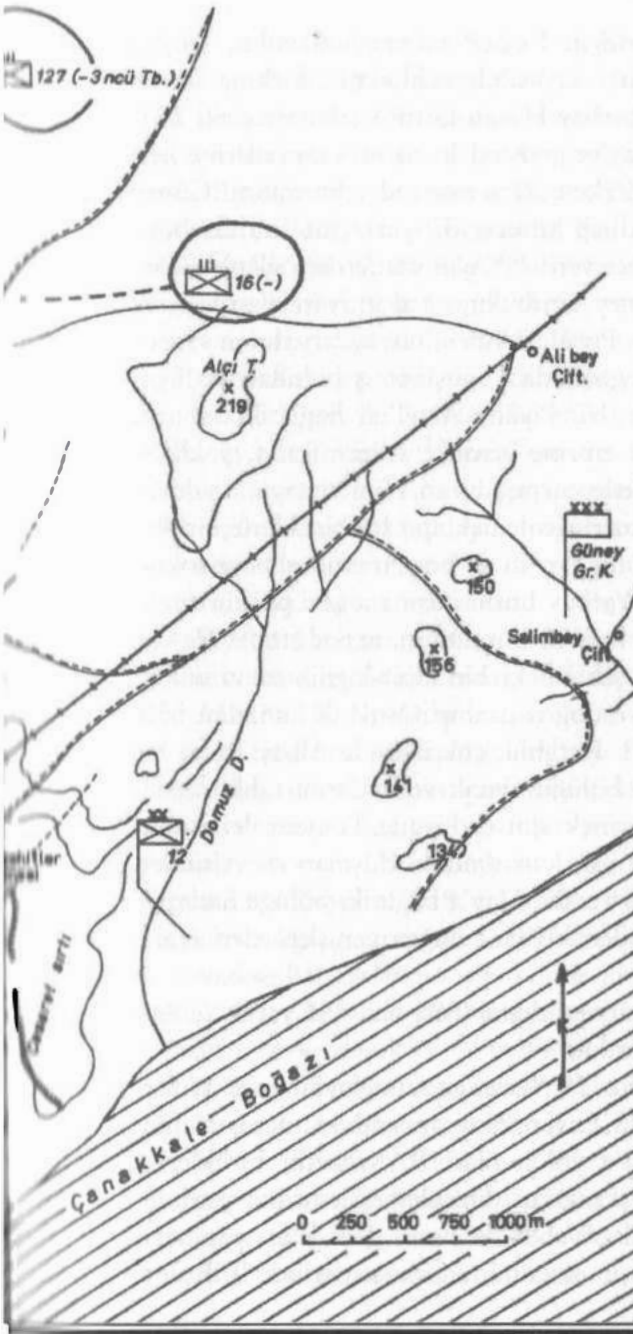
komutasındaki 126. Alay'ın iki taburu da Delile Sırtı'nı koruyordu. İki alay da birer taburu acil ihtiyatta bekletiyordu. Albay Rafet, 127. Alay'ı tümen ihtiyatı olarak tutuyordu. Türk tarih kaynaklarına göre Albay Rafet bir taarruz beklemiyordu ve uçaksavar savunmasına ve komşu 7. Piyade Tümeni ile işbirliğine odaklanmıştı. 4. Piyade Tümeni neredeyse vardı, 6. Piyade Tümeni de yolda olduğu için Beşinci Ordu moral ve taktik durumun iyi olduğu kanaatindeydi. Harita 3.6, 28 Haziran 1915'te Zığındere'ye yapılan taarruzu göstermektedir.

Albay Rafet'in karşısında Tümgeneral de Lisle komutasındaki Britanya 29. Piyade Tümeni vardı ve bu tümen bir Hint tugayı ile bir de teritoryal tugayla* takviye edilmişti. İngilizler çok iyi hazırlık yapmışlardı ve son hava gözlemlerine dayanan çok güncel haritalara sahiptiler. Sadece 77 adet İngiliz ve Fransız topuna sahip olsalar da ellerinde denizden ateş desteği sağlamak için bir kruvazör ile iki de muhrip vardı. 28 Haziran 1915 günü saat 02.00'de taciz ateşleri başladı, asıl bombardıman ise saat 09.00'da gerçekleşti. Yarbay Sabri, saat 09.20, 09.55 ve 11.00'de tümen karargâhına durum raporları gönderdi. Son gönderdiği raporda saat 10.45'te kendi hatlarına yönelik büyük bir kara saldırısının başlatıldığını haber veriyordu.⁵⁹ Osmanlı mevzileri yeterince iyi tahkim edilmediği için İngilizler birkaç dakika içinde ileri siperleri ele geçirdiler. Bu gelişme tümen karargâhına rapor edildi. Yarbay Mustafa Şevki de aynı şekilde taarruzla ilgili rapor gönderdi ama hatlarını elinde tuttuğunu bildirdi. Ne var ki telefon hatları saat 11.30'da açılan ateşle kesildi. Öğlene doğru Hintli askerler sağ kanadın ucundan

* İngiliz Ordusu'nda belli bir yerleşim bölgesinden toplanan gönüllü askerlerden oluşan birlikler. 20. yüzyıl başında oluşturulmaya başlanan bu birlikler, o bölgenin ismiyle anılırdı-e.n.

Harita 3.6: Zığındere, Güney Grubu savunma durumu ve Britanya taarruzu, 28 Haziran 1915. Bu muharebe Türkler tarafından Zığındere Muharebesi diye adlandırılmaktadır. Osmanlı'nın sağ kanadının açıklığı bu haritada kolaylıkla görülmektedir.

bin metre ilerleyip Keçideresi'ne yaklaştılar. Doğru durum raporları sayesinde tehlikenin farkına varan Albay Rafet, Yarbay Hasan Lütfü komutasındaki 127. Alay'a, 33. Alay'ın gerisindeki tıkama mevzilerine ilerlemesini emrederken, aynı zamanda durumunu Güney Grubu'na bildirip tümen ihtiyatlarını muharebeye soktuğunu haber verdi.⁶⁰ Aynı saatlerde (öğlen), General Weber, Güney Grubu'nun acil ihtiyatı olan ve yeni intikal edip 11. Piyade Tümeni'nin karargâhının sadece 1 kilometre doğusunda konuşlanmış bulunan 6. Piyade Tümeni'nin 16. Piyade Alayı'na bağlı iki taburu, Albay Rafet'in emrine verdi.⁶¹ Albay Rafet, yaklaşık üç saattir şiddetle çarpışaduran Hint tugayına şiddetli bir karşı taarruz düzenlemek için bu birliklerle birlikte Yarbay Lütfü'nün alayını da hemen muharebeye soktu. Saat 16.30'da Yarbay Lütfü düşmanı geri püskürttüğünü ve durumu kısmen düzelttiğini rapor etti.⁶² Ne var ki başparmak şeklindeki bir Hint-İngiliz mevzisi kıyı boyunca kuzeye doğru uzanıp Osmanlı kanadını hâlâ tehdit ediyordu. Karanlık çöktüğünde Albay Rafet bir makineli tüfek bölüğü almak ve hatlarını tahkim edecek emirleri vermek için 6. Piyade Tümeni ile temasa geçti. Özellikle sağ kanadındaki düşman mevzisinden endişeleniyordu ve 16. Alay'a bağlı iki bölüğe hatlarını tepelerin üstünden kıyılara doğru genişletmeleri emrini verdi. Günlük muharebe raporları, 10 subayın ve 2.012 erin zayıat verildiğini (398 ölü, 781 yaralı ve 843 kayıp) bildiriyordu.

28 Temmuz'u 29 Temmuz'a bağlayan gece Liman von Sanders ile Enver Paşa arasındaki mesaj trafiği, General Weber'e yolda olan II. Kolordu birliklerini kullanarak karşı taarruz düzenlemesi emrinin verilmesiyle sonuçlandı. Weber de buna göre plan yapmaya başlayıp 29 Temmuz gününün ilk saatlerinde II. Kolor-

du Komutanı Tuğgeneral Faik'i Sağ Kanat Komutanı olarak görevlendirdi. Saat 07.30'da Almancası akıcı olan Tuğgeneral Faik, genel durumu değerlendirmek için Liman von Sanders ile bir telefon konuşması yaptı. Bir saat sonra General Weber, 7. ve 11. Piyade Tümenleri'ni doğrudan Tuğgeneral Faik'in komutasına soktu.⁶³ Ayrıca, 12. Piyade Tümeni'ne Faik'in taarruzunu desteklemek için küçük akıncı müfrezeleri oluşturmaya hazırlanmasını emretti. Liman von Sanders ise Esat'ın Kuzey Grubu'na, Kumtepe arkasında yeniden teşkilatlanan 9. Piyade Tümeni'nin beş taburunu Weber'in kontrolüne vermesini emretti. Yeni 9. Piyade Tümeni Komutanı Albay Kannengiesser'in birkaç taburu gün ortasında yoldaydı. Tuğgeneral Faik, sabahı yeni tümenlerinden raporlar alıp planlarını toparlayarak geçirdi. Ayrıca yolda olan 1. Piyade Tümeni'ne, 124. Piyade Alayı'nın muharebe bölgesine doğru ilerlemesini hızlandırması için emir gönderdi. Albay Rafet'in saat 13.00'te II. Kolordu karargâhına ulaşan raporu, bir gece taarruzu öneriyordu. Albay Rafet'in raporu birliklerinin önceki günkü çatışmanın etkisiyle hâlâ birbirine karışmış olduğunu ve onları gece çökene kadar tamamen yeniden düzenleyemeyeceğini bildiriyordu. Ayrıca 11 subaya ve 928 ere kadar düşmüş olan 33. Alay'ın verdiği ağır zayiata da dikkat çekiyordu.

Tuğgeneral Faik, topçu birliğini Triyandafil Çiftliği'nin yakınında mevzilendirerek, gelen birlikleri mevzilere sevk ederek ve talimatlarına son şeklini vererek öğleden sonrasını geçirdi. 6. Piyade Tümeni'nin geri kalan kısmı yavaş geldiğinden, Tuğgeneral Faik, 17. ve 18. Piyade Alayları'nın dördüncü taburlarından geçici bir alay (mürettep alay) teşkil etti.⁶⁴ Yine de, Tuğgeneral Faik, saat 18.00'de tam bir kararlılıkla kolordu taarruz emrini yayımladı.⁶⁵ Saat 19.30'da

topçu hazırlığı başlayacak ve 30 dakika sonra sağdan sola doğru 124., 16., 33. ve 126. Alaylar'ın piyadeleri taarruza geçecekti. Tümen topçu bataryalarına ilaveten 150 mm'lik iki obüs bataryası da ateş açtı ve yeni gelen 1. Piyade Tümeni'ne askerlerini saat 20.30'da üçüncü savunma hattına yerleştirmesi emredildi. 7. ve 12. Piyade Tümenleri'nin önceden hazırladıkları hücum da düşmanı kargaşaya düşürme amacı taşıyordu. Mürettep alay, Tuğgeneral Faik'in ihtiyatı olarak kaldı. Tuğgeneral Faik'in taarruzu planlandığı gibi yürüdü fakat ağır makineli tüfek ve top ateşi karşısında çabucak durma noktasına geldi. Gece yarısına gelindiğinde, 16. Alay'ın taburları düşmanın birinci siper hattını ele geçirmiş fakat 124. Alay pek ilerleyememişti. Alay komutanlarından gelen ve yeniden organize olmak için zaman isteyen raporlar 30 Haziran günü saat 02.00'de kolordu karargâhına ulaştı. Pes etmek istemeyen Tuğgeneral Faik, 1. Piyade Tümeni Komutanı Yarbey Cafer Tayyar'a 71. Alay'ı müteakip taarruza hazırlaması için uyarı emirleri gönderdi. Bu taarruz karanlıkta alelacele organize edilip vaktinden önce yürütüldü. Tahmin edileceği üzere taarruz "toplular değil dağınıktı" ve yoğun makineli tüfek ateşi karşısında bozguna uğradı.⁶⁶ Hayal kırıklığına uğrayan General Weber, Tuğgeneral Faik'in yenilgiyi açıklayan durum raporunu 30 Haziran 1915 günü saat 05.50'de telgrafla Beşinci Ordu'ya ilettiler.

Tuğgeneral Faik, bu tersliklerden ötürü ümitsizliğe kapılmadı ve nispeten yeni 1. Piyade Tümeni'ni kullanarak yeni taarruzlar planlamaya başladı. Ne var ki II. Kolordu'nun düzensiz hali yüzünden sadece küçük çaplı bir taarruz 1 Temmuz gecesi gerçekleştirildiyse de sonuç alınamadı. O gece Liman von Sanders'ten karargâhına yağın mesajlar, Tuğgeneral Faik'i Türklerle-

rin sağ kanadındaki İngiliz mevzisini silip yok etmeye teşvik ediyordu. Saat 09.45'te Faik, Yarbay Cafer Tayyar'a bir ikaz emri göndererek askerlerini müteakip taarruzlara hazırlamasını istedi. Bu emrin üzerinden birkaç saat geçtikten sonra gelen bir taarruz emri, saat 15.00'te bir taarruz düzenleneceğini ve bunu saat 18.00'de yeni bir taarruzun izleyeceğini bildiriyordu. Doğrusu Cafer Tayyar, her şeyi yeterince çabuk yoluna koyamadı. Kendi tümen taarruz emrinde saat 18.00'de süngüler ve el bombalarıyla yapılacak farklı bir taarruzdan söz ediyordu.⁶⁷ Bunun mantıklı olacağına inanılıyordu çünkü 71. ve 124. Alaylar'ın önündeki İngiliz siperleri sadece 50 metre uzaktaydı. Söz konusu taarruz gücü, askerleri el bombalarıyla adamakıllı donatması için emir alan Binbaşı Reşat'ın (70. Alay, 3 Tabur komutanı) taktik komutası altındaki üç alayın (70., 71. ve 124. Piyade Alayları) 3. Taburları'ndan oluşuyordu. 70. Alay'a bağlı 1. ve 2. Taburlar'a sırasıyla tümen ihtiyatı ve taarruz gücü ihtiyatı görevleri verilmişti. Taarruz emri askerlere saldırıdan önce dualarını etmelerini salık veriyor ve ölenlerin Tanrı'nın lütfuna mazhar olacağını telkin ediyordu. Cafer Tayyar, askerlerinin bu harekâta hazırlanmak için yeterince zamana sahip olduklarını düşünüyordu.

Taarruz düşük topçu desteğiyle kötü başladı ve ilerleme kaydedilmeyince Binbaşı Reşat ihtiyatını muharebeye sokmak zorunda kaldı. Binbaşı Reşat saat 18.30'da ağır yaralandı. Daha sonra yazdığı muharebe raporunda taarruza tabur imamı Hüseyin Efendi'nin önderlik ettiğini, 9. ve 10. Bölükler'den askerlerin de imamın peşinden gittiğini söyler. Subaylar taarruzu siperlere yönlendirdiler fakat düşmanı geri püskürtmek "bataklığı itmeye" benziyordu.⁶⁸ Takımların sürdürdüğü taarruz çok sayıda askerin hayatı pahasına

ilerledi ve düşman siperleri ele geçirildi. Aslında bunlar İngilizlerin J12 ve J13 diye adlandırdıkları eski Türk siperleriydi. 124. Alay 3. Tabur Komutanı Binbaşı Şerif komutayı ele almıştı ve o gece saat 23.30'da Cafer Tayyar'a başarılı bir harekât düzenlendiğine dair bir rapor iletti. 3 Temmuz günü saat 04.45'te Cafer Tayyar ile Tuğgeneral Faik arasındaki telefon görüşmeleri, Tuğgeneral Faik'in taarruzun devam etmesine yönelik emrini saat 05.20'de vermesiyle sonuçlandı. Öte yandan saat 10.30'da 1. Piyade Tümeni'nin yeni taarruzlarda bulunacak güçte olmadığı apaçık anlaşıyordu.

Türklerin şansına, Beşinci Ordu komutanı Güney Grubu'nu takviye etmek için bazı birlikleri gizlice harekete geçirmişti. Önceden, 1 Temmuz günü Liman von Sanders, Anadolu Grubu Komutanı Tuğgeneral Mehmet Ali'ye I. Kolordu karargâhını ve yeni 3. Piyade Tümeni'ni yarımadaya intikal ettirmesi emrini vermişti. 3 Temmuz günü saat 00.30'da, kolordu karargâhı ve 3. Piyade Tümeni'nin ileri birlikleri yarımadaya varıyordu. Mehmet Ali'ye, kolordu kurmay başkanı Alman Binbaşı Eggert ve Kurmay Yüzbaşı Tefvik eşlik ediyordu. Bu kuvvetlere ilaveten, Beşinci Ordu kuzeyden 5. Piyade Tümeni'nin sevkini hızlandırmıştı. 3 Temmuz günü öğlen erken saatlerde Liman von Sanders, General Weber ile görüşmek için Salimbey Çiftliği'ndeki Güney Grubu karargâhına gitti. Mehmet Ali ve kurmayları aynı günün daha erken saatlerinde oraya varmışlardı ve kısa bir dinlenmenin ardından Weber'in kurmaylarıyla birlikte çalışmaya koyuldular. Bu görüşmenin sonucunda grubun harekât konumunda büyük çaplı bir değişim yapıldı ve ertesi gün yapılacak taarruz planı gözden geçirildi. O sırada ihtiyatta olan 4. Piyade Tümeni'ne, hatta olan 12. Piyade Tümeni'nin nöbetini o akşam saat 21.00'den itibaren devreden emirler saat

14.40'ta gelmeye başladı. Ayrıca 4. Piyade Tümeni'ne, altı adet 47 mm'lik deniz topunu ve 1.800 top mermisini taarruzu desteklemek için batıya kaydırması emredildi. İkinci vakti, Mehmet Ali o gece saat 03.45'te taarruzu gerçekleştirmek üzere plan yapmaları için 3. ve 5. Piyade Tümenleri'nin komutanlarına doğrudan emirler gönderdi. Öte yandan birleşik kurmaylar arasındaki müteakip tartışmalar sonucunda yoldaki birliklerin beklenildiğinden daha yavaş varmaları, hazırlığa ve dinlenmeye ihtiyaç duymaları nedeniyle taarruzun bir gün (5 Temmuz 1915'e) ertelenmesinin başarı ihtimalini artıracığını Liman von Sanders'in fark etmesiyle tempo düştü.⁶⁹

İlave bir gün sayesinde, Mehmet Ali, 3. Piyade Tümeni'nin altı taburunu Zığındere'nin batısına, 5. Piyade Tümeni'nin dört taburunu da doğuya sevk etme planı yaptı. 5. Piyade Tümeni'nin iki taburunu Triyandafil Çiftliği'nin hemen güneyinde acil ihtiyat olarak tutuyordu. Önceki Osmanlı taarruzlarıyla karşılaştırıldığında, piyade kuvveti eskisinden daha hafif görünse de topçu planı çok daha karmaşıktı. Osmanlı topçu birlikleri Yarbay Asım komutasındaki Sağ Kanat Grubu ile Yarbay Adil komutasındaki Sol Kanat Grubu olmak üzere iki gruba ayrılmıştı.⁷⁰ Topçu kuvvetinin bu şekilde merkezden yönetilmesi Balkan Savaşları'ndaki Çatalca Muharebeleri'nde kullanılan başarılı topçu komuta düzenini yansıtıyordu.⁷¹ Yarbay Asım ve kurmayları, Alçıtepe'den doğrudan gözlemlenebilen İngiliz mevzilerinin yerlerini belirleyip haritalarını çıkarmak için hummalı bir şekilde çalıştılar. Yarbay Asım, kuvvetlerini iki gruba ayırdı: 14 sahra topçu bataryası, 2 dağ topçu bataryası ve 1 havan bataryasından oluşan hafif topçu grubu ve 105 mm'lik, 150 mm'lik obüslerle 210 mm'lik havanlardan oluşan ağır

topçu grubu. Hafif topçu grubuna, İngiliz siperlerinden açılacak ateşleri bastırmaya yönelik ayrıntılı ateşleme planları verildi. Binbaşı Rıfat'ın komutası altındaki ağır topçu grubuna ise İngiliz topçularını bastırmak için karşı batarya ateşi açma görevi verildi. Yarbay Adil'in Sol Kanat için hazırladığı plan da aynı ölçüde ayrıntılıydı. Bu plan, Türklerin 25 Nisan gününden beri yarımadada icra ettikleri en koordineli topçu planıydı. Söz konusu plan, eski hatalardan ders alındığını gösteriyordu. Mehmet Ali, 3. Piyade Tümeni'nden 6.390 askeri, 5. Piyade Tümeni'nden ise 6.765 askeri taarruzda kullanmayı düşünüyordu ve bu askerlerin hepsi yeniydi, üstelik yeterince dinlenmişti. Güven derecesi öylesine yüksekti ki Liman von Sanders, Avusturya-Macaristan Askeri Ataşesi General Pomiankowski'yi ve ona eşlik eden Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım'ı, 5 Temmuz 1915'te Weber'in karargâhından yapılacak taarruzu incelemeye bizzat davet etti. Liman von Sanders, Pomiankowski'yi Romanya'ya saldırı düzenlemesi ve İstanbul'la doğrudan temas kurması için hükümetine baskı yapmaya ikna edebileceğini umuyordu.⁷²

4 Temmuz'u 5 Temmuz'a bağlayan gece, taarruzda bulunacak taburlar o sırada hattı tutan 1. Piyade Tümeni'nin ileri siperlerindeki taarruz mevzilerine yerleştiler. Taarruz, 7. Piyade Tümeni mıntıkasında 30 dakika süren hazırlık ateşiyle başladı ve saat 03.30'da Yarbay Asım'ın hafif topçu grubu İngiliz siperlerine ateş açtı. Mühimmat kıtlığı hazırlık ateşini 15 dakika sınırladı ve ateş durunca Osmanlı piyadeleri ilerlemeye koyuldu. Artık Binbaşı Rıfat'ın ağır topçu grubuyla takviye edilen topçular, İngiliz topçu mevzilerini dövmek için güneye kaydılar. Sağ kanatta 39. Alay Komutanı Yarbay Nurettin'in, sol kanatta ise 31. Alay Komutanı Yarbay İsmail Hakkı'nın komutasındaki piyadeler, saat 03.45'te takılı süngüleriyle ilerlediler.

Komşu 11. Piyade Tümeni, 13. ve 15. Alaylar'ı kullanarak sol kanada bir destek taarruzu düzenledi. Ne yazık ki, İngiliz resmi harp tarihine göre Osmanlıların topçu bombardımanı gerek İngiliz siperlerinde gerekse İngiliz topçu birliklerinde fazla hasara yol açmadı. Türkler korkunç zayıat vererek İngiliz siperlerinin birinci hattına girdiler. Takım mevcutları önce “yarıya” sonra “çeyreğe indi.”⁷³ Sağ kanatta Nurettin saat 05.30'da kısa bir rapor göndererek, “Düşman siperleri tamamen elimize geçti. Ağır kayıplar verdik. Alayın ilerlemesi tehlikeli. Ben siper kazıyorum” dedi.⁷⁴ Sol kanatta, Yarbay İsmail Hakkı, 3. Piyade Tümeni'ne benzeri bir durum raporu göndererek çok sayıda ölü ve yaralı vererek ileri siperleri ele geçirdiklerini fakat ağır ateşin askerlerini düşman siperlerinde kıstırdığını bildirdi.⁷⁵ Bu raporlar komuta kademesinden hızla geçip, Güney Grubu karargâhında çalışan Mehmet Ali'ye ulaştı. O da taarruzu devam ettirmek için ihtiyatına ilerleme emrini ilettili.

İngilizlerin makineli tüfek ve top ateşleri çok şiddetliydi ve saat 06.50'de hazır ihtiyatlarla karşı taarruza geçmeye başladılar. Siperlerini Türklerden geri aldıklarına dair bilgiler 3. Piyade Tümeni Komutanı Alman Albay Nicolai tarafından hemen diğer birliklere iletildi. Taarruzun başarısızlığa uğramasından endişelenmeye başlayan Mehmet Ali, ihtiyatlarını 3. Piyade Tümeni'ni takviye etmeye yönlendirdi ve iki tahkim bölüğünü de Nicolai'ye gönderdi. Bu sıralarda, 1. Piyade Tümeni'nin askerleri, yoğun İngiliz makineli tüfek ateşine maruz kalan moralsız Türk askerlerinin güvenliklili hatlara geri çekildiklerini görünce sarsıldılar. Saat 08.20'de, Albay Nicolai iki takviye taburunun muharebeye katıldığını rapor etti. Öte yandan saat 09.00'da muharebenin büyük mücadeleyle geçtiğini ve yolunda gitmediğini haber verdi. Bu arada, sol kanat-

ta Türkler düşman hatlarına 500 metre girmiş fakat karşı taarruzla karşılaşmışlardı. Acil ihtiyatları tükenen Mehmet Ali, 13. ve 15. Alaylar'dan bir tahkim bölüğü ile üç tane de muharebeye girmemiş piyade takımı oluşturup ileri hatlara gönderdi. Ne var ki bu birliklerin çabaları harekâtı kurtarmaya yetmedi ve 1. Piyade Tümeni komutanı saat 11.45'te 31. Alay'la (3. Piyade Tümeni'ne bağlı) 15. Alay'ın (5. Piyade Tümeni'ne bağlı) hatlarından geri çekildiğini rapor etti.⁷⁶ Bunun peşinden gönderdiği ikinci raporda 39. Alay'ın da (3. Piyade Tümeni'ne bağlı) geri çekilmekte olduğunu haber verdi. Bu sırada Albay Nicolai, I. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Eggert ile yaptığı telefon konuşmasında kolordu karargâhına son gelişmelerle ilgili kötü haberleri iletiyordu. Yılgınlığa düşmeyen Mehmet Ali, taarruzu sürdürmek istediğini fakat yeterince zaman olmadığı için hazırlıkları organize etmede zorluk çektiğini Beşinci Ordu'ya bildirmesini Eggert'ten istedi. Bunun üzerine Eggert, I. Kolordu'nun taarruz harekâtlarını şimdilik askıya aldığını ancak 24 saat içinde yeniden başlayacağını haber verdi. Karanlık çöktüğünde, Liman von Sanders Güney Grubu karargâhını terk edip Yalova'daki kendi karargâhına döndü.

Mehmet Ali komutasındaki taarruzun yol açtığı zayıat ağırdı. 6 Temmuz şafağı itibariyle, 3. Piyade Tümeni'ndeki 6.930 er ve subaydan 1.401'i ölmüş, 1.555'i yaralanmış, 226'sı ise kayıptı (toplam 3.182).⁷⁷ 5. Piyade Tümeni nispeten daha az zayıat vermişti: Toplam 79 subay ve 6.383 erden 758'i ölmüş, 726'sı yaralanmış ve 359'u kayıptı (toplam 1.843).⁷⁸ Bu zayıat muharebe boyunca diğer birliklerin verdiği zayıatla birleştğinde Osmanlı'nın Zığındere'deki toplam zayıatı 16.000 askeri buluyordu.

Verilen bu zayıat, birlikleri yeniden teşkil etmek için gerekli olan normal personel değiştirme ve ikmal

sisteminin kapasitesini aşıyordu. Sözgelimi, 6. Piyade Tümeni, 6 Temmuz günü 1.000 ikmal askeri aldı ve 16. ve 17. Alaylar'a 500'er asker verdi.⁷⁹ Bu da genel sefer mevcudunda yaklaşık 2.000 askerlik bir eksikliğe yol açtı. Öte yandan yarımadadaki Osmanlı tümenleri zaman içinde periyodik olarak tam güce ulaştırılacaktı.

Çizelge 3.3

Güney Grubu Zayıyatı (Ölü, Yaralı ve Kayıp), 28 Haziran-5 Temmuz 1915

---

1. Piyade Tümeni	2.853
4. Piyade Tümeni	963
6. Piyade Tümeni	2.932
7. Piyade Tümeni	265
11. Piyade Tümeni	3.311
12. Piyade Tümeni	534
Toplam	10.858

Kaynak: Güney Grubu Tümen Zayıyat Raporu, 5 Temmuz 1915, ATASE Arşiv 1/127, Dosya H-23, Fihrist 202, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, 3ncü Kitap, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916) (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980), s. 207.

Osmanlı Ordusu'nun Harekât Alanında Yeniden Düzenlenmesi, Temmuz 1915

6 Temmuz 1915 Salı akşamı Beşinci Ordu, Osmanlı Genelkurmayı'nın I. Kolordu karargâhı ile 3. Piyade Tümeni'ne boğazın Anadolu yakasına geri dönme emrini verdiği konusunda General Weber'i bilgilendiren emirleri Güney Grubu'na gönderdi. Bu gelişme, yeni komutanları ve kuvvetleri muharebe bölgesine sevk etmek üzere Güney Grubu'nun giriştiği büyük çaplı yeniden organizasyonunun habercisiydi. Aslında Enver

Paşa da Liman von Sanders de Güney Grubu'nun taktik durumundan hiç memnun değildi. Grubun harekât şubesi başkanı Kurmay Yüzbaşı Nihat'ın 29 Haziran'ı 30 Haziran'a bağlayan gece gerçekleşen taarruzlar hakkında yazdığı son rapora göre, Faik komutasındaki II. Kolordu'nun harekâtları görülmedik ölçüde düşük tempoluydu.⁸⁰ Kurmay Yüzbaşı Nihat, ayrıca General Weber'in Soğanlıdere hattına çekilme planı hazırladığını ve 35 topçu bataryasını geri çekme hazırlıklarının da yapıldığını belirtiyordu. Sözlerinin devamında Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım ile yaptığı telefon görüşmesinden, Liman von Sanders'in Güney Grubu'nda işleri yoluna koymak istediğini anladığını ifade ediyordu (Albay Kazım'ın akademiden sınıf arkadaşı olan Enver Paşa ile sürekli temas halinde olduğunu unutmamak gerek). Nihat sözlerinin devamında, Mehmet Ali'nin yenilgisinden sonra, Weber'in iyi bir asker olmasına rağmen 6 Mayıs'tan beri sürekli muharebeye katıldığı için yorgun ve moralsiz olduğu konusunda fikir birliğinin oluştuğunu belirtiyordu. 1915 yılının Temmuz ayının ilk haftasının sonunda, General Weber'in komutanlığa devam etmesi konusunda açıkça bir güven krizi yaşıyordu.

Gerek Beşinci Ordu gerekse Osmanlı Genelkurmayı, Seddülbahir'deki İtilaf kuvvetlerinin artan gücünün farkındaydı ve boğaza bakan düzlük ve Alçıtepe için mücadelenin İtilaf kuvvetlerinin esas taarruzu olduğunu anlamıştı. Osmanlı istihbarat raporları, Kraliyet Deniz Tümeni çıkarmasını, Hint tugayını, 52. Bölge (Lowland) Tümeni'ni ve Avustralyalı yaya süvarilerini içeren Seddülbahir'deki İtilaf kuvvetlerinin gücündeki artışı doğru tespit ediyordu.⁸¹ 2. Fransız Tümeni'nin kadrosuyla ilgili istihbarat da çok doğru ve ayrıntılıydı.⁸² Sonuçta Osmanlı takviyeleri Anzak Koyu'nda

Birdwood'a karşı koymak için Esat Paşa'ya gönderilmek yerine, Seddülbahir'de Hunter-Weston'a karşı koymak üzere General Weber'e gönderildi. Ayrıca kurmaylar Güney Grubu'nun verdiği ağır zayıtın da farkındaydılar.⁸³ Bu etkenler yarımadanın ucunda bir değışiklik yapılması gerektiğı fikri etrafında uzlaşı yarattı. 6 Temmuz 1915'te Enver Paşa, Liman von Sanders'e bir telgraf göndererek Osmanlı İkinci Ordusu Komutanı Vehip Paşa'nın Güney Grubu'nun komutanlığını üstleneceğini bildirdi.⁸⁴ Yeni bir grup karargâhı kurmak üzere Güney Grubu karargâhıyla birleşecek İkinci Ordu'nun bazı kurmay subayları da Vehip'e eşlik ediyordu. Ayrıca, XIV. Kolordu (8. ve 10. Piyade Tümenleri) ile V. Kolordu'ya da (13. ve 14. Piyade Tümenleri) Güney Grubu'na katılma emri verildi. Bu emir, General Weber Almanya'ya döndükten sonra, 9 Temmuz'da yürürlüğe sokulacaktı.

Mehmet Vehip (sonradan Kaçı soyadını alacaktır, 1877-1940) Esat Paşa'nın kardeşıydi ve Harp Akademisi'nden mezun olmuştu. 1900'lerin başlarında Diyarbakır Piyade Tümeni'nin kurmay başkanı ve Erzincan Harp Okulu komutanı olarak görev yaptı. 1909'da Osmanlı Genelkurmayı'nın bir üyesi oldu ve hızla üst kademelere terfi etti. Balkan Savaşları'ndaki kuşatma sırasında, Yanya Kolordusu'nda Esat Paşa ile birlikte kurmay başkanı olarak görev yaptı.* 1914'te Hicaz'da 22. Piyade Tümeni komutanı olarak isyanları bastırma harekâtlarına katıldı. 1915 baharında İkinci Ordu'nun komutanlığına döndü. Gelibolu Yarımadası'nda görev yaptıktan sonra, 1915 sonbaharında İkinci Ordu'da yenilikler yapmak üzere geri

* Vehip Bey, söz konusu kuşatma sırasında Yanya Müstahkem Mevki Komutanı olarak görev yapmıştır-g.n.

döndü. Savaşın ilerleyen safhasında Üçüncü Ordu ve Kafkas Orduları Grubu'na komutanlık yaptı. Vehip, gerek komutanlık gerekse kurmaylık görevlerini hakkıyla yerine getiren yetkin ve becerikli biri olarak görülüyordu. Emekliye ayrıldıktan sonra 1936'da İtalyanlara karşı Haile Selassie'nin askerlerine danışmanlık yapmak üzere Etiyopya'ya gitti.

Mehmet Ali'nin komutasındaki I. Kolordu'nun Anadolu yakasındaki Kumkale harekât bölgesine yeniden intikal ettirilmesinden anladığımız gibi Osmanlılar artık açıkta kalmış zayıf kanatlar konusunda endişeliydiler zira önceleri oralarda konuşlanmış kuvvetler yarımada'daki muharebelere katılınca o bölgeler savunmasız kalmıştı. Aslında Temmuz başlarında Beşinci Ordu'nun dahili yazışmaları, hem Anadolu yakasının hem de Saros bölgesinin tehlike altında olduğuna işaret ediyordu.⁸⁵ 4 Temmuz'da Albay Feyzi'ye, yorgun düşmüş 12. Piyade Tümeni'nin yeniden teşkilatlanma ve kıyı savunması için kendi komutasındaki Saros Grubu'na (XVI. Kolordu) gönderileceği bildirildi. Liman von Sanders de 5. Piyade Tümeni'ni yeniden Kuzey Grubu'na göndermeyi planlamaktaydı.⁸⁶ Bütün bu değişiklikler birlikte ele alındığında, bir yandan kanatların (Anadolu yakası ve Saros bölgesi) güçlendirilip, diğer yandan Güney Grubu'ndaki üst üste binmiş karmakarışık komuta yapısının derlenip toparlanarak Beşinci Ordu'nun harekât durumunun yeniden düzene kavuşturulduğu görülür. Aslına bakılırsa, 5 Temmuz 1915'te XV. Kolordu komutanı olan Alman General Weber, kendileri de kolordu komutanı olan iki Osmanlı kurmay subayının (II. Kolordu Komutanı Faik ve I. Kolordu Komutanı Mehmet Ali) da komutanıydı. Her ne kadar bu subaylar arasındaki iş ilişkisi samimi idiyse de aralarında kimi zaman görev yeriyle ilgili kavgalar

ve fikir anlaşmazlıkları çıkmış olabilir. Bu ilişkilerin 1915 yılında Haziran sonu ile Temmuz başındaki harekâtları olumsuz yönde etkileyip başarısızlıklarında katkısı olup olmadığını bilmiyoruz. Her halükârda, Weber'in görevden alınıp yerine kıdemli bir Osmanlı generalinin getirilmesi, insani ilişkilerin dinamiğinin harekâtları etkilemiş olabileceği fikrini desteklemektedir. Liman von Sanders anılarında, 16 Temmuz'da İtilaf kuvvetlerinin eli kulağında çıkarmasına dair söylentilerin komutanlar arasında anlaşmazlık yarattığını ve 22 Temmuz'da Alman Genelkurmay Başkanı'ndan Anadolu yakasına veya Saros bölgesine çıkarma beklendiğine dair haber aldığını yazar.⁸⁷ 1915'te Ağustos ayının başında Anafartalar Limanı'na [Suvla Koyu] İtilaf kuvvetlerinin asıl çıkarmaları ışığında görünen o ki Enver Paşa ve Liman von Sanders sağduyulu ve ileri görüşlü bir strateji ve harekât yönetimi gerçekleştirdiler.

Osmanlı Ordusu'nun 8. Piyade Tümeni ve Alman Tuğgeneral Bruno Trommer komutasındaki XIV. Kolordu, harekât bölgesine sırasıyla 8 ve 11 Temmuz günlerinde intikal etmeye başladı. Tuğgeneral (Mir-liva) Mehmet Vehip, 8 Temmuz günü Beşinci Ordu karargâhına vardı ve ertesi sabah Kurmay Albay Nihat ile birlikte Güney Grubu karargâhına gitti. Tuğgeneral Vehip, buradaki 45.000 civarındaki askerine içten selamlarını iletmediği ilk emrini 9 Temmuz günü saat 17.30'da yayımladı. O gün, 14. Piyade Tümeni'nin ilk taburları da bölgeye intikal etmeye başlarken, V. Kolordu karargâhı Uzunköprü'de tren istasyonuna varmıştı. 11 Temmuz'da Tuğgeneral Vehip, savunma bölgesini Birinci Bölge (sağ kanatta) ve İkinci Bölge (sol kanatta) olarak iki bölgeye ayıran harekât planını ve taktik krokilerini yayımladı.⁸⁸ Tuğgeneral Trommer komutasındaki XIV. Kolordu Birinci Bölge'ye tahsis

edilmişti ve 1. ve 11. Piyade Tümenleri siperlere sağdan sola yerleştirilmişti. Tuğgeneral Fevzi komutasındaki V. Kolordu karargâhı henüz varmamıştı fakat 7. ve 4. Piyade Tümenleri İkinci Bölge’de siperlere sağdan sola doğru yerleşmişlerdi ve grup ihtiyatında duran 6. Piyade Tümeni tarafından destekleniyorlardı. Tuğgeneral Vehip, şimdilik İkinci Bölge tümenlerinin Güney Grubu komutası altında olacağını bildirdi. Ayrıca 11 Temmuz günü grubuna emirler göndererek, artan İngiliz topçu ateşinin gösterdiği gibi bir düşman taarruzunun eli kulağında olması nedeniyle savunma hazırlıklarını bitirmesi için üç gün süre tanıdı.

Kanlıdere ya da İkinci Kerevizdere Muharebesi (12-13 Temmuz)

Temmuz ayının ortalarında İtilaf kuvvetleri, İngiliz 52. Piyade Tümeni ile her iki Fransız tümenini kullanarak yarımadanın doğu yakasındaki Osmanlı siperlerini ele geçirmeyi amaçlayan çokuluslu büyük bir taarruza girişti. Top kıtlığı İngiliz tümenini bölgede parçalı bir taarruzda bulunmak zorunda bıraktı. İki tugay aynı hizada fakat dokuz saat aralıkla taarruzda bulundu. Aspinall-Oglander, 4. ve 7. Piyade Tümenleri’nin desteklediği Osmanlı siperlerini, “rastgele oraya buraya serpilmiş, girintili çıkıntılı, karışık” olarak nitelendirir.⁸⁹ İtilaf kuvvetlerinin planı kötü hazırlanmıştı ve Türk askerlerinin moralinin neredeyse çökecek kadar düşük olduğu yönündeki bir istihbarat değerlendirmesine dayanıyordu. Daha da kötüsü, düşman mevzilerinin güncellenmiş doğru krokileri hazırlandıysa da İngiliz komuta kademesinden krokileri kullanacak askerlere ulaşamadı. Denizden top ateşi ve havadan bombardıman 12 Temmuz günü saat 04.30’da başlar-

ken, yarım saat sonra da topçu hazırlığı başladı (Yapılan plana göre üç saat içinde Türklerin üzerine 60.000 kadar top mermisi düşecekti). Saat 07.30'da tepeye çıkan İtilaf piyadeleri şiddetli bir makineli tüfek ateşiyle karşılaşp ağır kayıplar verdiler. Tabur ve bölük subaylarının ölmesi üzerine muhabere sistemlerinin çökmesi İngilizler için büyük bir sorun yarattı. Sırasıyla tümen ve tugay karargâhları durumu takip edemez oldular. Bu kargaşanın sürmesi üzerine gün ortasında Hunter-Weston planlanan ikinci taarruza girişip girişmemek konusunda kararsızlığa düştü.

7. Piyade Tümeni'nin sol kanadında 20. Alay Komutanı Binbaşı Halit, saldıran düşman birliklerini bozguna uğrattığını ve ilk taarruzda kaybedilen siperleri geri aldığını saat 08.55'te bildirdi. Binbaşı Halit'in alayı ihtiyatta daha önce tutulmuş ve bir karşı taarruza katılmıştı. Komşu 4. Piyade Tümeni mıntıkasındaki Fransızlar biraz daha iyi performans göstermişti ve oradaki durum "tehlikeli" olarak görülüyordu. Sonuçta Osmanlı tümen komutanı durumu düzeltmek için ihtiyatta tuttuğu 12. Piyade Alayı'nı muharebeye soktu. Saat 16.00 civarında Osmanlı topçu birlikleri İtilaf kuvvetlerinin açıkta kalmış piyadelerini ateşe tuttu. İngiliz taarruzlarının ikinci dalgası Kraliyet Deniz Tümeni'ne bağlı bir tugay tarafından takviye edilmişti fakat bu birlikler, yanlış siper haritalarına ve yetersiz istihbarata bel bağlamışlardı. Gece yaklaşırken, İtilaf kuvvetlerinin taarruzları sona erdi. Hunter-Weston, 52. Piyade Tümeni komutanını görevden alıp onun yerine yarımada yeni ve deneyimsiz olan 13. Piyade Tümeni komutanını getirdi.

İtilaf kuvvetlerinin taarruzu Güney Grubu'nu eksik teşkilatlanmanın ortasında yakaladı. Osmanlı birlikleri hâlâ doğrudan Tuğgeneral Vehip'in komutası

altındaydı. Vehip, ilerleyen muharebeyi, durumun kontrolde olduğunu bildiren raporlar gönderen, emri altındaki tümen komutanlarının inisiyatifine bıraktı. Bu akıllıca bir karardı ve Vehip'in takviye akışını serbestçe yönetmesine olanak tanıdı. Saat 09.15'te Vehip, yolda olan 6. Piyade Tümeni'ne bağlı iki alayın 4. Piyade Tümeni'nin gerisinde sol kanattaki konaklama alanına (Domuzdere'ye yakın) hızla intikal ettirilmesi talimatını verdi.⁹⁰ İntikal gizlice yürütüldü ve gelen alaylara, konaklama yerine varır varmaz kendilerini hemen kamufle etmeleri yönünde emir verildi. İlk bölükler Domuzdere'ye saat 13.00'ten hemen sonra varmaya başladı. Öğleden sonra Fevzi Paşa ve V. Kolordu kurmayları, Vehip'in Salimbey Çiftliği'ndeki karargâhına vardılar ve taktik muharebenin kontrolünü üstlenmeye hazırlandılar. 12 Temmuz'u 13 Temmuz'a bağlayan gece çöktüğünde, Vehip ve Fevzi cephenin sol kanadındaki muharebe yetki devrini koordine ettiler. O gece yayımlanan grup emirleri İkinci Bölge'yi V. Kolordu'nun kontrolüne, 4., 6. ve 7. Piyade Tümenleri'ni de Fevzi'nin komutasına resmen bağladı.⁹¹ Vehip'in kurmayları ayrıca Birinci Bölge ile topçu desteğini koordine ettiler ve Fevzi'nin askerlerini kullanarak geceleyin karşı taarruza geçmeyi planlamaya başladılar.⁹² Bu amaç doğrultusunda 13 Temmuz sabahının erken saatlerinde İkinci Ordu'ya emirler gönderildi. Gün boyu Fevzi, birliklerini kaydırdı ve hatta bulunan 12. Alay'ı, 6. Piyade Tümeni'nin komutasına bağladı. Muharebenin eli kulağındaiken Fevzi gece taarruzu için tümen komutanlarıyla hazırlıklarını tamamladı. Süleyman Şakir'in komutasındaki 6. Piyade Tümeni'nin taarruz emrinin tam bir nüshası Şakir'in anılarında bulunabilir. Söz konusu emir 4. ve 6. Piyade Tümenleri'yle ortak bir taarruzu öngörüyordu.⁹³ Öte

yandan, günün ilerleyen saatlerinde İtilaf kuvvetleri muharebeye son verip ellerindeki Osmanlı siperlerinin çoğundan geri çekildiler. Bunun üzerine karşı taarruza geçmeye gerek kalmadı ve Vehip, 13 Temmuz'da gece çöktüğünde harekâtı tamamen iptal ederek muharebeye son verdi.

Osmanlılar, kaydedilen 9.462 zayıatla ağır kayıp verdiler.⁹⁴ Muharebe raporlarına göre (garip bir şekilde) 7 subay ve 4.561 er muharebede kaybolmuştu. Bu sayı böylesine kısa süreli bir savunma muharebesi için beklenmedik oranda yüksek görünmektedir. İtilaf kuvvetlerinin toplam zayıatı 4.000 civarındaydı ve buna göre Osmanlı zayıatının da yaklaşık aynı sayıda olması gerçekçi bir beklentidir. Mevcut Türk harp tarihi kaynakları ve belgeleri bu bariz tutarsızlığı açıklamıyor. Elinizdeki kitabın yazarı da bu noktada yeterli bir açıklama sunamıyor. Belki de sunulan zayıat raporları sonradan geri dönen kayıp askerler hesaba katılarak düzeltilmiş sayıları içermiyordu.

Beşinci Ordu Harekâtları, 14 Temmuz-6 Ağustos

Esat Paşa komutasındaki Kuzey Grubu, 29 Haziran ve 12 Temmuz günleri tümen ölçeğinde taarruzlar düzenlediği halde pek sonuç alamadı. Ondan sonra Arıburnu'nda Temmuz ayı boyunca siper akınları ve mayınlama harekâtlarının damgasını vurduğu küçük ölçekli çatışmalar devam etti. Ne Esat Paşa ne de Birdwood daha önce kuvvetlerini tüketmiş olan ağır bir muharebeyi yeniden başlatma arzusuna ve gücüne sahipti. Esat Paşa, çoğunlukla Güney Grubu'na gönderilmiş olan ikmal ve takviyelerden mahrumdu.

Enver Paşa, 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gece Liman von Sanders'e bir telgraf gönderip Beşinci

Ordu'ya yeni tümenler gönderilmiş olmasına rağmen, başarılı taarruzda bulunmanın her geçen an daha da güçleştiğini bildirdi.⁹⁵ Taktik durumu daha çabuk öğrenmek için yeni gelen tümenlerin hemen deneyimli tümenlerle birleştirilmesi için de emir verdi. Bu, yeni gelen tümenlerin yeni taarruz harekâtlarına hazırlanmasına yardım edecekti. Liman von Sanders kendi adına ordusunun fiziksel ve psikolojik açıdan yeniden tertiplenmesi konusunda daha fazla endişe duyuyordu. Ertesi gün Enver Paşa, Liman von Sanders'e yeni bir uyarı telgrafı göndererek, İngilizlerin Saros bölgesine amfibi bir çıkarma yapmak üzere olduklarını istihbarat kaynaklarından kesinkes öğrendiğini bildirdi.⁹⁶ Bölgedeki Beşinci Ordu birliklerinin statüsünün yenilenmesini ve o sırada Beşinci Ordu'ya gönderilmekte olan tüm ikmal askerlerinin Saros Körfezi'nin kıyı bölgesini koruyan tümenlere gönderilmesini emretti. Ayrıca eksiksiz iki kolordu teşkil etmek için bölgeye dört başı mamur bir garnizon kurmayı düşündüğünü de belirtti ve XVII. Kolordu'nun oraya gönderilmesini istedi. Enver Paşa, 18 Temmuz günü gönderdiği müteakip mesajda, İngilizlerin Bolayır'da çarpışmayı amaçladığını öğrendiğini bildirdi. Bu iki mesaja rağmen, Liman von Sanders dar Bolayır kıstağının çıkarma yapmak için elverişli bir yer olduğunu düşünmüyordu. Ona göre ya Saros bölgesinden ya da yarımadanın ortasına daha yakın yerlerden çıkarma yapılabilirdi. Yine de askerlerini yüksek alarm konumunda Bolayır ve Saros bölgesine yerleştirip planlarının tatbikatlarını olabildiğince ayrıntılı ve gizli bir şekilde yapmaları talimatını verdi. 25 Temmuz'da Anadolu Grubu, Beşinci Ordu'ya mesajlar göndermeye başlayıp, grup komutanının bulundukları bölgeye de bir çıkarma yapılmasının çok yakın olduğuna inandığını ve gemilere karşı ağır topçu

desteği için Alman topçu komutanı Albay Wehrle ile işbirliği yaptığını bildirdi. Bu haber üzerine, Liman von Sanders deniz ve kara yolu sisteminin boğazın Anadolu yakasını ne kadar hızlı takviye edebileceğini öğrenmek amacıyla çalışmalar yapmak için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndaki Amiral von Usedom ile koordinasyona geçti.⁹⁷ Esat Paşa, Beşinci Ordu'ya mesaj gönderip, Conkbayırı-Kocaçimen hattına (Sarıbayır) yönelik bir düşman taarruzunun yakın olduğuna inandığını beyan ederken kardeşi Vehip, Enver Paşa ile aynı fikirdeydi. 28 Temmuz 1915'te Enver Paşa bilgi vermek ve durumu kendi gözleriyle görmek için yarımadaya gitti.⁹⁸ Temmuz ayı sona ererken saldırının fiilen nereden yapılacağı konusunda bir dizi çelişkili fikrin ortalıkta dolaştığı açıktı.

Ağustos ayının başında, İtilaf kuvvetlerinin boğazı geçmek için denizden taarruz düzenlemeyi amaçladıklarına dair bir dizi işaret de belirmişti. 4 Ağustos'ta Liman von Sanders, Faik'in komutasındaki II. Kolordu'yu (4. ve 8. Piyade Tümenleri) Anadolu yakasına intikal etmeye hazır olması için uyardı. Beşinci Ordu, Willmer'in müfrezesinin kuzeyinde, Bolayır hatlarına kadar uzanan sahili gözetlemek için Tayfur Müfrezesi adında bir süvari gözetleme kuvveti teşkil etti. Mustafa Kemal, Arıburnu'nun kuzeybatı sırtındaki mıntıkasının hemen arkasında bulunan Willmer Grubu'nun zayıflığı konusundaki endişelerini ifade etti. Daha sonra Mustafa Kemal, taarruzun Sarıbayır ve Anafartalar Limanı'ndan düzenleneceğini tahmin ettiğini söyleyecekti.⁹⁹ Ne var ki bu tahmin, III. Kolordu kurmaylarının tahminiyle uyuşmuyordu. Arıburnu'ndaki düşmanın yanıltma önlemlerine aldanan Esat Paşa, 5 Ağustos günü Liman von Sanders'e gözden geçirilmiş yeni bir durum tahmini göndererek, düş-

manın Kabatepe ve Kanlısirt arasındaki bölgeyi hedef aldığıнын tespit edildiğini bildirdi. Ayrıca bu bölgeye yapılacak herhangi bir sızıntıyı önlemek için oraya yerleştirdiği taburların mevzilerini ana hatlarıyla belirtti. Esat Paşa, Liman von Sanders ile fikir alışverişi yaptıktan sonra Kannengiesser komutasındaki 9. Piyade Tümeni'ni Kabatepe ile Kirte arasındaki sahil boyunca uzanan bölgeye sevk etti.

Osmanlı Harekâtının Üçüncü Safhasının Sonu

Enver'in taarruzları sürdürme yönündeki kararlılığına rağmen İtilaf kuvvetlerinin yakında ikinci bir taarruz düzenleyebileceğinin fark edilmesi, Beşinci Ordu'yu strateji ve harekât konumunu saldırıdan savunmaya çevirmeye sevk etti. Bu değişiklik, büyük ölçekli şiddetli taarruz harekâtlarıyla inisiyatifi ele geçirmeye yönelik Osmanlı çabalarına son verdi ve böylece Osmanlıların Gelibolu harekâtının üçüncü safhasının sonunu belirledi. Ağustos ayı başlarında Beşinci Ordu beklenen saldırıya karşı koymaya hazırlanmaya ve gücünü toplamaya başladı. Anadolu yakasındaki Kumkale'yi ve Saros bölgesindeki kanatları üçer tümen koruyordu. Esat Paşa'nın dört tümeni Birdwood'un üç küsur Anzak tümenine karşı duruyordu. Vehip'in altı tümeni Seddülbahir'deki dört İngiliz, iki de Fransız tümenine karşı konuşlandırılmıştı. Liman von Sanders, temas halindeki on civarında İtilaf tümenine ve bunlara ilaveten (bölgeye gemilerle gelmekte olduklarını Türklerin bildiği) daha önce muharebeye girmemiş altı İtilaf tümenine karşı koymak için değişik hazırlık evrelerindeki toplam 16 tümene sahipti. Bunu aklından çıkarmayan ve İtilaf kuvvetlerinin hangi noktadan saldıracağına dair eksik istihbaratı ve çelişkili fikirleri göz önüne alan Liman von Sanders, onarım ve denge sağlamak için Beşinci

Ordu'yu harekât konumuna geçirdi. Liman von Sanders, Nisan ayında Beşinci Ordu'nun başarıyla sergilediği performansı tekrarlayarak taarruzu önlemek adına ihtiyatların hızlı yanal harekâтта bulunmalarına olanak sağlayacak kadar uzun süre düşmanı sahillerde tutabileceğini umuyordu.

Feyzi komutasındaki Saros Grubu, 6., 7. ve 12. Piyade Tümenleri, bağımsız bir süvari tugayı ve iki ağır topçu taburundan oluşuyordu. Anzak tümenine karşı, Esat Paşa komutasındaki Kuzey Grubu ise 5., 9., 16. ve 19. Piyade Tümenleri'nden oluşuyordu. İngiliz-Fransız birliklerine karşı Vehip'in güçlü Güney Grubu da II. Kolordu (4. ve 8. Piyade Tümenleri), V. Kolordu (13. ve 14. Piyade Tümenleri), XIV. Kolordu (1. ve 10. Piyade Tümenleri) ve bir ağır topçu alayından oluşuyordu. Kumkale'de Mehmet Ali komutasındaki Anadolu Grubu ise 2., 3. ve 11. Piyade Tümenleri'nden oluşuyordu. Bunlarla birlikte iki bağımsız küçük komutanlık daha vardı: Tayfur Mıntıkası'nda karargâh kurmuş 4. Süvari Alayı ve Anafartalar Mıntıkası'nı tutan Willmer Grubu. 6 Ağustos 1915'te Anafartalar Limanı'na yapılan amfibi çıkarmanın bütün ağırlığına dayandığı için Willmer'in küçük kuvvetinin üzerinde durmak gerekir. Willmer, 31. Piyade Alayı'na bağlı 2. Tabur'un ve 32. Piyade Alayı'na bağlı 1. Tabur'un komutanlığına getirilmişti. Bununla birlikte komutası altında başka birlikler de vardı: Bursa ve Gelibolu Jandarma Taburları, 1. İstihkâm Alayı'nın 6. Bölüğü, 9. Topçu Alayı'nın 1. Taburu, üç bağımsız topçu bataryası (15. Topçu Alayı'na bağlı 4. ve 5. Bataryalar ile 11. Topçu Alayı'na bağlı 7. Batarya); ve bir de küçük bir süvari takımı. Toplam olarak Willmer, Beşinci Ordu'nun yaklaşık 250.000 civarındaki askerinden tahminen 4.000'ini bölgede konuşlandırmıştı.

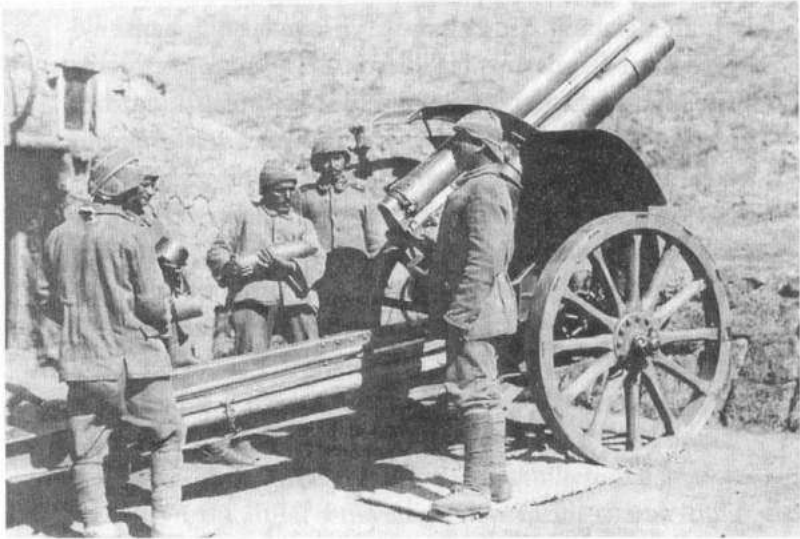
Bu safha sona ererken Beşinci Ordu neredeyse olumlu hiçbir sonuç almadan çok ağır zayıt verecekti. Türk askerlerinin Haziran ayında Arıburnu'ndaki yoğun taarruzları ve Seddülbahir'de İngiliz-Fransız askerlerine yönelik aynı ölçüde şiddetli taarruzlar feci şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Tek başarı savunma çihetinde kaydedilen başarıydı ve bunun da sebebi İtilaf kuvvetlerinin yetersiz planlama ve koordinasyona sahip olmalarıydı. Osmanlıların uğradığı başarısızlığın nedenleri açıktı: Ağır ve daimi topçu hazırlığı olmaksızın, sağlam korunan düşman mevzilerine karşı tarafsız arazide yoğun taarruzlar düzenlemek, intihar demekti. Türkler bunu Balkan Savaşları deneyiminden öğrenmişlerdi ve orada bulunan tüm kıdemli Osmanlı subayları bu savaşılara katılmıştı. Dolayısıyla buna rağmen onların beyhude görünen bu harekâtları düzenlemeye devam etmelerinin sebebini sorgulamak gerekiyor.

Birincisi, Osmanlı subayları savaşıta belirleyici unsur olarak saldırı kavramına sımsıkı bağı kaldılar. Bu elbette Osmanlı Harp Akademisi'nin müfredatı ve Alman askeri danışmanlar neslinin etkisi dolayısıyla Osmanlı kurmaylarının strateji, harekât ve taktik doktrinlerinde yer etmiş "Alman savaş tarzının" bir kalıntısıydı. Bu aşamada taarruz yoluyla inisiyatifi ele geçirme kaidesi konusunda her kademedeki Türk ve Alman komutanlar arasında fikir birliği vardı. İkincisi, İtilaf kuvvetlerinin kıyıbaşlarındaki mevzilerinin derinlikten yoksun oluşu, Türkleri derin sızma veya takip faaliyetleriyle ilgili karmaşık planlar yapma zorunluluğundan kurtarmıştı. Sadece kuvvetle yüklenip 2 veya 3 kilometre içeriye girmek, çıkarma yapılan sahillere ulaşmalarına yetiyordu. İtilaf kuvvetlerinden farklı olarak onlar müteakip hedefler ve çok aşamalı taarruzlar için plan yapmak zorunda değillerdi. Hedefin kendisinin basitliği

yeterince ayartıcıydı. Üçüncüsü, Osmanlı komutanları taarruz harekâtlarındaki taktiği ve sonradan yoğun ateşe maruz kalabileceklerini apaçık anlamışlardı. Bunu telafi etmek için gece harekâtları planladılar. Bu harekâtlar İtilaf kuvvetlerinin ateş gücünün, özellikle denizden yapılan top ateşinin etkilerini kısmen azalttı. Büyük taarruz harekâtlarının hepsi şafak sökmeden hemen önce başlayacak şekilde planlandı. Dördüncüsü, Osmanlı Ordusu harekât düzeyinde hızlı hareket etme kabiliyetini yükseltmişti. Bu kabiliyet yeni gelen takviye birliklerini istedikleri mevzilere yerleştirme olanağını onlara sundu. Ayrıca üçlü tümen yapısı içinde taburları karşılıklı emre verme kabiliyeti ve etkin raporlama sistemiyle birleşince Osmanlı Ordusu'na yarımada da büyük avantaj sağladı. Son olarak, savaşın bu aşamasında ordu yüksek moral gücüne ve savaşma azmine sahipti; bu da hataya mahal vermeyen bir muharebe gücü oluşturmalarını sağladı. Harekâta katılan Osmanlı tümenlerinin ve alaylarının hepsi iyi eğitilmiş ve kaynaşmış birliklerdi. Bu faktörler ordunun düşmana güçlü darbeler indirebileceği hususunda, her kademedен komutana büyük bir güven verdi. Bütün bu faktörler bir arada ele alınınca, kati bir zaferi müjdeler görünmekteydi. Oysa Beşinci Ordu, etkin bir muharebe teşkilatı olarak kendi varlığını tehlikeye düşürmüştü. Neyse ki gücünü uygun zamanda toplayıp Hamilton'un Anafartalar harekâtına karşı dengeyi sağlamayı bildi.

Osmanlı askerleri yürüyüş esnasında mola vermiş. Bu takım büyük olasılıkla cepheye gidiyor, çünkü sırt çantaları dolu görünüyor. İyi düzenlenmiş teçhizat hatları, yüksek düzeyde disiplin ve liderliğe işaret ediyor.

Fotoğrafta 150 mm'lik obüsü ateşlemeye hazırlayan Osmanlı topçu mürettebatı görünüyor. Ellerinde ilkin tapalı mermi ardından da torbalanmış barutun "ayrı yüklendiği" bir mühimmat var.

Kurtuluş Savaşı
(1919-22)
sırasında Mareşal
Mustafa Kemal.

Alman Demir
Haç madalyasıyla
ödüllendirilmiş
genç bir Osmanlı
topçu subayı. İsmi
bilinmiyor.

Osmanlı askerleri tekerlekli bir taşıyıcının üzerinde kaideye monteli sıradışı bir hafif topu götürüyor. Namlu ağzındaki hazne, topu ileri itmeye yardımcı olan tahta bir blok gibi görünmektedir.

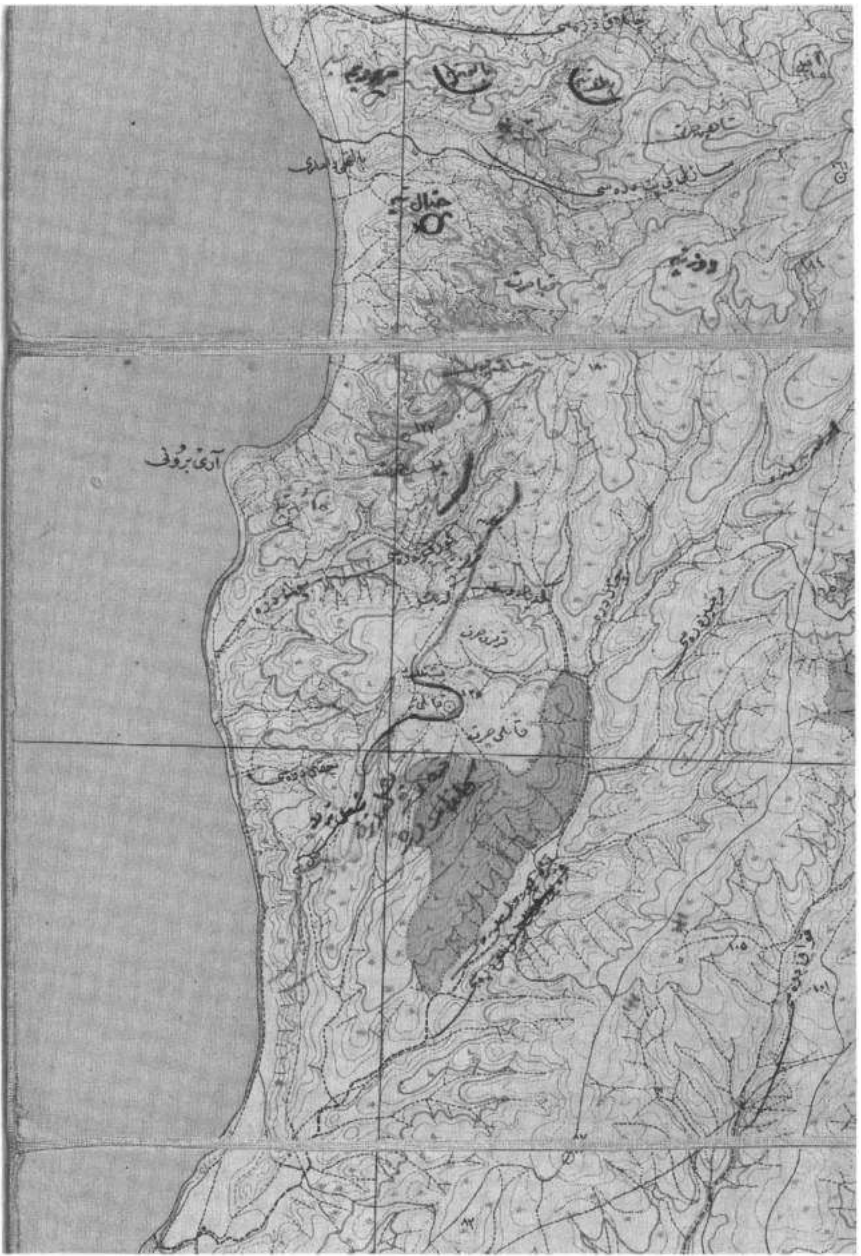
Yarbay Mustafa Kemal ünlü bir pozunda görünüyor. Mustafa Kemal'in Gelibolu'da çekilmiş fotoğrafından çizilen bu resim, Anıtkabir'deki Gelibolu duvar resminin bir parçasıdır.

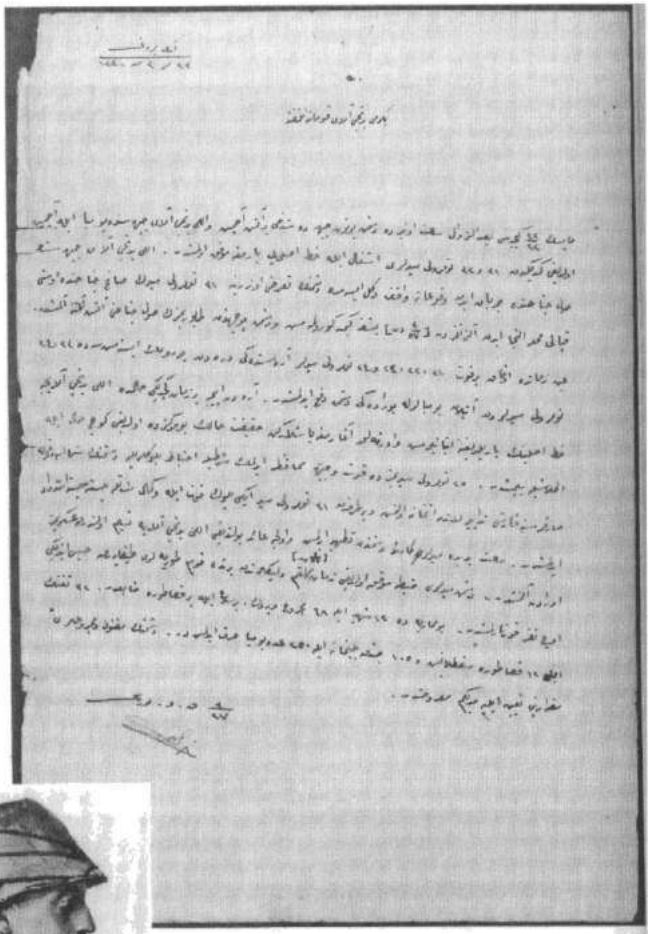
Rumeli Mecidiye Tabyası'ndan Onbaşı Seyit sırtında 240 mm'lik top mermisini taşıırken görünmektedir. Bu ünlü olay, 18 Mart 1915 deniz taarruzu sırasında yaşanmıştır ve günümüz Türkiye'si'nde çok iyi bilinmektedir.

14. Piyade Alayı 4. Bölük'ten Teğmen Hasan Efendi. 10 Ağustos 1915'te Conkbayırı'nda öldü (Haluk Oral koleksiyonu).

1: 25.000 ölçeğindeki Osmanlı haritalarının ne kadar ayrıntılı ve doğru olduğunu gösteren bu haritada Anzak koyu görünüyor. Kalın çizgiler, Ağustos 1915 başında Avustralya mevzilerini göstermektedir (Haluk Oral koleksiyonu).

Osmanlı Ordusu, ayrıntılı ve hatasız bir raporlama ve emir sistemi kullanıyordu. Bu belge Yüzbaşı Halis'ten 27. Piyade Alay Komutanı Yarbay Şefik'e gönderilmiş kısa bir muharebe raporunun suretidir. Anzakların 5 Haziran 1915'te Halis komutasındaki 3. Tabur'un siperlerine yaptıkları taarruzu ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Halis'in başarılı savunması 12 ölü ve 68 yaralıyla sonuçlandı.

Haziran'da yarbaylığa terfi eden 57. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni. 13 Ağustos 1915'te bir obüs mermisinin karargâhına isabet etmesi üzerine öldü (Haluk Oral koleksiyonu).

XV. Kolordu'ya bağlı altı Çanakkale gazisi 1916'da Galiçya'da görev başında. Bir Osmanlı çavuşu ile iki Avusturyalı subay emir vermeye hazırlanıyor. Askerlerin savaş tecrübesiyle pışmış ve iyi teçhizatlanmış oldukları görülüyor.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra madalyalı gazilerin tren vagonlarıyla intikali. Savaşın stresi yüzlerinden okunuyor.

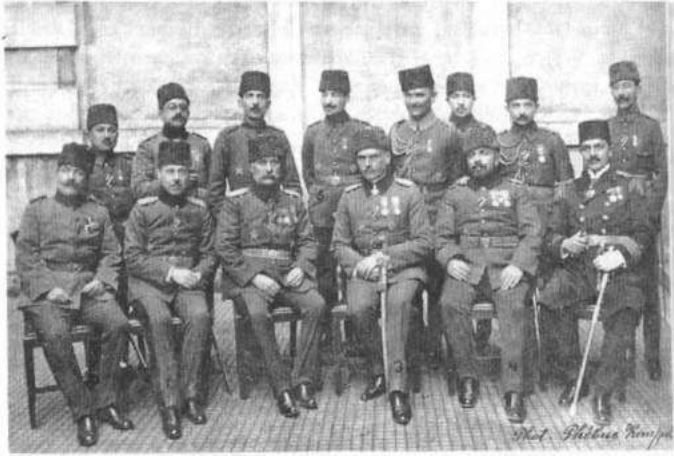
Sonradan Atatürk soyadıyla anılacak Mareşal Mustafa Kemal, İstiklal Harbi sırasında (muhtemelen 1922'de).

Çanakkale Savaşı'ndan sonra General Otto Liman von Sanders Almanya'da. Üzerinde bir Osmanlı kalpağı ile bir Osmanlı madalyası var.

Osmanlı siperleri,
1915. Dolakları ve
dolu fişeklikleriyle
hâki üniformalarının
içinde gayet
dinlenmiş
görünüyorlar.
Envcr tarzı keplerini
giymiş askerlerin
elindeki tüfekler,
Mavzer.

General Otto Liman von Sanders, Çanakkale Savaşı sonrasında İstanbul ve Boğazlar bölgesindeki orduların komutanlarıyla İstanbul'da bir arada. Oturanlar: (Soldan üçüncüden itibaren) 1. Ordu Komutanı Esat Paşa, 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders, 2. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Bahriye Nezareti Erkan-ı Harbiye Reisi Rauf (Orbay). Ayaktakiler: (Soldan dördüncü) Albay Kazım (İnanç), (beşinci) Liman Paşa'nın yaveri Binbaşı Perike, (yedinci) Yarbay İsmet (İnönü). Liman von Sanders, Çanakkale Savaşı'ndan sonra Eylül 1918'de Nablus Meydan Savaşı'nda Yıldırım Orduları Grubu'na komutanlık yapacaktı.

Dördüncü Bölüm

• **Anafartalar**

7 Ağustos 1915 – 8 Ocak 1916

Giriş

İtilaf kuvvetlerinin, Ağustos 1915'te kördüğümü çözmek için başvurduğu çare, Seddülbahir'den Arıburnu'nun hemen kuzeybatısında uzanan Anafartalar Limanı'na (Suvla Koyu) kadar kapsamlı bir dizi muharebe yapmaktı. Batı dünyasında Çanakkale Savaşı'nın bu safhasına sıklıkla “*Suvla Bay*” adı verilir. Ne var ki Hamilton'un başlıca hedefi koy değildi, esasen (Kocaçimen Tepesi veya “971 Rakımlı Tepe”den Düztepe'ye kadar uzanan) Sarıbayır sırtları diye bilinen Anafartalar çevresine hâkim olmak istiyordu. Böylece “bölgedeki Türk müdafaa hatları hemen savunulamaz hale gelecekti.”¹ Suvla Koyu, harekâtın önemli bir unsuru olsa da kıyıbaşı mevkiini genişletip derinleştirmek için tasarlanmış ikincil bir saldırıdan ibaretti. Fakat Anafartalar Limanı'ndaki İngiliz komutanlığının çok kötü icraatı, zaten boşa gitmiş sefere damgasını vuran bir başarısızlık olduğundan, “Anafartalar Limanı” tüm Çanakkale Savaşı'nın belki de en büyük “keşke”sidir.

Osmanlı bakış açısına göre Ian Hamilton'un uzun zamandır beklenen taarruzu, Gelibolu Yarımadası'nı kontrol altına almak isteyen Osmanlı harekâtının dördüncü ve son safhasının başlangıcını belirledi. Hamilton'un Ağustos ayındaki taarruzları Türklere

harekâtın inisiyatifini kaybettirirken savunma pozisyonuna geri döndürdü. Bugün Türkiye’de savaşın bu safhası en yaygın şekliyle Anafartalar Muharebeleri diye bilinir. Bu muharebeler Mustafa Kemal’le bağlantısından dolayı bilhassa meşhurdur. Aslında Seddülbahir ve Sarıbayır sırtlarında da savaşın bu aşamasının başarılı gidişatında aynı ölçüde etkili olan ağır muharebeler gerçekleşti. Yine de Türkler daha çok Mustafa Kemal’in performansını hatırlar. “Anafartalar Limanı”, Türkler açısından yenilginin pençesinden söke söke alınan zaferi, Anafartalar Muharebeleri ise tüm imkânsızlıklara rağmen kazanılan zaferi temsil eder hale gelmiştir. Bu iki bakış açısı, gerçekten yaşananları biraz farklı yansıtan görüşlerdir.

Hamilton’un taarruzu, 6 Ağustos 1915’te akşamüstü, Seddülbahir’deki ve Arıburnu’nda yer alan Kanlısirt’taki hücumlarla başladı. Bunlar sadece şaşırtma [tespit-g.] taarruzlarıydı* ve asıl taarruz, karanlık bastırdıktan sonra, Sarıbayır sırtlarında gerçekleşen gözüpek ve ani gece hücumuyla başladı. Aynı zamanda o gece, Korgeneral Sir Fredrick Stopford komutasındaki IX. Kolordu, Anafartalar Limanı’na çıkarma yapmaya başladı. Bu çıkarma, Birdwood’un Sarıbayır sırtları yoluna ve yukarısına çıkarma yapan “sol çengelinin” kanadını destekleyecek takviye bir harekâtı. Hamilton için ne talihsizlik ki 61 yaşındaki Stopford çarpıcı ölçüde pasifti. Emrindeki tümenler, çıkarmadan sonra hızlarının kesilmesiyle ün yapmışlardır. Hamilton’un Stopford’u harekete geçirme veya derhal görevden almadaki yetersizliği, iki generalin de yetkin ve profesyonel komutanlar olarak ünlerine zarar vermiştir.

* Düşmanı mevzide tutmak, asıl taarruzun yapılacağı yer hakkında yanıltmak, asıl taarruz kuvveti karşısındaki birliklerin takviyesine engel olmak ya da ihtiyatlarını kati neticeye tesir etmeyecek bir yerde zamanından önce muharebeye sokmasına neden olmak amacıyla yapılan taarruz-ç.n.

Seddülbahir, 6-13 Ağustos 1915

Ağustos ayının başında Vehip, üç kolordu üzerindeki komuta yetkisini kullanarak Güney Cephesi'nin müdafaasını pekiştirdi. Trommer komutasındaki XIV. Kolordu, 1. ve 10. Piyade Tümenleri'yle birlikte sağ kanadı tutarken, Fevzi komutasındaki V. Kolordu, 13. ve 14. Piyade Tümenleri'yle birlikte sol kanadı tuttu. Hattaki her tümen, öne iki alay çıkarıp bir alayı da ihtiyata aldı. Onları da Binbaşı Rıfat'ın topçu grubu destekledi. Alçı Tepe'nin ardında ve Soğanlıdere hattı boyunca Faik'in II. Kolordusu, Soğanlıdere'nin kuzeyindeki 4. Piyade Tümeni ve batı sahilindeki 8. Piyade Tümeni'yle birlikte mevzileniyordu. Bu duruş, derinlemesine savunma ve ihtiyat imkânı (Vehip'in muharebe gücünün neredeyse yarısı ihtiyattaydı) özelliklerine sahip, iyi dengelenmiş bir pozisyondu.

İngiliz topçusu, 6 Ağustos saat 14.00'te ateşe başlayınca Rıfat'ın topçu grubu ateşe hemen etkili bir şekilde karşılık verdi. 2 saat sonra İngiliz 29. Tümeni piyadele-ri, 10. Piyade Tümeni'nin kuvvetlice savunulan hatlarına saldırdı. İngiliz taarruzu (3.000 askerden 2.000'inin kayıp verildiği) dev bir fiyaskoydu. Saat 16.30'da Vehip'in Beşinci Ordu'ya gönderdiği ilk raporda belirttiğine göre, 10. ve 13. Piyade Tümenleri saldırıya maruz kalmış fakat düşman tutunmayı başaramamıştı.² Ayrıca Vehip, askerlerinin moralinin çok iyi olduğunu da bildirdi. Ertesi sabah bir Beşinci Ordu telgrafı, Vehip'in raporunu Enver'e, bir binbaşı, iki teğmen ve 62 askerin esir alındığı ek bilgisiyle ilettiler. 7 Ağustos saat 09.40'ta, İngiliz 42. Tümeni benzer bir taarruz başlattı fakat bu taarruz da 46. Piyade Alayı'nın muntıkasında ele geçirilen bir üzüm bağı haricinde yine geri püskürtülmeyle sonuçlandı. O günkü İngiliz kayıpları toplamda yaklaşık 1.500 olarak kaydedildi. 14. Piyade Tümeni'ne

yapılan takviye niteliğindeki bir Fransız taarruzu o gün saat 10.00'da başladı ve aynı sonuçla karşılaştı. Türk tarih kayıtlarına göre, Fransız taarruzu makineli tüfek ve topçu ateşiyle etkin bir şekilde desteklenmişti, bu da Fransızların süngü ve el bombalarıyla Osmanlı siperlerine girmesini sağladı. Ancak büyük zorluklarla da olsa Osmanlı karşı taarruzu Fransızları geri çekilmeye zorladı. Vehip'in o akşamki raporu, savunma başarısını özetleyip 14. Piyade Tümeni'nin 38 askeri esir aldığına değiniyordu.³ Raporu, cephesiyle askerlerinin mükemmel durumda olduğuna dair bir değerlendirmeye bitirdi. XIV. ve V. Kolorduların birlikleri o kadar başarılıydı ki Vehip, genel ihtiyatını (II. Kolordu) muharebeye katmak zorunda kalmamıştı. Kendine güveni ve kontrolü yansıtan raporlar, savaşın sonucunu belirleyici bir rol oynayacaktı.

6 Ağustos akşamının erken saatlerinde Liman von Sanders, Anafartalar Limanı'ndan ve Arıburnu kuzeyi çevresinden, onu Hamilton'un taarruzlarına karşı uyaran raporlar almaya başladı. Sanders, Vehip'e göre, durumu Kuzey Grubu'na takviye yapmak için uygun görünen Güney Grubu'nun 4. Piyade Tümeni'nden iki alay almasını emretmek üzere, Kurmay Başkanı Albay Kazım'ı hemen Güney Grubu komutanlığına gönderdi. Saat 22.45'e doğru, Güney Grubu Kurmay Başkanı Albay Nihat'ın, 4. Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Cemil'i alarma geçirmesi üzerine o da alayları çok geçmeden kuzeye doğru yola çıkardı. Bu, Vehip'i Soğanlıdere hattını korumak için ihtiyatta tek bir alayla bırakmıştı. 7 Ağustos'ta bu kez bizzat ona 8. Piyade Tümeni alaylarından birini daha kuzeye doğru yola çıkarması emredildi.⁴ Daha sonra Liman von Sanders'ten II. Kolordu Komutanı Faik'e, Seddülbahir cephesinde kendisine acilen ihtiyaç olmadığından,

Saros Körfezi'nden güneye gelen dört alaya katılması için kuzeye gitmesi yönünde başka emirler de gönderildi.⁵ Bu mesaj alışverişinden anlaşıldığı kadarıyla, 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece Seddülbahir'de gerçekleşen İtilaf taarruzları, ne mevcut Osmanlı ihtiyatının yerini saptamış, ne de Vehip veya Liman von Sanders'i kandırıp büyük bir saldırıda bulunmaya inandırabilmişti. Aslında Beşinci Ordu'nun karşılık verme hızı, tutarlı bir taktik karşılık vermeye olanak tanıyan iyi gelişmiş bir konumsal farkındalık hissini yansıtmaktadır. 9 Ağustos'ta Albay Nihat'ın Güney Grubu harp ceridesine kaydettiğine göre, o sırada kritik muharebe kuzeyde, Conkbayırı'nda vuku buluyordu. Güneydeki muharebelerse 13 Ağustos'a kadar, küçük ölçekli taarruzlarla düzensiz bir şekilde devam etti ve muharebenin sonunda Vehip, 13. Piyade Tümeni'nin performansına dair memnuniyetini belirtti. Ne var ki sert bir muharebeydi. 6 ile 13 Ağustos arasında 2.758 ölü, 4.180 yaralı ve 572 kayba mal oldu.⁶ Bu dönemin tamamı boyunca Seddülbahir'deki hem İngiliz hem de Fransız toplam zayıat rakamları tarih kaynaklarında mevcut değildir fakat taarruz harekâtları yürüttükleri için muhtemelen Türklerle eşit sayıda ya da onlardan daha fazla kayıp vermiş olmalılar.

Bunlar, Liman von Sanders'in yarımada'nın ağırlık merkezine mevzilendirdiği tek takviyeler değildi. Beşinci Ordu, 6 Ağustos gecesini Saros Grubu'na XVI. Kolordu'yu güneye yollamaya hazır olması için uyarı emri gönderdi. Bu, muhtemelen, Saros Körfezi'nde çıkarmanın yakın olduğuna inanan Albay Ahmet Feyzi'yi şaşırtmıştı. Aslında, neredeyse hiç bilinmeyen bir komedi gibi, iki Kraliyet Deniz Kuvvetleri gemisi, 6 Ağustos'ta karanlık bastırdıktan sonra, Saros Körfezi'nin Karaçalı bölgesine, Gruparis adında Yunan-

lı bir teğmenin komutası altındaki Yunanlı-Trakyalı gönüllülerden oluşan 300 kişilik bir müfreze çıkardı.⁷ Keşan Jandarma Taburu'nun sahil postaları tarafından uyarılan Bağımsız Süvari Tugayı'nın komutanı, 7 Ağustos günü saat 07.00'de bir süvari birliği ve topçu takımıyla Yunanlılara karşı taarruza geçti. Baskı altında geri çekilen ve deniz topçu ateşiyle korunan Yunanlılar, takibi engellemek için benzinle iki ormanı ateşe verdiler. Toplam 28 Yunanlı öldü ve 3'ü de esir alındı, Türklerin muharebedeki zayıfatı ise 8 ölü ve 12 yaralıydı. Bu sırada, 7 Ağustos günü saat 01.45'te, XVI. Kolordu'ya Anafartalara bir alay yollaması emredildi fakat alay, 05.00'e kadar yola çıkamadı.⁸ Sonra saat 06.30'da Liman von Sanders, Saros Grubu ve XVI. Kolordu Komutanı Ahmet Feyzi'ye, 8 Ağustos sabahı karşı taarruz düzenlemesi için bir topçu taburuyla birlikte 7. Piyade Tümeni'nin iki alayını ve 12. Piyade Tümeni'ni Anafartalara getirmesini emretti. Ondan kısa süre sonra bu kuvvetler yola çıkıp bütün gece süren cebri bir yürüyüşten sonra 8 Ağustos sabahı Büyük Anafarta yakınlarına vardılar. 6. Piyade Tümeni ve Bağımsız Süvari Tugayı, kıyıları korumak için Saros Körfezi'nde kaldı. Ahmet Feyzi, 7 Ağustos günü saat 14.00'te Beşinci Ordu karargâhına ulaştı, orada Liman von Sanders onu, Küçük Anafarta civarından bir karşı taarruz düzenlemeye yönlendirdi.

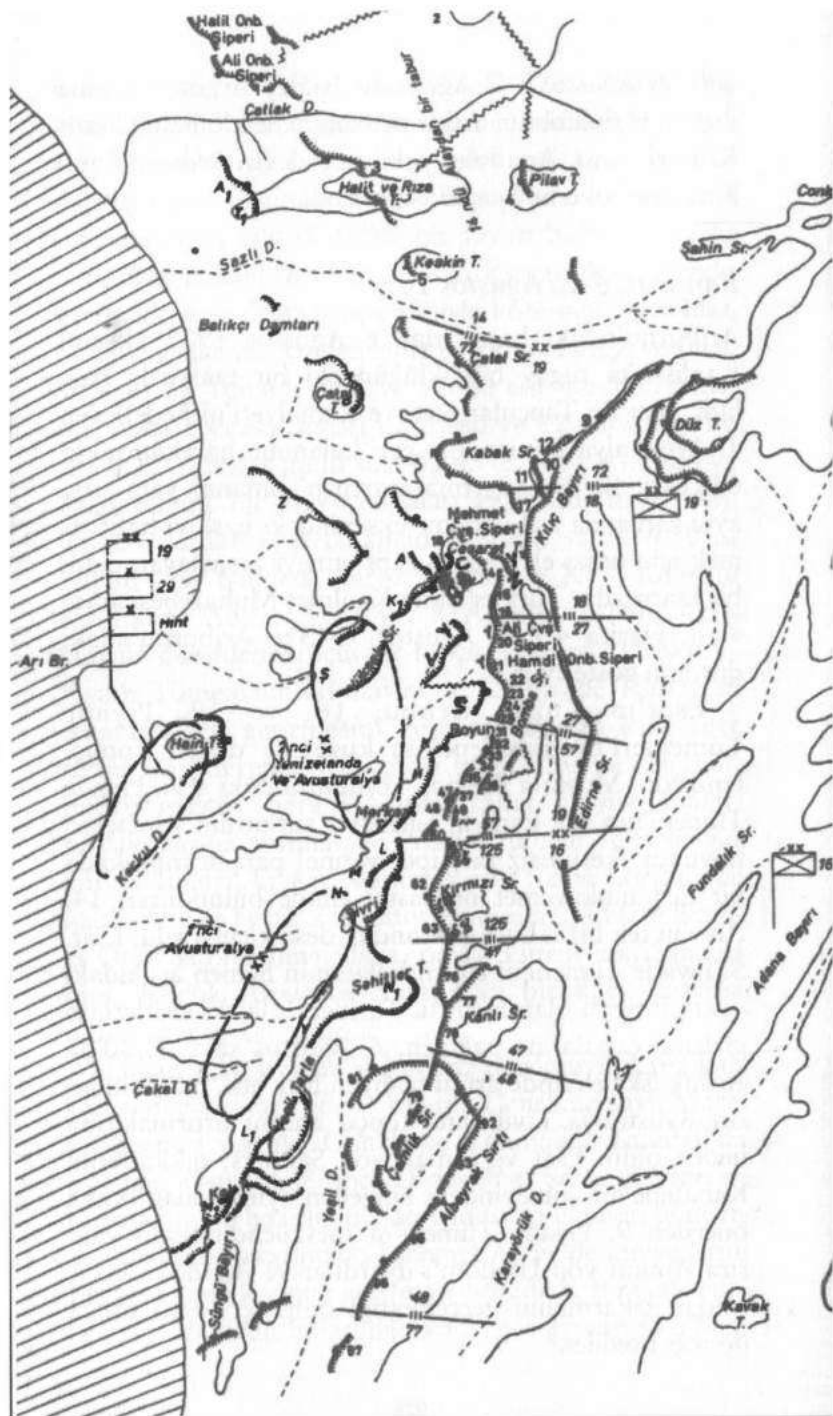
Liman von Sanders'in bir kriz durumuyla karşı karşıya olduğunu fark eden Osmanlı Genelkurmayı, Mareşal Colmar von der Goltz'a ve o zamanlar İstanbul'da bulunan Osmanlı Birinci Ordusu'na, Saros Körfezi'ne mevzilenmeye hazırlanmaları için uyarı emirleri gönderdi. Anadolu yakasındaki Mehmet Ali'ye de kuvvetlerini boğazın karşı kıyısına geçirmesi emredildi. Bu faaliyetlerin kapsamından anlaşıldığı kadarıyla Liman von San-

ders, 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece yarısına doğru, Hamilton'un asıl taarruzunun Seddülbahir, Saros Körfezi veya Anadolu yakasına değil Arıburnu'nun kuzeyine vuku bulacağından emindi.

Kanlısirt, 6-10 Ağustos 1915

Arıburnu'ndaki harekâtlar, 6 Ağustos 1915 akşamı Kanlısirt'ta tugay büyüklüğündeki bir taarruzla başladı, onu da Topçular Sırtı ve Kemalyeri'ni hedefleyen 1. Avustralya Tümeni'nin geri kalanının harekâtı takip edecekti. Bu bir şaşırtma taarruzu olmanın yanı sıra, aynı zamanda asıl ilerleme eksenindeki baskıyı hafifletmek için arazi ele geçirip zapt etmeyi amaçlayan ciddi bir taarruzdu. Türkler buna Kanlısirt Muharebesi adını verir. Harita 4.1, 6 Ağustos 1915'te Arıburnu'ndaki durumu gösteriyor.

Esat'ın Kuzey Grubu, 16. ve 19. Piyade Tümenleri'ni Kabatepe'nin kuzeyine doğru konuşlandırdı. Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'nin sağ kanadı, Sarıbayır sırtlarının yamaçları boyunca (kesintisiz bir siper yerine) parçalı mıntıkada bir dizi mukavemet noktasını elinde bulunduran 14. Alay'ın tek bir taburuyla yandan destekleniyordu. Esat, 5. Piyade Tümeni'ni topçu bölgesinin hemen ardındaki yakın ihtiyatı olarak tuttu. Türkler, İtilaf kuvvetlerinin gizleme çabalarına rağmen, 6 Ağustos saat 05.30'da Anzak iskelelerinde artan faaliyeti fark etti, bu da onların Avustralya kıyıbaşına topçu ateşini artırmalarına neden oldu. Esat ve Liman von Sanders, dikkatlerini Kabatepe'nin güneyindeki bölgeden ayırmadılar, oraya önceden 9. Piyade Tümeni'ni mevzilendirmenin yanı sıra Amiral von Usedom'ı uyardılar ve Anadolu yakasından çıkarmanın gerçekleştiği bölgeye doğru topçu desteği istediler.⁹

Harita 4.1: Kuzey Grubu'nun genel savunma durumu, 6 Ağustos 1915. Haritada görüldüğü gibi, Osmanlılar kendi siperlerini belirtmek için numaralandırma sistemini kullanmışlardır. Zaman zaman siperlere belli şahısların adları verilmiştir, örneğin Mehmet Çavuş Siperi. Kuzey yamacında Osmanlı siperlerinin kesintili oluşu önemli bir noktadır.

6 Ağustos saat 15.00'te Osmanlı saflarına kara ve deniz topçu ateşi yağmaya başladı ve saat 16.30'da bombardıman 16. Tümen'in saflarına yoğunlaştı. Tümen komutanı Albay Rüştü, Yarbay Abdülrezzak'ın komuta ettiği 125. Alay'ı Anzakların *Johnston's Jolly* adını verdikleri Kırmızısirt hattında, Binbaşı Tefvik'in komuta ettiği 47. Alay'ı da Kanlısirt diye bilinen hatta mevzilendirdi.¹⁰ Türkler bir süre siperlerinde kalıp topçu ateşine karşı koruma niyetine ön cephenin büyük bölümünü kütük ve toprakla örtmüşlerdi. (Anzakların *Pimple* [Şehitler Tepesi-g.] diye adlandırdıkları bir yükselti halinde Türklere doğru uzanan) Avustralya siperleri, (Ahmet) Tefvik'in saflarına 100 metreden daha yakındı, o yüzden Tefvik, ihtiyattaki 3. Taburu'yla desteklenen 47. Alay'a bağlı 1. ve 2. Taburları (sırayla kuzey ve güneydeki) hatlarda mevzilendirdi. Saat 17.30'da, Avustralyalılar siperlerinden akın akın çıkıp Osmanlı saflarına hücum ettiler. Avustralyalılar Türkleri yeraltı mevzilerinden çıkartmaya çabalarken çabucak ortaya çıkarılan süngü ve el bombalarının kullanıldığı göğüs göğüse şiddetli bir çarpışma gerçekleşti. İki tarafın da kayıpları aşırı derecede ağırdı fakat 30 dakika içinde, Avustralyalılar Tefvik'in siperlerinin ilk safını ele geçirdiler.

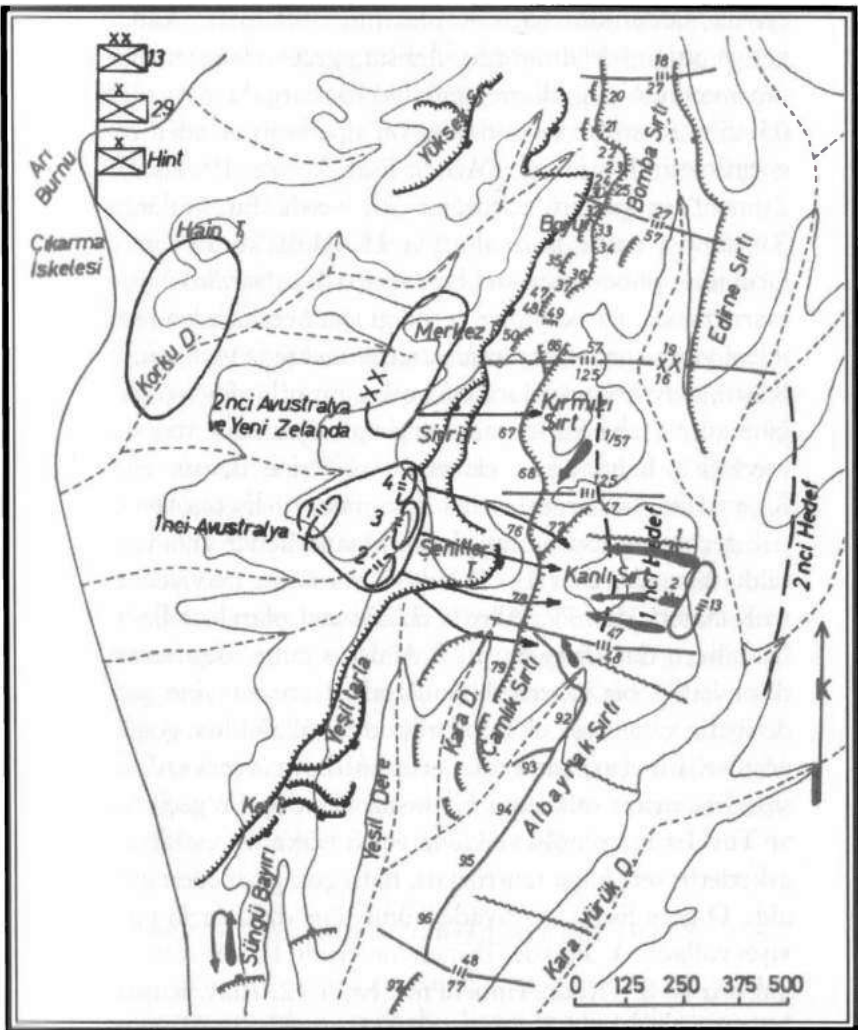
Harita 4.2, Kanlısirt'daki taarruzu ve Türk askerlerinin yaptıkları karşı taarruzları gösteriyor.

Düşmanın başarısını öğrenen Kuzey Grubu Komutanı Esat'ın karşılığı, ani ve tahmin edilebilir oldu. Esat Paşa, saat 18.00'de, Albay Kannengiesser komutasındaki 9. Piyade Tümeni'ne, üç piyade alayını* topçu birliğiyle birlikte Kabatepe'nin arkasındaki mevzilere götürmesini, 5. Piyade Tümeni'ne bağlı 15. Alay'a da mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Kanlısirt'a ilerlemesini emretti. Saat 19.00'da, Esat Paşa saldırı konumuna geçmeye ve bir karşı taarruz başlatmaya karar verdi. 15. Alay'a ilaveten, Mustafa Kemal komutasındaki 19. Piyade Tümeni'ne bağlı 57. Alay'ın 1. Taburu'na ve (5. Piyade Tümeni'nin ihtiyatından) 13. Alay'ın 2. Taburu'na, ileride (Ahmet) Tefvîk'in 3. Taburu'yla birleşmesini emretti. Albay Rüştü bu birlikleri çabucak düzenleyip, karanlık çöktükten sonra, saat 23.00'te güçlü bir karşı taarruz başlatmayı başardı.¹¹ Çarpışma yine olağanüstü şiddetliydi fakat Türkler yalnızca 47. Alay'ın siperlerinin ikinci safını geri alabildiler. Resmi harp tarihine göre, Binbaşı Tefvîk ve 15. Alay Komutanı Yarbey İbrahim Şükrü'nün ikisi de taarruzda el bombalarıyla öldürüldü.¹² Bu başarısızlıktan yılmayan girişken Albay Rüştü, taarruzlara devam etmek istedi ve sol kanadındaki komşu alaylardan (48. ve 77. Alaylar) daha fazla takviye istedi.¹³

Liman von Sanders'in Enver'e 7 Ağustos sabahında gönderdiği rapor, Avustralya kara saldırısından önce Kuzey Grubu'nun sol mıntıkasında deniz ve kara topçu ateşiyle 300 askerin öldüğünü** ve saldırının bu

* 9 Tümen'den iki piyade alayına (25. ve 64. Alaylar) hareket emri verilmiş, 26. Alay ise mıntıkasında kalmıştır-g.n.

** Dipnotta belirtilen kaynakta bu olay aynen şöyle geçmektedir: "Düşman, ateşimizin etkisiyle takviye edilmeyi başaramamış ve üç yüzü aşkın ölü bırakmıştır"-g.n.

TCGB Çanakkale Cephesi Harekâtı 3. Kitap, Kroki 38

Harita 4.2: Anzak Kanlısirt taarruzu ve Osmanlı karşı taarruzları, 6 Ağustos 1915. Türklerin Kanlısirt Muharebesi diye bildikleri bu muharebe haritada apaçık görülmektedir. Diğer önemli mevkiiler ise Kırmızısirt ve Bombasirt'dir.

büyük şiddetinin, hattı Kanlısırt'ta 300 metre kadar geriye ittiğini bildiriyordu.¹⁴ Esat, geceki başarısızlıktan memnun değildi ve Kemalyeri karargâhından saat 05.45'te Rüştü'ye telefon edip ön siperlerin yeniden ele geçirilmesinde ısrar etti. Ayrıca Esat, komşu 19. Piyade Tümeni'nin yardım edeceğine söz verdi. Bu sıralarda Rüştü, alaya ait raporu almış ve 15 dakika sonra Kuzey Grubu'na gönderdiği özel bir raporla Kanlısırt'taki gece taarruzunda ağır kayıplar verildiği için kendisinden istenileni yerine getiremeyeceği yanıtını cesaretle vermişti.¹⁵ Rüştü, alay komutanlarından gelen raporların gösterdiğine göre, daha başka taarruz gerçekleştirmeye yetecek kuvvetleri kalmadığını ekleyerek sözlerine devam etti. Kuzeydeki muharebeler hız kazanınca gelişen olaylar çok geçmeden Esat'ın taleplerini büyük ölçüde anlamsız kıldı. Yine de, Esat 16. Piyade Tümeni'nin takviyelerini Kabatepe'den 77. Alay'ın 3. Taburu olarak yolladı, bu taburu da Albay Rüştü 8 Ağustos günü akşamüstü düzenlediği bir taarruzda kullandı. Çatışma yine şiddetliydi; süngü ve el bombalarının kullanıldığı göğüs göğüse bir çarpışmaydı. Osmanlıların merkezdeki siperlerinin ön saflarının bir kısmı yeniden ele geçirildi ve Türkler birçok ölü ve kayıp verdi. Fakat Avustralyalı askerlerin sert karşı taarruzları, hattı çok geçmeden geri aldı. O gece Esat, 16. Piyade Tümeni'ne daha fazla takviye yolladı: 4. Piyade Tümeni'ne bağlı 10. Alay'ın 4. Taburu ve 8. Piyade Tümeni'ne* bağlı 12. Alay. Rüştü, bu yeni birliklerle 8 Ağustos 1915 günü saat 05.00'te taarruza geçti ve Türkler, sağdaki hatlarının bir kısmını yeniden ele geçirdiler. Sert çarpışma tüm gün, tüm gece ve ertesi gün (10 Ağustos) durmaksızın devam etti. Bu tarihe kadar Kanlısırt muharebesinin ters etki yarattığı açıktı, o yüzden Esat taarruzların durdurul-

* Söz konusu tümen, 4. Piyade Tümeni'dir-g.n.

masını emretti. Sonunda Avustralyalılar, 6 Ağustos'ta kazandıkları ilk siperlerin çoğunu ellerinde tuttular. Düzensiz savaş ertesi birkaç gün boyunca devam ettiyse de Türkler Kanlısirt Muharebesi'nin sonu olarak 10 Ağustos tarihini kabul eder. Zayıf olağanüstü ölçüde ağırdı: 1.520 ölü, 4.750 yaralı, 760 kayıp ve 134 esir (toplamda 7.164 asker).¹⁶ Avustralyalılar kayıplarını 1.700 olarak bildirdiler; kayıp oranlarındaki eşitsizliği açıklamaksa zordur.

İngiliz bakış açısına göre muharebe amacına hizmet etti, yani Esat'ın dikkatini başka yöne çekti ve mevcut ihtiyatlarını azalttı. Aslında Kuzey Grubu, 12., 13. ve 15. Alayları ile 10. Alay'ın bir taburunu muharebeye sokmuştu, bu bir Osmanlı tümeninin tüm gücünü aşan bir kuvvetti. Osmanlı bakış açısına göreyse Kanlısirt, harekâtın en şiddetli savaşılan noktalarından biri olarak hatırlanır; bu yüzden Türkler buraya "Kanlısirt" adını vermiştir.¹⁷ Ne var ki, Aspinall-Oglander'in doğru şekilde işaret ettiği gibi Esat, Kannengiesser'in alaylarını Kanlısirt'a doğru harekete geçirdiğinde farkında olmadan hemen savaşmaya elverişli güçlü bir kuvvet yaratmıştı ve bu kuvvet tam vaktinde Conkbayırı'na yönelerek felaketi önlemişti.

Conkbayırı Muharebesi, 6-10 Ağustos 1915

İngilizler, Arıburnu çevresinin kuzey tarafındaki sırtlara Sarıbayır adını verdi. Bu bayır boyunca üç tepe yer alıyordu. Bu tepeler güneyden kuzeye gitgide yükseliyordu ve Düztepe (210 metre), Conkbayırı (262 metre) ve Kocaçimen Tepesi (303 metre) adlarıyla anılıyordu.*

* Conkbayırı'nın rakımı 272 metredir. Düztepe ile Conkbayırı arasında "261 rakımlı tepe" olarak anılan başka bir tepe daha vardır. Kocaçimen Tepesi'nin rakımı ise hem o dönemin savaş haritasına, hem de güncellenmiş haritaya göre 305 metredir- g.n.

Hamilton'un esas amacı, Sarıbayır'daki en yüksek iki tepeyi işgal etmek için bir taarruz düzenlemek ve böylece boğazı ele geçirmenin yolunu açmaktı. Arıburnu mıntıkasındaki Anzak siperlerinin güneydeki üçte ikisi, büyük ölçüde kesintisiz siperlerdi fakat kuzeydeki üçte birlik kısım, kesintili araziye bağlı olarak büyük ölçüde tahkim edilmiş mevziler ve birbiriyle bağlantısız siper parçalarından oluşuyordu. Osmanlılar buna, benzer bir savunma tertibiyle karşı durdu. Bunun sonucunda Sarıbayır'ın küçük asker müfrezeleri tarafından tutulan ve dik ve derin vadilerle birbirine bağlanan keskin yamaçlarında yalnızca birkaç tane münferit Osmanlı ileri karakolu tertiplendi. Burada Türkler (ve Anzaklar) büyük ölçekli bir taarruza karşı savunma yapmak için son derece keskin ve parçalı araziye güvendiler. Hamilton, planında bu zayıflıktan yararlanıp Osmanlı ileri karakollarının arasına sızarak karanlık saatlerde yükseltilere tırmanacak taarruz kolları kullanacağı sürpriz bir taarruz planladı. Taarruz, örtme kuvvetlerinin güvenli bir üs yaratmak için Osmanlı Ordusu'nun ileri karakol hatlarını temizlemesiyle başladı. 6 Ağustos 1915 günü saat 22.45'te, Sol Taarruz Kolu Kocaçimen Tepesi'nin zirvesine kadar çıkarken, Sağ Taarruz Kolu da önce Conkbayırı'nı ele geçirecek, ardından Düztepe'yi ele geçirmek için güneybatıya ilerleyecekti. İki kol da 7 Ağustos'ta şafaktan bir saat önce bu hedeflere ulaşacaktı. Şafaktan kısa süre sonra, Avustralya Hafif Süvarileri, Kılıçbayırı'na giden ince arazi şeridi olan Cesarettepe'ye taarruz edecek, Kılıçbayırı da arka taraftan eşzamanlı olarak Düztepe'den inen dost birliklerce vurulacaktı. İtilaf kuvvetlerinin şanssızlığına, bu amaçlardan biri bile gerçekleşmedi; planın nasıl ters gittiğinin hikâyesi gerek resmi gerekse gayri resmi İngiliz ve Avustralya tarihi kaynaklarında anlatılır. İngiliz-

ler, bu taarruz dizisini Sarıbayır Muharebesi diye adlandırırken Türkler Conkbayırı Muharebeleri olarak bilir.

Tim Travers'ın eserini hariç tutarsak, mevcut bütün İngilizce tarih kaynakları, Kocaçimen Tepesi ile Conkbayırı Tepesi'nin aslında 6 Ağustos'ta savunulmadığını belirtir; bu fikir bilhassa Albay Kannengiesser'in anılarına dayanmaktadır. Aslında Anzak taarruzundan önce, Osmanlıların orada kayda değer bir muharebe kuvveti vardı. 7 Ağustos günü saat 01.30'da taarruzun ilk raporları, Osmanlı komuta zincirine, 19. Piyade Tümeni'nin uzaktaki sağ kanadını elinde tutan 72. Alay'ın 1. Taburu'ndan geldi. Bu rapor, yaklaşık iki bölük gücündeki bir avcı kolunun Halit ve Rıza Tepesi'ni geçip Çaylakdere'ye (Çatlakdere) çıktığını, başka bir avcı kolunun da Ağıldere'ye gittiğini bildiriyordu.¹⁸ Rapor, iki alaylık bir taarruz kuvvetinin mevcut olduğunu tahmin edip ateşin komşu tabur saflarından işitildiğini belirtti. Anzak istihbarat kurmayı, Osmanlıların Kocaçimen Tepesi'nin kuzeybatı yamaçlarına güçlü ihtiyatlar mevzilendirdiğini bilmiyordu: ileri karakol hattındaki 1. Taburu'nu Pilavtepe ve Yaylatepe boyunca mevzilendiren 14. Alay ve Abdurrahman Bayırı'ndaki geri kalan iki tabur. Bunlara ilaveten, Binbaşı Willmer Grubu'na bağlı 32. Alay'ın 1. Taburu da yakınlarda (Kocaçimen Tepesi ve Büyük Anafarta Köyü'nde) mevzilenmişti. Harita 4.3, 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece Conkbayırı'ndaki Osmanlı müdahalesini gösteriyor.

14. Alay Komutanı Yarbay Ali Rifat, 1. Taburu 7 Ağustos gününün erken saatlerinde taarruz kollarını göndermeyi geciktirdiği için, 3. Taburu'nu ve 2. Taburu'nun iki bölümünü Abdurrahman Bayırı'nın ileri yamaçlarına mevzilendirip 4. Avustralya Tugayı'nın yolunu keserken, 2. Tabur'un geri kalan bölükleri de

Conk Bayırı kolu (Sağ kol)

Sağ kol öncüsü

Komutanı: General Russel :

.Kıtaları:

Yeni Zelanda Atı P, Tug. (yaya)
Canterbury
Auckland
Wellington

Ottago

Maori Mül. (iki Bl.)

Y. Zelanda(-)

Sağ kol Taarruz Kuvveti

Komutanı: General : Johnston

Kuvvetleri :

Y. Zelanda
Canterbury
Ottago
Wellington
Auckland

(-1Tk.) Hint dağ

1. Y. Zelanda

Kocaçimen kolu (Sol kol)

Sol kol öncüsü

Komutanı: General Travers

Kuvvetleri :

4.

4 ncü S. Wales Borderer

6 ncü Wiltshir

72 (-1Tk.)

Sol kol Taarruz Kuvveti

Komutanı: General Cox

Kuvvetleri :

4 Avustralya

13

14

15

Hint 29

14 Sikhs

5 ncü Gourkhas

10

Hint (-1Tk.)

2 ncü Y. Zelanda

Tümen ihtiyatı

39

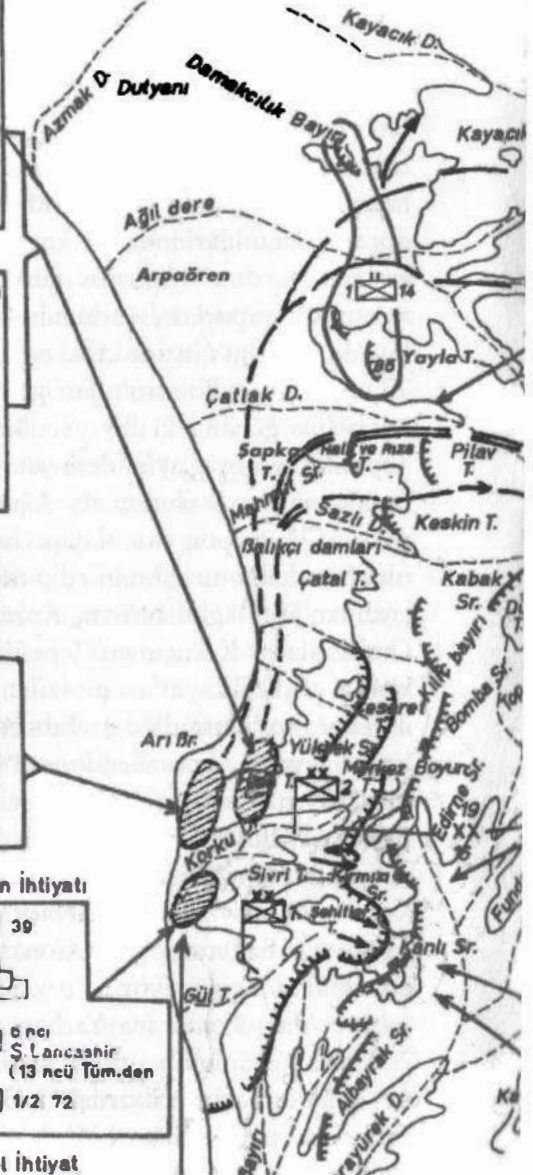
6 ncü

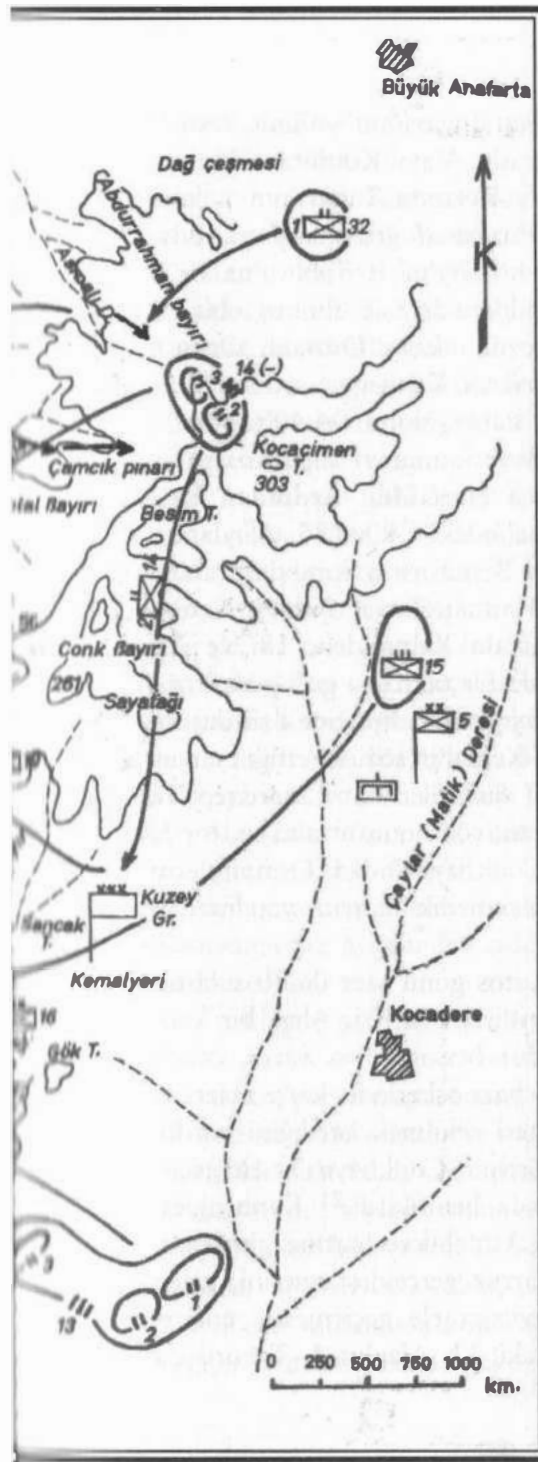
S. Lancashir

(13 ncü Tm.den

1/2 72

Genel ihtiyat

Harita 4.3: 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece ile 7 Ağustos 1915 tarihlerinde Osmanlı Ordusu'nun durumu ve Conkbayırı kuşatma planı. Bu harita, Conkbayırı yamaçlarına kadar uzanan İtilaf kuvvetlerinin ilerleme yollarını, Osmanlıların onlara cevabını ve Osmanlı Ordusu'nun acil taktik ihtiyatlarının kararlılığını göstermektedir. Arazideki üç kilit nokta da gösterilmektedir: Düztepe, Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesi.

güneye ilerleyip 29. Hint Tugayı'nın yolunu kesti.¹⁹ Aynı zamanda, 72. Piyade Alayı Komutanı Binbaşı Mehmet Münir de Yeni Zelanda Tugayı'nın yolunu kesmek için hatlarını kuzeye doğru genişletti. Böylece, şafakla birlikte, 14. Alay'ın 1. Taburu'na bağlı 150'den fazla asker Ağıldere'de esir alınmış olsa da Hamilton'un asıl taarruzuna karşı Osmanlı Ordusu tutarlı bir taktik karşılık verdi. Kannengiesser ise Kuzey Grubu'nun Kemalyeri karargâhına 04.40'ta vardı; orada ona brifing verildi ve komutayı alıp Düztepe'de bir müfreze oluşturması emredildi. Ardından Esat ona, o sırada yürüyüş halindeki 64. ve 25. Alayları'nı da karşı taarruzlar için Besimsırtı yakınındaki alana ilerletmesini emretti. Kannengiesser Kuzey Grubu karargâhındayken, Mustafa Kemal'den, 18. ve 27. Alayları'nın saat 04.30'da bir taarruzu geri püskürttüğüne ve düşmana ağır kayıplar verdirdiğine dair durum raporu geldi.²⁰ Mustafa Kemal'in sözünü ettiği taarruz elbette Avustralya Hafif Süvarileri'nin Cesarettepe'ye yaptığı korkunç taarruzdu; söz konusu taarruz, topçu hazırlığı olmadan ve Conkbayırı'ndan Osmanlıların arkasına planlanan beklenmedik taarruz yapılmadan gerçekleşmişti.

Kannengiesser, 7 Ağustos günü saat 06.30 sularında 64. Alay'ının ileri unsurlarıyla (25. Alay, bir kilometre geriden yürüyordu) Besimsırtı'na vardı, orada 14. Alay'dan sağ kalan bazı askerlerin karşı taarruza geçmek, diğerlerininse geri çekilmek istediğini gördü. Hepsi de "İngiliz bölüklerinin Conkbayırı'nı ele geçirmeye çalıştığı" konusunda hemfikirdi.²¹ Kannengies-ser, 64. Alay'a çabucak Asmalıdere hattına girmesini, 14. Alay'a bir karşı taarruz gerçekleştirmesini, gelen 25. Alay'a da Conkbayırı'nı ele geçirmesini emretti. Willmer komutasındaki 32. Alay'ın 1. Taburu da

derhal 14. Alay'ın hemen ardındaki bir mevziye ilerlemişti. Saat 08.00'de, Kannengiesser bildiği kadarıyla taktik durumu, Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi'ye, 25. Alay Komutanı Yarbay Nail'e ve 2. Topçu Alayı Komutanı Yarbay İzzet'e özetledi. Profesör Travers, Conkbayırı'nın 7 Ağustos günü saat 09.00'a kadar yetersiz savunulduğunu ileri süren Aspinall'in (ve bu hususta başka bütün Batılı yazarların) aksine, Kannengiesser'in varışından hemen sonra emrinde nispeten güçlü ve uyumlu bir kuvvet olduğu yönündeki analizinde haklıdır.²² Yüksek arazideki düşman taarruzları, saat 09.00'da Avustralyalıların 14. Alay'a saldırmasıyla arttı ve Conkbayırı'nda Türklere deniz topçu ateşi yağmaya başladı. Hintliler ve Yeni Zelandalılar da taarruza katıldı, bu da 14. Alay 1. Taburu'nun sağ kalanlarını ciddi ölçüde sarstı. Yalnızca Üsteğmen Besim'in, Kannengiesser'le birlikte gelen seri atışlı dağ bataryasının (8. Batarya, 5. Topçu Alayı) direkt ateşi mevziyi kurtardı.²³ Tehlikeyi fark eden Kannengiesser, 25. Alay'daki askerlerini, vurulan ve çökmek üzereymiş gibi görünen 14. Alay'ın 1. Taburu'nu takviye etmeleri için oraya gönderdi. Fakat bu kritik anda, Albay Kannengiesser göğsünden ciddi bir şekilde yaralanınca tahliye edildi.

Türklerin şansına, 4. Piyade Tümeni Komutanı Yarbay Cemil, gece boyunca yürüdükten sonra Kavakdere'ye varmıştı. Saat 04.30'da Esat'la görüşmeye gitti ve ona, askerlerini olabildiğince hızlı getirmesi emredildi. Saat 06.30'da, Cemil tümen komuta grubunu Kemalyeri'nde topladı; orada askerlere gelişen muharebe hakkında son bilgiler sürekli aktarıldı. Kuzey Grubu'nun mesajları gösteriyor ki Esat, Kannengiesser ve Mustafa Kemal'den zamanında kesin bilgiler alıyor, bu da hızla değişen taktik manzarada akıllıca karşılık vermesini sağ-

lıyordu.²⁴ Örneğin Cemil, gelen 10. Alay'ı Kurudere'ye, 11. Piyade Alayı'yla iki makineli tüfeği de Düztepe'ye göndermesini talep eden Kuzey Grubu emirlerini saat 10.10'da aldı.²⁵ Cemil'in emir subayı Üsteğmen Ziya Bey, emirleri Almancadan Türkçeye çevirdi. Öğlene doğru, Kuzey Grubu kurmayı Cemil'e telefon edip Kannengiesser'in yaralandığını ve onunla birlikte 10. Alay'ın derhal Conkbayırı'na intikal etmesi gerektiğini ve yazılı emirleri orada alacağını söyledi. Saat 13.10'da Cemil, 9. Tümen komutanlığına vardığında Esat'ın onu Ağildere Müfrezesi'ne* komutan olarak atadığını öğrendi; bu müfreze kendi 10. ve 11. Alayları, iki topçu bataryasıyla 14. Alay ve Kannengiesser'in 25. ve 64. Alayları'ndan oluşacaktı.²⁶ Cemil'in görevi, kötü yaralanan Kannengiesser'in bıraktığı yerden komutayı devralıp yüksek araziye korumaktı, Esat da ona Bigalı'dan takviye olarak 12 makineli tüfek yollama sözü verdi. Esat Paşa, daha önce yaptığı gibi, belirli bir taktik ve coğrafi durumla ilgilenmesi için görevlendirilmiş tek bir komutan altında geçici bir muharebe grubu oluşturmuştu. Cemil, birliklerini sınıflandırmaya ve neler olup bittiğini anlamaya çalışırken, Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi'yi alay komutanlarıyla görüşmeye yolladı. Saat 15.30'a doğru Cemil, düşman taarruzlarının zirvelerin aşağısındaki bir hat boyunca durmuş gibi görüldüğünü ve birliklerin siper kazdığını bildirecek kadar kendini rahat hissediyordu.²⁷ 64. Alay'ı Şahinsırtı'na bir gece taarruzuna hazırladığını da sözlerine ekledi.

Beşinci Ordu emir subaylarından süvari Teğmen Ekrem Rüştü'nün, Willmer'in grubunun Anafartalar Limanı'nda Kireçtepe-İsmailoğlu Tepe hattı boyunca

* Cemil Bey'in atanma tarihi itibarıyla bu birliğin adı, Kocaçimen Bölge Komutanlığı'dır-g.n.

yeni bir düşman çıkarmasına başarıyla karşı koyduğu haberini saat 19.00'da getirmesiyle birlikte Cemil durumu daha iyi kavradı.²⁸ Yarım saat sonra, Willmer'in kurmay başkanı Binbaşı Mehmet Haydar'ın raporu daha iyi haberler veriyordu; düşman açıklanamaz bir şekilde o geceki harekâtlarını durdurmuştu. Şimdi kuzeydeki tehdide karşı teyakkuza geçen Cemil, gece süngü taarruzunu iptal etti ve 64. Alay'a, istihkâmlara ve acil ihtiyatlar teşkil etmeye yoğunlaşma talimatı verdi. O gece daha sonra, Anafartalar'a inmiş olan Saros Grubu Komutanı Albay Ahmet Feyzi, Cemil'e telefon edip "yarın 7. ve 12. Piyade Tümenleri Anafartalar'dan düşmana taarruz edecek" diye bildirdi.²⁹ Ahmet Feyzi, Cemil'e, 33. Alay ile Seddülbahir'deki 8. Tümen'den gönderilen 11. Topçu Alayı'nın komutasını almasına ve aynı zamanda, Dağçeşme civarından taarruza geçmesine dair talimatlar vermeye devam etti. Bu, Liman von Sanders'in Conkbayırı mevzisini (ve Cemil'in müfrezesini) 8 Ağustos günü saat 09.00'da Albay Ahmet Feyzi'nin komutası altında faal hale getirdiğinden daha haberdar edilmeyen Cemil'i şaşırttı.³⁰

8 Ağustos gününün erken saatlerinde, Cemil komutasındaki 11. Alay'ın 3. ve 4. Taburları, sırayla 25. Alay'ın ve Ali'nin yıpranmış 14. Alayı'nın arkasındaki ihtiyat mevzilerine taşındılar. Cemil, 11. Alay'a bağlı 1. ve 2. Taburlar'ı, Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen ile 14. Alay'ın 1. Taburu'nun geri kalan birlikleri arasındaki hatta yerleştirdi. Şafak sökerken düşman, Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesi'ne yönelik taarruzu yeniledi. Yeni Zelandalılar, 14. Alay'ın 1. Taburu'nun 6 Ağustos akşamındaki ilk taarruzdan beri sürekli savaştan askerlerini siperlerinde yorgun halde uyurken yakaladılar ve aralarından geçip Conkbayırı'nın zirvesine ulaştılar. Yarbay Ali komu-

tasındaki 14. Alay'ın 1. Taburu'ndan sağ kalanların çoğunun Conkbayırı'nın güneybatı sırtına sürülüp doğrudan Yeni Zelandalıların yolunun üstüne çıkarılması Türkler için bir talihsizlikti. Ne olursa olsun saat 04.40 civarında, Malone komutasındaki Yeni Zelandalılar, Conkbayırı'nın ön ve arka sırtlarını zapt etti. Fakat 39. Tugay tarafından yapılan komşu taarruz başarısız oldu çünkü bu tugay, Yarbay Nail komutasındaki 25. Alay'ın zinde askerlerine rastlamıştı. Bu taarruza sert bir karşılık verildi ve göğüs göğüse çatışma sırasında Nail ciddi şekilde yaralandı, daha sonra da öldü. İki İtilaf taarruzunun arasındaki hatta bulunan 64. Alay nispeten serbestti ve 25. Alay'ı desteklemek için 39. Tugay üzerine zayıf bir ateş başlattı. Nail yaralandığında Cemil, 64. Alay Komutanı Yarbay Servet'e, tüm hattın komutasını üstlenip durumu düzeltmesini emretti. Bu sıralarda, Liman von Sanders'ten Cemil'e ulaşan yeniden teşkilatlanma emri, Cemil'i Albay Ahmet Feyzi'nin emri altına sokuyordu.³¹ Bundan çok kısa bir süre sonra, Ahmet Feyzi muharebeyi yönetmek üzere Conkbayırı'na vardı.*

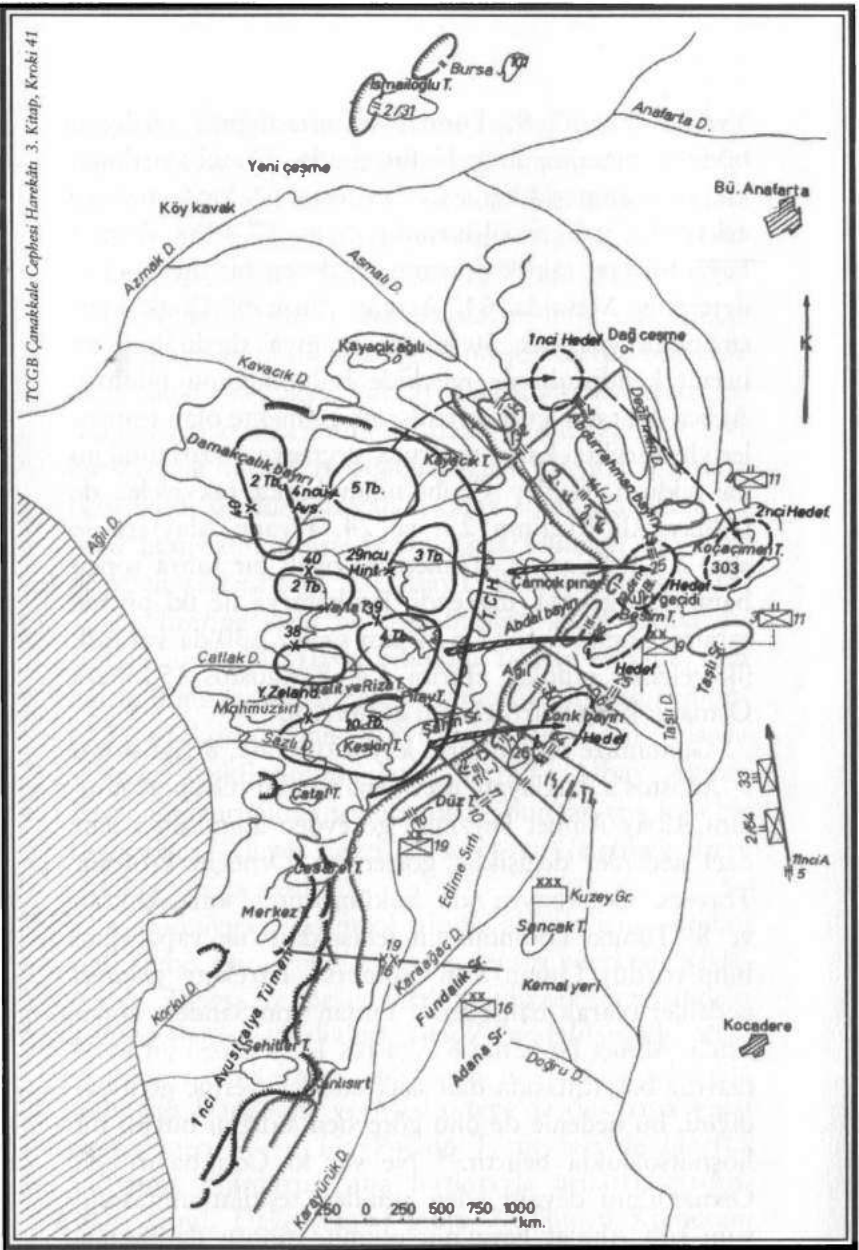
Conkbayırı'nı kontrol altına almak için yapılan muharebe, gün içinde şiddetle devam ederken, Kocaçimen Tepesi ve Besimsırtı'nın yüksek arazisindeki komşu Osmanlı birlikleri, Yeni Zelandalıları ağır ateşe tuttular. Ahmet Feyzi, saat 13.00'te Cemil'le telefonla konuşup Dağçeşme ve Mestantepe'de düşmana karşı mevzilenen 7. ve 12. Piyade Tümenleri'yle taarruz yürütme planlarını ana hatlarıyla anlattı. Ardından Cemil, Dağçeşme'ye gidip 7. Tümen Komutanı Albay Halil'le görüştü, orada Beşinci Ordu'nun bir emir subayı onu bulup Liman von Sanders'in, Alman

* Ahmet Feyzi, Conkbayırı'na gelmemiştir-g.n.

Yarbay Pötrih'i 9. Tümen komutanlığına atadığını bildiren mesajını ilettili.³² Bu sırada, Conkbayırı'nda-ki çatışmanın şiddeti iyice artmıştı; Malone yüzlerce askeriyle birlikte öldürüldü. Saat 17.40'ta Ahmet Feyzi nihayet taktik durumu özetleyen bir mesaj gönderbildi. Mesajda 64. Alay'ın düşmanı Conkbayırı sırtından yaklaşık 30 metre aşağıya sürdüğünü ve bizzat kendisinin de mevkide bulunduğunu bildirdi. Ayrıca o sırada içtima alanlarına gelmekte olan tümenleriyle birlikte karşı taarruza geçmeye hazırlandığını da bildirdi. Güney Grubu'ndan başka takviyeler de (Albay Ali Rıza'nın 23. ve 24. Piyade Alayları ile yine Ali Rıza'nın 8. Tümeni'ne bağlı bir sahra topçu bataryası) gelmek üzereydi. Bu hatarya ile iki piyade taburu Conkbayırı'na o akşam saat 22.30'da vararak ilk gelenler oldular. Harita 4.4, 8 Ağustos 1915'teki Osmanlı karşı taarruzlarını gösteriyor.*

Günümüze ulaşan tarih kaynaklarında, 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece Anafartalar Grup Komutanı Albay Ahmet Feyzi'nin görevden alınmasına dair özel nedenler değişiklik gösteriyor. Örneğin Profesör Travers, Conkbayırı'nda hüküm süren karışıklıktan ve 8. Tümen komutanının telaşından (ne yapacağını bilmiyordu) Liman von Sanders'i harekete geçiren nedenler olarak bahseder.³³ Liman von Sanders anılarında, Ahmet Feyzi'nin 8 Ağustos 1915 gecesi bir karşı taarruz başlatmasına dair açık emirleri yerine getirmediğini, bu nedenle de onu görevden aldığını büyük bir hoşnutsuzlukla belirtir.³⁴ Ne var ki Conkbayırı'nda Osmanlı'nın devam eden yeniden teşkilatlanmasının yanı sıra Ahmet Feyzi'nin olumlu raporu da Beşinci

* Ahmet Feyzi Bey, söz konusu emri almasına rağmen Conkbayırı'na gelmemiştir. Ancak o sırada Conkbayırı'nda bulunan Cemil Bey ile telefonla görüşmüştür. Bu paragrafta bahsedildiği şekilde Conkbayırı'nda şahsen bulunup taarruzu gerçekleştiren komutan, Cemil Bey'dir-g.n.

Harita 4.4: 8 Ağustos 1915 sabahı Conkbayırı'nda durum ve İngiliz taarruz planı. İngilizlerin ilerleme güzergâhları, hedefleriyle birlikte gösterilmektedir. Yeni Zelanda Tugayı'nın yolunun doğrudan Osmanlı'nın birkin düşmüş 14. Alay 1. Tabur münakasından geçtiğine dikkat ediniz.

Ordu'nun durumun gayet farkında olduğunu göstermektedir. Aslında, o günün geç saatlerine kadar, Ahmet Feyzi'nin XVI. Kolordu tümenleri içtima yerlerine ulaşmamıştı.³⁵ 7. Piyade Tümeni'ne bağlı 21. Alay ile yürüyen genç subaylardan birinin bir anısı, güneye cebri yürüyüşün zorluğundan bahseder.³⁶ Yarım saatlik birkaç mola dışında, alay gece boyunca aralıksız yürüdü ve subaylar, ayrılmak isteyen erleri arabayla götürmek zorunda kaldılar. Subayların ne haritaları vardı ne de kolun başındaki askerin bir menzile nerede ve ne zaman varacağını biliyorlardı. Bununla birlikte, her taburda yalnızca 50 asker (taburun yaklaşık yüzde beşi) yürüyüşü tamamlayamadı, ulaşanlar da yorgunluktan tükenmişti. Liman von Sanders'in, XVI. Kolordu komutanının böyle zorlu bir yürüyüşten sonra (7. Tümen 30 kilometre, 12. Tümen 40 kilometre yol aldı) çok tümenli bir karşı taarruz başlatmakta karşılaştığı zorlukların farkında olmadığını tasavvur etmek zordur. Her halükârda, saat 19.00'da Liman von Sanders, Esat Paşa'ya telefon edip durum hakkındaki endişesini belirtti.³⁷ Ardından Liman von Sanders, o sırada kuvvetlerini Düztepe'deki bir mevziden yönlendiren Mustafa Kemal'e telefon edip ona durum hakkında ne düşündüğünü sordu. Mustafa Kemal akıcı bir şekilde Almanca konuştuğu halde, Liman von Sanders herhangi bir yanlış anlaşılmayı önlemek için telefonu doğrudan Albay Kazım'ı verdi. Kazım'a göre, çıkarma yapan düşman kuvvetlerinin yapısı ve sayısından dolayı Mustafa Kemal tüm taarruzu tek bir komutan altında birleştirerek komuta ve kontrolü sağlama almanın gereğine inanıyordu.³⁸ Liman von Sanders, Mustafa Kemal'in askeri niteliklerine derin bir saygı duymanın yanı sıra girişken bir lider olarak yeteneklerini de takdir ediyordu ve Kemal'e 8 Ağustos günü saat 21.45'ten iti-

baren Anafartalar Grubu'nun komutanlığını devralmasını emretti. Kemal'in 19. Tümeni de tecrübeli 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik'in mahir ellerine teslim edildi.

Esasen, Ahmet Feyzi'yi görevden alıp yerine Mustafa Kemal'i getirme kararı, büyük ihtimalle daha pragmatik nedenlere dayanıyordu. Birincisi, Kemal araziye ve Çonkbayırı'ndaki muharebeye katılan birlikleri çok yakından tanıyordu. 25 Nisan'dan beri Arıburnu'nda muharebedeydi ve Mayıs ayının başından beri de Esat'ın Kuzey Grubu'nun kuzey yamacına komuta ediyordu. Böyle olunca, Conkbayırı sırtları Kemal'in "taktik arka bahçesine" dahil olmuştu. İkincisi, Kemal'in Esat'a, Arıburnu mıntıkasının kuzeyinde bulunan Sazlıdere'nin zayıf durumda olduğu hakkındaki endişesini ifade ettiğine dair kanıtlar var ki Türk tarihçileri buna "Sazlıdere Tartışması" adını verir. Bu tartışma, Mustafa Kemal ile Kuzey Grubu kurmayının konu hakkındaki uzun mektuplaşmasının bir sonucu olarak başladı. Bu, Esat Paşa'yı o kadar rahatsız etmişti ki Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin'le birlikte Haziran ayının ortasında 19. Piyade Tümeni karargâhına bizzat gitmişti.³⁹ Oradan Düztepe'ye geçip Mustafa Kemal'den, Kocaçimen Tepesi'nin kuzeyindeki savunmasız bölgenin hassasiyetini dinlemişti. Orada bulunmuş bir Osmanlı subayına göre, Fahrettin'in "Orada yalnızca bir eşkiya çetesi yol alabilir!" demesi üzerine, Kemal düşmanın nerede ve nasıl yol alabileceği göstermiş,⁴⁰ Esat ikna olmayıp Kemal'in omzuna dostça vurarak ona endişelenmemesini söylemişti. Diğer bir önemli etmen de Kemal'in Gelibolu Ordusu Harekât Şubesi Müdürü olarak görev yaptığı 1912-13 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sırasında yarımada bizzat edindiği deneyimlerdi. Bu etmenler birlikte ele alınınca, geçici bir kuvvet grubuna komuta etmek için Anafartalar arazisini çok

yakından tanıyan deneyimli Mustafa Kemal'e kıyasla talihsiz Ahmet Feyzi kötü bir seçimdi.

Anafartalar, 6-9 Ağustos 1915

Stopford komutasındaki 11. Tümen, 6 Ağustos günü saat 21.30'da savunmasız Anafartalar Limanı'na çıktı. Bu birlikler, Kitchener'ın Yeni Ordusu'ndandı ve savaşta muharebeye sokulan ilk Yeni Ordu birlikleriydi. Sahille-re hâkim Softatepe (10 rakımlı tepe) ve Lalababa Tepesi diye bilinen kayalıklar, Bursa Jandarma Taburu'na bağlı 3. ve 4. Bölükler'in ileri kolları tarafından savunuluyordu. Bu mevziler işaret fişekleri yakıp İngilizlere ateş etti. Lalababa Tepesi neredeyse hemen alındı fakat Softatepe, İngiliz taburları sıkışık kıyıbaşına yığıldığı için tüm gece direndi. Willmer'in birlikleri, 11. Tümen'i küçük kazançlarla sınırlandıran cesur bir savunma gösterdi. 7 Ağustos'ta, şafak sökerken küçük kıyıbaşına karmaşa hâkimdi. Saat 08.00 civarında, 10. Tümen Mestantepe'yi işgal etmeye yönelik emirlerle çıkarma yapmaya başladı. İngilizlerin talihsizliği olsa gerek, gece boyunca Softatepe'de bulunan Bursa Jandarma Komutanı Binbaşı Tahsin, tam durum raporlarıyla Willmer'i sürekli bilgilendiriyordu, bu da Willmer'in Bursa Jandarma Taburu'na bağlı 1. ve 2. Bölüklerle birlikte 31. Alay 2. Tabur'un tamamını tepedeki tıkama mevzilerine konuşlandırmasını sağladı.⁴¹ Aynı zamanda, Gelibolu Jandarma Taburu'na bağlı 1. ve 4. Bölükler'i, Kireçtepe'de Karakol Dağı'nı elde tutan 32. Alay'ın 1. Taburu'nun 2. Bölüğü'nü takviyeye gönderdi. Her bir grup, Willmer'in az sayıdaki topçularıyla çok iyi takviye ediliyordu. Willmer'in o sabah Liman von Sanders'e gönderdiği durum raporu, durumun kesin ve de acil şekilde takviye gerektirdiğini tam olarak yansıtıyordu.

Bu noktada, Willmer'in yaklaşık 27.000 kişilik İngiliz ve İrlanda kuvvetine karşı koymak için 3.000 civarında askeri vardı. Ne var ki düzensiz emirlerin ve karşı emirlerin hüküm sürdüğü karışık bir günde (İngilizce tarih kitaplarında çok anlatılan yürek parçalayıcı bir hikâye), İngilizler daha ileri gitmeyi başaramadılar. Ayrıca, yakıcı güneş ve susuzluk, çoğu ne başarımları gerektiğine dair açık bir fikir sahibi olmayan İngiliz subaylarıyla erlerinin gücünü hızla tüketti.

Aspinall-Oglander'ın doğru bir şekilde ileri sürdüğü üzere, 7 Ağustos'ta kaybedilen 24 saat çok önemliydi çünkü o sürede, Liman von Sanders, Ahmet Feyzi'nin XVI. Kolordusu'na Saros Körfezi'nin güneyine gitmesini emretmişti. Bu, XVI. Kolordu'nun muharebeye kati surette etki edecek şekilde zamanında varmasını sağlamakla kalmadı, ek süre Willmer'in dakik raporlarının Beşinci Ordu'dan Ahmet Feyzi'ye iletilmesine de olanak tanıdı.⁴² Anafartalar Grup komutanı olarak Ahmet Feyzi'nin Saros Körfezi'nden tümenlerine ulaşan ilk emirleri, ön cephenin hatlarını büyük bir netlikle çizmenin yanı sıra (7. Piyade Tümeni'ne bağlı Büyük Anafarta'nın batısındaki ve 12. Piyade Tümeni'nin Küçük Anafarta'nın kuzeyindeki) tümen içtima alanlarını kesinkes saptadı.⁴³ Ahmet Feyzi'nin emirlerinden anladığımız kadarıyla Osmanlı raporlama sistemi, bir kez daha, İngilizlerin karmaşık raporlamasına kıyasla, Türkler için gelişmiş bir konumsal farkındalık yarattı. Karışıklık, işleri daha da kötüleştirerek 8 Ağustos'ta tüm gün devam etti ve Stopford'un kolordusu yine pek fazla yol alamayarak Hamilton'la kurmayını hayrete düşürdü. XVI. Kolordu tümenlerinin varması esnasında hayati öneme sahip bir 24 saat daha geçti. Bu başarısızlık, Stopford'la birçok tümen komutanının ününü yerle bir etti ve hepsi hemen görevlerinden

alındı. Öte yandan Stopford'un başarısızlığı savaşın akıbetini kötü etkiledi mi? Doğrusu, Hamilton'un asıl taarruzu olan Sarıbayır muharebesi aynı sıralarda kaybedilmişti. Stopford, Kocaçimen Tepesi'ni yandan kuşatıp asıl taarruzu kurtarabilir miydi? Benim görüşüne göre Willmer, muhtemelen 32. Alay'ın 1. Taburu'nu, 7 Ağustos'ta Abdurrahman Bayırı'ndaki 14. Alay'a yardım etmesi için göndermek yerine Stopford'a karşı kullanırdı. Bu, Mestantepe'nin savunmasına iyi eğitilmiş bin tane piyade eklerdi ve muhtemelen, Willmer tepeden sürülse bile, Sarıbayır'ın aşağı yamaçlarında bir oyalama taarruzu başlatırdı. 8 Ağustos sabahının ortasına doğru, 11. Alay'ın taburları Kocaçimen Tepesi'nin kuzey girişlerine varmıştı ve o öğleden sonra, XVI. Kolordu'nun taburları Büyük Anafarta'ya intikal ediyordu. Stopford, daha saldırganca ilerleseydi atılımı hızlı olmayacaktı ve üstelik Osmanlıların bitmek tükenmek bilmeyen takviyeleri, onu dağıtıp daha da yavaşlatabilirdi, diye bir sonuç çıkarmak yerinde olur. Dolayısıyla, Stopford'un en iyi şartlar altında bile, XVI. Kolordu'nun iki tümeni araziye gelmeden önce, Büyük Anafarta'yla Küçük Anafarta'nın ötesine nüfuz edebilmesi ihtimal dışıydı. Bu tümenlerin yanı sıra 4., 8., ve 9. Tümenler Conkbayırı'na gelir gelmez Hamilton başarısızlığa uğramaya mahkûmdu.

Birinci Anafartalar ve Conkbayırı Savaşları, 9 Ağustos 1915

Türkler artık Ege Denizi'ndeki Kireçtepe'den Conkbayırı'na kadar kesintisiz bir cepheyi işgal ediyorlardı. Yeni atanan komutan Mustafa Kemal, 9 Ağustos sabahının erken saatlerinde düzenli bir karşı taarruz başlatmaya kararlıydı. Yarbay Selahattin Adil komutasındaki 12. Piyade Tümeni, Karatepe'den

Tekke Tepe'ye kadarki kuzey-güney hattında uzanan tepe içtima alanlarını elinde tutuyordu. Adil'in emrinde 34., 35. ve 36. Piyade Alayları'nın yanı sıra 12. Topçu Alayı'nın 1. Taburu (toplam 10.471 asker) da vardı. Willmer'in grubu, 9. Topçu Alayı'nın bir kısmıyla desteklenen Mestantepe'de sabit kaldı ve Albay Halil'in 7. Piyade Tümeni artık Abdurrahman Bayırı'nda Cemil komutasındaki 4. Piyade Tümeni ile Willmer arasındaki araziye işgal ediyordu. Halil'in elinde yalnızca 20. ve 21. Alaylar (5.982 asker) vardı fakat Adil komutasındaki 12. Topçu Alayı bölünerek 2. Taburu Halil'in piyade sınıfını desteklemekle görevlendirilmişti.

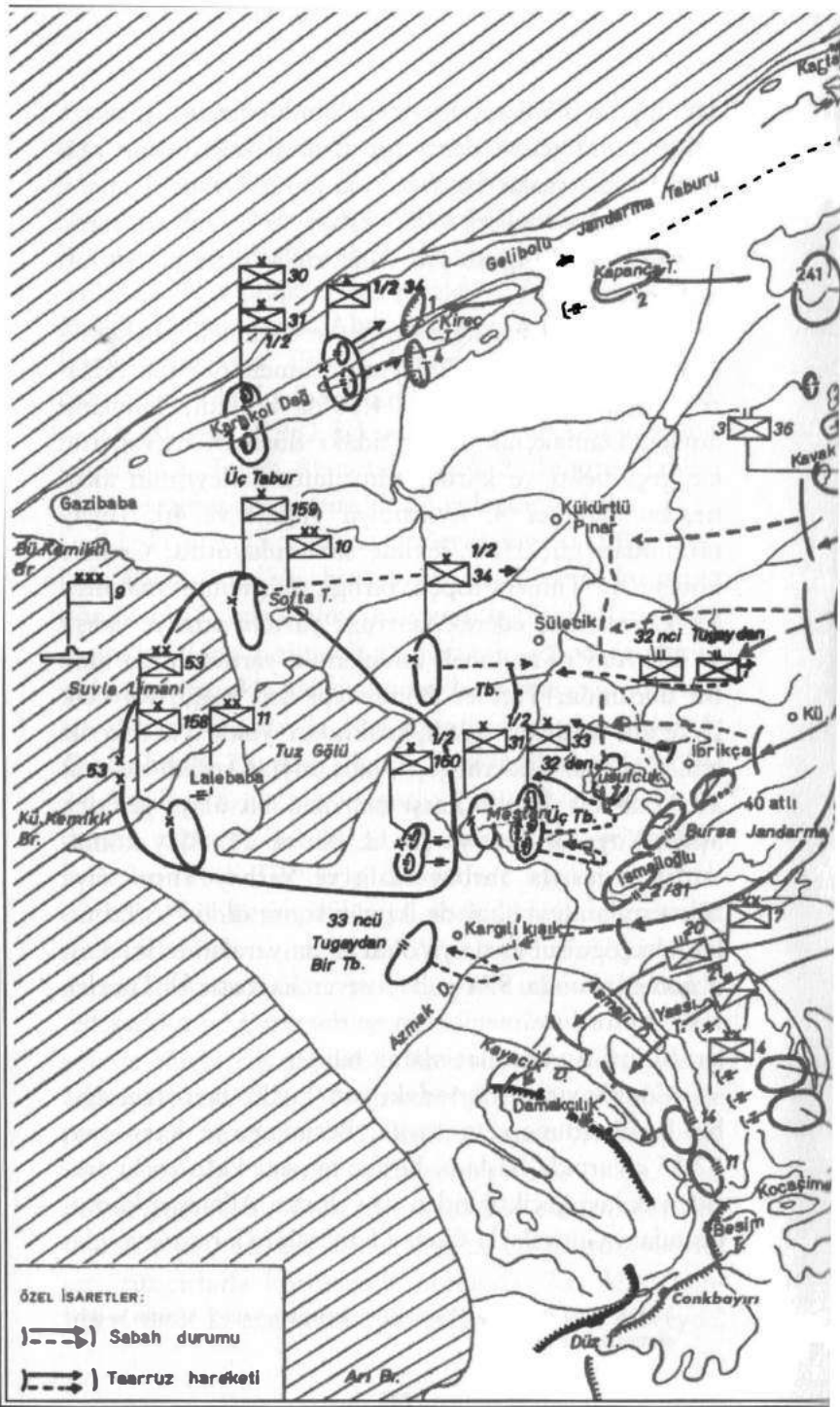
12. Piyade Tümeni'nin ilerleyişi saat 04.00'te başladı. Başlıca özelliği, bir taarruz değil temas kurmaya dönük bir hareket olmasıydı zira İngiliz safları 2000 metreden daha uzaktaydı. Bu tümenin görevi, mümkün olduğunca uzakla temas kurup bu teması sürdürmekten ibaretti. Ne var ki (sağ kanatta konuşlandırılan 1. Tabur hariç) 35. Alay, Tekke Tepe'ye ilerlemekte olan 32. İngiliz Tugayı'nın karşısına çabucak çıkıverdi. Bu durum, tepeden inen ve topçu sınıfıyla çok iyi desteklenen tecrübeli Türklerin deneyimsiz İngilizleri ezerek düzensiz bir geri çekilmeye zorladıkları bir tesadüf muharebesiyle sonuçlandı. Muzaffer 35. Alay, çok sayıda düşmanı öldürmek ve yaralamakla kalmadı; 3 subay, 41 er, 3 makineli tüfek ve büyük miktarda piyade tüfeği ele geçirdi.⁴⁴ İlerleyen 34. Alay, Yusufçuktepe batısındaki Mestantepe'nin kuzey tarafını ele geçirmeyi amaçlayan 33. İngiliz Tugayı'yla karşılaştı ve dehşetli bir tesadüf muharebesi vuku buldu. Çarpışma şiddetliydi, Türk zayıtı çoktu ve karmaşaya ek olarak topçu ateşleri bodur çalıları tutuşturdu, alevler sert rüzgârlarla körüklendi. Sonunda, 35. Alay, İngilizleri taarruz çıkış hatlarına geri püskürttü. Kuzeyde,

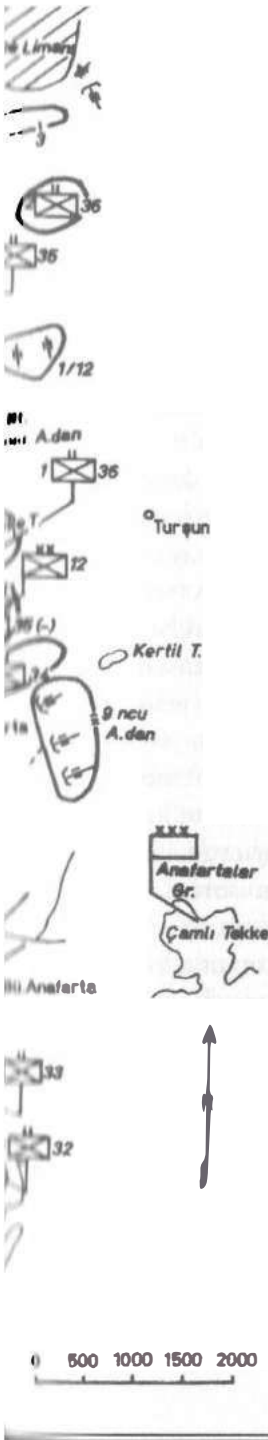
10. İngiliz Tümeni, Kireçtepe'nin doğusuna girmeye çalıştı fakat tesirli deniz topçu ateşi takviyesine rağmen bu taarruzlar başarısız oldu. 12. Piyade Tümeni, 9 Ağustos'ta toplam 1.085 subay ve er zayıatı verdi. Harita 4.5, 9 Ağustos'ta Anafartalar'daki taarruzları gösteriyor.

Dost birliklerin ağır topçu ve makineli tüfek ateşinin siperi altında, 7. Piyade Tümeni'nin taarruzları 9 Ağustos günü saat 04.30'da başladı. Tümenin amacı, Damakçılık Bayırı'ndaki düşman mevzilerini ele geçirmektir ve kardeş tümeninin ilerleyişinin aksine, bu mevziler 4. Avustralya Tugayı ve 40. Tugay tarafından güçlü bir şekilde savunuluyordu. Cemil'e komşu 4. Tümen topçu birliği, düşmanın makineli tüfeklerine ateş ederek taarruza yardım etmeye çalıştı ve 14. Alay'ın makineli tüfeklerinin yardımını da aldı. Bu durumda, Türkler Bombatepe'den aşağı, Kayacık Dere'nin vadisine girdi, ardından yukarıya taarruz etti. Çatışma şiddetli geçti, ağır zayıat verildi ve saat 10.00'da bir İngiliz karşı taarruzu iki alayı yeniden aşağı, Kayacık Dere'ye sürdü. 20. ve 21. Alay komutanları, sırasıyla Yarbay Halit ve Yarbay Yusuf Ziya ağır yaralandı ve ikisi de iki gün sonra öldü.^{45*} Taburlardaki çoğu subay da ya öldü ya da yaralandı. İki alay, o gün toplamda 978 subay ve er kaybetti.⁴⁶ Türkler, XVI. Kolordu tümenlerinin iştirak ettiği bu muharebeleri Birinci Anafartalar olarak bilirler.

Conkbayırı sırtlarındaki son İngiliz taarruzu, ağır bir bombardımandan sonra, Besimtepe'ye karşı saat 17.15 civarında başladı. Birkaç taarruz kolu zorlu araziden dolayı geciktiğinden ve yalnızca Allanson komutasındaki Gurkalarla Güney Lancashire'lar zirveye ula-

* Yarbay Halit ile Yarbay Yusuf Ziya, aynı gün, yani 9 Ağustos'ta şehit olmuşlardır-g.n.

şabildiğinden taarruz daha en baştan ters gitti. Bu birlikler Besimtepe'yi işgal etmek için 8 Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece 64. Alay'ın yerini almış olan ve yeni gelen 24. Alay'ın saflarını delip geçtiler. Alay'ın birçok subayı ve eri mücadelede ya öldü ya da yaralandı. Komutan bir karşı taarruz başlatmaya niyetlendiğinde, çökmüş moralle bunu gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu gördü.⁴⁷ Mıntıka komutanı, yeni gelen 8. Piyade Tümeni Komutanı Albay Ali Rıza, Kuzey Grubu'nun ihtiyatının (Ali Rıza'nın kendi 23. Alayı) verilmesi için Esat Paşa'ya başvurdu. Ali Rıza'nın niye Mustafa Kemal yerine Esat'ı bilgilendirdiğini anlamak zordur (çünkü tümeni o sırada Anafartalar Grubu'na bağlanmıştı) fakat bu durum, Profesör Travers'ın 8. Piyade Tümeni komutanının neler olduğunu bilmediği yönündeki iddiasını güçlendiriyor. Esat Paşa, inisiyatif kullanarak 23.

Alay'ı ihtiyattan çıkardı ve o sırada Kemalyeri'nde olmakla birlikte kendi kontrolü altında olan 26. Alay'dan da bir tabur yolladı. Ali Rıza, yerel kuvvetlerini kullanarak Allanson'u Besimtepe'den birkaç saat içinde çıkartınca bu ihtiyatların lüzumsuz olduğu ortaya çıktı. Bununla bağlantılı olarak, Besimtepe taarruzları devam ederken mıntıkasında Besimtepe'nin aslında büyük kısmı bulunan, yeni atanmış 9. Piyade Tümeni komutanı, yeni karargâhına ulaşmaya çalışıyordu. Bu komutan, (Kannengiesser'in yerine geçen) Türkçe bilmeyen Alman Yarbay Pötrih idi ve anlaşılan, kendisine yolu gösterecek hiç Türk bulamamıştı. Hüsrana uğrayan ve tümen komutanlık karargâhını bulamayan Pötrih, Kuzey Grubu karargâhına geri döndü.⁴⁸ Bunun üzerine Esat, akıcı Almanca konuşan bir kurmay subayını, Kurmay Binbaşı Kemal'i Pötrih'e yardım etmesi için atadı ve sonunda, ikisi birlikte Pötrih'in yeni komutanlığına gittiler.

Mustafa Kemal yeni komutanlığının kontrolünü almaya çalışırken 9 Ağustos'ta Besimtepe'de vuku bulan olaylar, Osmanlı tarafında yüksek düzeyde bir karışıklığın yaşandığını gösteriyor. Artık bu sorunların farkında olan Liman von Sanders, o akşamüstü 8. Piyade Tümeni'ne şu emirleri yayımlayarak komutanlık düzenlemelerini netleştirdi: "8. Piyade Tümeni ve ona tahsis edilmiş bütün birlikler, saat 15.14'te Anafartalar Grubu'nun emrine verilmiştir. Taarruzları bırakmaya yetkiniz vardır."⁴⁹ Yine de, saat 19.00'da Liman von Sanders, Enver Paşa'ya ilk durum raporunu gönderip o gün saat 15.00 itibariyle, İngiliz taarruzlarının çok düzensiz ve başarısız olduğunu bildirdi. 9 Ağustos saat 23.45'te Enver'e gönderdiği ikinci raporu daha iyiydi; onda da Anafartalar ve Conkbayırı'ndaki düşman taarruzlarının sona erdiğini ve kuvvetlerinin herhangi yeni

bir taarruzla başa çıkabileceği kanaatinde olduğunu belirtiyordu.⁵⁰ Ne var ki Liman von Sanders raporda ikazda bulunup karşı taarruza geçebilmesi için Beşinci Ordu'nun ihtiyatlarının takviye ve ikamelerle eski haline getirilmesinin gerekliliğine dikkat çekti. Yerinde duramayan Enver Paşa, Beşinci Ordu'ya hemen bir cevap verip Genelkurmay'ın 24. Piyade Tümeni'ne, yarımadaya intikal etmek için Uzunköprü'deki tren istasyonundan trene binmesini emrettiğini bildirdi!⁵¹

Bu sırada, Mustafa Kemal süvari sınıfından emir subayı Teğmen Zeki'yle birlikte Conkbayırı'ndaki 8. Piyade Tümeni karargâhına gitti. Oradan, Mustafa Kemal ve Zeki bizzat bir keşif yapmak ve ileri mevzilerdeki askerlerin durumlarını incelemek için ilerlediler. Mustafa Kemal, nispeten dinç Osmanlı birliklerinin varlığından ötürü, çok tümenli bir karşı taarruz için mevzilerin uygun durumda olduğuna karar verdi. Mustafa Kemal, zirvenin öte yamacındaki düşman siperlerinin, bu yamaçtaki kendi siperlerinden yalnızca 20-25 metre uzaklıkta olmasından bilhassa memnuniyet duydu ve hatta askerlerinin Şahinsırtı'nda kaybedilen toprağı yeniden ele geçirebileceğine inandı. Savaş sırasında Türkler tarafından yapılan en başarılı yerel taarruzlardan biri olacak taarruz için hazırlıklara başladı. Mustafa Kemal, Albay Ali Rıza'ya emir yollayıp 10 Ağustos saat 04.30'da başlayacak asıl taarruzu 8. Tümen'in yapacağını bildirdi.⁵² Bu emirler, düşman hatlarını süngü hücumuyla yardıktan sonra güçlü bir takibe dair talimatları da içeriyordu. Pötrih komutasındaki 9. Piyade Tümeni'ne, destekleyici bir hücum yürütmesi emredildi. Yorulmak bilmeyen Mustafa Kemal, karşı taarruzu koordine etmek için gece boyunca çalıştı ve 7. ve 12. Piyade Tümenleri'ne ilerleyip takviyede bulunmalarını emretti.

Mustafa Kemal, kısa topçu bombardımanı sona erdiği hayati anda taarruza geçme emrini bizzat vermek için avcı hattıyla birlikte sessizce ilerledi. Osmanlı topçuları ve makineli tüfekleri başının üstünden düşman mevzilerini tararken, Mustafa Kemal iyice eğildi. Ateşin tam durduğu anda ayağa kalkıp binici kırıbaşıyla düşman hattını işaret etti (bu önceden belirlediği taarruz işaretiydi).^{53*} Ali Rıza'nın 23. ve 24. Alayları, sağda (burası asıl taarruzun merkeziydi) hızla ileri atılırken, tümenin sol kanadında 10. ve 28. Piyade Alayları da ilerledi. 8. Piyade Tümeni'nin sağ kanadında, Pöttrih komutasındaki 33. Alay'ın 1. Taburu ve 25. Alay aynı anda taarruza geçti. İtilaf tarafının tarih kaynakları, altı taburluk bir taarruzdan bahseder. Pinnacle sahasında (Şahinsırtı 1. zirve) bu doğrudu fakat aslında Mustafa Kemal toplam 16 tabur görevlendirmişti. Düşmana çok büyük bir darbe vuran Türkler, insan dalgaları halinde gelen bu taarruzla düşmanı neredeyse gafil avladılar.⁵⁴ Aspinall-Oglander, "Türk taarruz dalgaları ufuk hattının üzerinden aşağıya doğru akmaya başladı," diye yazdı.⁵⁵ Osmanlı piyadeleri tüfekleriyle pek ateş etmediler ve İngilizlerle Yeni Zelandalıların saflarına hızla girmek için süngülerin gücüne güvendiler. 23. Alay'ın 1. Taburu, bir tugay karargâhıyla çok sayıda askerin dinlendiği Sarıtarla (Ağıl) adında küçük düz bir alana yüksek kesimlerden hızla inebildi. Şaşırان İngilizler çok sayıda kayıp verdi ve bazı birlikler tamamen imha oldu (dakikalarla ifade edilebilecek kısa bir süre içinde muhtemelen bin civarında İngiliz ve İrlanda askeri can verdi⁵⁶). Türklere gelince, onlar da büyük zarar gördüler ve zaferlerinin tadını çıkaramayacak kadar yorul-

* Bu taarruzun en önemli özelliği baskın tarzında gerçekleştirilmesi olduğu için işaret gelene kadar kesin sessizlik içinde hareket edilmiştir. Taarruz öncesinde hiçbir surette top veya makineli tüfek ateşi açılmaması yolunda Mustafa Kemal'in talimatı vardır-g.n.

dular. Mustafa Kemal'in taarruzu gün ortasında yerini durgunluğa bıraktı fakat yine de Türkler Yeni Zelanda Tugayı'nı ve 38. Tugay'ı yaklaşık 500 metre sürmeyi başardılar. 39. Tugay, 1.000 metre, 29. Hint Tugay'ı da neredeyse 1.500 metre geri çekilerek Conkbayırı sırtlarındaki tehdidi sona erdirdiler. Türkler, bu muharebe-
le Conkbayırı Muharebeleri adını verir. Kuzeyde ise 7. ve 12. Piyade Tümenleri, kendilerini, saat 05.00'te başlayıp gün boyu süren İngiliz taarruzu altında buldular. Kendileri taarruz edemeseler de 11. İngiliz Tümeni'ne karşı mevzilerini başarılı bir şekilde savundular. **Harita 4.6**, 10 Ağustos 1915'te Arıburnu'ndaki Osmanlı karşı taarruzlarını gösteriyor.

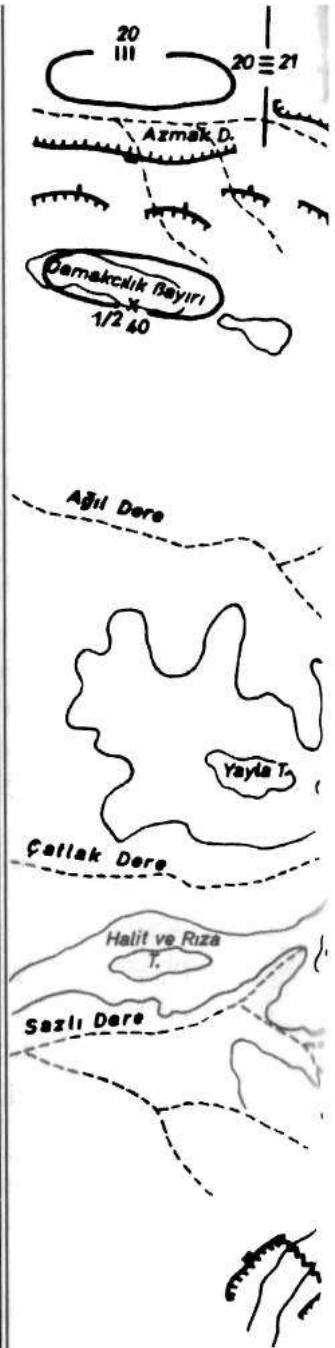
10 Ağustos'ta Conkbayırı'ndaki karşı taarruz sırasında olağandışı bir şey oldu; 8. Piyade Tümeni'nin öncü unsurlarıyla orada bulunan Mustafa Kemal, göğsünün sağ tarafından bir şarapnel misketiyle vuruldu. Hemen orada ölebilirdi fakat misket cep saatine isabet edip onu parçaladı. Her zaman serinkanlı bir savaş komutanı olan Kemal, bu olaydan sonra, vurulduğunu gören askerlerine "Sessiz olun! Birliklerin morallerinin bozulmasına müsaade etmeyin," diye bağırdı.⁵⁷ Türk kaynakları, birçok askerin şahit olduğu bu olayın bugün Türkiye'de sıkça anlatıldığını belirtiyor.⁵⁸ Muharebeden sonra, Liman von Sanders parçalanan saati hatıra olarak aldı ve onun yerine, Mustafa Kemal'e (aile sorgucusuyla süslü) kendi saatini hediye etti.

Diğer Harekâtlar, 11-20 Ağustos

Genel olarak, Conkbayırı ve Anafartalar Limanı'ndaki harekâtların maliyeti iki taraf için de çok yüksek oldu; 6-10 Ağustos 1915 süresinde İngilizler 25.000 asker Türkler ise 20.000 asker kaybetti. İki taraf da

güçlerini toparlayabilmek için ara verdiğinden, 11 Ağustos günü olay-sız geçti. 10 Ağustos'ta Conkbayı- rı'ndaki taarruz harekâtları 8. Piyade Tümeni'ni yordu; o gün 7. ve 12. Piyade Tümenleri'nin savunma harekâtlarındaki kayıplar sırasıyla 687 ve 413 askerd. Ne var ki İngilizler ertesi gün de taarruz harekâtlarını sürdürmeyi planlıyorlardı.

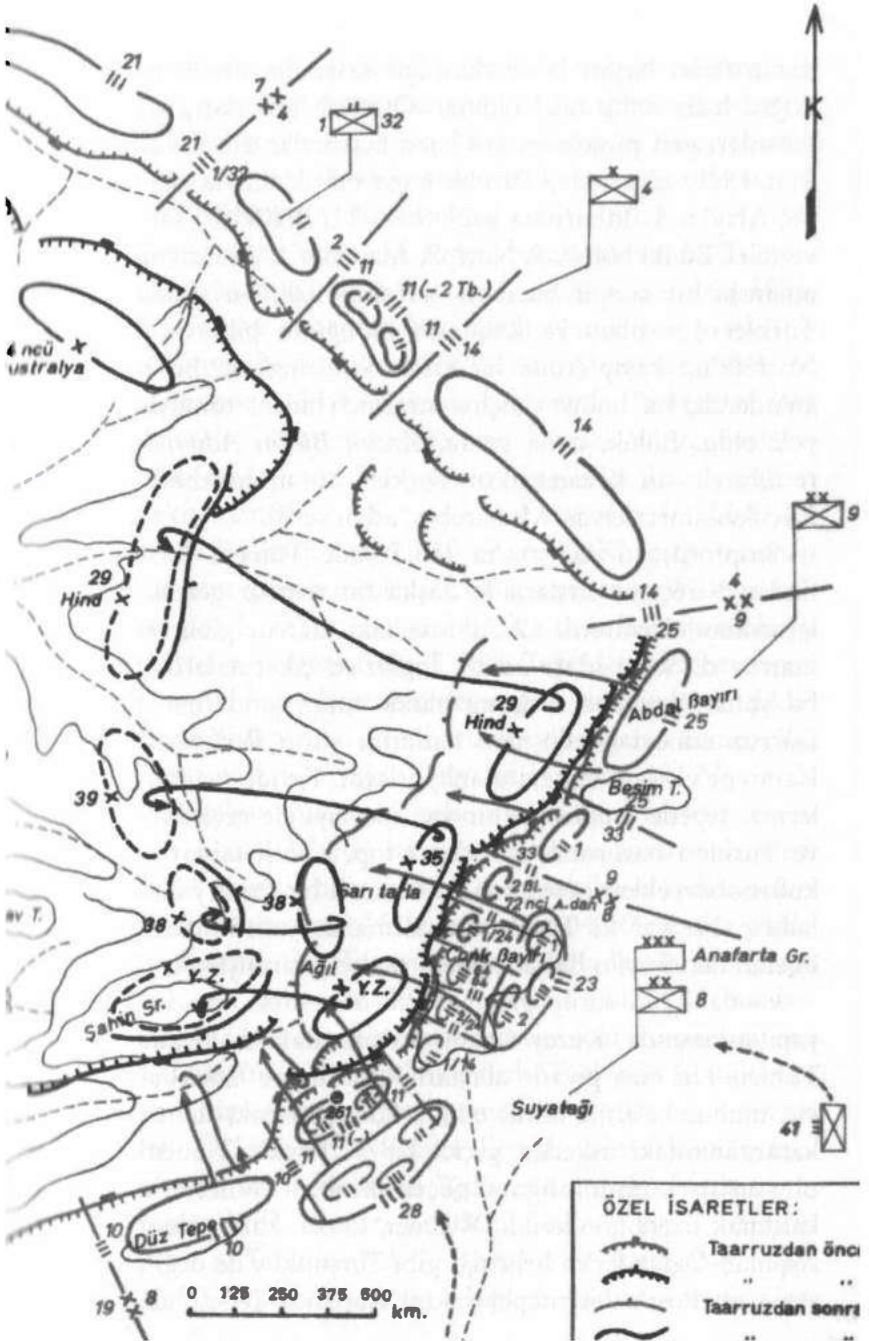
Hamilton'un yoğun baskısı altın- daki Stopford, 12 Ağustos günü saat 16.00'da, Tekke Tepe sırtlarını ele geçirme çabası içinde 11. Tümen'in yarım tugayı tarafından takviye edilen 54. Piyade Tümeni'nin 163. Tugayı'nı taarruza soktu. Taarruz, hiçbir keşif veya tatbikat olmaksızın yetersiz bir şekilde planlanmıştı. Ayrıca haritalar hatalıydı, subaylar düşmanın tam nerede mevzilendiğini veya ellerinde ne kadar kuvvet bulundurduğunu bilmiyorlardı ve takviye topçu birliği beceriksiz bir şekilde kullanılmıştı. Tecrübesiz İngiliz Gönüllü Askerleri, 36. Alay'ın 1. Taburu'nun ve 35. Alay'ın 3.

Harita 4.6: 10 Ağustos 1915 sabahı

Conkbayırı'nda durum ve Osmanlı karşı taarruzu.

Bu harita, Sarıtarla'yı silip süpüren Mustafa Kemal önderliğindeki yoğun baskın taarruzunu göstermektedir. Anafartalar Grup karargâhı, 9 Ağustos akşamı Conkbayırı'na taşındı ve ardından taarruzu desteklemek için tekrar Suyatağı'na taşındı.

Taburu'nun başarıyla sürdürdüğü savunma ateşlerine doğru hızla atılıp telef oldular. Osmanlı taburları, sağ kalanları geri püskürten ani karşı taarruzlar düzenledi. Saat 18.30 civarında, Türkler hazır taktik ihtiyat olan 36. Alay'ın 3. Taburu'na bağlı 9. ve 11. Bölükler'i salıverdiler. Bu iki bölük, 5. Norfolk Alayı'nın 1. Taburu'na amansız bir süngü hücumu gerçekleştirdi, bu sırada Türkler 15 subay ve 250 erin öldüğünü bildirdi.⁵⁹ Norfolk'un kayıplarının bir kısmı Sandringham Bölüğü'ndendi, bu bölük çatışma sırasında adeta tümüyle yok oldu. Bölük, daha sonra, *Kralın Bütün Adamları* filmiyle ün kazanacaktı. Türkler bu muharebeye, Küçükanafta Ovası Muharebesi adını verdi.

Stopford, 15 Ağustos'ta 10. Piyade Tümeni tarafından Kireçtepe sırtlarında başka bir taarruz gerçekleştirilmesini emretti. 12 Ağustos'taki taarruz gibi, bu taarruz da kötü idare edildi. İngilizler, çıkarmalardan bu yana Kireçtepe sırtlarını elinde tutan jandarmaya taarruz etmeyi ve düşman hatlarını yarıp ilerleyerek Karatepe'yi işgal etmeyi planlıyorlardı. Kendi avantajlarına, tepede muhteşem bir yan mevziyi ele geçirdiler ve Türkleri bastırmak için deniz topçu ateşi takviyesi kullanabilecekleri neredeyse mükemmel bir fırsat yakaladılar. Ne var ki Türkler jandarmanın yerini alacak önemli takviyeyi o hafta içinde önceden getirmişlerdi.

Osmanlı'nın sürüp giden taktik düzeydeki yeniden yapılanmasında, Kuzey Grubu ihtiyatındaki 5. Piyade Tümeni'nin esas piyade alayları Kanlısirt ve Conkbayırı muharebelerine tahsis edildi. Sonuç olarak, tümen karargâhındaki askerler, geçici bir 5. Piyade Tümeni oluşturup komutanlığına geçen Binbaşı Willmer'e katılmak üzere gönderildi. Willmer, tümen karargâhını Aspinall-Oglander'in belirttiği gibi Turşunköy'de değil, (Jephson Post'a [Sivritepe] yakın) Kapanca Tepesi'nde

kurmuştu. Bu karargâh, kendine tahsis edilmiş beş ilave piyade taburunun yanı sıra Gelibolu Jandarma Taburu'na ve 127. Alay'ın hâlihazırda Kireçtepe'nin savunma mevzilerinde bulunan iki bölüğüne de sahipti.⁶⁰ Willmer'in elinde ayrıca mevzilerini savunan 11. Topçu Alayı'ndan iki topçu bataryası vardı. Tümgeneral Mahon, taarruzuna, 15 Ağustos saat 08.40'ta, batıdan ve kuzeyden eşzamanlı olarak çok yönlü bir saldırıyla başlamak istiyordu. Ancak emirler gecikti ve taarruz saat 14.15'e kadar başlamadı. Taarruzlar orta dereceli Türk mukavemetine karşılık biraz ilerleyebildi fakat karanlık çökünce, İngilizler kazanımlarını pekiştiremediler ve hassas bir mevzide kaldılar. Bu arada Willmer, saat 20.30 civarında Kireçtepe'ye gelip durumu şahsen inceledi. Çok cesaretlenen Willmer, 19. Alay'ın 1. Taburu'na ve 39. Alay'ın 1. Taburu'na karşı taarruza geçmek için Tekke Tepe'den ilerlemelerini emretti.⁶¹ Cepheye neredeyse gece yarısında vardıklarında Willmer, bu iki taburu ve de cephenin hemen 500 metre gerisinde yakın ihtiyatta bulunan 19. Alay'ın 2. Taburu'nu kullanarak çabucak bir karşı taarruz tertipledi. Saat 02.00'de bir gece taarruzu başlatmak istedi fakat mevzilendirmedeki son dakika düzenlemeleri yüzünden taarruz 16 Ağustos saat 04.00'e kadar gecikti. Taarruz, 30. Tugay'ın sol kanadında ağır kayıplara yol açtı. Ardından Willmer, saat 08.00'de el bombalarıyla bir müteakip karşı taarruz için Turşunköy'den 17. Alay'ın 2. Taburu'nu getirdi. Türklerin İrlandalıları sırtlardan sürmeye çalıştığı muharebe bütün gün devam etti. Öğlen vakti Mustafa Kemal, gelmekte olan takviye piyade taburlarını Willmer'e destek olmaları için yönlendirdi. Bunlar, Anadolu Grubu'ndan 1. Alay'ın 2. ve 3. Taburları'ydı ve bu taburlar Turşunköy'e saat 16.00 civarında varmaya başladı. Liman von Sanders

de Kireçtepe'deki durumdan endişeliydi, o yüzden 9. Piyade Tümeni'ne bağlı 126. Alay'ın ihtiyat olarak Anafartalar Grubu'na intikal etmesini emretti. Bu faaliyetlerden anladığımız kadarıyla ne Mustafa Kemal ne de Liman von Sanders, 16 Ağustos'ta Kireçtepe'de neler olup bittiğine dair kesin bir bilgiye sahipti. Bu da muhtemelen Willmer'in muharebeye şahsen katılmasından ve 6 Ağustos'u 7 Ağustos'a bağlayan gece için çok etkin şekilde yaptığı gibi güncel raporlar veremesinden kaynaklandı. Her halükârda, Mahon hırpalanan tugaylarını o akşam saat 19.00'da geri çağırdı ve İrlandalılar, başlangıç hatlarına çekilip muharebeyi sonlandırdılar.

17 Ağustos'ta Willmer'in askerleri ilk mevzilerinin tümünü yeniden ele geçirip ileri karakollarını yeniden kurdular. Ardından 5. Piyade Tümeni, 19. Alay'ın 1. ve 2. Taburları'yla savunma mevzisini takviye etti. Willmer, sırtlara 2 topçu bataryası ve 2 sıhhiye bölüğünün yanı sıra siperlerin onarımı için 4.000 kum torbası da gönderdi. Kayıplar iki tarafta da başabaştı, İrlandalılar resmi olarak yaklaşık 2.000 asker kaybederken Türk tarafında 3 subay ve 315 er öldü, 8 subay ve 1.238 er yaralandı, 2 subay ve 85 er de kayboldu (toplamda 1.651 asker).⁶²

Osmanlı VI. Kolordusu Saros Körfezi'ne 24. ve 26. Piyade Tümenleri'yle intikal ettiğinde, Liman von Sanders, 6. Piyade Tümeni'ni Anafartalar cephesinin güneyine getirebildi.⁶³ İki piyade alayıyla (16. ve 17. Alaylar) birlikte 6. Piyade Tümeni'nin iki sahra topçu bataryası, Turşunköy'den aşağı yürüyüp 17 Ağustos 1915'te saat 06.00'da Tekke Tepe'nin gerisindeki içtima alanına intikal etmeye başladı. 6. Piyade Tümeni'ne 11. Süvari Alayı eşlik ediyordu. Conkbayırı'ndaki aktif harekâtlar azalmaya yüz tutmuşken, Mustafa Kemal, Pöttrih'in 9. Piyade

de Tümeni'nin büyük bir kısmını (25. Alay, 64. Alay ve bir topçu bataryası) hattın dışına çıkarıp, Turşunköy'ün hemen kuzeyindeki bir ihtiyat mevzisinde yeniden konuşlandırdı. Böylece 20 Ağustos'ta, Mustafa Kemal'in Anafartalar Grubu'nda, kuzeyde Kireçtepe'den güneyde Düztepe'ye kadar temas halinde bulunan şu birlikleri vardı: 5., 12., 7., 4. Tümenler, 28. Alay (10. Piyade Tümeni'nden) ve 8. Piyade Tümeni. Tekke Tepe sırtlarının hemen arkasında Mustafa Kemal'in 9. Piyade Tümeni (-) ile 6. Piyade Tümeni de bulunuyordu. Anafartalar Grubu'nun topçu birliğinin büyük bölümü, İsmailoğlu Tepesi'nde (*W Hill*) bulunan 12. Piyade Tümeni'ne bağlı 34. ve 35. Alaylar'ı doğrudan takviye ediyordu. Mustafa Kemal'in grup karargâhı, Anafartalar Sırtı'nın güney tepesindeki Çamlıtekke'de yer alan merkezin arkasında mevzilenmişti.

Aspinall-Oglander, 6. Piyade Tümeni'nin Saros Körfezi'nden ayrılmasıyla “bu hayati nokta askerden tamamen arındı,” diye yazdı.⁶⁴ Bu bütünüyle doğru değildir. Aslında, 24. Piyade Tümeni'nin öncü unsurları, Saros Körfezi mıntıkasına 16 Ağustos'ta yaya olarak varmaya başlamıştı, iki gün sonra da 26. Piyade Tümeni geldi. VI. Kolordu karargâhı, kurmay başkanı Alman Albay Ulrich Back'le* birlikte, Gelibolu kasabasındaki evlere taşınıp General Faik'in karargâhıyla birleşti. Beşinci Ordu kurmay subaylarından Yarbay Freze, yarımadanın yukarısının harekât kontrolündeki değişiklikleri görüşmek için 14 Ağustos'ta İstanbul'a gitmişti.⁶⁵ Bu görüşmelerin sonucunda, von der Goltz'ün Birinci Ordusu sorumluluk alanını güneye genişletip sadece Saros Körfezi'ni değil doğuda Despot

* Ulrich Back tuğgeneraldir ve XVII. Kolordu komutanıdır. Komutanı Tuğgeneral Hilmi Paşa olan VI. Kolordu'nun kurmay başkanı ise Yarbay Süleyman İlhami'dir-g.n.

Limanı'ndan Gelibolu'nun hemen güney sahilindeki bir noktaya kadar olan bir hatta Bolayır kıstağını kapsayacaktı. Bu değişiklik, Liman von Sanders'i kuzeyindeki endişe verici amfibi tehditten kurtardı ve ona, süren muharebelere odaklanma olanağı tanıdı, bu konuyla ilgili emirler de 17 Ağustos akşamı gönderildi.⁶⁶ 21 Ağustos 1915'te Osmanlı Ordusu artık muharebeye sokulacak toplam 17 piyade tümenine, tugay kuvvetinde bir piyade müfrezesine ve bağımsız bir süvari tugayına (Birinci Ordu ve Beşinci Ordu'nun bütün mevcutlarını sayarsak) sahipti.

Yusufçuktepe ve Bombatepe (İkinci Anafartalar)

Muharebesi, 21-28 Ağustos 1915

Türkler kuvvetlerini takviye etmek ve yeniden tertiplenmekle meşgulken Hamilton, Stopford'u görevden alıp yerine 29. Tümen Komutanı General de Lisle'ı getirdi ve yeni komutana bir kez daha taarruz etmesini emretti. De Lisle, 20 Ağustos'ta emirlerini yayımlayıp 29. Piyade Tümeni'ni Yusufçuktepe'ye taarruz etmekle, 11. Piyade Tümeni'ni de İsmailoğlu Tepe'ye taarruz etmekle görevlendirdi. 29. Piyade Tümeni, bölgeye henüz intikal etmiş 2. Atlı Tümen'in (2. Gönüllü Süvari Tümeni) hemen arkasından Mestantepe'ye geliyordu. Lisle komutasındaki IX. Kolordu'nun taarruzunu desteklemek için, Birdwood'un Anzak birliği Bombatepe'ye taarruz etmek üzere Cox'un kuvvetlerini faaliyete geçirecekti. Bu dar kapsamlı bir taarruzdu ve İngilizler İsmailoğlu Tepe'de Anafartalar Sırtı'na taarruz edebilecekleri daha iyi bir mevziyi ele geçirmek istiyorlardı. Türkler bu muharebe dizisini "İkinci Anafartalar Muharebesi" olarak adlandırır. Türkler yaklaşık 10 gündür işgal ettikleri hatlardaydılar ve (Aspinall-Oglander'ın sandığı gibi 84 değil) 99 adet

topları vardı.⁶⁷ Kireçtepe mıntıkasını 16 sahra topu, 14 dağ obüsü ve 2 obüs (toplam 32 top) takviye ediyordu. 12. Piyade Tümeni mıntıkasını 20 sahra topu ve 8 dağ obüsü takviye ediyordu. Önemli olan nokta, bu mıntıkada 120 mm ila 150 mm'lik kalibrede ilave 11 ağır top (çoğu Anafartalar Grubu'nun ağır topçu birliğine dahil 39 top) bulunmasıydı. Conkbayırı sırtlarındaki 7., 4. ve 8. Piyade Tümenleri'ni, 8 sahra topu, 16 dağ obüsü ve 2 adet 150 mm'lik obüs (toplamda 28 top) takviye ediyordu.

Düşmanın top mermileri Yusufçuktepe'ye ve İsmailoğlu Tepesi'ne 21 Ağustos günü saat 14.30'dan itibaren yağmaya başladı ve bodur çalıları tutuşturdu. Bu muharebede bilhassa İngiliz topçu birliği hazırlığı etkisizdi ve Türk siperlerine neredeyse hiç dokunmayıp hasar ya da kayda değer kayba yol açmadı. Buna karşın, Osmanlı topçu birliği iyi seçilen ve kolayca gözlenen hedeflere ateş etmeye başlayarak 29. Tümen ile ardındaki gönüllü piyade tümenine büyük kayıplar verdirdi. 11. Tümen, tek bir Osmanlı taburunun, 34. Alay'ın 1. Taburu'nun karşısına iki tugay çıkararak İsmailoğlu Tepe'nin güney yamaçlarında saat 15.00'te taarruzu başlattı. Sarsılmayan Türkler onları oldukları yerde durdurdular. Saat 15.30'da 29. Tümen'e bağlı 87. Tugay, Yusufçuktepe'deki 35. Alay'ın 2. Taburu'na hücum ederken, kardeş tugayı 86. Tugay da Yusufçuktepe'nin kuzey yamaçlarındaki iki Osmanlı taburuna, (34. Alay Komutanı Yarbay Mehmet Ali'nin komutasına verilen) 34. Alay 2. Tabur'a ve 31. Alay 2. Tabur'a saldırdı. Bu tugaylar, uyanık ve dayanıklı düşmanlarının bulunduğu siperlerin önündeki tarafsız bölgeyi geçmeye de çalıştı. 29. Tümen deneyimliydi ve yarımadaadaki en etkili İngiliz tümeniydi fakat tugayları 11. Tümen'in tugaylarından daha iyi değildi. Cox'un

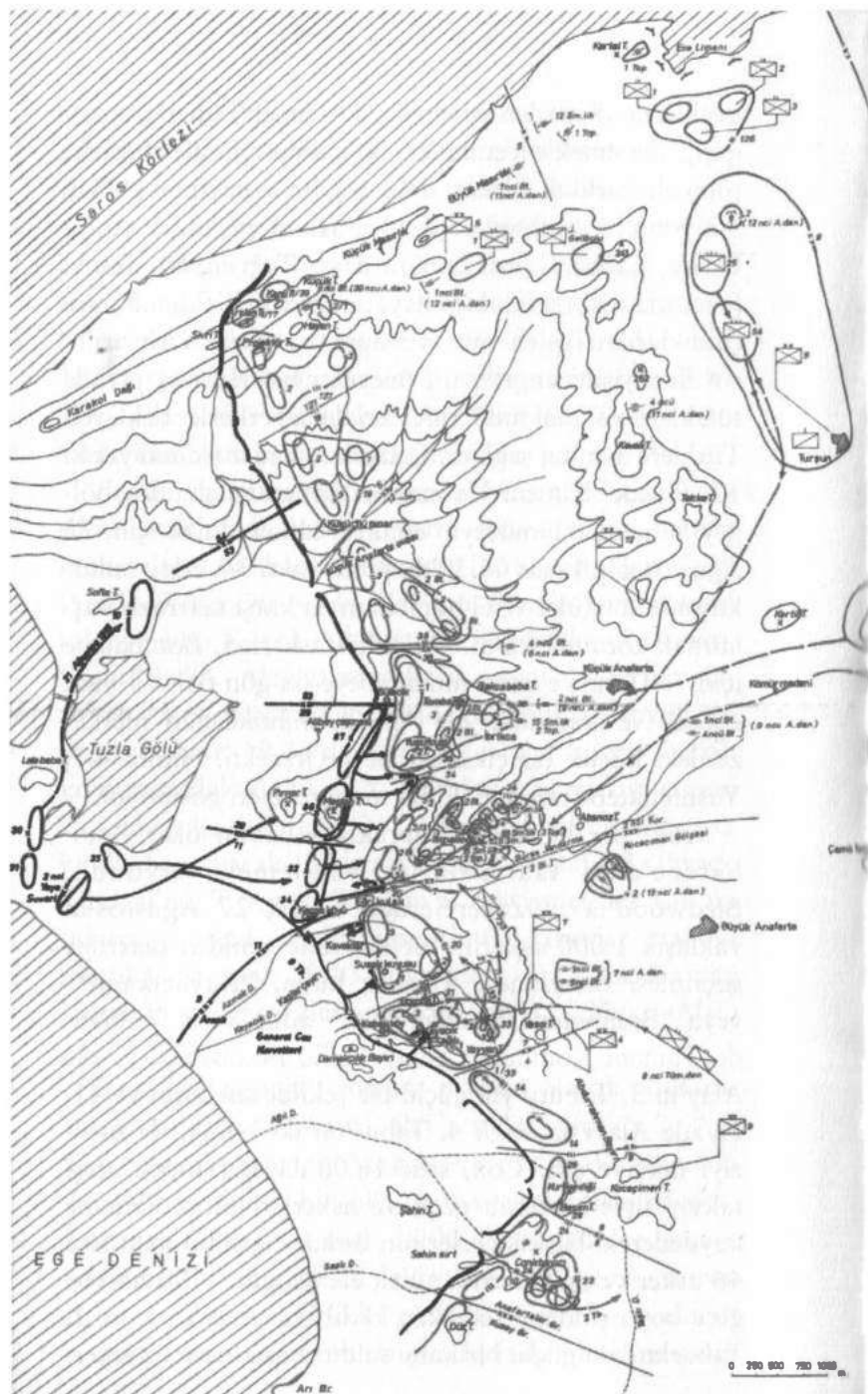
kuvvetleri de (Hintliler, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılardan oluşan yaklaşık dokuz tabur) saat 15.30'da 7. Piyade Tümeni'ne bağlı 20. Alay'ın 1. ve 3. Taburları ile 21. Alay'ın 1. ve 3. Taburları'na taarruz edip benzer sonuçlarla karşılaştı. Yine de 7. Piyade Tümeni Komutanı Albay Halil, Anafartalar Grubu'ndan derhal takviye talep etti. İngiliz ve Anzak taarruzları saat 18.00 sularına kadar kesintili devam etti. Bu saatte Türk askerlerinin süngülerle yaptıkları güçlü karşı taarruzlar tüm hattı eski haline getirmişti.

İngiliz taarruzu başladığında Mustafa Kemal alışıldık ataklığıyla karşılık verip ihtiyatlarının hemen muharebeye katılmasını emretti. 11. Süvari Alayı ile 9. Piyade Tümeni'ne (-) de, 12. ve 6. Piyade Tümenleri'ni takviye edip Küçük Anafarta'ya ilerlemelerini emretti. Süvariler 34. Alay'ın mıntikasına saat 17.30'da ulaşırken, daha uzaktaki 9. Piyade Tümeni (-) İsmailoğlu Tepe'ye saat 19.30'da vardı.⁶⁸ Daha sonra Pötrih komutasındaki 64. Alay Yusufçuktepe'yi takviye etmesi için mevzilendirilirken 25. Alay acil taktik ihtiyatta kaldı. Son olarak, Mustafa Kemal boştaki 8. Piyade Tümeni'ne, 7. Piyade Tümeni'ni takviye etmek için iki taburunu göndermesini emretti. Bu taburlar Halil'in mıntikasına saat 19.40'ta varırken 7. Tümen'in sağ kanadını güvence altına almak için 11. Süvari Alayı gönderildi.

Türkleri şaşırtan husus, piyade olarak kullanılan gönüllü yaya süvari alaylarından oluşan 2. Atlı Tümen'in tamamının, Mestantepe'den baskı altındaki 34. Alay'a ikinci bir büyük taarruza kalkışmasıydı. Taarruzlar yaklaşık saat 18.00'de başladı ve geceye kadar sürdü. İngilizlerin talihsizliği olsa gerek, tümen ve tugay kademelerindeki gönüllü süvari komutanları neredeyse hiç konum ya da mekân farkındalığına sahip

değillerdi, o yüzden yenilmiş 29. Tümen'in hatlarından geçip ilerlemekle yetindiler. Bu meşhur nafile taarruz, tümenle birlikte birkaç ünlü İngiliz subayının (Albay Sir Johnny Milbanke [İngiliz askeri nişanı Victoria Cross sahibi], Lord Longford ve Tuğgeneral Kenna [Victoria Cross sahibi]) hayatlarına mal oldu. Yanan çalılıklardan gelen ateş ve duman, gönüllü süvarilerin ilerleyişini engelleyip, önceden hazırlanmış piyade tüfekleri ve makineli tüfekleriyle siperlerde bekleyen Türklere avantaj sağladı. Çatışma o kadar şiddetliydi ki 12. Piyade Tümeni Komutanı Yarbey Selahattin, bölgeyi tamamen temizleyip emniyet altına almak için, 22 Ağustos günü saat 04.30'da şafak vakti 34. Alay mıntıkasında süngüler ve el bombalarıyla karşı taarruzu başlatmak zorunda kaldı.⁶⁹ Cox'un askerleri, Bombatepe için 7. Tümen'e karşı muharebeye iki gün daha devam edecek ve sonunda, 21. Alay'ın mıntıkasının merkezindeki küçük bir çıkıntıyı ele geçirecekti. **Harita 4.7**, Yusufçuktepe etrafındaki bu muharebeleri gösteriyor.

Cox, zor kazandığı topraklara hâkim olan Bombatepe'deki taarruzlarını yenilemeyi savundu. Birdwood'la müzakerelerden sonra, 27 Ağustos'ta yaklaşık 1.000 askerlik bir kuvvetle yeniden taarruza geçilmesi onaylandı. Türkler buna, "Kayacıkagılı" veya "Bombatepe Muharebeleri" adını verir. 7. Piyade Tümeni Komutanı Albay Halil, Bombatepe'yi 21. Alay'ın 3. Taburu'yla güçlü bir şekilde savundu ve 41. Piyade Alayı'na bağlı 4. Tabur'un iki bölüğüyle mevziyi takviye etti. Cox, saat 16.00'da ağır topçu ateşi takviyesiyle taarruza geçti ve askerleri biraz ilerleme kaydederek Türk siperlerinin birkaç hattının yanı sıra 46 asker ve üç makineli tüfek ele geçirdi.⁷⁰ Muharebe gece boyu şiddetle sürerken Halil, 33. Alay'ın 1. ve 2. Taburları'yla güçlü bir karşı saldırı başlattı ve ön siper-

Harita 4.7: Yusufçuktepe ve Bombatepe’de genel durum, 21 Ağustos 1915. İngiliz 2. Yaya Süvari’nin taarruz istikameti ve yenilgiye uğrayan İngiliz taarruzları bu haritada apaçık görülmektedir. Osmanlı Ordusu ihtiyatta tam iki piyade tümenine sahipti ve Mustafa Kemal’in Anafartalar Grubu karargâhı muharebeyi daha iyi kontrol etmek için Çamlıtekke’ye dönmüştü.

lerin birkaç mıntıkası haricindeki tüm mevzileri tekrar ele geçirdi. Bu sırada, komşu 9. Piyade Tümeni’ne bağlı 126. Alay’ın 2. Taburu, ihtiyat olarak 7. Piyade Tümeni mıntıkasına gönderildi. Stratejik düzeyde, Liman von Sanders 27 Ağustos’u 28 Ağustos’a bağlayan gece (26. Piyade Tümeni’nden) 59. Piyade Alayı’nı güneye sevk etti ve kalan alaylarla (76. ve 78. Piyade Alayları) topçu sınıfı da ertesi sabah onları takip etti. Bu tümen, 28-30 Ağustos tarihlerinde Turşunköy civarındaki içtima alanlarında birleşti. İlaveten, 27 Ağustos’ta Anadolu yakasındaki 3. Piyade Tümeni’ne bağlı dört piyade taburu ve üç topçu bataryası Erenköy’de tertiplenip Avrupa yakasına intikal etmek üzere teyakkuza geçirildi.

Yusufçuktepe ve Bombatepe Muharebeleri, Çanakkale Savaşı’nın son büyük muharebeleri oldu. İngilizlerin kayıpları son derece ağırdı. Türkler, neredeyse hiçbir kazanım elde etmeyen İngiliz IX. Kolordusu’nun 6.558 asker, Cox’un kuvvetlerinin de yaklaşık 1.300 asker kaybettğini ileri sürer.⁷¹ Osmanlı kayıpları ise 12. Piyade Tümeni’nde 1.192 asker (350 ölü, 561 yaralı, 281 kayıp), (27 Ağustos’ta Bombatepe’deki muharebe dahil) 7. Piyade Tümeni’nde 1.406 asker olarak kaydedildi.⁷² 22 Ağustos gecesi Mustafa Kemal, 12. Piyade

Tümeni'ni Yusufçuktepe'yle İsmailoğlu Tepesi'nden geri çekip yerine dinç 9. Piyade Tümeni'ni yerleştirdi. Liman von Sanders'e gönderdiği güven telkin eden muharebe raporunda, zaferi özet olarak anlatıp İngilizlerin kayıplarının çok fazla olduğunu kendi gözle-riyle gördüğünü belirtti.⁷³ Mustafa Kemal, mukave-me't noktalarının inşası hakkında tavsiye almak için Vehip komutasındaki Güney Grubu istihkâm komu-tanının Yusufçuktepe'ye gönderilmesini talep etti.

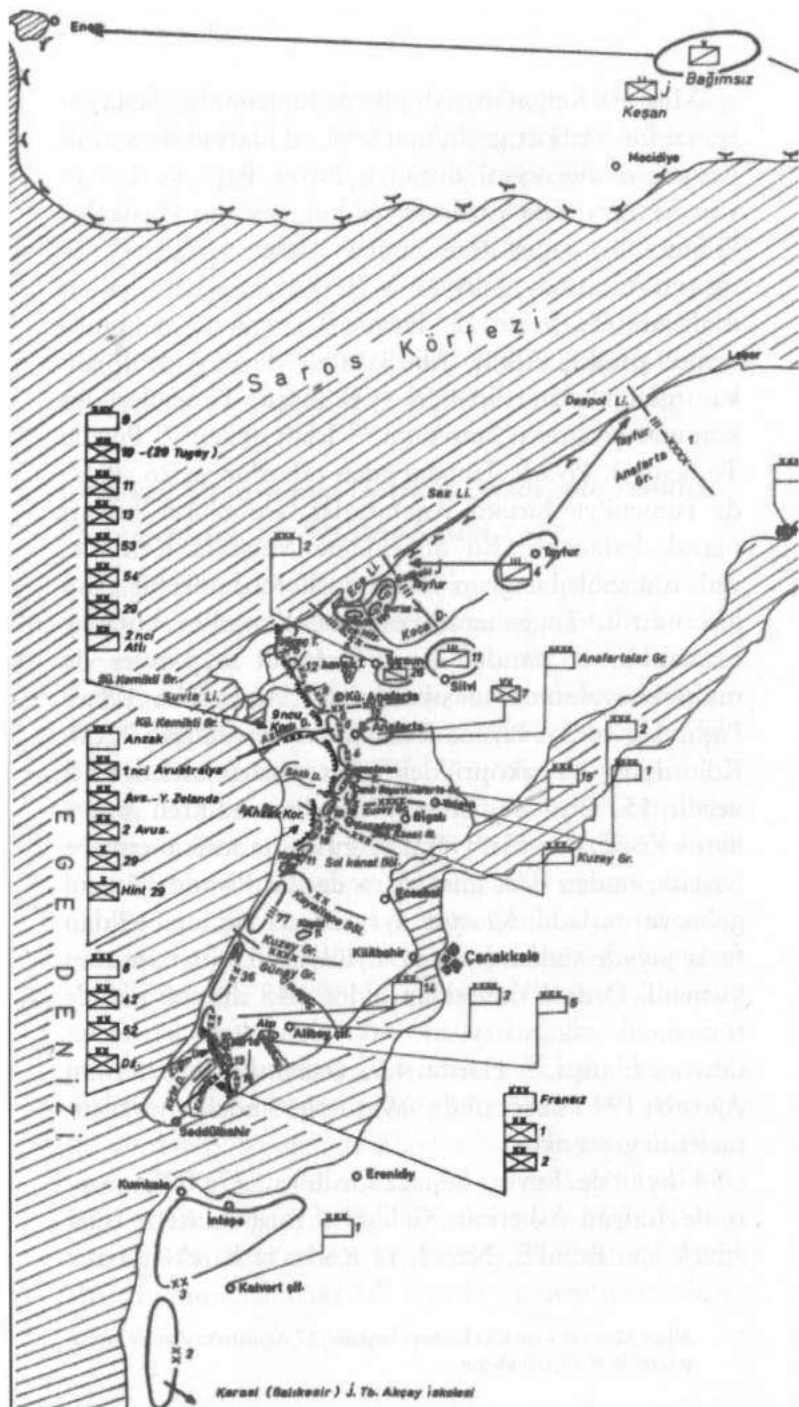
Osmanlı Ordusu'nda Harekât Düzeyinde Yeniden Düzenlemeler, 29 Ağustos-Kasım 1915

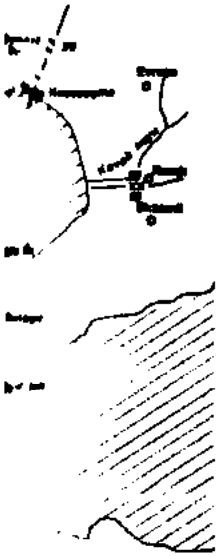
28 Ağustos'u 29 Ağustos'a bağlayan gece, Mustafa Kemal yorgun 7. Piyade Tümeni'ni cepheden çekip yerine dinç 6. Piyade Tümeni'ni sevk etti. Ardından 7. Piyade Tümeni, dinlenmek ve yeniden teşkilatlan-mak için Büyük Anafarta'nın hemen doğusundaki ihtiyat alanına geri çekildi. Aynı ölçüde yorgun 12. Piyade Tümeni cephede kaldı fakat kuzeye geçip mın-tıkasının mesafesini kısaltarak 9. Piyade Tümeni'nin Yusufçuktepe bölgesine ilerlemesine olanak tanıdı. Güneyde, Esat Paşa'nın Kuzey Grubu, komutanlığı yeniden yapılandırmak için muharebenin durulma-sından istifade etti. Esat, cephesini ikiye böldü. Sağ Kanat Mıntıkası'nı Albay Yakub Şevki'nin yetkisi altına verdi; bu mıntika Mehmet Şefik'in takviye edil-miş 19. Piyade Tümeni (18., 27., 57. ve 72. Alaylar) ile mürettep 10. ve 12. Alaylar'dan oluşuyordu. Esat ayrıca Sol Kanat Mıntıkası da kurup komutanlığına Albay Rıfat'ı getirdi; bu mıntika ise Yarbay Abdür-rezzak komutasındaki 11. Piyade Tümeni ile Albay Rüştü komutasındaki 16. Piyade Tümeni'nden oluşu-yordu.

Mustafa Kemal'in yedi piyade tümeninden fazlasını içeren bir harekât grubunun sevk ve idaresinde zorluk yaşıyor olabileceğini düşünen Enver Paşa ve Liman von Sanders, ona yardımda bulunması için klasik bir komutanlık yapısı tesis etmeye karar verdiler.⁷⁴ 29 Ağustos'ta Albay Nicolai'ya II. Kolordu karargâhını ıslah edip 5., 9. ve 12. Piyade Tümenleri'nin komutasını alması, Albay Ali Rıza'ya da XV. Kolordu karargâhını ıslah edip 4., 6. ve 8. Piyade Tümenleri'nin komutasını alması emredildi.⁷⁵ Islah edilen 7. Piyade Tümeni, 3. Piyade Tümeni'nden taburlar ve 26. Piyade Tümeni'yle birlikte Anafartalar Grubu'nun ihtiyatı olarak kalacaktı. Bu düzenleme Mustafa Kemal'e, yedi tümenlik bir grup yerine iki kolorduluk bir grup kazandırdı. Tuğgeneral Fevzi de Kemal'in kurmay başkanlığına atandı.* İlave stratejik takviyeler de muharebe alanına ulaşıyordu. 17 Ağustos'ta Enver Paşa, 15. ve 25. Piyade Tümenleri'nden oluşan XVII. Kolordu'ya Uzunköprü'deki tren garına intikal emri verdi. 15. Piyade Tümeni, trenden indikten sonra Saros Körfezi'ne yürüyüp 25 Ağustos'ta intikal etmeye başladı; ondan dört gün sonra da 25. Piyade Tümeni gelmeye başladı. Ağustos ayı sona erdiğinde, 19'dan fazla piyade tümeni, yani 1 Eylül 1915 itibariyle tüm Osmanlı Ordusu'nun sahip olduğu 48 düzenli piyade tümeninin yaklaşık yüzde 40'ı Çanakkale Savaşı'na tahsis edilmişti.⁷⁶ Harita 4.8, Osmanlı kuvvetlerinin Ağustos 1915'in sonunda savaş bölgesindeki mevzilenmelerini gösteriyor.

4 Eylül'de Enver, Beşinci Ordu'ya, 77.000'in üzerinde İtalyan askerinin Gelibolu Yarımadası'nı işgal etmek için Brindisi, Napoli ve Rodos'ta harekete hazır

* Albay Mustafa Kemal'in kurmay başkanı, 17 Ağustos'ta atanan Binbaşı İzzettin (Çalışlar) idi-g.n.

Harita 4.8: Beşinci Ordu kuvvetlerinin genel durumu, 31 Ağustos 1915. Yarımada'nın yukarısının kontrolünü alan Birinci Ordu'nun Beşinci Ordu'nun sorumluluk sahasını daralttığı haritada apaçık görülmektedir. Beşinci Ordu'nun Yalova'da konuşlanmış olan karargâhı yanlışlıkla Birinci Ordu karargâhı olarak adlandırılmıştır.

bulunduğuna dair bir istihbarat ilettili. Bunun üzerine bir dizi sevkiyat başlatılıp 2. Piya- de Tümeni Erenköy'e intikal ettirilirken, İzmir'deki 20. Piyade Tümeni'nin Saros Kör- fezi'ndeki XVII. Kolordu'yu takviye etmek için kuzeye kayması emredildi. İki süvari tugayı ve üç bağımsız süvari alayı da başkent- ten bölgeye intikal ettirildi. Savaşın Osmanlı ordu yapısında gerektirdiği değişikliklerin haddi hesabı yok gibiydi. Türklerin lehine, Sırbistan'ın ani çöküşü Almanya'yla Osmanlı İmparatorluğu arasındaki demiryolu hatla- rının yeniden açılması beklentisini doğurdu. Bu olayın sıkı baskı altındaki Türklere ağır silah ve mühimmat gönderilebilmesini sağ- layacağı düşüncesiyle Alman Genelkurma- yı, Batı Cephesi'nden topçu uzmanı Albay Gressman'ı, Liman von Sanders'e en son topçu taktikleri hakkında tavsiyede bulunma- sı için Beşinci Ordu'ya gönderdi.⁷⁷ Osmanlı kayıpları da Eylül ayında önemli ölçüde azaldı ve muharebe harekâtları ayda toplam 300 askerlik muharebe zayıat oranına düştü. Fakat hastalık yüzünden hastaneye yatırılan asker sayısı artıyordu. Eylül 1915'te savaşa tahsis edilen toplam Osmanlı kuvveti 5.282 subay ve 255.728 erdi.⁷⁸

İşgal gerçekleşmedi. Hatta İngilizlerin yarımadayı tahliye edeceklerine veya oradan

kuvvet çekeceklerine dair söylentiler dolaşmaya başladı. Böylece, kış yaklaşırken Enver Paşa önemli oranda kuvvetini, daha kolay idame ettirebilecekleri Trakya'ya geri çekmeye karar verdi. Enver Paşa 6 Ekim'de Beşinci Ordu'ya, İkinci Ordu'yu İstanbul'da yeniden yapılandırmak ve ona üç piyade kolordusu tahsis etmek istediğini bildirdi.⁷⁹ Vehip'e de Güney Grubu kurmayının bir kısmıyla başkente dönüp yeniden teşkilatlanma sürecini başlatması emredildi. Piyade kolorduları, yarımadadan üç grup halinde çıkarılıp kuzeye yollandı. Birinci grup, I. Kolordu karargâhından ve sırasıyla 8 Ekim ve 11 Ekim'de Uzunköprü için yola çıkan 3. ve 2. Piyade Tümenleri'nden meydana geliyordu. II. Kolordu karargâhı 16 Ekim'de 4. Piyade Tümeni'yle birlikte Keşan'a doğru yola çıktı, 13. Piyade Tümeni de 21 Ekim'de onları takip etti. V. Kolordu karargâhı, 5. ve 10. Piyade Tümenleri'yle birlikte ertesi hafta yola çıktı. Enver, İtilaf kuvvetlerinin taarruzda bulunması ihtimalinden endişe etmeyi sürdürüp bölgeye daha fazla yeni kuvvet göndererek İzmir'deki 42. Piyade Tümeni'ni ve İstanbul'daki 136. Piyade Alayı'nı yarımadada göreve hazır olmaları için teyakkuza geçirdi.

9 Ekim'de Vehip Paşa Seddülbahir'den ayrıldı ve yerine, Güney Grubu komutanı olarak XIV. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Cevat getirildi. Anafartalar Cephesi'nde Mustafa Kemal'in askerleri bu ayı, mevzileri tahkim etmekle ve baş siperleriyle mukavemet noktaları inşa etmekle geçirdiler. Mevcutların yerine geçmek üzere Halep'ten birkaç müstakil birlik gelince silahlar ve taktikler hakkında çok ihtiyaç duyulan eğitimi yürütsünler diye askerler cephe hatlarından geri çekildiler. 21 Ekim'de, 15. Piyade Tümeni Seddülbahir'deki hatta gidip 13. Piyade Tümeni'nin yerini aldı, bu tümen de dinlenmek ve yeniden teşkilatlanmak için

Keşan'a gitti. Uzaklarda Mezopotamya'da meydana gelen taktik felaketlerden dolayı, Osmanlı Genelkurmayı, Mareşal von der Goltz'den o bölgenin sorumluluğunu devralmasını istedi. Von der Goltz ayrılırken Enver Paşa, Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'yı yeni Birinci Ordu komutanı olarak atadı. Esat'ın Kuzey Grubu'ndaki yerine de Anafartalar Grubu'ndan XV. Kolordu Komutanı Albay Ali Rıza'yı atadı. Yoldaki 42. Piyade Tümeni, İzmir'den Bandırma'ya trenle gitti, ardından Gelibolu'ya gemiyle 22 Ekim'de vardı. Anafartalar Grubu'ndaki II. Kolordu'nun yerini değiştiren Albay Kannengiesser, 27 Ekim'de geri dönüp XVI. Kolordu karargâhını ıslah etti. Son olarak, 11. Piyade Tümeni, ayrılan 5. Piyade Tümeni'nin hattına geçmesi için ıslah edildi ve Çanakkale Savaşı'nda tek bir kereliğine, Türkler geçici bir piyade tümeni oluşturdu. Bu, Osmanlı Ordusu'nun Balkan Savaşları'ndaki ve Birinci Dünya Savaşı'nın diğer cephelerindeki yaygın bir taktik uygulamasıydı fakat o ana dek yarımada hiç icra edilmemişti. Bu birlik çeşitli piyade alaylarından oluşuyordu ve 5. Mürettep Tümen olarak faaliyete geçirilmişti. Kabatepe yakınlarındaki Kuzey Grubu'nun en güneydeki kısmına atanmıştı.⁸⁰ Ekim ayında muharebe durağan ve hafif devam etti, genelde hava akınları ve pusu ateşi oldu. Çıkmazdan kurtulmanın muhtemel bir yolu olarak, Osmanlı Genelkurmayı 254. Tünel Kazma Bölüğü'nü tertipleyip yarımada gönderdi.⁸¹ Çanakkale harekâtına tahsis edilen Osmanlı kuvvetlerinin sayısı, 5.500 subay ve 310.000 erle Ekim 1915'te en yüksek noktasına ulaşmıştı.⁸²

9 ve 10 Kasım tarihlerinde Uzunköprü tren garına Kuzey Avrupa'dan önemli takviyeler ulaştı. Bunlar, Avusturya yapımı 240 mm'lik havan toplarından

oluşan motorize bir batarya ve 150 mm'lik obüslerden oluşan bir bataryaydı. Ağır havan topları Anafartalar Grubu'na giderken obüsler de Güney Grubu'na gitti.⁸³ Bu silahlar 20 Kasım dolaylarında faaliyete geçti ve Mestantepe'yi vurmak için kullanıldı. Almanya ve Avusturya'dan uzun süredir beklenen ağır silahların gelmesi, İtilaf kuvvetlerinin moralini derhal bozdu. Ayın sonuna doğru, Almanya'dan ilave iki 210 mm'lik ağır topçu bataryası ve altı ağır obüs bataryası ulaştı.^{84*} Böylece yarımada Türkler toplam 20 ağır topçu bataryasına sahip oldu. Aynı ölçüde önemli olan nokta, büyük miktarlarda mühimmatın da gelmeye başlamasıydı. Albay Gressman ve Alman topçu uzmanları, Batı cephesindeki en son topçuluk tekniklerini kullanarak Türk topçularını organize etmeye başlarken etkili sonuçlar hemen alındı. Almanlar ayrıca Türklerin Batı Cephesi'nde kullanılan yeni savaş yöntemlerini uygulamasına yardım etmeleri için birkaç kurmay subayı teknik danışman olarak gönderdi. Bu subaylar aynı zamanda İngiliz Ordusu'nun Fransa'da kullandıkları son taktikler konusunda da uzmandı. Söz konusu subaylar, Albay von Bercut, Yarbay Klemet ve Binbaşı Kutes idi ve onların hemen ardından da hızlı bir şekilde istihkâm uzmanları geldi. Alman ağır topçu silahları, mühimmat ve teknik uzmanlarının Gelibolu Yarımadası'na gelişleri, İngilizler için savaşın sonuna işaret etti. Hızla yaklaşan kış mevsimi ve Türklerin hâlâ yüksek arazileri ellerinde bulundurmaları, savaşı başarıyla sonlandırma fırsatını onların elinden almıştı.

Aslında İngilizler, Anafartalar Limanı ve Arıburnu'ndan çekilmeye fakat şimdilik Seddülba-

* Bu silahlar talep edildi ve getirilmesi planlandı ancak hiçbir zaman gelmedi-g.n.

hir'deki mevzilerini korumaya karar vermişlerdi (7 Aralık'ta). Bu zor karar, sadece Alman ağır topçusundan ve kötü konumlarından kaynaklanmıyordu. Kasım ayında çıkarma yapılan birçok iskeleyi yıkan şiddetli Akdeniz fırtınaları ve yüzlerce askerde donmaya ve vücut ısısındaki kayba bağlı rahatsızlıklara neden olan mevsimsiz yoğun tipi gibi başka etmenler de vardı. Avustralya ve İngiliz tahliyesi son derece iyi planlanmıştı ve 19 Aralık'ı 20 Aralık'a bağlayan gece tamamlandı. Türkler tahliyeye şaşırdılar. Durumdan faydalanacak bir halde değildiler. Tahliyenin ilk haberi Beşinci Ordu karargâhına 20 Aralık saat 04.00'te geldi. Harekât dairesi subayı Kurmay Yüzbaşı Ali Remzi, Kuzey Grubu'nun karargâh nöbetçi subayından bir telefon aldı.⁸⁵ Heyecanlanan Ali Remzi bunu Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kazım'a bildirdi, o da yüzbaşıya raporları yeniden kontrol etmesini emretti. Nihayet Liman von Sanders'ı uyandırdılar, o da hemen kıyılara ilerleme emri verdi. Zafere şahit olmak için orada bulunamayan tek kişi, yorulmak bilmeyen Albay Mustafa Kemal'di; zira bitkin düşüp rahatsızlanmış ve 10 Aralık'ta İstanbul'da hastaneye kaldırılmıştı (yerine, Anafartalar Grubu komutanı olarak V. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Fevzi Paşa getirildi). Mustafa Kemal görevinde kalmış olsaydı tahliye keşfedip bu durumdan yararlanması kuvvetle muhtemeldi.⁸⁶

Tahliyenin başarısından cesaret alan İngilizler, 24 Aralık'ta Seddülbahir mevzisini de tahliye etmeye karar verdiler. Anafartalar ve Arıburnu'nda çok iyi işleyen, iyi tasarlanmış tahliye planı, Seddülbahir'deki koşullara uyarlandı. İtilaf kuvvetlerinin faaliyetine karşı artık teyakkuzda olan Liman von Sanders, kurmaylarına bir tahliye durumunda hayata geçirilecek

bir taarruz planı üstünde çalışmalarını emretti. Plan, Batı Cephesi'nde uygulanan son taktik yöntemleri kullanarak dört ila sekiz tümeni görevlendiren bir taarruzu içeriyordu.⁸⁷ Beşinci Ordu planlamacılarına yardım etmeleri için Trakya'daki İkinci Ordu karargâhından Alman subaylar gönderildi. Liman von Sanders, planın gidişatı hakkında Enver Paşa'yı bilgilendirip planı yürütmek için izin aldı. Son muharebenin hikâyesi İngilizce kaynaklarda hem Aspinall-Oglander hem de Liman von Sanders tarafından çok iyi anlatılmıştır. Türkler planı çabucak uygulamak için çok çalışıp 12. Piyade Tümeni'ni Anafartalar'dan Seddülbahir cephesine getirdiler ve tümen orada yoğun taarruz eğitimi başladı. 7 Ocak 1916'da, Güney Grubu artık bol topçu takviyesi almış 12. Piyade Tümeni'yle, Zığındere Sırtı'ndaki İngiliz 13. Tümeni'ne karşı taarruza geçti. İngiliz siperlerinin altında iki lağım patlatıldı, hemen ardından saat 16.00'da başlayan topçu bombardımanı İngilizleri şaşırttı. Fakat hücumla karşılık veren İngilizler taarruz konusunda çok coşkulu görünmeyen Türkleri kolayca geri püskürttüler.⁸⁸ Türkler başarısızlığı, siper sisteminde mukavemet noktalarının varlığına ve deniz topçu desteğinin etkinliğine bağladılar. Güçlü İngiliz savunması, Güney Grubu'nu, düşmanın Seddülbahir hatlarını hâlâ etkin şekilde savunduğuna inandırdı. Sonuç olarak Türk askerleri, tam da ertesi gece (8 Ocak'ı 9 Ocak'a bağlayan gece) gerçekleşen ikinci tahliye neredeyse kaçıracaktı. Bazı yerlerde Türkler, ateşlerine karşılık almamaları üzerine ileri atıldılar. İngilizler tahliye kısmen ateş altında yürütürken küçük çatışmalar oldu. Yine de son asker saat 03.45'te bölgeden ayrıldı ve tahliye başarıyla tamamlandı. Savaş sona ermişti.

Osmanlı Beşinci Ordusu'nun Geri Çekilişi, 9-20 Ocak 1916

Liman von Sanders, Enver Paşa'ya 9 Ocak saat 08.45'te telgraf çekerek "Tanrıya şükür, Gelibolu Yarımadası düşmandan tamamen temizlenmiştir," diye bildirdi.⁸⁹ Beşinci Ordu Komutanı bunun hemen ardından askerlerine gönderdiği tebrik niteliğinde bir emirle başarılarını methederek onları yarımadadan mümkün olduğunca yakın zamanda çıkaracağına söz verdi.⁹⁰ Emrinde, yarımadayı gelecekteki herhangi bir İtilaf işgaline karşı korumak için orada kalacak birlikler de belirlenmişti. Nitekim Liman von Sanders sözünde durup tümenlerini derhal yeniden düzenlemeye başladı.

Çizelge 4.1

Beşinci Ordu Birliklerinin Yeniden Düzenlenmesi, 9-20 Ocak 1916

<i>Birlik</i>	<i>Yarımadadan Ayrılış</i>

III. Kolordu (Tuğgeneral Ali Rıza)

7. Piyade Tümeni	15 Ocak 1916
8. Piyade Tümeni	13 Ocak 1916
9. Piyade Tümeni	14 Ocak 1916

XV. Kolordu (Albay Şevki)

19. Piyade Tümeni	19 Ocak 1916
20. Piyade Tümeni	20 Ocak 1916

XVI. Kolordu (Albay Kannengiesser)

11. Piyade Tümeni	9 Ocak 1916
12. Piyade Tümeni	16 Ocak 1916

XVII. Kolordu (Albay Back)

15. Piyade Tümeni	18 Ocak 1916
16. Piyade Tümeni	17 Ocak 1916

Bir kolorduya bağlı olmayan birlikler

1. Piyade Tümeni	12 Ocak 1916
14. Piyade Tümeni	11 Ocak 1916

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Hazar 1915-Ocak 1916), s. 502.

Bu tümenlerin çoğu, Trakya'ya, Edirne, Çorlu ve Pınarhisar gibi kolayca yeniden ikmal edilebilecekleri ve toparlanacakları savaş öncesi garnizon merkezlerine gönderildi. Liman von Sanders ve Kurmay Başkanı Albay Kazım, Yalova'daki karargâhlarından 15 Ocak 1916 saat 21.30'da Uzunköprü yoluyla ayrılıp İstanbul'a giden trene bindiler. Beşinci Ordu karargâhı ve kurmayı, 18 Ocak 1916 saat 20.00'de Akbaş Rıhtımı'na ulaşip İstanbul'a giden *Akdeniz* adlı buharlı gemiye bindiler. Gelibolu'da kalan kuvvet, Tuğgeneral Cevat Paşa komutasındaki Çanakkale Grubu Komutanlığı adı verilen gücü azaltılmış bir orduydü. Ordu, VI. Kolordu (24. ve 26. Piyade Tümenleri) ve XIV. Kolordu'nun (25. ve 42. Piyade Tümenleri) yanı sıra bir süvari alayı, bağımsız bir piyade alayı, dört jandarma taburu ve iki bağımsız topçu taburundan meydana geliyordu. Ağır topçu bataryaları önce yerinde bırakıldı fakat daha sonra savaşın faal cephelerine taşındı. Gelibolu Yarımadası, bir daha taarruza uğramadı.

Faaliyet Sonrası Değerlendirme

Çanakkale Savaşı'nın dördüncü safhası yapısal olarak savunmaya yönelik ve tepkisel olarak nitelendirilebilir.

Türkler mevzilerde yerlerini almışlardı ve Hamilton'un ikinci amfibi taarruzunu karşılamaya hazırdılar; uyum içinde ve şiddetli bir şekilde karşılık verdiler. Bir kere daha, Osmanlı Ordusu'nun üstün raporlama sistemi, Liman von Sanders'in seri bir şekilde ihtiyatlarını serbest bırakıp taarruz altında olmayan mıntıkalar-dan kuvvet kaydırmasını sağladı. Ordunun, genel kurumsal ilkeler ve esnek alay yapısı etrafında inşa edilen dirençli komuta yapısı, yine gereken noktalarda hızla geçici savaş grupları oluşturmaya olanak tanıdı. Osmanlı ve Alman komutanlar, etkin bir mekanizma-nın birbirinin yerini alabilen parçaları gibiydiler. Beşin-ci Ordu savunmada, müdafaa etmeyi seçtiği topraklar-dan atılamayacak ve neredeyse kımıldatılamayacak bir güç olduğunu kanıtladı.

Zaafa uğratan kayıplar bir yana bırakılırsa, Çanakkale Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için birçok önemli sonuç doğurdu. En önemlisi, gelecek üç yıl boyunca Filistin ve Mezopotamya'da İngilizlerin başına bela olacak deneyimli bir komutan kadrosu ortaya çıktı. Daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda (1919-22) savaşan milli ordunun kıdemli komutanlarının büyük bölümü, Gelibolu'da komutanlık görevlerinde hizmet vermiş kişilerden oluşacaktı. Aslında, Nurettin Paşa haricinde, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nda yönettiği ordu-daki tüm ordu ve kolordu komutanları bizzat onunla birlikte Çanakkale'de savaşmıştı (bkz. Ek E: Kurtuluş Savaşı'na Katılan Çanakkale Savaşı Komutanları). Benzer şekilde, savaştan Enver Paşa'nın stratejik pro-jeleri için bir nevi acil durum kuvveti vazifesi görecektir deneyimli savaş tümenlerinden oluşan bir yapı da orta-ya çıktı. İngilizler Çanakkale'de savaşan tümenlerin birçoğuyla Filistin ve Mezopotamya'da yeniden kar-şılaşacaktı. Son olarak, Ocak 1916'da Çanakkale'de

elde edilen zafer, Nisan 1916'da Kut'ül Amare'deki zaferle birleşerek Jön Türk triumvirasının Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşta tutmaya yönelik inancını tazeledi. Denebilir ki Çanakkale Savaşı, nihayetinde, savaşı kısaltmaktan çok uzatmıştır.

Beşinci Bölüm

Beşinci Ordu'nun Geri Bölgesi

Giriş

Çanakkale Savaşı'nda Beşinci Ordu için savaş etkinliğini artıran en önemli faktör, Gelibolu Yarımadası'nın Güney Trakya'daki coğrafi konumu ve İstanbul'a yakınlığıydı. İmparatorluğun başkent bölgesi yoğun nüfusluydu, (en azından uzaktaki Filistin, Mezopotamya ve Kafkasya cephelerine kıyasla) mükemmel iletişim ağları ve hayli üretken bir sanayisi ve tarımı vardı. Bu durum, Osmanlı Genelkurmayı'nın Beşinci Ordu'yu, Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer hiçbir Türk cephesinde görülmedik ölçekte ikmal ve takviye etmesini sağladı. Ayrıca, 1914 yılındaki seferberlik ve yığınak planı, sahra ordusunun büyük bir bölümünü, Bulgaristan ve Yunanistan'a karşı harekâtlar için Trakya'ya intikal ettirmişti. 1914 Eylülü'nde 13 kolordunun sefer mevcudundaki yedisinin Trakya'ya gönderilmesi planlanmıştı. Zira Osmanlı İmparatorluğu, "bir sonraki savaşın", Balkan Savaşları'nın tekrarı olmasını bekliyordu. Fakat bu savaş, İtilaf kuvvetleriyle; Basra, Sina Yarımadası, Kafkas dağları gibi, düşman kuvvetleri karşısında son derece zayıf kaldığı yerlerde de gerçekleşti. Bu arada Trakya'daki kuvvetler boş kaldılar fakat sürekli eğitim yapıp daha yüksek derecede muharebe etkinliği kazandılar. Bunun faal cephelerde savaşan komutanlara ciddi yansımaları oldu. Öte yandan yığınak planı, 1915 yılının baharında Çanakkale cephesini

takviye etmek için ideal yerde konuşlandırılmış stratejik ihtiyatlar oluşturmuş oldu.

Osmanlı Ordusu'nun 20. yüzyıl lojistik ve idari doktrinleriyle prosedürleri hakkında Batı dünyasında çok az şey bilinmektedir. Bu bölüm, Beşinci Ordu'nun geri bölgesini, hizmet destek yapısını ve özelliklerini inceleyerek bu eksikliği telafi etmeyi amaçlıyor. 19. yüzyıl ordularının aksine, 20. yüzyıl ordularının organizasyonlarının (alışıldık deyişle) münferit bir geri bölgesi yoktu. Muharebe kuvvetlerinin geri bölgeleri; sahra hastaneleri, garnizon hayvan hastaneleri, mühimmat depoları, yemek ve tedarik depoları; sahra fırınları, posta bölükleri gibi muharebe kuvvetlerini ikmal edilmiş ve savaşır halde tutmak için gereken her şeyle dolu geniş bölgelere dönüşmüştü. Beşinci Ordu'nun bu kısmına “geri bölge” deniyordu ve Alman Ordusu'nun doktrin ve prosedürlerinde benimsediği rasyonel ilkeler doğrultusunda düzenlenmişti.

Beşinci Ordu Kurmayı ve Doktrinel Standardizasyon

Liman von Sanders Gelibolu Yarımadası'na gelirken, yeni Beşinci Ordu kurmayının çekirdeğini oluşturmak için Osmanlı Birinci Ordusu kurmayının bir kısmını da beraberinde getirdi. Yeni kurmayı hızlı bir gelişim gösterdikten sonra Liman von Sanders onların düzenlediği harekâtlarda rahat etmiş olmalı çünkü Osmanlı ordu kurmay sistemi, Alman kurmay sisteminin neredeyse birebir kopyasıydı ve (Alman Genelkurmayı'nı örnek almış olan) Osmanlı Genelkurmayı'nın daha üst düzey karargâh şubelerine uygun şekilde numaralanmış karargâh şubelerini barındırıyordu.¹ Beşinci Ordu kurmayı, savaş süresince görevinde kalan Kurmay

Başkanı Yarbay Kazım (daha sonra İnanç adını alacak, 1880-1938) tarafından yönetiliyordu. Yarbay Kazım, Liman von Sanders komutasındaki bu kritik kurmay görevine kısmen akıcı Almancası nedeniyle getirilmişti.² Daha da önemlisi Kazım, 1902 yılında Osmanlı Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve seçkin kurmay subaylık görevine atanmıştı. Ondan hemen sonra Genelkurmay Harekât Başkanlığı'nda göreve başladı. Bunu, piyade taburlarında iki komutanlık ataması takip etti. 20 Mart 1911'de Kazım, Alman Ordusu'yla bir yıllık eğitim görevi için Almanya'ya gönderildi. Geri döndüğünde, kolordu harekât başkanlığı, Balkan Savaşları'nda sahra ordusu lojistik başkanlığı ve istihbarat kurmay başkanlığı yaptı. Savaş patlak verdiğinde Birinci Ordu harekât başkanlığı görevini yapıyordu ve 12 Şubat 1915'te kurmay başkanlığına geçti. Beşinci Ordu'nun kritik kurmay başkanlığı görevini yerine getirebilecek daha nitelikli veya deneyimli bir genelkurmay subayı düşünmek zordur.

Beşinci Ordu kurmay şubelerine gelince, eşitler arasında en önce (Alman Ordusu'nda da olduğu gibi) Harekât (1. Şube), ardından İstihbarat (2. Şube) geliyordu. Diğer şubeler şunlardı: Muhabere ve İkmal (3. Şube), Zat İşleri (4. Şube), Sıhhiye (5. Şube), Veterinerlik Hizmetleri (6. Şube), Mühimmat (7. Şube), Telgraf ve Telefon Hizmetleri (8. Şube), Posta Hizmetleri (9. Şube), Muhakemat-ı Askeriye (10. Şube), son olarak Evrak ve Kayıt Hizmetleri (11. Şube). İlâveten, muharebe kollarının mevzilendirilmesi, bakımı ve harekâtlarıyla ilgilenen taktik işlevlere sahip, numaralandırılmamış iki hizmet kolu daha vardı; bunlar topçu sınıfı başkanlığı ve istihkâm başkanlığı idi. Karargâhın tüm fiziksel sorumluluğu karargâh komutanındaydı. Karargâh komutanı, kurmayın konaklamasını ve bes-

lenmesini sağlardı. Ayrıca karargâhını korumak için bir piyade bölüğüne ve refakat için bir süvari birliğine sahipti. Osmanlı ordu kurmayları, Alman kurmaylar gibi görünüyorlardı zira 1882'den beri imparatorlukta askeri görev icra eden Alman kurmaylar örnek alınarak tertiplenmişlerdi. 1913 yılının sonlarına kadar uygulanan Osmanlı zorunlu askerlik ve ihtiyat sistemi de 1870-71 yıllarında Fransızlara karşı çok başarılı olmuş Alman örneğine göre kurulmuştu. Osmanlı Harp Akademisi'nin seçme kriterleri ve müfredatı gibi Osmanlı Genelkurmayı da Alman Genelkurmayı'nın bir kopyasıydı. Ayrıca, ordunun taktik ve branş okullarının yanı sıra Harp Akademisi de eğitiminde (Türkçeye tercüme edilmiş) Alman Ordusu kitapçıklarını kullanıyordu.³ Osmanlı Ordusu, Alman yöntemlerini ve prosedürlerini kullanarak yıllık manevralar ve tatbikatlar gerçekleştiriyordu.

Doktrinler ve emir süreci de Osmanlı Ordusu'ndaki işleyişi önemli ölçüde standartlaştıran Almanca asıllarından doğrudan tercümelere dayanıyordu. Osmanlı Genelkurmayı, felaketle sonuçlanan Balkan Savaşları sonrasındaki reform çabalarının bir neticesi olarak bu modelden uzaklaştı. Ordunun taktik durumu, 14 Mart 1914'te Enver Paşa tarafından tebliğ edilen ve ordu birliklerinin taktik düzeydeki eğitimi konusunda ayrıntılı bir kılavuz içeren Ordu Emirnamesi No. 1'e dayanıyordu.⁴ Emirnamenin ilk bölümü, harekâtların doğrudan cepheden yönetilmesi zorunluluğuyla ilgiliydi. İkinci bölümse yürüyüş kollarından hızla muharebe düzenlerine, taarruz harekâtlarına ve ani karşı taarruzlara nasıl geçileceği gibi konulara değiniyor, hızlı siper kazma dahil savunma harekâtları, makineli tüfeklerin entegrasyonu ve etkili topçu desteği sağlanması için taktik talimatlar içeriyordu. Bu önlemler, sorunların üstüne

anlamlı bir şekilde eğilmek için sergilenen kurumsal şevki yansıtır şekilde ordunun eğitimine hemen dahil edildi.⁵ Önemli bir nokta, Ordu Emirnamesi No. 1'in, düşman üzerinde süratli bir birleşik ateş üstünlüğü kurma şartını vurgulayarak Osmanlı Ordusu'nda ateş gücünün önemine dair yeni edinilen farkındalığı gözler önüne sermesiydi. Ordunun harekât durumu, düşmanın (ideal olarak kuşatma savaşlarıyla) yok edilmesini hedefleyen taarruz harekâtlarına odaklanmış Alman doktrinlerine dayanmaya devam etti.

Ordu tarafından kullanılan taktik harekât emirleri, önemli düzeyde berraklık sağlayan beş paragraflı (durum, görev, uygulama, koordinasyon ve hizmet desteği) Alman formatında devam etti. Harp ceridelerinin nasıl yazılacağı ve biçimlendirileceğine dair kapsamlı talimatları içeren 24 Mayıs 1914 tarihli ilave genel emir de bu yapıyı tamamladı.⁶ Emirde, harp ceridesini hangi birliklerin yazacağına listesi de bulunuyordu. İlgili format yedi bölümde standart hale getirilmişti: teşkilat ve işaretler; emirler, raporlar ve harekâtlar; görevler; lojistik; personel ve hizmet hayvanları; özel denemeler ve talimatlar.* Harp cerideleri gizli belge olarak sınıflandırılmıştı ve harekâtlar için yazıldıktan sonra kapatılıyor ya da üç ayda bir açılıyor ve kapatılıyor. Tamamlanan harp cerideleri, üç ayda bir Osmanlı Genelkurmayı'na gönderiliyordu.⁷ Aynı zamanda, yazılı muharebe raporlarının ve durum raporlarının biçimleri, Hidemat-ı Seferiye Talimatnamesi'nde standartlaştırıldı.⁸ Mevki raporları da özel bir format izliyordu fakat sözel veya yazılı olabilirdi.

* Enver Paşa, ordu tarafından düzenlenen tatbikatların da bir tür muharebe gibi değerlendirilmesini ve buradan edinilen tecrübelerin harp ceridelerine ayrıca kaydedilmesini istiyordu. İlgili emirname buna uygun biçimde düzenlenmiştir-g.n.

Osmanlı Ordusu'nun Gelibolu Yarımadası haritaları genellikle hatasızdı ve ordunun haritacılık bölümü tarafından incelenip Genelkurmay matbaasında basılıyordu. Çanakkale Savaşı'nın ilk safhasında kullanılan haritalar, savaş öncesinde hazırlanmış ve 1915 yılının bahar aylarında güncellenmişti. 1915 yılı Mayıs ayı başlarında 1:25.000 ölçeğinde yeni haritalar yayımlanmıştı.⁹ Haritalar, yedi ayrı harita sayfasından oluşan takımlar halinde basılıyor ve başta yalnızca tabur komutanı ve daha üst kademelere gönderiliyordu. Mustafa Kemal'in alay ve tabur komutanlarına gönderdiği yeni haritalara dair talimat, haritaların düşmanın eline düşmemesini ve cephe yakınlarında yolculuk eden subayların (yedi sayfalık tüm harita takımını değil) yalnızca bulundukları bölgenin haritasını taşıması gerektiğini açıkça belirtiyordu.¹⁰ Mustafa Kemal ayrıca, yeni haritaların taarruz sırasında cepheye götürülmemesini de açıkça dile getirdi. Ne var ki yeni Osmanlı haritalarının düşmanın eline düşmesi uzun sürmedi. C. E. W. Bean, 19 Mayıs'ta Cesarettepe yakınlarında yatan ağır yaralı bir subaydan Kılıçbayırı'nın haritasının alındığını belirtir. Ele geçirilen Osmanlı haritaları, Mısır'daki Araştırma Bürosu'na gönderilip 1:20.000 ölçeğine büyütüldü ve grid kare sistemi kullanılarak üst baskı yapıldı, ardından Avustralyalı ve İngiliz birliklere gönderildi. 7 Ağustos'ta, Şefik komutasındaki 27. Alay bir siperi birkaç ölü düşman askeriyle birlikte yeniden ele geçirdiğinde 1:20.000 ölçekli bazı İngiliz haritalarını aldı.¹¹ Şefik'e göre Türkler, İngiliz haritalarındaki topçuları bulmayı kolaylaştıran karelere bölünmüş grid çizgi sisteminden özellikle etkilenmişti.

Teşkilat standardizasyonu da Osmanlı Ordusu'na özgü üçlü piyade tümeni şeklinde gerçekleşti.¹² 1911 yılında, Türkler ikişer piyade alayından oluşan iki

tugay şeklindeki standart dörtlü piyade tümenlerini küçültüp üç piyade alaylık üçlü tümene indirmeye karar verdiler. Yeni kolordu yapısına da uygulanan bu üçlü yapı, taktik organizasyonda büyük bir atılım anlamına geliyordu. Bu düzenlemeyle bir piyade tümenindeki taburların sayısı 16'dan dokuza inmişti. Bu, son derece ileri görüşlü bir karardı. I. Dünya Savaşı'nın durağan siper muharebesi ortamında, dört alaylı büyük piyade tümeninin son derece hantal kaldığı ve teşkilat açısından taktik gereksinimleri karşılamadığı ortaya çıkacaktı. Alman Ordusu, alaylı tümenlerini Türk modeline dönüştürerek bu yöntemi kullanmaya başlayan ilk Avrupa ordusu oldu. Türk modeli, bir piyade tümeninin “önde” iki alay, “geride” (ihtiyatta) ise bir alay bulundurmasına imkân vererek, siper savaşının taktik gereksinimleri için ideal bir teşkilat yapısı sunuyordu. Bütün büyük muharip Avrupa orduları, teşkilat yapılarını 1918 yılına kadar bu modele dönüştürecek-ti. Bu teşkilat modeli, gerektiğinde belli görevler için muharip kuvvetler oluşturmak üzere Türklerin alay-larını karşılıklı emre vermelerini sağladı. Bu yöntemin etkinliği, her kademedeki komutan ve kurmayın aynı doktrinel çerçevede düşünmesi sayesinde büyük ölçüde geliştirildi.

Beşinci Ordu Lojistiği

1914 yılındaki Osmanlı Ordusu, doktrinleri, harekât tarzı ve savaşa yaklaşımında, 1882 yılından beri imparatorlukta askeri yardım misyonu bulunduran Alman Ordusu'nu kendine örnek almıştı. Lojistik açıdan da Osmanlılar, seferberlikte menzil müfettişliği hatları kurarak sahra harekât ordusunu destekleyici lojistik altyapıdan ayırması bakımından Alman Ordusu'na benziyordu.¹³ Bu müfettişler “ordunun taşıyıcıları” ve

“merkez ile cephedeki ordu arasındaki bağlantı” idi.¹⁴ Doktrinel açıdan, menzil müfettişlikleri (bir muharebe ya da muharebe destek formasyonunun aksine) bir hizmet destek teşkilatıydı ve herhangi bir yapısal muharebe kabiliyetine sahip değildi. Bu sistem, cephedeki muharip komutanların harekâta ve taktik meselelere yoğunlaşmasını sağlıyor, tedarik meselesini ise lojistikçiler hallediyordu. Bütün bunlar, ordunun 1911 yılında yayımlanan *Menzil Hidematı Nizamnamesi*’nde ortaya konulan doktrinlere ve prosedürlere göre yapıldı. Osmanlı Genelkurmayı, en üst lojistik komutanlığı olarak 5 Ağustos 1914’te İstanbul’da Menzil Genel Müfettişliği’ni faaliyete geçirdi. Bu genel müfettişlik, imparatorluğun lojistik candamarlarına stratejik düzeyde komuta ediyordu.¹⁵ Üst düzey lojistik planlama ve koordinasyon, Genelkurmay Dördüncü Şubesi’nin işlevi olarak kalırken Menzil Genel Müfettişliği kendine bağlı numaralı ordu müfettişlikleri yoluyla günlük intikalleri ve lojistik faaliyetleri koordine ediyordu.¹⁶ Çanakkale Savaşı’nda, Liman von Sanders’in Gelibolu Yarımadası’ndaki ordusunun lojistik işlevini yerine getiren birim, Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği idi. Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği karargâhı, Birinci Ordu’dan ve Genelkurmay’dan getirilen subaylarla 27 Mart 1915’te Gelibolu kasabasında faaliyete geçti. Harita 5.1, 1915’te Ağustos ayının sonunda boğaz bölgesindeki ve yarımadadaki lojistik ve idari düzeni gösteriyor.

Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği’nin, ordunun ihtiyaçlarını karşılayan ve devam eden muharebeler için gereken tedarığı temin eden bağlı birlikleri vardı.¹⁷ Bu bağlı birlikler Uzunköprü, Keşan, Gelibolu, Bayırköy, Ilgardere, Akbaş, Biga, Karabiga, Malular, Lapseki, Burgaz ve Çanakkale’de mevzilenmiş nokta komutanlıkları adı verilen komutanlıkların elinde toplanmıştı.

Deniz ulaşımının yarımadanın takviyesindeki öneminden dolayı, orduya hizmet veren önemli iskele ve rıhtımlardaki liman harekâtlarından sorumlu, “iskele komutanlıkları” diye bilinen benzersiz bir ilave komutanlık kuruldu. Bu komutanlıklar; Çardak, Gelibolu, Ilgardere, Akbaş, Kilya, Karabiga, Lapseki, Burgaz ve Çanakale’de konuşlandırıldı. Bunlar, Gelibolu ve Burgaz’da bulunan tahıl ve yiyecek ambarlarındaki ikmal maddelerini taşıma görevini yerine getiren 12 dağıtım merkezini kontrol ediyordu. Ekmekler beş merkezi ekmek takımı tarafından pişirilip aynı şekilde dağıtılırdı. İkmal maddeleri on nakliye kolu tarafından ileri piyade tümenlerine taşınırdı. Bunlara ilaveten, top mermilerini ve diğer cephaneleri dağıtan iki uzman mühimmat kolu da vardı. Gerekirse, mevcut bir köprü bölümü bile vardı. Eylül 1915 itibarıyla, Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği’nin mevcudunda 765 subay, 27.378 er ve (öküzler, yük beygirleri, develer, katırlar ve eşekler dahil) 12.851 hayvan bulunuyordu.¹⁸

Barış dönemi büyük garnizon şehirleri Edirne, Lüleburgaz ve İstanbul’a yakınlığından dolayı, Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği, (örneğin, uzak Kafkasya’daki Osmanlı Üçüncü Ordusu gibi) elinde büyük miktarda levazımat bulundurmak zorunda değildi. Savaşın seyri sırasında menzil hatları yapısı, yaklaşık 13 günlük taze gıda ürünlerini ve yaklaşık 40 günlük bozulmayan ikmal maddelerini depolarında muhafaza ediyordu.¹⁹ Taze meyve ve sebzeler mevsimlikti fakat onların düzenli bir şekilde siperlerdeki birliklere ulaşması zordu. Osmanlı askerlerine günde 900 gram ekmek, 250 gram et, 150 gram bulgur, 20 gram zeytinyağı ve 20 gram tuz olarak ya da buna denk, toplam 3.149 kalorilik besin verilirdi (ve 9 gram sabun hakları vardı).²⁰ Benzer şekilde hayvanlara da hayvanın cinsine

ve büyüklüğüne bağlı olarak günlük ortalama 10-11 kg. miktarında saman, yem ve hububat bileşimine izin verildi.²¹ Hayvanlar otlatılabildiyse de yarımadada varolan bu doğal yemi çabucak tükettiler, dolayısıyla askerler gibi karneye bağlanmak zorunda kaldılar. Bunların hepsi Uzunköprü'ye trenle ya da boğazdaki iskelelere gemiyle geldi, ardından askerler tarafından hayvanların çektiği arabalara yüklenip taşındı. Askerlerle hayvanlar sabit oranlı günlük bir karneye göre tüketimde bulunurken, kurmay subaylar ihtiyaç maddelerinin hesabını bir matris gereksinim planına göre tuttu. Aslında, sevkiyatın başarılması zor olsa da planlama büyük ölçüde öngörülebilir nitelikteydi. Diğer yandan, mühimmat tüketimini önceden kestirmek son derece zordu ve gereksinimler, sakin ya da şiddetli muharebe süreçleri sırasında fazlasıyla değişiklik gösteriyordu. Osmanlı Ordusu'nun mühimmat konusundaki esas sorunu, dağıtımdan ziyade genel kıtlıktı.

Osmanlı Ordusu'nun Personel Değiştirme ve İkmal Sistemi

Osmanlı Ordusu'nun yer değiştirme ve ikmal sistemi, yılda iki defa asker alımı yapan barış zamanı kolordu bölgelerindeki Alman *wehrkreis* (askeri bölge) sistemini örnek alıyordu. Savaş zamanında, kolordu karargâhı ve tümenleri, asker alımını yürütmeleri için numaralandırılmış kolordu asker alma bölgelerini geride bırakıp savaş zamanı garnizonlarına intikal etti. Mevcut uygun Osmanlı askerlerinin yıllık girişi 100.000 civarındaydı, bunun 35.000'i normalde imparatorluğun batı bölgelerine hizmet veren kolordu bölgelerinden geliyordu. Savaş süresince Beşinci Ordu'yu besleyen kolordu asker alma bölgeleri şunlardı: Ankara'daki I. Kolordu

Asker Alma Bölgesi, İstanbul'daki II. Kolordu Asker Alma Bölgesi, Bandırma'daki III. Kolordu Asker Alma Bölgesi ve İzmir'deki IV. Kolordu Asker Alma Bölgesi. Çanakkale Savaşı'nın başında, Beşinci Ordu'nun piyade tümenleri seferi kadro mevcutlarını muhafaza ediyorlardı; benzer şekilde, yarımada'ya gönderilen takviyeler de seferi kadrolara sahipti. Fakat siper savaşları Osmanlı birliklerinin kadrolarını eksilttiğinden, birliklerin başlangıçtaki kuvveti zayıflıyordu. Osmanlı Ordusu'nun bu durumu telafi etmek için muharip tümenlerini yeni eğitilmiş subay ve askerlerle belirli aralıklarla ikmal eden bir personel değiştirme ve eğitim sistemi vardı.

Osmanlı Ordusu'nun personel değiştirme ve eğitim sistemi, savaşın bu aşamasında ve yerinde çok iyi faaliyet gösterdi.²² Askere alınanlar ve acemi erler, altı haftalık temel eğitimleri için Er Eğitim Merkezleri'ne gönderiliyordu. Orada nizam sokulup çavuşlar nezaretinde sınıf eğitimi alıyorlardı. Beşinci Ordu, ikmal erlerini Davutpaşa'daki (İstanbul) 3. Eğitim Merkezi'nden, Konya'daki 7. Eğitim Merkezi'nden, Eskişehir'deki 8. Eğitim Merkezi'nden ve Adapazarı'ndaki 9. Eğitim Merkezi'nden temin ediyordu. Eğitimin tamamlanmasından sonra askerler teçhizatlarını kuşanmak, sağlık muayenesinden geçip gerekirse tedavi olmak ve ilave 15 günlük taktik eğitiminden geçmek için depo alaylarına gönderiliyordu. Osmanlı Ordusu'nun depo alayları sınıflara ayrılmıştı ve Beşinci Ordu'yu desteklemek üzere Ankara, Manisa, Konya, Bursa, İzmir ve Yeşilköy'de bulunan altı piyade depo alayı, ayrıca Yıldız (İstanbul) ve Bandırma'da da iki süvari depo alayı vardı. Bunlara ilave olarak, Hasköy'de bir istihkâm, Hadımköy ve Taksim'de iki ağır topçu, Tekirdağ, Eskişehir ve Erenköy'de (İstanbul) üç piyade ve Bandırma'da bir süvari depo taburu vardı. Bir

depo taburunun mevcudu yaklaşık 1.000 askere (depo alaylarında yaklaşık 3.000 asker vardı) ulaşabiliyordu fakat normal zamanlarda birkaç yüzü pek bulmuyordu. Askerlerin eğitiminin tamamlandığı tasdik edilir edilmez kolordu asker alma bölgeleri, onları muharebe alanına gemiyle sevk etmek için ayarlama yapıyordu. Yarımada için ikmal erlerin çoğu, ya deniz yoluyla Çanakkale'ye ya da II. ve IV. Kolordu Asker Alma Bölgeleri yoluyla Tekirdağ'a sevk ediliyordu. Diğerleri Uzunköprü-Keşan güzergâhıyla geliyorlardı.

Depo alaylarındaki eğitim fiziksel açıdan ağırdı ve çok çaba gerektiriyordu. İstanbul'daki Amerikan Ataşesi yerel eğitim merkezlerini sık sık inceliyordu. Ataşe, fiziksel cezanın yaygın olduğunu belirtmiş, Türk subay ve astsubaylarının eğitimlerde dikkatsiz olan acemi erleri tokatlayıp yumruklayarak uyardıklarını gözlemlemişti.²³ Ataşe ayrıca acemi erlerin aşırı zorlandığını, eğitim sürelerinin uzun olduğunu, çok fazla fiziksel talim yaptırıldığını ve "bu hımbıl köylü acemi erlerde bu kadar kısa sürede sağlanan büyük değişikliğin gerçekten şaşırtıcı" olduğunu belirtmişti.²⁴ Koşu, eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçasıydı ve ayak uyduramayan acemi erler yetişsinler diye deri kayış darbeleriyle ikaz ediliyorlardı.²⁵ Bunların dışında, Osmanlı Ordusu'ndaki "askeri eğitim ekolü" diğer orduların eğitimine benziyor ve süngü talimini, ilkyardım ve nişancılık eğitimini de kapsıyordu.²⁶

Osmanlı Ordusu'nun personel değiştirme ve ikmal sistemi esasen depo alaylarında eğitilen erlerin belirli alaylara sevk edilmesi şeklinde tasarlanmıştı fakat Birinci Dünya Savaşı'nda hızla bir "ikmal ve tahliye sistemi"ne dönüştü. Bu açıdan, Osmanlı Ordusu'nun sefer zamanı personel değiştirme ve ikmal sistemi, İngiliz alay değiştirme ve ikmal sisteminden (depo alay-

larında eğitim alan askerlerin kendi şehirlerinden ve kasabalarından alaylara sevk edildiği) ziyade, Amerikan Ordusu'nun İkinci Dünya Savaşı sırasında kullandığı sisteme benziyordu. Gerek Osmanlı gerekse Amerikan sisteminde, en fazla asker ihtiyacı olan birliklere eğitilmiş asker akışı sağlanıyordu. Çanakkale Savaşı sırasında, sistem verimli bir şekilde çalışarak ihtiyacı olan yerlere anında asker gönderdi. Özellikle taarruz harekâtlarında tabur düzeyindeki zayıflık sık sık yüzlerce ölü ve yaralıyı buluyordu. O zaman ordunun yer değiştirme ve ikmal sistemi boş kadroları doldurarak ihtiyacı karşılıyordu. 48. Alay'ın yaşadığı hadise buna bir örnektir. 1915 yılında 19 Mayıs taarruzunda, alayın (yaklaşık 3.500 sefer mevcudundan) 311 askeri öldü, 477 askeri yaralandı, 319 askeri de kayboldu.²⁷ Alay, sonraki haftalar boyunca da topçu ateşinden dolayı kayıplar vermeye devam etti. 28 Haziran 1915'te alay, yaklaşık 700 askerlik net kayba karşılık 331 eğitilmiş ve 84 eğitimsiz ikmal aldı.²⁸ III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin, Mayıs ayı başındaki gece taarruzlarından sonra babasına gönderdiği bir mektupta, bazı taburlardaki asker sayısının 2 subayla 200 ere kadar düştüğünü belirtti. Fakat taburların sefer mevcudunu tamamlayacak ikmal personelinin yolda olduğunu sözlerine ekledi.²⁹ Fahrettin ayrıca, ilk çıkarmalardan (25 Nisan) sonraki üç gün zarfında ikmal personeli vaktinde gelmeseydi Boğaz'ın tamamen kaybedileceğini de mektubunda belirtti.

Osmanlı Ordusu'nun personel değiştirme ve ikmal sisteminin başarısının daha etkili sonuçlarını görmek için, Nisan-Haziran 1915 muharebelerinde çok ağır kayıplar veren ve yeniden yapılanma için geri çekilen bazı muharip tümenleri incelemek gerekir. Beşinci Ordu'nun ilk piyade tümenlerinden birisi 25

Nisan'da Kumkale'de Fransızlarla savaşı ve ondan sonra alaylar halinde yarımada ya intikal ettirilen 3. Piyade Tümeni'ydi. Bu tümen, 1915 yılının Haziran ayı başlarında Alçitepe'nin gerisinde yeniden mevzilenmesi için hattın çekildi ve daha sonra 10 Haziran'da Anadolu yakasındaki Kumkale'ye geri gönderildi.³⁰ Tümen, eğitim sürecinden sonra, Seddülbahir'de 5 Temmuz'da planlanan taarruza katılmak için iki alayla yarımada ya geri döndü. 3. Piyade Tümeni'nin günlük kuvvet raporları, her biri ortalama 1.050 subay ve erden oluşan altı piyade taburuyla tam sefer mevcuduna sahip olarak muharebeye geri döndüğünü gösteriyor.³¹ 5 Temmuz'da gerçekleşen taarruza iştirak eden 5. Piyade Tümeni de personel değiştirme ve ikmal sistemiyle neredeyse seferi kadro seviyesine kadar takviye edilmişti. Hattın dışında çok fazla zaman geçirmeyen 5. Piyade Tümeni'nde, her piyade taburunda ortalama 11 subay ve 973 er vardı (3. Piyade Tümeni'nde ise her piyade taburunda ortalama 13 subay ve 1.038 er bulunuyordu).³²

5 Temmuz taarruzu çok kanlı oldu ve başarısızlıkla sonuçlandı. 3. Piyade Tümeni'nin 8 subayıyla 1.393 eri can verdi, 26 subayıyla 1.555 eri yaralandı ve 226 eri kayboldu; böylece toplam bilanço 3.208 zayıatı (zayıat oranı neredeyse yüzde 50'yi) buldu.³³ 5. Piyade Tümeni'nin taarruzdaki toplam zayıatı ise 1.843 ölü, yaralı ve kayıptı. İlaveten, Güney Grubu 1915 yılında, 28 Haziran'dan 5 Temmuz'a kadarki süreçte, 10.858 zayıat daha vererek tek bir haftada toplam 16.000'den fazla zayıat vermiş oldu (Buna, Arıburnu'nda bulunan Kuzey Grubu'ndaki kayıplar dahil değildir).³⁴ Elbette, bu ölçekteki kayıplar normal personel değiştirme ve ikmal sisteminin kapasitesini fazlasıyla aşıyordu ve Temmuz 1915 taarruzlarına katılan tümenlerin yeniden teşkil edilmesi aylar sürdü.

Sihhi Destek ve Moral

Osmanlı Ordusu, Beşinci Ordu geri bölgesinde şaşırtıcı ölçüde başarılı bir sağlık sistemi idame ettirmiştir.³⁵ Her piyade tümeninin kadrosunda bir sıhhiye bölüğünün yanı sıra bir de sahra hastanesi vardı. Ayrıca her Osmanlı kolordusunun kuruluşunda bir sahra hastanesi vardı. Bu ileri bölge tesislerinin gerisindeki Güney Trakya kasabalarında hayret edilecek oranda 11.080 yatak kapasiteli 22 bölge hastanesi bulunuyordu (buralarda 4.006 doktor, hemşire ve hastabakıcı çalışıyordu).³⁶ Ayrıca, hasta ve yaralı tahliyesi için dönüştürülmüş (60, 61, 63 ve 70 numaralı) dört İstanbul feribotunun yanı sıra ilave iki hastane gemisi de (*Akdeniz* ve *Gülrihal*) hasta ve yaralı tahliyesi için hizmet veriyordu ve bu da ilave 1.600 yatak kapasitesi sağlıyordu. Sıhhiye ikmal depoları, ordunun yaralı ve hastalarına destek sistemini, malzeme ve ilaç sağlayarak tamamlıyordu. Bu hastaneleri, İstanbul'daki 10.000'in üzerinde ilave yatak kapasitesi bulunan sivil ve askeri hastaneler destekliyordu. Sıhhi bakım, İngiliz standartlarına göre biraz geri olmakla beraber kapsamlı ve hijyenikti. Amerikan Kara Ataşesi'nin tahminlerine göre, 3 Mayıs 1915'te başkent hastanelerine yaklaşık 7.000 yaralı asker getirilmiş ve bakımları layıkıyla yapılmıştı.³⁷

Sıhhi tahliye sistemi dahilinde yarımada'dan çıkmak zor olabiliyordu. 36. Alay Komutanı Yarbay Cemil (daha sonra Conk soyadını alan, Conkbayırı'ndaki 4. Piyade Tümeni Komutanı) anılarında uygulanan usulleri tarif eder.³⁸ Cemil, 24 Haziran 1915'te ikinci vakti ağır bir şekilde yaralandı ve siperlerden alınıp saat 16.00'da alay karargâhına götürülerek oradaki doktor tarafından muayene edildi. Kendi tümen karargâhına telefon edip alay komutanlığını 34. Alay Komutanı Binbaşı Yümnü'ye devretti. Saat 21.00'de Cemil, Soğanlıdere'de

(hatların ardındaki bir vadi) güvenli bir konumda çalışan 12. Sıhhiye Bölüğü'ne götürüldü, orada saat 12.30 civarında Sıhhiye Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Hamdi ve 2. Piyade Tümeni'nin baş cerrahı Ziya Bey tarafından muayene edildi. Onlar hastayı tahliye etmenin doğru olacağına karar verdiler. Cemil, anılarında “bir misafir gibi muamele gördüğünü” yazmıştır. Saat 11.00'de sıhhiye bölüğünden ambulansla ayrıldı ve 2. Piyade Tümeni'ne bağlı Seyyar Yaralı Hastanesi'ne götürüldü. Cemil, seyyar hastanede 71. Alay baştabip subayı Doktor Moşe Bey ve Yahudi hastabakıcılar tarafından incelenip Osmanlı sıhhiye sistemine dahil edildi.³⁹ 24 saattir bir şey yemediği için öğlen yemeği olarak biraz yoğurt ve konserve verildi. Öğle vaktinin ilk saatlerinde, alay karargâhından gönderilen eşyaları geldi. Saat 15.00'te hastane personeli ona İstanbul'a nakledilmek üzere Akbaş iskelesine gönderileceğini söyledi.

Cemil, Çanakkale'den gelen 60 numaralı Feribot'u beklemek için Değirmendere beldesine götürüldü fakat Saros Körfezi'nde iskeleye açılan İtilaf kuvvetlerinin rutin deniz ateşi yüzünden, 260 yaralı askerin gemiye bindirilmesi saat 17.45'te durduruldu. Buna rağmen, geminin yolcularını alması saat 18.30'da tamamlandı. Ardından gönüllü hastabakıcılar gemideki her askere münüsünde tavuk çorbası, ekmek, et, fasulye, pilav ve baklava bulunan mükellef bir yemek yedirip Antep fıstığı ikram ettiler. Gemide, yaralı askerlerle ilgilenmek üzere iki doktor bulunuyordu. 26 Haziran 1915 günü saat 04.00'te gemi iskeleden ayrılıp Karabiga yolunu tuttu, Karabiga'ya saat 11.00'de varıldı ve oradan biraz daha yiyecek alındı. Marmara Denizi'ndeki yolculuk sıkıntılı oldu zira dalgalanan kocaman Kızılay bayrağına rağmen, denizciler İngiliz denizaltıları tarafından torpido ateşine tutulmaktan korkuyorlardı. Gemi

Ereğli'ye doğru yola çıkıp oraya 27 Haziran günü saat 08.15'te vardı. Oradan da Silivri'ye götürülen Cemil iki saatten az bir süre tren bekledi. Bu kısa zaman zarfı içinde iki yaralı asker can verdi. Saat 16.45'te Cemil, Sirkeci istasyonuna vardı; orada bekleyen ambulans tarafından Şişli Etfal Hastanesi'ne götürüldü. Cemil'in yaralarının iyileşmesi 18 günü buldu ve 15 Temmuz'da doktorlar onun göreve çıkmaya hazır olduğunu bildirdiler. Cemil'in birkaç gün sonra durumunu Harbiye Nezareti'ne rapor etmesi üzerine kendisine Gelibolu Yarımadası'ndaki 4. Piyade Tümeni'nin komutanlığına atandığı bildirildi. Akabindeki bir toplantıda, Enver Paşa ona İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir'deki tutunma yerlerini temizlemek için yaptığı gizli planlardan bahsetti. Cemil, başkentte bir hafta daha kalıp gücünü topladı ve 28 Temmuz'da yarımadağa doğru yola çıktı.

Cemil'in subay ve alay komutanı olması, muhtemelen onun savaş alanından daha çabuk ayrılmasını sağlamıştı ama anılarından anladığımız kadarıyla ona eşlik eden askerler de mükemmel ve müşfik bir bakım görmüşlerdi. Başka bir subay, Yarbay Abil, babasına gönderdiği mektupta, sıhhiye hizmetlerinin mükemmel olduğunu ve hiçbir yaralının gözardı edilmediğini yazıyordu.⁴⁰ Abil, sistemin yaralıyı sedyeyle ambulansa, oradan da hastaneye taşıyacak şekilde işlediğini anlatmıştı. Ordu, Nisan, Mayıs ve Haziran 1915'te yaralanan askerlerin sayısının 56.394 olduğunu bildirdi.⁴¹ Savaşın temposu değişkenlik gösterirken, savaşın ilk dört ayı süresince Beşinci Ordu, günde ortalama 300 askeri sıhhi sisteme gönderiyordu.⁴² 28 Temmuz 1915'te, Beşinci Ordu'nun 250.818 askerinin % 5'i (11.788 asker) hastanedeydi. Bu sayıları birlikte ele alırsak, yaralı askerlerin yarısı tümen veya kolordu sıhhiye kuruluşlarında tedavi olmuş, ardından da cephe-

deki göreve geri gönderilmiş olmalıdır. Aşırı kalabalık kıyıbaşlarına sıkışmak gibi sağlıklı olmayan durumlardan etkilenen İngilizlerin aksine, Türkler görünüşte hastalığa çok fazla yakalanmıyorlardı. Türk resmi harp tarihine göre, 25 Nisan 1915'ten 1 Temmuz 1915'e kadar gerçekleşen harekâtlarda, Osmanlı sıhhiye sistemindeki yaralı askerlerin hasta askerlere oranı yaklaşık 24'e 1'di (Nisan, Mayıs ve Haziran 1915 dönemi için yalnızca 2.358 hasta asker).⁴³ Yaralıların hastalara oranının neden bu kadar dengesiz olduğu pek açık değil fakat Türklerin bol kaynak suyu, yeterli yiyeceği ve düşman topçu ateşi menzilinin oldukça dışında dinlenme kampları olduğu hesaba katılmalıdır. Ne var ki savaş ilerleyip yarımada aşırı kalabalıklaştıkça sağlık koşulları kötüleşti ve Türklerin elindeki ithal ilaçlar azaldı. Soğuk ve yağışlı kış, askerlerin hastalanmasını hızlandırdı. Çağdaş bir Türk yazar, 1915 yılında Beşinci Ordu hastanelerinde 28.009 askerin hastalıktan öldüğünü belirtmiştir.⁴⁴ Bu, olağanüstü yüksek bir rakam gibi görünse de imparatorluğun, Ocak 1916 itibarıyla 100.000'in üzerinde askeri hastalıktan kaybettığı ve Beşinci Ordu'nun o dönemde muharebe sahasına çıkan en büyük ordu olduğu hesaba katılırsa, ölüm oranı gariipsenmez.⁴⁵ Genel olarak, Osmanlı sıhhiye sisteminin İstanbul'a yakınlığı nedeniyle, (büyük ölçüde az gelişmiş ve sanayileşmemiş bir toplumun kısıtlı imkânları göz önünde bulundurulursa) makul düzeyde sıhhi bakım sağlayabildiği söylenebilir.

Osmanlıların iyi kayıt tutamadıkları fikri zaman zaman ileri sürülür. Hiçbir şey gerçeğe bu kadar uzak olamaz zira aslında Osmanlı Ordusu kapsamlı ve enikonu eksiksiz raporlar tutardı. Her askerin bir künyesi, yani şahsi bir kaydı ve ödeme defteri vardı; bu kayıtlarda doğum yeri, yakın akrabaları, terfiler,

atamalar ve mevziler, eğitim ve ödeme meseleleri gibi kişisel veriler muhafaza edilirdi. Bunların çoğu bugün Ankara'daki Genelkurmay arşivlerinde saklanırken, Türk harp akademisi arşivlerinde de mezunlarının kayıtları ve künyeleri muhafaza edilmektedir. Verilerin çoğu, tam zamanlı çalışan memurlar tarafından korunan alay kayıtlarında da tutuluyordu. Mal saymanlığı sistemi o kadar eksiksizdi ki künyesi kaybolda bile, ölü askerin kimliği, süngüsünün seri numarası takip edilerek belirlenebiliyordu. Çanakkale Savaşı boyunca, Osmanlı Ordusu'nun raporlama sistemi her askerin durumunu kusursuzca kaydedebiliyor ve savaşın sonunda ordu, kayıplarını çok kesin olarak hesaplıyordu. Savaşta çarpışan Beşinci Ordu harekât şubesine bağlı birliklerin 128 adet harp ceridesi, 3 Kasım 1914'ten 9 Ocak 1916'ya kadarki dönemde 213.882 zaiyat verildiğini kaydeder. Türk resmi harp tarihindeki istatistiklerse Osmanlı Ordusu'nun 3 Kasım 1914 - 19 Aralık 1915 arasındaki zaiyatını göstermektedir ve 49 günlük deniz zaiyatı ile kara savaşının son 21 günü kaydedilmemiştir.

Çizelge 5.1

Osmanlı Ordusu Zaiyatı, Çanakkale Savaşı

Dönem	Subaylar				Erlər					
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Toplam	Ölü	Yaralı	Kayıp	Hastanede Ölen	Havayla İlgili	Toplam
3.11.1914	8	2	0	10	97	125				222
8.3.1915										
25.4.1915	587	1.016	27	1.630	56.048	95.989	11.151	18.746	8.307	190.241
19.12.1915										
Toplam	595	1.018	27	1.640	56.145	96.114	11.151	18.746	8.307	190.463

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Çizelge 4, s. 500.

Yarımadadaki 80.000 hayvanın bakımını yapmak da insanlar için yapılmış emsallerini yansıtan veteriner müfrezeleri, hayvan hastaneleri ve ihtiyat deposu sistemi gerektiren dev bir işti. 1915 yılının Nisan ayının başında, Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği, Tekirdağ'daki Münip Bey Çiftliği'nde hasta ve yaralı hayvanlar için Beşinci Ordu Hayvan Hastanesi'ni açtı.⁴⁶ Savaş başlayıp Beşinci Ordu daha fazla birlik edinip ardından daha fazla hayvan kaybı yaşayınca Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği, Suluca'da ikinci, Ilgardere'de üçüncü hayvan hastanesini açtı. Hayvan gücüne hizmet desteği sağlamak için Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği, Suluca'da bir hayvan ecza deposu, Pazarlı, Burgaz ve Keşan'da üç yük arabası ve hayvan deposu kurdu. Hayvanların büyük miktarda (her gün 800.000 kg'den fazla) yem ve hububata ihtiyaç duyduğunu da belirtmek gerekir.

Ağır kayıplara rağmen, Türk askerlerinin morali, bu zaman ve mekânda son derece yüksekti. Birçok Osmanlı askeri, muharebeye girmeden önce alay imamıyla birlikte namaz kılıyor ve daha sonra imamlar da askerlerle birlikte savaşa gidiyorlardı.⁴⁷ Bir Osmanlı günlüğü, bir hocanın 47. Alay'a bağlı 7. Bölük siperlerini ziyaret edip vaaz verdiğinden bahseder.⁴⁸ Hoca iki gün sonra, siperler düşman topçu ateşi altındayken döndü ve askerlere örnek olmak için siperleri gezdi. Osmanlı muharebe etkinliğinin başlıca unsuru olarak dinin önemi, Liddle Koleksiyonu'ndaki Türkçe mülakatların hepsinde bulunan ortak bir etmendir.⁴⁹ Söz konusu başka etmenler de vardı. III. Kolordu bölgesinde bol kaynak suyu, yeterli yiyecek ve ayrıca her gün müzik icra eden alay bandoları vardı. Tütün, kahve ve çay gibi küçük zevkler kolayca temin edilebiliyordu. Yarbay Fahrettin düzenli posta hizmeti saye-

sinde ailelerin cephedeki askerlere yiyecek ve giyecek gibi malzemeler gönderebildiğini belirtmişti ve bu da askerlerin morali için önemli olan başka bir husustu.⁵⁰ Kanlısırt'da Avustralyalıların karşısındaki siperlerde aylarını geçiren bir Osmanlı subayının günlüğü de aynı hususu belirtir ve ayrıca savaş ve memleket hakkındaki haberleri içeren gazetelere erişim imkânının yarattığı canlanmaya değinir.⁵¹ Türk askerlerin yaşam şartları Avustralyalı ve İngiliz askerlerinkinden ilerideydi ve birçok Türk askeri, raf, masa, sahra telefonu, dolap, bazen de elektrik ışığı bulunan, kalas ve toprak çatılı geniş siperlerde yaşıyordu. Ayrıca, periyodik olarak birlikler hattan çekilip düşman topçu ateşi menziline 10-15 kilometre kadar gerisindeki dinlenme kamplarına gönderiliyordu.⁵²

Her ne kadar Türk resmi harp tarihinde Çanakkale Savaşı'na ilişkin moral sorunlarına değinilmese de Yarbay Fahrettin'in orduya destek olması için cepheye gönderilen meşhur mayın gemisi *Nusrat*'ın mürettebatına dair anlattığı bir hadise vardır.⁵³ Bu denizci erler bir Arap taburunda görevlendirilmiş ve cepheden kaçacakları tehdidinde bulunmuşlardı. Yarbay Fahrettin "üçünün kurşuna dizildiğini ve bunun diğerlerini yola getirdiğini"⁵⁴ ileri sürer. Teğmen Mehmed Fasih günlüğünde, 3 Aralık 1915 tarihli kolordu emrinde komşu alayda birçok firar vakasının rapor edildiğini ve aynı gün Fasih'in bölüğündeki bir askerin de kaybolduğunu yazar.⁵⁵ Bu olay, teğmen ve ayrıntılı bir teftiş başlatan tabur komutanı için büyük sıkıntı yarattı. Fasih'in günlüğünün havası ve gidişatı, bu olayın taburda büyük hayal kırıklığı yarattığını gösteriyor. Anlaşılan firar, yarımadanın kontrollü coğrafi şartlarında ve savaşın bu aşamasında Osmanlı Ordusu için önemli bir sorun teşkil etmemiştir.

Resmi Tebliğler

Savaş şiddetini artırırken Osmanlı Genelkurmay karargâhı, düzenli olarak resmi tebliğler yayımladı. Bunlar ardışık olarak numaralandırılmıştı, genellikle kısa ve veciz yazılmıştı. Yarımada'ya çıkarmaları duyuran, 27 Nisan 1915 tarihli, 6533 numaralı resmi tebliğ, İtilaf kuvvetlerinin Arıburnu ve Seddülbahir'deki mevzilenmelerini tarif ediyordu.⁵⁶ Bunun ardından yayımlanan 6534 numaralı tebliğ, Kabatepe ve Zığındere'deki çatışmaları ve İtilaf kuvvetlerinin deniz bombardımanlarını özetliyordu. Münferit Kraliyet Deniz Kuvvetleri gemilerine (mesela, 6534 numaralı tebliğdeki *HMS Majestik*) resmi tebliğlerde sık sık değinildi. Tabii, sivil gazeteler de sıklıkla resmi tebliğlerden daha erken haber taşıyordu. Tebliğlerin asıl amacı, orduyla donanmanın başarılarını gözler önüne sererek Osmanlı yönetiminin propagandasını yapmaktı. Resmi tebliğler, Beşinci Ordu'nun Harbiye Nezareti ve Genelkurmay'a sürekli akan raporlarına dayanıyordu.

Haziran 1915'te ordu karargâhının istihbarat bölümü, yazarlar, şairler ve ressamı içeren yaklaşık 30 aydına Çanakkale muharebe meydanlarını ziyaret etmeleri için davetiye gönderdi.⁵⁷ Davetle birlikte, görevi muharebe meydanlarını dolaşıp izlenimlerini farklı şekillerde kaydetmek olan bir "Yazın Heyeti" oluşturuldu. Heyet İstanbul'da toplanıp 11 Temmuz 1915'te yarımada'ya doğru yola çıktı. Heyet, Bolayır'da bir moladan sonra Beşinci Ordu karargâhına gitti. Orada heyet klasik haki üniformalar ve standart Osmanlı Ordusu kabalak başlığı giyinmiş halde bir dizi fotoğraf çekti.⁵⁸ Heyettekiler, sol kollarına taktıkları çift defneyaprağı sembolünü taşıyan beyaz kol nişanıyla ayırt ediliyordu. Heyet, Beşinci Ordu'ya bağlı karargâhta, siperlerde, hastanelerde ve mezarlıklarda

12 gün geçirdi. Heyettekilerden biri olan şair İbrahim Alaettin (Gövsa), izlenimlerini 1922 yılında kitap olarak yayımladı. En meşhur şiiri “Süleyman Paşa’nın Kabrinde” bu kitapta yer almaktadır.

Özet

Liman von Sanders’in Beşinci Ordusu, Birinci Dünya Savaşı’ndaki nispeten en iyi beslenen ve en iyi ikmal edilen Osmanlı sahra ordusuydu. Bu durum, ordunun başkente yakınlığıyla zengin insan ve malzeme kaynaklarının sonucuydu. Buna ilaveten, seferberlik ve yığınak planının bir sonucu olarak Trakya’da toplanmış bulunan büyük bir piyade ihtiyat tümen rezervi vardı. Beşinci Ordu, Ian Hamilton komutasındaki Akdeniz Seferi Kuvveti’ne karşı koyarken savaş ilerledikçe gücünü koruyup artırabildi. Beşinci Ordu’nun lojistik yapısı, yarımada savaşı Osmanlı piyade tümenleri açısından muharebe etkinliğini artıran bir etmen oldu. Avustralyalılar ve İngilizler ise Türklerin bu konudaki avantajlarının fazlasıyla farkındaydılar ve bu durum, morallerini bozdu. Buna karşın Türkler de İtilaf kuvvetlerinin kendilerinkinden daha kötü koşullarda savaştığını biliyorlardı ve bu da onların moralini yükseltiyordu. Dolayısıyla Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği, pek çok açıdan Osmanlı Ordusu’nun genel anlamda başarılı bir savaş yürütmesini sağlayan önemli bir unsuru olmuştur.

Ekler

2

Mühimmat Raporları

14 Ağustos 1914- 18 Mart 1915

Çizelge A.1

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 2. Topçu Tugayı
Alaylarının Mühimmat Durumu, 14 Ağustos 1914

Birlik

<i>Silah</i>	<i>Top Sayısı</i>	<i>Top Mermisi Sayısı</i>	<i>ZD</i>	<i>Türü Yı</i>	<i>K</i>
3. Alay					
240/35 sahil topu	7	518	57	42	103
.355/35 sahil topu	3	172	20	16	36
210/6.4 havan	6	193			118
Ağır sahil topu	19	1.739			
Hafif top	25	3.386			
4. Alay					
240/35 sahil topu	6	474	51	36	88
.355/35 sahil topu	2	117	14	11	24
210/6.4 havan	8	308			
Ağır sahil topu	23	2.895			
Hafif top	22	4.403			
5. Alay					
240/35 sahil topu	4	456	41	22	59
Ağır sahil topu	13	1.223			
Hafif top	6	2.635			
Müstahkem Mevki Komutanlığı					
Depo mühimmatı		5.616			

Notlar:

- 1 Silahlar: mm cinsinden mermi çapı/kalibre cinsinden namlu uzunluğu. Örneğin: 355/35, 35 kalibre uzunluğunda namluya sahip 355 mm'lik bir toptur. Genellikle, yüksek kalibre uzun namlu, dolayısıyla büyük namlu çıkış hızı (veya güçlü top) demektir. 35 kalibreye sahip 240 mm'lik ve 355 mm'lik toplar ayrı ayrı sıralanmıştır. "Ağır sahil topu" sınıfı 210/20, 210/22, 240/22, 260/22, 280/22 ve 355/22 türlerinde topları içerir. "Hafif" sınıfı ise 150/46, 150/40, 87/24 ve 57/40 türlerinde topları içerir.
- 2 Yİ (Yüksek İnfilaklı), ZD (Zırh Delici) ve K (Çelik Kapaklı) sayısal olarak gösterilmiştir, zira resmi tarih kayıtları özellikle bu tür mermilerin muharebe gemilerine karşı etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Geri kalan mermi türleri ise, zamanlı tapa, şarapnel, geciktirmeli tapa ve gülerdir.
- 3 Depo mühimmatındaki top mermilerinin türü ve sayısı kaydedilmedi.

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Çizelge 13.

Çizelge A.2

Topçu Silahlarının Durumu, 26 Şubat 1915

Birlik

Silah	Top		ZD	Türü Yı	K
	Top Sayısı	Mermisi Sayısı			
8. Alay					
150/108 obüs	32	7.627	7.627		
210/6.4 havan	10	602		86	171
3. Alay					
150/40 gemi topu	5	462			
Daha küçük toplar	18	2.076			
4. Alay					
152/45 gemi topu	3	147			
150/26 sabit top	6	969			
210/6.4 havan	4	20			
Daha küçük toplar	18	6.737			

Notlar:

- 1 Bu raporda 120/11.6 obüs mühimmatı yer almıyordu.
- 2 Bu rapordaki top ve mermi miktarlarının hiçbirisi 14 Ağustos 1914 tarihli mühimmat raporunda yer almıyordu.

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Çizelge 14.

Çizelge A.3

Cephane Harcamaları: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Raporu, 18 Mart 1915

Birlik	Harcanan Top Mermisi Türü					
	Zamanlı	Yıl	ZD	Geciktirmeli	K	
Silah	No.	Gülle	Şarapnel	Tapa		Toplam
8. Alay						
150/10.8 obüs	31					1602
210/6.4 havan	10		17			17
120/30 obüs	12					142
120/11.6 obüs	6	13	13			59
3. Alay						
355/35 sahil	2			15		15
240/35 sahil *	7			7	53	60
150/40 gemi	5	4		36	12	63
4. Alay						
240/35 sahil	6		12	22	25	67
150/45 gemi	3					114
Toplam						2.250

Not: “No.” 18 Mart 1915 tarihinde mermi atmış top veya obüs sayısını göstermektedir.

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 184, 210.

* 240/35'lik toplardan yapılan ilave 300 eski mermi sarfiyatı listede görünmemektedir. Bu hata, listeye kaynak olarak gösterilen *I. Dünya Harbinde Deniz Harekâtı*, c.8, Ek: 30'da bulunan cephe sarfiyat çizelgesinden kaynaklanmaktadır-g.n.

Çizelge A.4

Özel Mayın Tarlaları – Çanakkale Boğazı

<i>Seri Numarası</i>	<i>Yerleştirilme Tarihi</i>	<i>Mayın Adedi</i>
1	4/8/1914	39
2	5/8/1914	47
3	15/8/1914	47
4	24/8/1914	29
5	1/10/1914	29
6	9/11/1914	15
7	17/12/1914	30
8	17/12/1914	28
9	30/12/1914	39
10	26/2/1915	53
11 *	5/3/1915	26
Toplam		402

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915) (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), Kroki 13.

* 11. seri 8 Mart 1915 günü dökülmüştür-g.n.

Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 25 Nisan-1 Mayıs 1915

Muharebe Kuruluşu, Çıkarmalar, 25 Nisan 1915

Beşinci Ordu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü idare başkanı komutanın emir subayı	Mareşal Liman von Sanders Yb. Kazım Yzb. Mümtaz Bnb. H. Hüsnü Tğm. Ekrem Rüştü
III. Kolordu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü istihkam şubesi müdürü kurmay subay emir subayı	Tuğg. Esat Paşa Yb. Fahrettin Bnb. Ohrili Kemal Bnb. Ziya Yzb. Burhanettin Ütğm. Baki
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Remzi Bnb. Şükrü Naili
19. A.	komutan	Yb. Sabri
20. A.	komutan	Bnb. Halit
21. A.	komutan	Yb. Halil
7. Top. A.	komutan	Yb. Salih Ulvi
9. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Sami Bnb. Hulusi
25. A.	komutan	Yb. İrfan
26. A.	komutan	Yb. Hafız Kadri
26. A. 3. Tb.	komutan	Bnb. Mahmut Sabri
27. A.	komutan	Yb. Mehmet Şefik
27. A. 1. Tb.	komutan	Yzb. Malatyalı İbrahim
27. A. 2. Tb.	komutan	Bnb. İsmet
27. A. 3. Tb.	komutan	Yzb. Halis
9. Top. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
Bursa Tb.	komutan	Bnb. Tahsin (jandarma)

19. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Mustafa Kemal Bnb. İzzettin
57. A.	komutan	Bnb. Avni
57. A. 1. Tb.	komutan	Yzb. Ahmet Zeki
57. A. 2. Tb.	komutan	Yzb. Ata
57. A. 3. Tb.	komutan	Yzb. Hayri
72. A.	komutan	Bnb. Mehmet Münir
77. A.	komutan	Yb. Saip
39. Top. A.	komutan	Bnb. Halil Kemal
XV. Kolordu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü	Tuğg. Weber Yb. Thauvenay Yzb. Nihat
3. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Nicolai Yzb. Suphi
31. A.	komutan	Yb. İsmail Hakkı
32. A.	komutan	Yb. Hasan Basri
39. A.	komutan	Yb. H. Nurettin
3. Top. A.	komutan	Yb. Binholt
11. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rafet Bnb. Ali Fehmi
33. A.	komutan	Yb. Şevki
126. A.	komutan	Yb. Mustafa Şevki
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütü
11. Top. A.	komutan	Bnb. Emin

Beşinci Ordu'ya bağlanan (Saros Grubu)

5. P. Tüm.	komutan	Alb. Hasan Basri
	kurmay başkanı	Bnb. Mehmet Arif
13. A.	komutan	Yb. Ali Rıza
14. A.	komutan	Yb. Ali Rıfat
15. A.	komutan	Bnb. İbrahim Şükrü
5. Top. A.	komutan	Yb. Rıza
Bağımsız		
Süvari Tug.	komutan	Yb. Hamdi
7. Süvari A.	komutan	Bnb. Avni
13. Süvari A.	komutan	Bnb. Sami Sabit

Muharebe Kuruluşu, Arıburnu Taarruzu, 27 Nisan 1915

Arıburnu	komutan	Yb. Mustafa Kemal
Komutanlığı		(19. P. Tüm.)
	kurmay başkanı	Bnb. İzzettin
27. A.	komutan	Yb. Mehmet Şefik
33. A.	komutan	Yb. Ahmet Şevki
57. A.	komutan	Bnb. Avni
64. A.	komutan	Bnb. Servet
72. A.	komutan	Bnb. Mehmet Münir
77. A.	komutan	Yb. Saip
39. Top. A.	komutan	Bnb. Halil Kemal

Muharebe Kuruluşu, Birinci Kırte, 28 Nisan 1915

9. P. Tüm.	komutan	Alb. Halil Sami
	kurmay başkanı	Bnb. Hulusi
25. A.	komutan	Yb. İrfan
26. A.	komutan	Yb. Hafız Kadri
19. A.	komutan	Yb. Alman Sabri
		(7. P. Tüm.)
20. A.	komutan	Bnb. Halit (7. P. Tüm.)
9. Top. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
Bursa Tb.	komutan	Bnb. Tahsin (jandarma)

Muharebe Kuruluşu, Arıburnu Taarruzu, 1 Mayıs 1915

Arıburnu Cephesi komutan	Yb. Mustafa Kemal (19. P. Tüm.)
kurmay başkanı	Bnb. İzzettin
kurmay subayı	Yzb. Arif
Sağ Kanat Grubu komutan	Bnb. Avni
57. A. • komutan	Bnb. Avni
64. A. komutan	Bnb. Servet
72. A. 3. Tb. komutan	Bnb. Mahmut
77. A. 3. Tb. komutan	Yzb. Fehmi
Merkez Grubu komutan	Yb. Ali Rıfat
14. A. komutan	Yb. Ali Rıfat
15. A. komutan	Bnb. İbrahim Şükrü
Sol Kanat Grubu komutan	Yb. Mehmet Şefik
27. A. komutan	Yb. Mehmet Şefik
33. A. komutan	Bnb. Rüştü
72. A. komutan	Bnb. Mehmet Münir
125. A. 2. Tb. komutan	Bnb. Yahya Kazım
İhtiyat	
125. A. komutan	Yb. Abdürrezzak
13. A. komutan	Yb. Ali Rıza
Arıburnu komutan	Bnb. Ali Galip
Topçu Birliği	

Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 1 Mayıs-5 Ağustos 1915

Muharebe Kuruluşu, Gece Taarruzları, 1/2 – 3/4 Mayıs 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı kurmay subay kurmay danışmanı	Alb. von Soderstern Bnb. Mühlmann Yzb. Bursalı Mehmet Nihat Alb. Kannengiesser
7. P. Tüm.	komutan	Alb. Ali Remzi
	kurmay başkanı	Bnb. Şükrü Naili
21. A.	komutan	Yb. Halil
21. A. 1. Tb.	komutan	Yzb. Hasan
21. A. 2. Tb.	komutan	Bnb. Ahmet Muhtar
21. A. 3. Tb.	komutan	Yzb. Ahmet Niyazi
7. Top. A.	komutan	Yb. Salih Ulvi
9. P. Tüm.	komutan	Alb. Halil Sami
	kurmay başkanı	Bnb. Hulusi
25. A.	komutan	Yb. İrfan
26. A.	komutan	Yb. Hafız Kadri
19. A.	komutan	Yb. Alman Sabri (7. P. Tüm.)
20. A.	komutan	Bnb. Halit (7. P. Tüm.)
9. Top. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
Bursa Tb.	komutan	Bnb. Tahsin (jandarma)
15. P. Tüm.	komutan	Alb. Mehmet Şükrü
	kurmay başkanı	Yzb. Vecihi
56. A.	komutan	Yb. Mahmut
39. A.	komutan	Yb. H. Nurettin (3. P. Tüm.)
32. A. 1. Tb.	komutan	Bnb. Kazım (3. P. Tüm.)

Muharebe Kuruluşu, İkinci Kırte, 6- 8 Mayıs ve 9- 24 Mayıs 1915 Muharebeleri

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü	Tuğg. Weber Yb. von Thauvenay Yzb. Bursalı Mehmet Nihat
7. P. Tüm. *	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Remzi Bnb. Şükrü Naili
19. A.	komutan	Yb. Alman Sabri
21. A.	komutan	Yb. Halil
45. A.	komutan	Yb. Refik (15. P. Tüm.)
56. A.	komutan	Yb. Mahmut (15. P. Tüm.)
127. A.	komutan	Yb. Hasan (11. P. Tüm.)
7. Top. A.	komutan	Yb. Salih Ulvi
9. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Sami Bnb. Hulusi
25. A.	komutan	Yb. İrfan
26. A.	komutan	Yb. Hafız Kadri
20. A.	komutan	Bnb. Halit (7. P. Tüm.)
9. Top. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
15. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Mehmet Şükrü Yzb. Vecihi
39. A.	komutan	Yarbay H. Nurettin
11. P. Tüm. (2 tabur)	komutan	Alb. Rafet
12. P. Tüm.	komutan	Yb. Selahattin Adil (23/24 Mayıs'ta geldi.)

Muharebe Kuruluşu, Kuzey Grubu Taarruzu, 19 Mayıs 1915

Kuzey Grubu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Esat Paşa Yb. Fahrettin
2. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hasan Askeri Yzb. Kemal
1. A.	komutan	Yb. Talat
5. A.	komutan	Yb. Nazif
6. A.	komutan	Bnb. Rıfat
5. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hasan Basri Bnb. Mehmet Arif
13. A.	komutan	Yb. Ali Rıza
14. A.	komutan	Yb. Ali Rıfat
15. A.	komutan	Bnb. İbrahim Şükrü
16. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rüştü Yzb. Mehmet Nazım
47. A.	komutan	Bnb. (Ahmet) Tefvik
48. A.	komutan	Bnb. Hüseyin İlhami
125. A.	komutan	Yb. Abdürrezzak
77. A. 1. Tb.	komutan	Bnb. Mehmet Emin
19. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Mustafa Kemal (19. P. Tüm.) Bnb. İzzettin
27. A.	komutan	Yb. Mehmet Şefik
57. A.	komutan	Bnb. Avni
64. A.	komutan	Bnb. Servet
72. A.	komutan	Bnb. Mehmet Münir

Muharebe Kuruluşu, Üçüncü Kırte, 4-6 Haziran 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü kurmay subay	Tuğg. Weber Yb. von Thauvenay Yzb. Bursalı Mehmet Nihat Tğm. Arif
2. P. Tüm. •	komutan kurmay başkanı	Yb. Hasan Askeri Yzb. Kemal
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Remzi Bnb. Şükrü Naili
Grup İhtiyatı (5 tabur)	komutan	Yb. Halil
9. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Sami Bnb. Hulusi
Sağ Kanat	komutan	Bnb. Adil
Sol Kanat	komutan	Bnb. İsmail Hakkı (muharebede yaralandı, 4 Haziran)
Sol Kanat İhtiyat 25. A.	komutan komutan komutan	Bnb. Kazım Bnb. Mehmet Ali Bnb. Mehmet Ali
11. P. Tüm.	komutan vekili kurmay başkanı	Bnb. Şükrü Naili Yzb. Şemsi
5. A.	komutan	Yb. Nazif
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütfü
12. P. Tüm.	komutan	Yb. Selahattin Adil (23/24 Mayıs'ta geldi)
	kurmay başkanı	Bnb. Süleyman İlhami
22. A.	komutan	Yb. İbrahim
34. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
36. A.	komutan	Yb. Cemil
15. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Mehmet Şükrü Yzb. Vecihi

Muharebe Kuruluşu, Saros Grubu, 10 Haziran 1915

Saros Grubu	komutan kurmay başkanı	Alb. Ahmet Feyzi Bnb. M. Hayri
6. P. Tüm.	komutan	Yb. M. Şakir
16. A.	komutan	Yb. Hakkı
17. A.	komutan	Yb. Hasan *
Mürettep A.	komutan	Bnb. Yusuf Ziya
Bağ. Sv. Tug.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hamdi Yzb. Kenan
7. Sv. A.	komutan	Bnb. Avni
13. Sv. A.	komutan	Bnb. Sami Sabit
Bolayır Top.	komutan	Bnb. Neşet (ağır topçu tab.)

Muharebe Kuruluşu, Saros Grubu, 21 Haziran 1915

Saros Grubu	komutan kurmay başkanı	Alb. Ahmet Feyzi Bnb. M. Hayri
8. P. Tüm.	komutan	Alb. Ali Rıza
23. A.	komutan	Bnb. Recai
24. A.	komutan	Bnb. Nuri
Bağ. Sv. Tug.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hamdi Yzb. Kenan
7. Süvari A.	komutan	Bnb. Avni
13. Süvari A.	komutan	Bnb. Sami Sabit
Bolayır Top.	komutan	Bnb. Neşet (ağır topçu taburu)

* 17. Alay'a bu isimde bir subay değil, 12 Temmuz gecesi şehit olan Binbaşı Hüseyin Hilmi komuta etmiştir-g.n.

Muharebe Kuruluşu, Birinci Kerevizdere, 21-22 Haziran 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü kurmay subay	Tüm. Weber Yb. Çolak H. Selahattin Yzb. Bursalı Mehmet Nihat Tğm. Arif
2.-P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hasan Askeri Yzb. Kemal (muharebede öldü)
	kurmay başkanı kurmay subay	Yzb. Mümtaz Tğm. Celal
1. A.	komutan	Bnb. Memduh
5. A.	komutan	Yb. Nazif
6. A.	komutan	Bnb. Rifat
71. A.	komutan	– (1. P. Tüm.)
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
19. A.	komutan	Yb. Sabri
20. A.	komutan	Yb. Halit
21. A.	komutan	Yb. Nurettin
11. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rafet Yb. Şükrü Naili
33. A.	komutan	Yb. Şevki*
126. A.	komutan	Yb. Mustafa Şevki
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütfü
11. Top. A.	komutan	Bnb. Emin
12. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Selahattin Adil Bnb. Süleyman İlhami
22. A.	komutan	Yb. İbrahim
34. A.	komutan	Bnb. Yümnü
36. A.	komutan	Yb. Cemil
12. Top. A. 1. Tb.	komutan	Tğm. Cemal
15. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Mehmet Şükrü Yzb. Vecihi

* Yarbay Şevki, 27 Nisan taarruzunda ağır yaralanıp iki gün sonra şehit olmuştur. Bu tarihte 33. Alay'a Yarbay İrfan komuta etmektedir-g.n.

Muharebe Kuruluşu, Zığındere, 28 Haziran-3 Temmuz 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı	Tümg. Weber Yb. Çolak H. Selahattin
Sağ Kanat (II. Kolordu)	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Çolak Faik Paşa Yb. M. Selahattin
1. P. Tüm.	komutan	Yb. Cafer Tayyar
70. A.	komutan	Yb. Vasıf
70. A. 3. Tb.	komutan	Bnb. Reşat
71. A.	komutan	Yb. Hasan
17. A. (M.)	komutan	Bnb. Yusuf Ziya (mürettep alay)
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Süleyman Şakir Bnb. Hayri
11. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rafet Yb. Şükrü Naili
16. A.	komutan	Yb. Hakkı (6. P. Tüm.)
33. A.	komutan	Yb. Sabri
124. A.	komutan	– (1. P. Tüm.)
126. A.	komutan	Yb. Mustafa Şevki
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütfü
Orta Bölge		
7. P. Tüm.	komutan	Alb. Halil
Sol Kanat Bölgesi		
12. P. Tüm.	komutan	Yb. Selahattin Adil

Muharebe Kuruluşu, Zığındere, Osmanlı Taarruzu, 5 Temmuz 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı kurmay başkan yardımcısı kurmay subay	Tüm. Weber Yb. Çolak H. Selahattin Yzb. Tevfik Tğm. Arif
Sağ Kanat (I. Kolordu)	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Mehmet Ali Paşa Bnb. Eggert
1. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cafer Tayyar Yzb. İbrahim
3. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Nicolai Yzb. Ahmet Suphi
31. A.	komutan	Yb. İsmail Hakkı
32. A.	komutan	Yb. Hasan Basri
39. A.	komutan	Yb. H. Nurettin
5. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Hasan Basri Bnb. Arif
13. A.	komutan	Yb. Ali Rıza
15. A.	komutan	Bnb. İbrahim Şükrü
5. Top. A.	komutan	Yb. Rıza
İsth. Blk.	komutan	Tğm. Fevzi
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Süleyman Şakir Yb. Selahattin
16. A.	komutan	Yb. Hakkı
17. A.	komutan	Bnb. Hüseyin Hilmi
Mürettep A.	komutan	Bnb. Yusuf Ziya
6. Top. A.	komutan	Bnb. Ali Kemal
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
19. A.	komutan	Yb. İrfan
20. A.	komutan	Bnb. Halit
21. A.	komutan	Yb. Nurettin
Sol Kanat Bölgesi		
12. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Selahattin Adil Bnb. Süleyman İlhami

4. P. Tüm. komutan
kurmay başkanı
10. A. komutan
11. A. komutan
12. A. komutan
Cephe Top. komutan
Sağ Kanat Top. komutan
1. Grup komutan
Orta Grup komutan
Sol Kanat Top. komutan
Kolordu Top. komutan

Yb. Cemil
Bnb. Alaaddin
Yb. Kemalettin
Bnb. Mehmet Emin
Yb. Servet
Yb. Binholt
Yb. Asım
Bnb. Mehmet Ali
Bnb. Avni
Yb. Adil
Bnb. Rifat

Muharebe Kuruluşu, İkinci Kerevizdere (Kanlıdere), 12-13 Temmuz 1915

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü emir subayı	Tuğg. Mehmet Vehip Paşa Alb. Nihat Yzb. Salih Üstğm. Arif
XFV. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Trommer (Sağ Kanat K.) Yb. Şefik
1. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cafer Tayyar Yzb. İbrahim Rahmi
8. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Rıza Yzb. Ali Galip
10. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Çolak H. Selahattin Yzb. Rüştü
11. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rafet Yb. Şükrü Naili
V. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Fevzi Paşa (Sol Kanat K.) Yb. Albrecht
4. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cemil Bnb. Alaaddin
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Şakir Yb. Selahattin
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
13. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Hovik Bnb. Naci
14. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Kazım Yzb. Saffet

Muharebe Kuruluşu, Saros Bölgesi, 30 Temmuz 1915

Saros Grubu	komutan kurmay başkanı	Alb. Ahmet Feyzi Bnb. M. Hayri
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Nazif Bnb. Bursalı Mehmet Nihat
16. A.	komutan	Yb. Hakkı
17. A.	komutan	Yb. H. Nurettin
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
19. A.	komutan	Yb. İrfan
20. A.	komutan	Bnb. Halit
21. A.	komutan	Yb. Yusuf Ziya
12. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Selahattin Adil Bnb. Süleyman İlhami
34. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
35. A.	komutan	Yb. Ali Abbas
36. A.	komutan	Yb. Münip
Bağ. Sv. Tug.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hamdi Yzb. Kenan
7. Sv. A.	komutan	Bnb. Avni
11. Sv. A.	komutan	Yb. Esat
13. Sv. A.	komutan	Bnb. Sami Sabit
Bolayır Top.	komutan	Bnb. Neşet

Osmanlı Ordusu'nun Muharebe Kuruluşu, Çanakkale Savaşı, 6 Ağustos 1915-9 Ocak 1916

Muharebe Kuruluşu, Seddülbahir, 6-13 Ağustos 1915 Muharebeleri

Güney Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü emir subayı	Tuğg. Mehmet Vehip Paşa Alb. Nihat Yzb. Salih Üstğm. Arif
II. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Çolak Faik Paşa Yb. M. Selahattin
4. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cemil Bnb. Alaattin
8. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Rıza Yzb. Ali Galip
V. Kolordu	komutan kurmay başkanı kurmay subay	Tuğg. Fevzi Paşa Yb. Albrecht Bnb. H. Hüsnü
13. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Hovik Yzb. Naci
14. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Kazım Yzb. Saffet
XIV. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Trommer Yb. Şefik
I. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cafer Tayyar Yzb. İbrahim Rahmi

10. P. Tüm. komutan
kurmay başkanı

Yb. Çolak H. Selahattin
Yzb. Rüştü

Güney Grup Top. komutan

Bnb. Rıfat

Muharebe Kuruluşu, Conkbayırı ve Anafartalar, 6-10 Ağustos 1915

Kuzey Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü kurmay subay kurmay subay	Tuğg. Esat Paşa Yb. Fahrettin Bnb. Çolak Kemalettin Sami Bnb. Ohrili Kemal Yzb. Burhanettin
5. P. Tüm.	komutan	Yb. Hasan Basri
	kurmay başkanı	Bnb. Mehmet Arif
13. A.	komutan	Yb. Ali Rıza
14. A.	komutan	Yb. Ali Rıfat (10 Ağus. 1915'te öldü)
14. A.	komutan	Bnb. İsmail Hakkı
15. A.	komutan	Bnb. İbrahim Şükrü (muharebede öldü, 6/7 Ağus. 1915)
15. A.	komutan	Bnb. Veysel
16. P. Tüm.	komutan	Alb. Rüştü
	kurmay başkanı	Yzb. Mehmet Nazım
47. A.	komutan	Bnb. (Ahmet) Tevfik (muharebede öldü, 6/7 Ağus. 1915)
48. A.	komutan	Bnb. Hüseyin İlhami
77. A.	komutan	Yb. Saip
125. A.	komutan	Yb. Abdürrezzak
19. P. Tüm.	komutan	Alb. Mustafa Kemal (8 Ağus. 1915'e kadar *)
	komutan	Yb. Mehmet Şefik
	kurmay başkanı	Bnb. İzzettin
	kurmay subay	Yzb. Hayri
18. A.	komutan	Bnb. Mustafa
27. A.	komutan	Yb. Mehmet Şefik
27. A.	komutan	Bnb. Halis
27. A. 2. Tb.	komutan	Yzb. Mustafa
57. A.	komutan	Yb. Avni
72. A.	komutan	Bnb. Mehmet Münir

* Saat 20.45'e kadar görevini sürdürmüştür-g.n.

Anafartalar Grubu	komutan	Alb. Ahmet Feyzi (7 Ağus. 1915'te saat 22.10'da ayrıldı [*])
	komutan	Alb. Mustafa Kemal
	kurmay başkanı	Bnb. Hayri (7 Ağus. 1915'e kadar) ^{**}
	kurmay başkanı	Bnb. İzzettin
4. B. Tüm.	komutan	Yb. Cemil
	kurmay başkanı	Bnb. Alaaddin
10. A.	komutan	Yb. Kemalettin
11. A.	komutan	Bnb. Mehmet Emin
Top. Grubu	komutan	Bnb. Ahmet Azmi
8. P. Tüm.	komutan	Alb. Ali Rıza
	kurmay başkanı	Bnb. Ali Galip
12. A.	komutan	Bnb. Bayatlı Arif
23. A.	komutan	Yb. Recai
24. A.	komutan	Bnb. Nuri
24. A. 1. Tb.	komutan	Üstğm. Fahri
28. A.	komutan	Yb. Hunker
70. A. 3. Tb.	komutan	Bnb. Reşat
41. A.	komutan	Yb. Fuat
33. A.	komutan	Yb. Sabri (11. P. Tüm.)
8. Top. A.	komutan	Bnb. Saffet
9. P. Tüm.	komutan	Alb. Kannengiesser (muharebede yaralandı, 7 Ağus. 1915)
	komutan	Yb. Pötrih (8 Ağustos 1915'ten itibaren)
	kurmay başkanı	Bnb. Hulusi
	kurmay subay	Yzb. Refik
25. A.	komutan	Yb. Nail
26. A.	komutan	Yb. Hafız Kadri
64. A.	komutan	Yb. Servet
2. Top. A.	komutan	Yb. İzzet
7. P. Tüm.	komutan	Alb. Halil
	kurmay başkanı	Yzb. Şemsettin

* Ayrıldığı gün 8 Ağustos 1915'tir-g.n.

** Ayrıldığı gün 15 Ağustos 1915'tir-g.n.

19. A. komutan
20. A. komutan
21. A. komutan

Yb. İrfan
Yb. Halit
Yb. Yusuf Ziya

12. P. Tüm. komutan
kurmay başkanı
34. A. komutan
35. A. komutan
36. A. komutan

Yb. Selahattin Adil
Bnb. Süleyman İlhami
Yb. Mehmet Ali
Yb. Ali Abbas
Yb. Münip

Anafartalar Bölge komutan
Komutanlığı kurmay başkanı
31. A. 2. Tb. komutan
32. A. 1. Tb. komutan
Gelibolu Tb. komutan
Bursa Tb. komutan

Yb. Willmer
Bnb. Mehmet Haydar
Yzb. M. Şevki
Bnb. Kazım
Yzb. Kadri (jandarma)
Bnb. Tahsin (jandarma)

Tayfur Müfrezesi komutan
4. Sv. A. komutan

Yb. Hamdi
Yb. Hamdi

Muharebe Kuruluğu, Saros Körfezi, 17 Ağustos 1915

Birinci Ordu	komutan	Mareşal von der Goltz
VI. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Tuğg. Hilmi Paşa Yb. Süleyman İlhami
24. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Remzi Yzb. İbrahim
26. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Esat Bnb. Abdurrahman Nafız
Bağ. Sv. Tug.	komutan kurmay başkanı	Yb. Hamdi Bnb. Kenan

Muharebe Kuruluşu, İkinci Anafartalar (Yusufçektepe ve 60 Rakımlı Tepe), 21 Ağustos 1915

Anafartalar Grubu	komutan kurmay başkanı	Alb. Mustafa Kemal Bnb. İzzettin
4. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Cemil Bnb. Alaaddin
11. A.	komutan	Bnb. Mehmet Emin
14. A.	komutan	Bnb. Reşit
32. A. 1. Tb.	komutan	Bnb. Kazım
33. A. 1. Tb.	komutan	---
5. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Willmer Bnb. Mehmet Arif
1. A	komutan	Yb. Talat.
19. A.	komutan	Yb. İrfan
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütfü
17. A. 1. Tb.	komutan	---
39. A. 1. Tb.	komutan	---
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Nazif Yzb. Nihat
16. A.	komutan	Yb. Hakkı
17. A.	komutan	Yb. H. Nurettin
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
20. A.	komutan	Yb. Ali
21. A.	komutan	Bnb. Ahmet Zeki
33. A.	komutan	Yb. Sabri
8. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Ali Rıza Bnb. Ali Galip
23. A.	komutan	Bnb. Ahmet Fuat
24. A.	komutan	Bnb. Nuri
28. A.	komutan	Yb. Hunker
41. A.	komutan	Yb. Fuat
70. A. 3. Tb.	komutan	Bnb. Reşat
9. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Pötrih Yzb. Suat
25. A.	komutan	Bnb. Mehmet Ali
64. A.	komutan	Yb. Servet

126. A.	komutan	Yb. Mustafa Şevki
12. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Selahattin Adil Bnb. Süleyman İlhami
34. A.	komutan	Yb. Mehmet Ali
35. A.	komutan	Yb. Ali Abbas
36. A.	komutan	Yb. Münip
31. A. 2. Tb.	komutan	----
Bursa Tb.	komutan	Bnb. Tahsin (jandarma)
11. Sv. A.	komutan	Yb. Esat

Muharebe Kuruluşu, Arıburnu Mevzi Muharebeleri, Eylül- 20 Aralık 1915

Kuzey Grubu	komutan kurmay başkanı harekât şubesi müdürü	Tuğg. Esat Paşa Yb. Fahrettin Bnb. Kemalettin Sami
Sağ Kanat	komutan	Alb. Yakub Şevki
19. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Mehmet Şefik Bnb. Lütfü
18. A.	komutan	Bnb. Mustafa
27. A.	komutan	Bnb. Halis
57. A.	komutan	Bnb. Murat
72. A.	komutan	Bnb. Mehmet Münir
10. A.	komutan	Yb. Kemalettin
12. A.	komutan	Bnb. Bayatlı Arif
Sol Kanat	komutan kurmay başkanı	Alb. Rifat Yb. Şükrü
11. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Abdürrezzak Yzb. Hidayet
13. A.	komutan	Bnb. Fehmi
15. A.	komutan	Yb. Veysel
77. A.	komutan	Yb. Saip
16. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Rüştü Yzb. Mehmet Nazım
47. A.	komutan	---
48. A.	komutan	Bnb. Hüseyin İlhami
125. A.	komutan	Yb. Abdürrezzak
Kayalıtepe Bölgesi		
26. A.	komutan	Yb. Şükrü
Anafartalar Grubu	komutan komutan kurmay başkanı	Alb. Mustafa Kemal (10 Aralık 1915'te ayrıldı) Tuğg. Fevzi Paşa Bnb. İzzettin
II. Kolordu	komutan kurmay başkanı	Alb. Nicolai (16 Ekim 1915'te ayrıldı) Bnb. Hayri
XVI. Kolordu	komutan	Alb. Kannengiesser

5. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Willmer Bnb. Mehmet Arif
1. A.	komutan	Yb. Memduh
19. A.	komutan	Yb. İrfan
127. A.	komutan	Yb. Hasan Lütü
17. A. 1. Tb.	komutan	---
39. A. 1. Tb.	komutan	---
9. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Pötrih Yzb. Suat
25. A.	komutan	Bnb. Mehmet Ali
64. A.	komutan	Yb. Servet
126. A.	komutan	Yb. Mustafa Şevki
12. P. Tüm.	komutan	Yb. Selahattin Adil (12 Eylül 1915'te ayrıldı)
	komutan kurmay başkanı	Alb. Havik Yzb. Şamlı Cemil
34. A.	komutan	Yb. Mehmet Yümnü
35. A.	komutan	Yb. Ali Abbas
36. A.	komutan	Yb. Münip
XV. Kolordu	komutan	Alb. Ali Rıza
4. P. Tüm.	komutan	Yb. Cemil (16 Ekim 1915'te ayrıldı)
	kurmay başkanı	Bnb. Alaaddin
11. A.	komutan	Bnb. Mehmet Emin
14. A.	komutan	Bnb. Reşit
32. A. 1. Tb.	komutan	Bnb. Kazım
33. A. 1. Tb.	komutan	---
6. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Nazif Yzb. Nihat
16. A.	komutan	Bnb. Mehmet Emin
17. A.	komutan	Yb. H. Nurettin
20. A.	komutan	Yb. Ali
7. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Alb. Halil Yzb. Şemsettin
21. A.	komutan	Bnb. Ahmet Zeki
22. A.	komutan	Yb. Muhittin
8. P. Tüm.	komutan kurmay başkanı	Yb. Ali Nuri Bnb. Ali Galip
23. A.	komutan	Bnb. Ahmet Fuat

24. A. komutan
28. A. komutan

Bnb. Ali Galip
Yb. Hunker

Tayfur Müfrezesi komutan
4. Sv. A. komutan

Yb. Hamdi
Yb. Hamdi

Ege Müfrezesi komutan
31. A. 2. Tb. komutan

Bnb. Tahsin
***

Bursa Tb. komutan

Bnb. Tahsin (jandarma)

Ağır Topçu Grubu komutan

Bnb. Lierau

Muharebe Kuruluşu, Seddülbahır Mevzi Muharebeleri, Eylül 1915- 9 Ocak 1916

Güney Grubu	komutan	Tuğg. Mehmet Vchip Paşa (9 Eylül 1915'te ayrıldı)
	komutan	Tuğg. Cevat Paşa
V. Kolordu •	komutan	Tuğg. Fevzi Paşa (İkinci Bölge)
	kurmay başkanı	Yb. Albrecht
13. P. Tüm.	komutan	Alb. Hovik
	kurmay başkanı	Yb. Selahattin Adil
14. P. Tüm.	komutan	Yb. Kazım
	kurmay başkanı	Yzb. Saffet
XIV. Kolordu	komutan	Tuğg. Trommer (Birinci Bölge)
	kurmay başkanı	Yb. Şefik
1. P. Tüm.	komutan	Yb. Cafer Tayyar
	kurmay başkanı	Yzb. İbrahim Rahmi
10. P. Tüm.	komutan	Yb. Çolak H. Selahattin
	kurmay başkanı	Yzb. Rüştü
15. P. Tüm.	komutan	Yb. Hasan Basri
	kurmay başkanı	Bnb. Vecihi

Kurtuluş Savaşı'na Katılan Çanakkale Savaşı Komutanları

Çanakkale savaşı, Osmanlı Ordusu'nun komutanlık deneyimi açısından çetin bir sınav oldu ve yarımada'daki komutanların çoğu savaşın geri kalan kısmında önemli görevlere geldiler. Daha sonra, Türkler tarafından Kurtuluş Savaşı (1919-1922) olarak adlandırılacak savaş sırasında deneyimli Gelibolu komutanları sağlam ve kabiliyetli bir kadro oluşturdu ve Mustafa Kemal milli ordusunu bu kadroyu kullanarak kurdu. Mustafa Kemal ile onun İstiklal Harbi'ndeki kolordu komutanları arasındaki Çanakkale bağlantısı apaçık ortadadır. Aşağıdaki çizelge Çanakkale'de tümen komutanlığı seviyesinde komuta kademesine yükselmiş subayları ve onların Kurtuluş Savaşı'ndaki görevlerini göstermektedir.

<i>İsim</i>	<i>Çanakkale'deki görevi</i>	<i>Kurtuluş Savaşı'ndaki görevi (rütbe)</i>
Ordu kademesinde komutanlar		
M. Kemal Atatürk	Anafartalar Grup K.	Milli ordu başkomutanı (Mareşal)
M. Fevzi Çakmak	V. Kol./Anafartalar Grup. K.	Genelkurmay başkanı (Mareşal)
Yakup Şevki Subaşı	19. P. Tüm. K.	İkinci Ordu K. (Gen.)
Kazım Karabekir	14. P. Tüm. K.	Doğu Cephesi K. (Gen.)
Kolordu kademesinde komutanlar		
İzzettin Çalışlar	19. P. Tüm. ve Anafartalar Grup Kur. Bşk.	Birinci Grup ve I. Kol. K. (Gen.)
M. Selahattin Adil	12. P. Tüm. ve 13. P. Tüm. K.	İkinci Grup ve II. Kol. K. (Tümğ.)
Şükrü Naili Gökberk	7. P. Tüm. Kur. Bşk.	III. Kol. K. (Gen.)
Mehmet Arif	5. P. Tüm. ve 11. P. Tüm. Kur. Bşk.	III. Kol. K. (Alb.)
Kemalettin Sami	Kuzey Grup Kur. Bşk. Kol. K. (Gen.)	Dördüncü Grup ve IV. Kol. K. (Gen.)
Fahrettin Altay	III. Kol. Kur. Bşk.	V. Sv. Kol. K. (Gen.)
Kazım İnanç	Beşinci Ordu Kur. Bşk.	VI. Kol. K. (Gen.)
Cevat Çobanlı	XIV. Kol. K.	El-Cezire Cephe K. (Gen.)

<i>İsim</i>	<i>Çanakkale'deki görevi</i>	<i>Kurtuluş Savaşı'ndaki görevi (rütbe)</i>
Nihat Anılmış	İkinci Ordu Kur. Bşk.	El-Cezire Cephe K. (Gen.)
Tümen kademesinde komutanlar		
Nazif Kayacık	5. A. K.	3. Kafkas Tüm. K. (Tümg.)
Cemil Conk	4. P. Tüm. K.	11. P. Tüm. ve 18. Tüm K. (Tümg.)
Kazım Sevüktekin	1. A. K.	8. P. Tüm.ve 5. Kafkas Tüm. K. (Tümg.)
M. Münip Uzsoy	36. A. K.	24. P. Tüm. ve 61. P. Tüm. K. (Alb.)
Veysel Özgür	15. A. K.	7. P. Tüm. ve 15. P. Tüm. K. (Alb.)
M. Emin Yazgan	16. A. K.	7. P. Tüm. K. (Tümg.)
Reşat Çiğiltepe	70. A. 3. Tb. K.	11. Kafkas Tüm ve 21. P. Tüm. K. (Alb.)
M. Şefik Aker	27. A. ve 19. P. Tüm. K.	6. P. Tüm. ve 57. P. Tüm. K. (Alb.)
Ali Sami	Sabit Bağ. Sv. Tug. K. (Saros)	13. P. Tüm ve Urfa Mürettep Sv. Tüm. K. (Tümg.)
H. Nurettin Özsu	17. A. K.	17. P. Tüm. K. (Tümg.)
M. Sabri Erçetin	3. Top. A. K.	4. P. Tüm. ve 14. P. Tüm. K. (Tümg.)
Nazmi Solok	7. A. 1. Tb. K. *	6. P. Tüm K. (Yb.)
Mehmet Hayri Tarhan	XVI. ve II. Kol. Kur. Bşk.	9. P. Tüm. ve Gaziantep Böl. K. (Tümg.)
İsmail Hakkı	31 A. K.	11. Kafkas Tüm. ve Kars Müst. Mev. K. (Alb.)
Ahmet Fuat Bulca	15. A. 3. Tb. ve 24. A. 3. Tb. K.	1., 29. ve 11. P. Tüm. K. (Alb.)
Mehmet Nuri Conker	24. A. ve 8. P. Tüm. K.	41. P. Tüm. K. (Alb.)

* 7. Piyade Alayı Çanakkale Cephesi'nde bulunmamıştır. Birinci Kuvveyi Seferiye tabir edilen ve daha sonra 51. Tümen olarak adlandırılan birlik bünyesinde Irak Cephesi'nde savaşmıştır. 3. Tümen Karargâhında yüzbaşı rütbesiyle görev yapan Nazmi Bey ise 1915 Aralık ayında Irak Cephesi'nde savaşan 45. Tümen'e bağlı 3. Alay komutanlığına getirilmiştir-g.n.

<i>İsim</i>	<i>Çanakkale'deki görevi</i>	<i>Kurtuluş Savaşı'ndaki görevi (rütbe)</i>
Mehmet Hulusi Conk	9. P. Tüm. Kur. Bşk.	18. P. Tüm. K. (Alb.)
Alaaddin Koval	II. Kol. Kur. Sb.	41. P. Tüm. K. (Tümg.)
H. Hüsnü Emir	V. ve VIV. Kol. Kur. Bşk.	İkinci Ordu ve 1. P. Tüm. K. (Tümg.)
Erkilet		Batı Cephesi ve
Ahmet Naci Tınaz	13. P. Tüm. Kur. Bşk.	15. P. Tüm. K. (Yb.)
Osman Zati Korol	Çanakkale Müst. Mev. Kur. Bşk.	1. Sv. Tüm. K. (Tümg.)
Ahmet Zeki Soydemir	57. A. 1. Tb. K. ve 21. A. K.	2. Sv. Tüm. K. ve Genel kurmay (Tümg.)
Mehmet Nazım	16. P. Tüm. Kur. Bşk. ve VI. Kol. Kur. Bşk.	4. P. Tüm. K. (Alb.)

Müteferrik komutanlar

Ali Fuat Cebesoy	25. P. Tüm. K.	İkinci Ordu Müfettişi (Yb.)
Cafer Tayyar Eğilmez	1. P. Tüm. K.	Edirne Müst. Mev. K. (Tümg.)
M. Rüştü Sakarya	16. P. Tüm. K.	Konya Bölge K. ve IV. Bölge K. (Tümg.)
Nazif Kayacık	6. P. Tüm. ve Saros Grup K.	Konya İkmal K. (Tümg.)
M. Muhittin Kurtiş	22. A. K.	İstanbul delegesi (Tümg.)

Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989).

GİRİŞ

(Sayfa 1-8)

- 1 George H. Cassar, *Kitchener's War, British Strategy from 1914 to 1918* (Washington, D. C.: Brassey's Inc., 2004), 325. Ben bu değeri denirmeyi kanıtlayamıyorum.
- 2 Bu eserlerin tam listesi için bkz. kaynakça.
- 3 Tim Travers, "The Other Side of the Hill", *Military History Quarterly* 12 (3) (Bahar 2000): 2-20, 2.
- 4 Tim Travers, *Gallipoli 1915* (Charleston, SC: Tempus Publishing, 2001), s. 222-228.
- 5 Nigel Steel ve Peter Hart, *Defeat at Gallipoli* (Londra: Macmillan, 1994), s. 420.
- 6 Field Marshal Lord Carver, *The Turkish Front 1914-1918, The Campaigns at Gallipoli, in Mesopotamia and in Palestine* (Londra: Sidgwick & Jackson, 2003), s. 246.
- 7 Bkz. C. F. Aspinall-Oglander, *History of the Great War, based on Official Documents: Military Operations: Gallipoli, Cilt 1 ve 2* (Londra: HMSO, 1924-1930) ve C. E. W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-1918: The Story of ANZAC, Cilt 1-2* (Queensland: University of Queensland Press, 1981) (1941 edisyonunun yenibaskımı).
- 8 Bu açıdan Gelibolu'yla ilgili İngilizce kaynaklar Gettysburg Muharebesi (1863) hakkındaki Amerikan kaynaklarına benzer. Bu kaynaklar takıntılı bir şekilde Birlik Generali George Meade'nin muharebeyi neden kazandığından ziyade Konfederasyon Generali Robert E. Lee'nin neden kaybettiği konusuna eğilirler.
- 9 Winston Churchill, 25 Nisan 1915 çıkarmalarının başarısızlığının bizzat sorumlusu olarak gördüğü Mustafa Kemal'i neredeyse mitolojik bir figür olarak anlatır (ve ondan "Kader Adamı" diye söz eder). Bkz. Winston S. Churchill, *The World Crisis* (New York: Macmillan abridgement, 1992), s. 441-442. Aslında Churchill'in Anzak çıkarmasına dair anlattıkları Batılı tarih kaynakları içerisinde en hatalı olanıdır.

- 10 Tim Travers (Kanada) ve Edward Erickson (ABD) 1990'ların sonlarından itibaren Türk Genelkurmay Arşivleri'ne ulaşmaya başladılar ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türkler ve Çanakkale Savaşı'yla ilgili çeşitli kitaplar yayımladılar. Bu kişiler Türk arşivlerini kullanan ilk Batılı tarihçilerdir.

1. BÖLÜM: OSMANLI ORDUSU'NUN MUHAREBE HAZIRLIKLARI, 1912-24 NİSAN 1915 (Sayfa 9-64)

- 1 T.C. Genelkurmay Başkanlığı (bundan sonra TCGB) *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913), II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 66-67. Bundan sonra, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*.
- 2 TCGB, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 79 (bundan sonra, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*). Daha geniş savunma bölgesi boğazın her iki yakasını, Gelibolu yarımadasını ve Saros mıntıkasını içerir.
- 3 Burada kullanılan materyalin kaynağı için bkz. Edward J. Erickson, "Strength Against Weakness, Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915", *Journal of Military History* 65 (Ekim 2001), s. 981-1012.
- 4 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 80-91.
- 5 TCGB, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, s. 66-67. 1912, Şubat 1915 ve Nisan 1915 tarihli savunma sistemlerinin kıyaslamalı haritaları için ayrıca bkz. Erickson, "Strength Against Weakness", s. 981-1012.
- 6 TCGB, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, s. 66-67.
- 7 A.g.e., Kroki 79.
- 8 Geç modern dönem Gelibolu meraklısı Belçikalı Jul Snelders bu çukurları 1998 yılında ortaya çıkarmıştır.
- 9 TCGB, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, Kroki 19.
- 10 A. g. e., s. 251, 262. Mustafa Kemal'in Balkan Savaşları'nda savaştığı bazen unutuluyor. 1913 yılında Gelibolu Yarımadası'nda kolordu kademesinde harekât subayı olarak görev yaptığı genellikle bilinmez.
- 11 Bu harekâtların ayrıntıları için bkz. Edward J. Erickson, *Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans 1912-1913* (Westport, CT: Praeger, 2003), s. 153-156, 252-259 ve 325-328.
- 12 Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War* (Londra: Routledge, 2000), s. 81.
- 13 Burada kullanılan verinin kaynağı için bkz. Erickson, "Strength Against Weakness", s. 981-1012.

- 14 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 51-52.
- 15 A. g. e., s. 49-51.
- 16 A. g. e., s. 49-51.
- 17 A. g. e., s. 79.
- 18 ATASE, Klasör 121, Dosya 573, Fihrist 10-3, 12 Ağustos 1914 tarihinde Enver Paşa'dan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na gönderilen mesajın tıpkı basımı, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl 38, Sayı 88, Ağustos 1989 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), s. 7-8.
- 19 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 52.
- 20 A. g. e., s. 61-62.
- 21 A. g. e., s. 54.
- 22 ATASE Klasör 4669, Dosya H-3, Fihrist 1-107, 22 Kasım 1914'te III. Kolordu'nun Birinci Ordu'ya gönderdiği rapor, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı I. Kitap*, s. 103.
- 23 ATASE, 19. Tümen Tarihçesi, 1970, 9, yayımlanmamış karargâh çalışması (Mekki Erertem), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt, ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-834.
- 24 A. g. e., s. 38-40.
- 25 A. g. e., Kroki 4.
- 26 A. g. e., s. 85-88.
- 27 A. g. e., s. 89.
- 28 A. g. e., s. 85-86.
- 29 A. g. e., s. 44-45.
- 30 A. g. e., s. 45.
- 31 A. g. e., Çizelge 9.
- 32 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 97-99, 106-107, 217.
- 33 Arthur J. Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow*, Cilt 2 (Londra: Oxford University Press, 1965), s. 231. Aslında Carden filonun komutanlığı için ikinci aday olarak düşünülüyordu. Birinci aday Amiral Arthur H. Limpus, Eylül 1914'te geri çekilene değin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Deniz Misyonu'nun başında kaldı. O dönem İngiltere'yle savaşta olmayan Osmanlıları gücendirmemek için Limpus, Malta Tersanesi Müdürü yapıldı.
- 34 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 113.
- 35 Bkz. Robin Prior, *Gallipoli, The End of the Myth* (New Haven: Yale University Press, 2009), s. 44-59. 4. Bölüm, Çanakkale'deki muharebe gemilerinin hedeflerini vurma olasılıklarını ve güçlüklerini anlamak için özellikle önemlidir.
- 36 A. g. e., s. 277.
- 37 A. g. e., s. 242.
- 38 ATASE Klasör 4618, Dosya 43, Fihrist 57, 9. Piyade Tümeni Komutanı'nın Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı'na 5 Mart 1915'te gönderdiği mesaj. TCGB, *Askeri Tarihi Belgeleri Dergisi* 38/88, s. 11-14'te tekrar baskısı mevcuttur.
- 39 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 316. Zayıat rakamlarının alındığı kaynak için bkz. ATASE Klasör 4669, 5283, 5640 ve 5675.

- 40 ATASE Klasör 4701, Dosya H-1, Fihrist 1-181, 129 Numaralı Emirler, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 19 Mart 1915. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 279'da belirtilmiştir.
- 41 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 250-251.
- 42 Winston Churchill, *The World Crisis*, s. 414-416.
- 43 A. g. e., s. 415.
- 44 C. F. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, 1. Cilt, s. 99; Philip J. Haythornthwaite, *Gallipoli 1915* (Londra: Osprey, 1991), s. 33; Marder, *From The Dreadnought to Scapa Flow*, Cilt 2, s. 248; Alan Moorehead, *Gallipoli* (New York: Harper, 1956), s. 75; Robert Rhodes James, *Gallipoli* (New York: Macmillan, 1965), s. 64.
- 45 Tim Travers, "The Other Side of the Hill", 9. Calgary Üniversitesi'nden Profesör Travers, Osmanlı arşivlerine dayanarak Osmanlı Ordusu'nun muharebeye devam etmek için yeterli mühim-mata sahip olduğu sonucuna vardı. Edward J. Erickson, *Ordered to Die, A History of the Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT: Greenwood Press, 2000), s. 80. *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 81. Yazar ağır mühimmatın yaklaşık altıda birinin harcadığına kaydediyor.
- 46 Sir Julian S. Corbett, *History of the Great War Based on Official Documents, Naval Operations, vol. 2* (Londra: Longmans, Green and Co., 1921).
- 47 A. g. e., s. 224.
- 48 Martin Gilbert, *Winston S. Churchill: The Prophet of Truth, 1922-1939*, V. Cilt (Boston: Houghton Mifflin Company, 1977).
- 49 A. g. e., s. 14.
- 50 Winston S. Churchill, *The World Crisis* (Londra: Thornton Butterworth Limited, 1923), s. 257.
- 51 A. g. e., s. 267-268.
- 52 A. g. e., s. 263-269.
- 53 Winston S. Churchill, *The World Crisis* (Londra: Thornton Butterworth Limited, 1930 özeti), s. vii.
- 54 A. g. e., s. 415.
- 55 Binbaşı Dr. Carl Mühlmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915* (Berlin: Drud und Berlag von Gerhard Stalling, 1927), s. 74.
- 56 Moorehead, *Gallipoli*, s. 75. Moorehead rakamların kaynağını belirtmiyor.
- 57 James, *Gallipoli*, s. 64. James bu hesabın kaynağını belirtmiyor.
- 58 Haythornthwaite, *Gallipoli 1915*, s. 33. Haythornthwaite bu bilginin kaynağını belirtmiyor.
- 59 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 106-140.
- 60 A. g. e., s. 148-165.
- 61 A. g. e., s. 148-154.
- 62 18 Mart çatışmasında harcadığı oranda ağır mermi kullanımı varsayımı altında Osmanlılar, 20/22 kalibrelik ağır topları ateşlemeden bile beş gün daha muharebeye devam edebilecek oranda mermiye sahipti.

- 63 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 211-212.
- 64 A. g. e., s. 211. İlave olarak üç Alman öldürüldü, 15'i de yaralandı.
- 65 A. g. e., s. 296.
- 66 Marder, *From The Dreadnought to Scapa Flow*, 2. Cilt.
- 67 A. g. e., s. 263. Profesör Marder'in deniz taarruzunun ardında yatan fikrin geliştirilmesi, planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi hakkındaki kitabı bu konuda yayımlanmış en iyi kitaptır ve 35 yıl sonra bile güncelliğini kaybetmemiştir.
- 68 Corbett, *Naval Operations*, 2. Cilt, s. 224.
- 69 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, Harita 1. Bazı Batılı tarihçiler sayısal dizileri hatalı şekilde kuzeyden güneye doğru numaralandırmıştır. Bunun bir örneği için bkz. Corbett, *Naval Operations*, 2. Cilt, s. 230'un karşısındaki harita.
- 70 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 38-40.
- 71 Marder, *From The Dreadnought to Scapa Flow*, s. 248-250, 254-255. Profesör Marder, zayıflığın yerini doldurmak için takviyelerin hemen sevk edildiğini belirtir. Marder'in sonraki bir taarruz için daha hızlı gemiler ve daha iyi teknikler kullanılarak yeniden organize edilmiş mayın tarama sistemi hakkındaki analizi kayda değerdir ve donanmanın düşman savunma sistemiyle ilgili taktik sorunları çözmek için harcadığı zihinsel enerjiyi yansıtmaktadır.
- 72 ATASE Klasör 4669, Dosya H-12, Fihrist 1-85, 1914, Osmanlı Genelkurmay Emirnamesi, 9 Mart 1915. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap*, s. 171'de belirtilmiştir.
- 73 Bu kanaat Almanların hatıratlarıyla başladı ve daha sonra Batılı yazarlarca pekiştirildi.
- 74 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 29, Raf 2, Fihrist 169, 26. Piyade Alay Tarihçesi, s. 7.
- 75 ATASE Klasör 5025, Dosya 27, Fihrist 1/86-88, 9. Piyade Tümeni Emirleri, 19 Ağustos 1914 Ek 1.
- 76 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 29, Raf 2, Fihrist 169, 26. Piyade Alay Tarihçesi, s. 8.
- 77 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 29, Raf 2, Fihrist 170, 27. Piyade Alay Tarihçesi, s. 7.
- 78 A. g. e., s. 8.
- 79 27. Piyade Alay Emri No. 5, 10 Eylül 1914, Binbaşı Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu* (İstanbul: Arma Yayınları) (1975 yılı edisyonunun tekrar baskısı), 42-43'te tekrar yayımlanmıştır.
- 80 ATASE Klasör 91/2, 27. Piyade Alay Tarihçesi, s. 7.
- 81 Müfreze Emirleri No. 8, 10 ve 18, 1914, Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, s. 46-58'de tekrar yayımlanmıştır.
- 82 ATASE Klasör 91/2, 27. Piyade Alay Tarihçesi, s. 7.
- 83 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-485, 25. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması (Lütfi Doğancı), 1977, s. 7.
- 84 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-346, 9. Topçu Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması (Mete Şefik), 1970.

- 85 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-834, 19. Tümen Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması, s. 19.
- 86 Bu konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Aspinall-Oglander, Bean, Hickey, James, Moorehead ve Travers.
- 87 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-466, 57. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması, s. 19.
- 88 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 29, Raf 1, Fihrist 159, 19. Piyade Alay Tarihçesi, s. 4.
- 89 "Mümtaz subaylar", Harp Akademisi'nden mezun olan ancak kurmay olmaya yeterli dereceyle mezun olamayan subaylardır. Eğer birliklerde başarılı olurlarsa ya da sonraki sınavlarda iyi not alırlarsa kurmay subay olurlardı. Mümtaz subaylardan Zeki, Hayri ve Ata'nın atanmasıyla yeni alay görülmemiş sayıda iyi eğitilmiş subaya kavuşmuş oldu. Fahrettin Altay, *Çanakkale Hatıraları*, (İstanbul: Arma Yayınları, 2002), s. 12.
- 90 ATASE Klasör 91/1, 19. Piyade Alay Tarihçesi, s. 19.
- 91 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-336, 77. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması, s. 2.
- 92 A. g. e., s. 3.
- 93 A. g. e., s. 3.
- 94 ATASE Klasör 497, Dosya 36, Fihrist 23, 19. Piyade Tümeni Günlük Emirler, Maydos, 25/26 Şubat 1915, s. 3.
- 95 ATASE Klasör 91/1, 19. Piyade Alay Tarihçesi, s. 4.
- 96 ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-326, 20. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması, s. 4 ve ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-327, 21. Piyade Alay Tarihçesi, yayımlanmamış karargâh çalışması (Mekki Erertem), s. 20.
- 97 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 1, Raf 27, Fihrist 1549, 15. Piyade Alay Tarihçesi, s. 5.
- 98 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 34, Raf 3, Fihrist 202, 46. Piyade Alay Tarihçesi, s. 6.
- 99 ATASE Klasör, Göz 91, Dosya 29, Raf 1, Fihrist 159, 47. Piyade Alay Tarihçesi, s. 11.
- 100 A. g. e., s. 12.
- 101 A. g. e., s. 13.
- 102 A. g. e., s. 14.
- 103 Liddle Koleksiyonu (LC), General Askir Arkayan ile mülakat, tarihsiz, Box Gall 216/1.
- 104 LC, Yarbay Abil Savaşman ile mülakat, Temmuz 1972, Box TU 01, İtem 4, Tape 49.
- 105 ATASE Klasör, Göz 6, Dosya 34, Raf 9, Fihrist 1-14, 11. Piyade Tümen Tarihçesi, s. 13.
- 106 A. g. e., s. 14.
- 107 Travers ve Erickson, Osmanlı Ordusu'nun kolordu seviyesindeki performanslarının belirli yanlarını yakın zamanda incelemişlerdir. Ne var ki çalışmaları belirli bir zaman ve bölgeyle sınırlı olduğu için Osmanlı

Ordusu'nun kolordu seviyesindeki harekâtlarının eksiksiz bir tahlili henüz yapılmamıştır.

- 108 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s. 140-141. Osmanlı Ordusu'nun yeniden teşkilatlandırılması çabaları üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, s. 24-33.
- 109 Mahmut Muhtar komutasındaki III. Kolordu'nun Balkan Savaşları'nda sergilediği muharebe etkinliği hakkında bir inceleme için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, s. 77-162.
- 110 Başbakanlık Arşivi, 6 No.lu Arşiv, Komuta Değişiklikleri Talimatları, 6 Ocak 1914, TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 195-196'da tekrar yayımlandı.
- 111 Esat Paşa hakkındaki müteakip biyografik bilgilerin kaynağı için bkz. İsmet Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*, (İstanbul: Harp Akademileri Yayını, 1983), s. 298-300.
- 112 Esat Paşa'nın Yanya Savunması hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913) III. Cilt, 2. Kısım; Garp Ordusu Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 518-672 ve Erickson, *Defeat in Detail*, s. 293-316.
- 113 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey* (Londra: Bailliere, Tindall & Cox, 1928), s. 78-79.
- 114 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978), s. 61-62.
- 115 Cemal Akbay, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1. Cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991), s. 175-176.
- 116 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Nisan 1915)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 96-101.
- 117 ATASE Klasör 3964, Dosya H-5, Fihrist 1-10/11, III. Kolordu Emirleri, 8 Kasım 1914.
- 118 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Nisan 1915)*, s. 228.
- 119 ATASE Klasör 3475, Dosya H-4, Fihrist 2-20, Paragraf 1-9, III. Kolordu Emirleri, 7 Nisan 1915.
- 120 ATASE Klasör 3475, Dosya H-4, Fihrist 2-20, Paragraf 10, III. Kolordu Emirleri, 7 Nisan 1915.
- 121 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913) II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), s. 62-63 ve Erickson, *Defeat in Detail*, s. 127.
- 122 NARA [ABD Milli Arşiv ve Sicil Dairesi], Gelibolu'nun Tahliyesi Raporu-3 Mayıs 1915, Amerikan Büyükelçiliği, İstanbul, RG 353, Roll 41.
- 123 David Jones, "Imperial Russia's Forces at War", Allan R. Millet ve Williamson Murray (ed), *Military Effectiveness, Cilt 1: The First World War* (Boston: Unwin Hyman, 1988), s. 281.

- 124 David G. Hermann, *The Arming of Europe and the Making of the First World War* (Princeton: Princeton University Press, 1996), s. 203.
- 125 TCGB, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), Ek 4. Bkz. Ordu teşkilatındaki birliklerin barış kadrolarını gösteren çizelge. Piyade tabur karargâhlarına 13 astsubayın atanmış olması ilginçtir.
- 126 Yücel Yanıkdağ, "Educating the Peasants: The Ottoman Army and Enlisted Men in Uniform", *Middle Eastern Studies*, 40 (6), Kasım 2004, s. 94. Yanıkdağ, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki okuryazarlık oranının yüzde beş ile yedi olduğunu belirtmektedir.
- 127 A. g. e., 99-101.

2. BÖLÜM: ÇIKARMALAR, 25 NİSAN-1 MAYIS 1915 (Sayfa 65-136)

- 1 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 212.
- 2 ATASE Klasör 4669, Dosya H-13, Fihrist 1-19, Genelkurmay Karargâhı'nın 22 Mart 1915 tarihli mesajı ve ATASE Klasör 4669, Dosya H-13, Fihrist 1-2, Genelkurmay Karargâhı'nın 23 Mart 1915 tarihli mesajı, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 213-214'te belirtilmiştir.
- 3 ATASE Klasör 180, Dosya 774, Fihrist 1-5, Osmanlı Ordusu'nun 2793 No.lu karargâhından Osmanlı Genelkurmayı'na 25 Mart 1915'te saat 07.45'te gönderilen mesajın tıpkı basımı, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, s. 18-20.
- 4 ATASE Klasör 180, Dosya 774, Fihrist 1-6, 26 Mart 1915 tarihli Emirler (çok gizli), TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* 1. Kitap, s. 218'de belirtilmiştir.
- 5 ATASE Klasör 3474, Dosya H-1, Fihrist 1-21, 1 Nisan 1915 tarihli Mürettep Kolordu Emirleri, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 226'da belirtilmiştir.
- 6 ATASE Klasör 3474, Dosya H-3, Fihrist 2-5 ve 2-6, 5 Nisan 1915 tarihli Mürettep Kolordu Emirleri, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 227'de belirtilmiştir.
- 7 ATASE Klasör 3474, Dosya H-3, Fihrist 2-14, 19 Nisan 1915 tarihli Beşinci Ordu emirleri, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 234-235'te belirtilmiştir.
- 8 ATASE Klasör 3474, Dosya H-4, Fihrist 2-19, 7 Nisan 1915 tarihli Beşinci Ordu emirlerinin TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, s. 228-230'da tıpkı basımı mevcuttur.
- 9 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s. 61. Bu mit, sonraki tüm Batılı yazarlar tarafından sürdürülmüştür. Bu yazarlara örnek olarak şunları sayabiliriz: Winston Churchill, *The World Crisis*, s. 412; Moorehead, *Gallipoli*, s. 104 ve James, *Gallipoli*, s. 71. Daha yakın zamanlı bir örnek için bkz. Travers, *Gallipoli 1915*, s. 38-39. Travers, Osmanlı savunma yapısının askerlerini etkin bir savunma yapmaya olanak tanımayacak şekilde geniş bir sahaya dağıttığını belirtmektedir.

- 10 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s. 61.
- 11 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1. Kitap, Kroki 14.
- 12 A. g. e., Kroki 15.
- 13 C. E. W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-1918* ve Nigel Steel ve Peter Hart, *Defeat at Gallipoli*.
- 14 Robert Rhodes James, *Gallipoli* ve Michael Hickey, *Gallipoli* (Londra: John Murray, 1995). Sözelimi James, güney bölgesinin, Liman von Sanders'in Esat Paşa'ya komutayı almasını emrettiği saat 07.30'a kadar Mustafa Kemal ile Halil Sami arasında bölüşüldüğünü hatalı şekilde savunur, s. 112. Alan Moorehead'in *Gallipoli* adındaki kitabı Anzakları tek bir alayın (57. Alay) durdurduğunu ileri sürerek bu konuda kalıcı bir izlenim yaratmıştır, s. 138-140.
- 15 Travers, *Gallipoli 1915*, muhtelif yerlerde.
- 16 A. g. e., s. 82. Öte yandan Travers, Türklerin çok etkili şarapnel ateşiyle keskin nişancı ateşinde bulunduklarını teslim eder.
- 17 Haluk Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, çev. Amy Spangler (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), s. 316.
- 18 Halis Bey (Ataksor), *Çanakkale Raporu*, s. 15. Binbaşı Halis, *Çanakkale Raporu*'nu 1933 yılında *Küçük Mecmua* adlı dergide dizi halinde yayımlamıştır. Binbaşı Halis Bey'in raporu Mayıs 1914'ten Ağustos 1915'e kadar geçen dönemde muhafaza ettiği şahsi emir nüshalarındaki yüzlerce alay ve tabur emrini içermektedir.
- 19 A. g. e., s. 105. Bkz. 27. Alay 25 No.lu Emir, 22 Nisan 1915, Paragraf 8.
- 20 ATASE Klasör 91/2, 27. Piyade Alay Tarihçesi, s. 10.
- 21 Avustralyalı tarihçi Frank Cain, dar Anzak koyuna yapılan çıkarmanın "başlangıçta düşünüldüğü gibi maksatsız yapılmamış olabileceğini" belirtmişti. Cain, çıkarma yapmanın niyetlenildiği koyun yoğun şekilde mayınlanmış, tel örgüyle tahkim edildiğini ve toprakla savunulduğunu, bundan dolayı oraya çıkarma yapmanın "neredeyse imkânsız olduğunu" düşünen Yüzbaşı C. G. Dix'in sözlerinden alıntı yapar. Frank Cain, "A Colonial Army in Ottoman Fields: Australia's Involvement in the Gallipoli Debacle", Editörler: Yigal Sheffy ve Saul Shai, *The First World War: Middle Eastern Perspectives* (Tel Aviv: Tel Aviv University, 2000), s. 180.
- 22 ATASE Klasör 180, Dosya 777, Fihrist 4-19, III. Kolordu'dan Beşinci Ordu'ya.
- 23 A. g. e.
- 24 Log Entry, HMS *Bacchante*, saat 04.20, 25 Nisan 1915, National Defense University (NDU), Special Collections, Gallipoli Box.
- 25 A.g.e., Log Entry, saat 04.43.
- 26 ATASE Klasör 4836, Dosya H-10, Fihrist 1-73, 9. Piyade Tümen Emirleri, 05.55, 25 Nisan 1915.
- 27 A. g. e.. Bkz. Emirlerin dağıtımı.

- 28 TCGB, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979), s. 107-109.
- 29 ATASE Klasör 4836, Dosya H-11, Fihrist 1-19, 9. Piyade Tümen Emirleri.
- 30 ATASE Klasör 91/2, 27. Piyade Alay Tarihçesi.
- 31 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu, *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003), s. 393-394'te yeniden basılmıştır.
- 32 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 58.
- 33 ATASE Klasör 5026, Dosya 28, Fihrist 1-12, Muharebe Raporu, 27. Piyade Alayı.
- 34 ATASE Klasör 91/2, Alay Taarruz Emri, öğlen 12.00, 25 Nisan 1915, 27. Piyade Alay Tarihçesi, s. 14'e eklenmiştir.
- 35 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 72-77.
- 36 Avni'den Şefik'e Telgraf, 15.05, 25 Nisan 1915, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 286'da yeniden basılmıştır.
- 37 Christopher Pugsley, "Stories of Anzac", Jenny Macleod'un *Gallipoli, Making History* (Londra: Frank Cass, 2004), s. 49-54'te.
- 38 A. g. e.
- 39 TCGB, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, 1., 2. ve 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2002), s. 69.
- 40 Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-1918*, 450-454 ve Travers, *Gallipoli 1915*, 81-82. Özellikle, her iki yazar hatalı bir şekilde 77. Piyade Alayı'nın muharebede 27. ve 57. Piyade Alayları'nın arasında olacak şekilde görevlendirildiğini belirtmişlerdir. Ne var ki Türk resmi harp tarihi açık bir biçimde 77. Piyade Alayı'nın 27. Piyade Alayı'nın sol kanadında muharebeye katılmasının emredildiğini ve alayın orada muharebeye katıldığını belirtmektedir.
- 41 John Lee, *A Soldier's Life, General Sir Ian Hamilton 1853-1947* (Londra: Macmillan, 2000), s. 161-162.
- 42 Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-1918*, s. 454-457.
- 43 A. g. e., 460-461.
- 44 İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu (editörler), *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003, 1975 baskısının tıpkı basımı), s. 509, Ek VI, Fahrettin'in *Çanakkale Savaşı*.
- 45 A. g. e., s. 48-50.
- 46 A. g. e., s. 426, Ek IV, Mustafa Kemal'in *Arıburnu Muharebeleri Raporu*.
- 47 H. B. Danişman, *Gallipoli 1915, Day One Plus... 27th Ottoman Inf. Regt. Vs. ANZACS* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007), s. 42-46.
- 48 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 48-508. Bunlar Suriye'nin kuzeyinde ve Mezopotamya'da yaşayan kavimlerdir.
- 49 Kara Harp Okulu Arşiv Bölümü'nden Dr. Yzb. Mesut Uyar'la 12 Nisan 2004 tarihinde yapılan mülakat. Uyar, 77. Piyade Alayı'nın

gönüllü er toplama alanının “Türk nüfusunun hâkim olduğu” Halep kenti olduğunu belirtmiştir. Uyar, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Osmanlı Ordusu’nun Arap asker yapısının araştırmasını yapıyor ve 77. Piyade Alayı’nın “Arap” olarak tanımlanmasını yanlış bir yorumlama olarak kabul ediyordu.

- 50 Saip’ten Şefik’e 4 Mayıs 1915 tarihli mesaj, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes* 1915, Belge 4, s. 286’da yeniden basılmıştır.
- 51 ATASE Klasör 180, Dosya 776, Fihrist 4/4-1, Beşinci Ordu’dan Harbiye Nezareti’ne telgraf, saat 01.50, 26 Nisan 1915.
- 52 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 127.
- 53 1911 yılı ordu teşkilatındaki birliklerin seferi (savaş) kadrolarını gösteren çizelgede bütün piyade tümeni karargâhında (tümen komutanı general ve kurmay başkanı dahil) 22 subay ve üç astsubay vardı. Bkz. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Ek-4. Karşılaştırma yapıldığında, İngiliz Ordusu’nda 1914 yılında piyade tümen karargâhında beş general ve 14 nitelikli karargâh subayı da dahil, toplam 71 personel olduğu görülmektedir. Konu için bkz. Middlebrook, *Your Country Needs You, From Six to Sixty-five Divisions* (Barnsley: Leo Cooper, 2000), s. 2, 10-12.
- 54 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 132-133.
- 55 A. g. e., s. 137.
- 56 ATASE Klasör 2453, Dosya H-61, Fihrist 1-27, Harbiye Nezareti’nden III. Kolordu Komutanı’na, 28 Nisan 1915 sabahı.
- 57 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 155.
- 58 A. g. e., s. 157. Osmanlı Ordusu’nun taarruzu, eski ve eksik bilgileri esas aldığı bilinen 1/25.000 ölçekli harita kullanılarak tümen seviyesinde planlanmıştı. Bu nedenle, komutanlara kontrollerin bizzat yapılması ve gerekli düzeltmelerin yerine getirilmesi talimatı verildi.
- 59 A. g. e., s. 157. Bu sayfa Atatürk Arşivi’ndeki bir emirden yapılan bir alıntıyı kapsamaktadır. Atatürk Arşivi, Klasör 6-35, Dosya 10, Fihrist 1-7.
- 60 A. g. e., s. 158.
- 61 A. g. e., s. 160.
- 62 A. g. e., s. 162.
- 63 ATASE Klasör 91/1, 15. Piyade Alay Tarihçesi, s. 5.
- 64 Saip’ten Şefik’e 4 Mayıs 1915 tarihli mesaj, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes* 1915, Belge 4, s. 75’te yeniden yayımlanmıştır.
- 65 4 Mayıs 1915 tarihli 19. Piyade Tümen Emirleri, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes* 1915, Belge 5, s. 83’te yeniden yayımlanmıştır.
- 66 Seddülbahir çıkarmasına dair tarih yazımı Anzak çıkarmasıyla büyük ölçüde aynıdır, zira yazarlar bütün çıkarma türlerini konuya geniş bir açıdan bakarak yazmayı tercih etmişlerdir.
- 67 ATASE Klasör 91/2, 26. Piyade Alay Tarihçesi, s. 8-9.
- 68 A. g. e., s. 12.
- 69 A. g. e., s. 12.
- 70 ATASE, 26. Piyade Alay Muharebe Emirleri, ATASE Klasör 5337, Dosya H-5, Fihrist 1-23.

- 71 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, Kroki, s. 28-29.
- 72 A. g. e., s. 226.
- 73 Düzeltme tanzimi ve “harita üzerinde hedef mevkiini işaretleme”, 1917 yılına kadar Osmanlı Ordusu’nda kullanılmayan atış tekniği usulleriydi.
- 74 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 227.
- 75 ATASE, 26. Piyade Alay Muharebe Emirleri, ATASE Klasör 5337, Dosya H-1, Fihrist 1-1.
- 76 ATASE, III. Kolordu Komutanı’ndan Beşinci Ordu Komutanı’na Rapor, 25 Nisan 1915, saat 04.00, ATASE Klasör, 180, Dosya 777, Fihrist 4-19, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, s. 25-26’da yeniden yayımlanmıştır.
- 77 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 232.
- 78 “Atışla dövülen bölge” (vuruş sathı) makineli tüfek mermilerinin çoğunun isabet ettiği bölgeyi belirten teknik bir terimdir. Top hedef hattı (bir toptan hedefe uzanan hayali hat) boyunca elips şeklindedir.
- 79 ATASE Klasör 91/2, 26. Piyade Alay Tarihçesi, s. 12.
- 80 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 235.
- 81 A. g. e., s. 237-238.
- 82 A. g. e., s. 242-243.
- 83 ATASE, 26. Piyade Alay Muharebe Emirleri, ATASE Klasör 5337, Dosya H-5, Fihrist 1-26.
- 84 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 243-244.
- 85 ATASE, 26. Piyade Alay Durum Raporu, ATASE Klasör 5337, Dosya H-5, Fihrist 1-27.
- 86 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 265.
- 87 A. g. e.
- 88 9. Piyade Tümen Komutanı Halil Sami’ye haksızlık etmemek için, onun Esat Paşa tarafından Arıburnu’ndaki bütün sorumluluğundan affedildiği ikinci vaktine kadar bütün sahil bölgesinin teknik sorumluluğunu taşıdığını belirtmek gerekir.
- 89 Selahattin Adil Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, 1. Cilt (İstanbul: Arma Yayınları, 2001), s. 144. Muharebeye katılan paşanın anılarının tekrar basımı.
- 90 ATASE, III. Kolordu’dan Beşinci Ordu’ya Rapor, 25 Nisan 1915, saat 15.20, ATASE Klasör 180, Dosya 777, Fihrist 4-19.
- 91 A. g. e.
- 92 İsmet Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1983), s. 437. Halil Sami’nin performansı düşmeye devam ediyordu. Nihayet “yorgun” olduğu gerekçesiyle 7 Temmuz 1915’te görevden alınıp İstanbul’a gönderildi. İsmet Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1983), s. 437.
- 93 Bkz. Edward J. Erickson, *Ordered to Die*, s. 83-84. Yahya Çavuş’un mevzisini azimle savunmasının İngilizce öyküsü.

- 94 ATASE, 25. Piyade Alay Tarihçesi, s. 12, yayımlanmamış karargâh çalışması (Doğancı), ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-485.
- 95 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 261-262.
- 96 A. g. e., s. 270-271.
- 97 ATASE, 26. Piyade Alayı 3. Tabur Muharebe Emirleri, saat 01.00, 26 Nisan 1915, ATASE Klasör 5337, Dosya H-1, Fihrist 1-3.
- 98 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 278-279.
- 99 A. g. e., s. 288.
- 100 A. g. e., s. 292.
- 101 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 92. Travers bu fikri desteklemek için Türk kaynaklarından ziyade İngiliz harp ceridelerinden ve bir Alman mektubundan yararlanmıştı.
- 102 ATASE 20. Piyade Alay Tarihçesi, s. 23, yayımlanmamış karargâh çalışması (Lütfi Doğancı 1977), ATASE Kütüphanesi, Dosya 26-326.
- 103 ATASE, 9. Piyade Tümen Tarihçesi, s. 9, ATASE Klasör 3459, Dosya 7, Fihrist 1-112.
- 104 ATASE, 9. Piyade Tümeni Muharebe Emirleri, 27 Nisan 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-10, Fihrist 1-83.
- 105 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 299.
- 106 A. g. e., s. 299.
- 107 Türk resmi harp tarihi, Albay Halil Sami'yi özellikle bütün hazırlıklar tamamlanana kadar taarruzu bekletmediği için eleştirmişti.
- 108 ATASE, 9. Piyade Tümen Muharebe Emirleri, 28 Nisan 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-11, Fihrist 1-27.
- 109 A. g. e.
- 110 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 304.
- 111 A. g. e., s. 304-305.
- 112 A. g. e., 305. Travers, Yüzbaşı Mühlmann'ın çağdaş bir eleştirisine dikkat çeker. Buna göre Türk Müstahkem Mevki topçusu Seddülbahir'deki çarpışmaları desteklememiştir (Travers, *Gallipoli 1915*, s. 97). Türk resmi harp tarihine göre bu tespit doğru gözükmemektedir.
- 113 A. g. e., s. 307.
- 114 ATASE, 9. Piyade Tümen Muhabere Raporu, 28 Nisan 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-11, Fihrist 1-27.
- 115 Field Marshal Lord Carver, *The Turkish Front 1914-1918*, s. 36. Ertesi sabah saat 08.00 için planlanan taarruzun emirleri saat 23.00'e kadar 29. Tümen karargâhından gönderilmemişti.
- 116 A. g. e.
- 117 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 309.
- 118 ATASE, 9. Piyade Tümen Muhabere Raporu, 28 Nisan 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-10, Fihrist 1-85.
- 119 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 311.
- 120 Liddle Koleksiyonu, 150 mm'lik Obüs Gösteri Taburu, 3. Batarya Gözetleme Subayı General Askir Arkayan'la mülakat, Temmuz 1972, 216/1, Item 1.
- 121 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 93.

- 122 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, Kroki 4 ve 5.
- 123 A. g. e., s. 51-52.
- 124 A. g. e., s. 53-55.
- 125 A. g. e., s. 58.
- 126 A. g. e., s. 63.
- 127 A. g. e., s. 73.
- 128 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 1, s. 261.
- 129 ATASE, 39. Alay'dan 3. Piyade Tümen Komutanı'na Muharebe Raporu, saat 07.30, 26 Nisan 1915, ATASE Klasör 4775, Dosya H-2, Fihrist 1-8. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 75.
- 130 ATASE, 39. Alay'dan 3. Piyade Tümen Komutanı'na Muharebe Raporu, saat 14.00, 26 Nisan 1915, ATASE Klasör 4775, Dosya H-2, Fihrist 1-9. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 76-77. Talihli Yarbay Nurettin hayat-ta kalıp tuğgeneral olarak emekliğe ayrıldı ve 8 Haziran 1937'de İstanbul'da öldü.
- 131 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 79.
- 132 A. g. e., s. 85.
- 133 A. g. e., s. 30.
- 134 A. g. e., s. 32.
- 135 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s. 64.
- 136 III. Kolordu Emirleri, 25 Nisan 1915, saat 10.10. Metnin tamamı için bkz. tekrar basım olarak: TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 32.
- 137 A. g. e., s. 32-33.
- 138 ATASE, Beşinci Ordu'dan XV. Kolordu'ya Emirler, saat 12.00, 25 Nisan 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-3, Fihrist 3-32. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 65.
- 139 ATASE Beşinci Ordu Raporu, saat 17.00, 25 Nisan 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-3, Fihrist 3-32. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 65.
- 140 Bkz. örneğin ATASE Beşinci Ordu karargâhından Enver Paşa'ya 3486 No.lu telgraf, 26 Nisan 1915, ATASE Klasör 180, Dosya 776, Fihrist 4/4-1. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, s. 32-34. Saat 01.50'de gönderilen bu mesaj ordunun 25 Nisan günü öğleden sonraki faaliyetleri hakkındaydı. Alındı mesajı saat 03.35'te geldi ve saat 04.50'de nöbetçi subaya iletildi.
- 141 Bkz. örneğin ATASE Osmanlı Genelkurmayı İstihbarat Şubesi'nden Beşinci Ordu Komutanı'na, 26 Nisan 1915, ATASE Klasör 180, Dosya 777, Fihrist 7-23. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* 38/88, s. 34-36.

3. BÖLÜM: KİLİTLENME, 2 MAYIS-6 AĞUSTOS 1915 (Sayfa 137-203)

- 1 ATASE, Beşinci Ordu'dan III. Kolordu'ya Gönderilen Emirler, 28/29 Nisan 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-10, Fihrist 1-86, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 327'de belirtilmiştir.
- 2 TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 328.
- 3 A. g. e., s. 333-334.
- 4 ATASE 9. Piyade Tümeni Emirleri, 1 Mayıs 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-11, Fihrist 1-33. Tekrar basımı için bkz. TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 342.
- 5 TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 346.
- 6 A. g. e., s. 348-349.
- 7 A. g. e., s. 353.
- 8 A. g. e.
- 9 A. g. e., s. 360.
- 10 A. g. e., s. 393-395.
- 11 A. g. e., s. 368-369.
- 12 Taarruz Emri, Güney Grubu, 3 Mayıs 1915. Remzi Yiğitgüden, *Çanakkale Cephesi* (Ankara: ATASE Dosya 51, tarihsiz), s. 2336-2337. TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 366'da tekrar basılmıştır.
- 13 A. g. e.
- 14 TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 382-383.
- 15 A. g. e., s. 389.
- 16 ATASE 19. Piyade Alay Tarihçesi, 6, Klasör 91/1.
- 17 TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 394-395.
- 18 A. g. e., Çizelge 1, Beşinci Ordu Mevcut Raporu, 25 Nisan 1915, s. 442.
- 19 ATASE Osmanlı Genelkurmayı'ndan Beşinci Ordu'ya, 4 Mayıs 1915, Klasör 3964, Dosya H-171, Fihrist 1-14, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 395'te alıntılanmıştır.
- 20 A. g. e., s. 396.
- 21 ATASE, Güney Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya, 7 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-5, Fihrist 2-12, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 414'te alıntılanmıştır.
- 22 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 125-128.
- 23 İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1913, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), s. 70-71.
- 24 ATASE, Genelkurmay Karargâhı'ndan Beşinci Ordu Komutanı'na, 13 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-5, Fihrist 2-30. Tekrar basımı için bkz. TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 180-181.
- 25 Albay Süleyman Askeri, Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa teşkilatının ünlü bir gayri nizami birlik komutanıydı. Balkan Savaşları'ndan sonra Batı

Trakya'da gayri nizami kuvvetlere komutanlık yapmış ve daha sonra Mezopotamya'da İngilizlere karşı mücadele etmişti. Ayrıca Jön Türkler hareketinin önemli bir üyesiydi. İngilizlere karşı yapılan muharebe de fena yaralanan Süleyman Askeri, 1915 yılının Nisan ayının ortasında intihar etti.

- 26 ATASE, Kuzey Grubu "Harekât" Karargâhı'ndan Beşinci Ordu'ya, 14 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-6, Fihrist 3-16, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 185-187'de tekrar basılmıştır.
- 27 ATASE, Beşinci Ordu Emirleri, 1115, 17 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-6, Fihrist 3-24, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 184'te tekrar basılmıştır.
- 28 ATASE, 19. Piyade Tümeni Komutanı'ndan Kuzey Grubu'na Rapor, 17 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-6, Fihrist 3-15, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 187-188'de tekrar basılmıştır.
- 29 ATASE, Kuzey Grubu'na Beşinci Ordu Emirleri, 1350, 17 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-6, Fihrist 3-30, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 191-192'de tekrar basılmıştır.
- 30 ATASE, 15 No.lu Kolordu Emri, Kuzey Grubu, 2000, 18 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3964, Dosya H-22, Fihrist 1-12, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 193-194'te tekrar basılmıştır. Esat Paşa'nın Kuzey Grubu, III. Kolordu karargâhında numaralı kolordu emir sistemini muhafaza ediyordu.
- 31 TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 196-197.
- 32 A. g. e., s. 197-198.
- 33 A. g. e., s. 198-199.
- 34 A. g. e., s. 201-203.
- 35 A. g. e., s. 198.
- 36 ATASE, 2. Piyade Tümeni'nden Kuzey Grubu'na Muharebe Raporu, 0510, 18 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3964, Dosya H-2, Fihrist 1-7, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 201'de tekrar basılmıştır.
- 37 Bu olaylara dair tam bilgi için bkz. TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 205-209.
- 38 ATASE, Kuzey Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya Rapor, 1120, 19 Mayıs 1915, ATASE Klasör 3964, Dosya H-23, Fihrist 1-11, TCGB *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Amfibi Harekât)*, s. 210-211'de tekrar basılmıştır.
- 39 Ateşkesin nasıl gerçekleştirildiği konusunda ayrıntılı bilgiler için bkz. Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 20-22. Türk resmi harp tarihi hadiseye tek bir paragrafla değinir. Kendi siperlerinin önünde çok sayıda ölü Türk askerinin oluşturduğu manzaranın Kuzey Grubu'nda ciddi moral bozukluğu yarattığı için ateşkesi yansıdığını belirtir.

- 40 ATASE, Özel Emirler, 9. Piyade Tümeni, 28 Mayıs 1915, ATASE Klasör 4836, Dosya H-17, Fihrist 1-4. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Tarihi*, V. Cilt, 3. Kitap, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980), s. 31-32.
- 41 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 49-53. Aspinall-Oglander'in değerlendirmesi, "güvenilir bir şahit" olan Alman Albay Hans Kannengiesser'in yorumlarına dayanmaktadır. Oysa ne XV. Kolordu karargâhında kurmay subay olarak görev yaptığı, ne de o dönemde taktik birliklere komuta ettiği için Kannengiesser'in o anda orada hangi görevle bulunduğu belli değildir.
- 42 ATASE, Muharebe Raporları, Güney Grubu, 5 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-8, Fihrist 1-4 ve Dosya H-9, Fihrist 6. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 60-61.
- 43 ATASE, 12. Piyade Tümeni'nin 8 No.lu Emri, saat 18.30, 5 Haziran 1915, ATASE Klasör 4865, Dosya H-8, Fihrist 1-4 ve Dosya H-6, Fihrist 1-5. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 66.
- 44 ATASE, Zayıatlar, 3-6 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-6, Fihrist 5-48 ve Dosya H-9, Fihrist 6-1 ve Fihrist 6-2. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 72.
- 45 ATASE, General Weber'den Beşinci Ordu'ya Muharebe Raporu, 10 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-9, Fihrist 6-24. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Ek 7, s. 583-585. Üçüncü Kırte Muharebesi için kaydedilmiş Osmanlı zayıatındaki tutarsızlık, üç günlük muharebe zarfında toplam 9.000 zayıat olduğunu tahmin eden Türk resmi harp tarihince de vurgulanmaktadır.
- 46 Osmanlı tümenlerinin muharebe etkinliğini nasıl ve niçin sürdürdüğünü daha iyi anlamak isteyen okurlar, yazarın *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Kerim Bağrıaçık, 2009) adlı kitabına bakabilir.
- 47 ATASE, Beşinci Ordu Karargâhı'nın 40 No.lu Ordu Emri, 7 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-9, Fihrist 6-7. Tekrar basımı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 82.
- 48 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 83-84.
- 49 ATASE, Weber'den tümen komutanlarına, saat 19.30, 8 Haziran 1915, ATASE Klasör 4857, Dosya H-8, Fihrist 1-15 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 88'de belirtilmiştir.
- 50 ATASE, Liman von Sanders'ten Enver'e, 17 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-10, Fihrist 1-9 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 587'de belirtilmiştir.

- 51 ATASE, Enver'den Liman von Sanders'e, 17 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-10, Fihrist 1-5, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 589'da tekrar yayımlanmıştır.
- 52 ATASE, Güney Grubu'ndan Beşinci Ordu'ya Gizli Şifreli Mesaj, 20 Haziran 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-10, Fihrist 1-47, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Ek 10, s. 591-593'te tekrar yayımlanmıştır.
- 53 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 122-124.
- 54 - A. g. e., s. 126-128.
- 55 ATASE, 2. Piyade Tümeni Durum Raporu, saat 19.15, 21 Haziran 1915, ATASE Klasör 4761, Dosya H-6, Fihrist 1-11, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 130-131'de tekrar yayımlanmıştır.
- 56 Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt içinde (İstanbul: Arma Yayınları, 2002), s. 42-143'te yeniden basılmıştır.
- 57 ATASE, 34. Alay'dan 2. Piyade Tümeni'ne Durum Raporu, saat 15.40, 22 Haziran 1915, ATASE Klasör 4761, Dosya H-6, Fihrist 1-13, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 134-135'te tekrar yayımlanmıştır.
- 58 Beşinci Ordu raporu, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 143'te belirtilmiştir.
- 59 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 152.
- 60 Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde* (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), *Donanma Mecmuası*, No. 158-159 (18 Mart 1918), s. 32-33'ten çeviren Servet Avşar ve Hasan Babacan.
- 61 ATASE, Güney Grubu emirleri, saat 00.00, 28 Haziran 1915, ATASE Klasör 4857, Dosya H-12, Fihrist 1, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 154'te alıntlandı.
- 62 ATASE, Lütfü'den 11. Piyade Tümen Komutanı'na, saat 16.25, 28 Haziran 1915, ATASE Klasör 4857, Dosya H-12, Fihrist 1-4, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 155'te alıntlandı.
- 63 ATASE, Weber'den Faik'e, saat 08.30, 29 Haziran 1915, ATASE Klasör 4857, Dosya H-12, Fihrist 1-11, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 161'de alıntlandı.
- 64 Şakir, *Cepheden Hatıralar*, s. 50-55. Kurmay Albay Şakir'in taburları gelişen muharebeye küçük gruplar halinde gönderilirken, kendisine telefonla, sol kanattaki 4. Piyade Tümeni'ni takviye etmek için kalan birlikleriyle ilerlemesi emredildi.
- 65 ATASE, II. Kolordu Emirleri, 29 Haziran için taarruz emri, 143 Rakımlı Tepe, saat 18.00, 29 Haziran 1915, ATASE Klasör 4857, Dosya H-12, Fihrist 1-13, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 165-167'de tekrar basılmıştır.

- 66 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 168.
- 67 ATASE, II. Kolordu Emirleri, saat 11.20, 1 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4763, Dosya H-7, Fihrist 1-42, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 178-179'da tekrar basılmıştır.
- 68 ATASE, Binbaşı Reşat'ın Muharebe Raporu, 21 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4763, Dosya H-7, Fihrist 1-52, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 181'de tekrar basılmıştır.
- 69 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 186-188.
- 70 A. g. e., s. 193-194.
- 71 1912-13'teki Çatalca muharebeleri sırasında topçu komutasındaki düzenlemeler ve tertiplenmeler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, s. 131-136.
- 72 A. g. e., s. 195.
- 73 A. g. e., s. 195-196.
- 74 ATASE, Yarbay Nurettin'den Durum Raporu, saat 05.30, 5 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4775, Dosya H-4, Fihrist 1-18, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 196'da tekrar basılmıştır.
- 75 ATASE, Yarbay İsmail Hakkı'dan Durum Raporu, saat 05.25, 5 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4775, Dosya H-4, Fihrist 1-18, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 196'da tekrar basılmıştır.
- 76 ATASE, Yarbay Cafer Tayyar'dan Durum Raporu, saat 11.45, 5 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4763, Dosya H-7, Fihrist 1-68, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 200'de tekrar basılmıştır.
- 77 ATASE, 3. Piyade Tümeni kuvvet raporları, 5 Temmuz 1915 ve 3. Piyade Tümeni, zayıat raporları, 6 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3849, Dosya H-22, Fihrist 1-35, 1-37, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 205'te tekrar basılmıştır.
- 78 ATASE, 5. Piyade Tümeni kuvvet raporları, 5 Temmuz 1915 ve 5. Piyade Tümeni zayıat raporları, 6 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3849, Dosya H-22, Fihrist 1-35, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 206'da tekrar basılmıştır.
- 79 Şakir, *Cepheden Hatıralar*, s. 34.
- 80 Kurmay Yüzbaşı Nihat'tan Çanakkale Grup Komutanı'na Rapor, 20 Mart 1918 (arşiv bilgisi yok), TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 209-210'da tekrar basılmıştır.
- 81 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Enver Paşa'ya Şifreli Rapor, saat 04.00, 22 Haziran 1915, ATASE Klasör 181, Dosya H-779, Fihrist 4, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 72-73'te tekrar basılmıştır.
- 82 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Enver Paşa'ya Şifreli Rapor, saat 05.10, 25 Haziran 1915, ATASE Klasör 181, Dosya H-779, Fihrist 4-1,

- TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 79-80'de tekrar basılmıştır.
- 83 Beşinci Ordu Komutanı'ndan Osmanlı Genelkurmayı'na Şifreli Rapor, 22 Haziran 1915, ATASE Klasör 181, Dosya H-778, Fihrist 105-1, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 76-77'de tekrar basılmıştır.
- 84 Enver Paşa'dan Beşinci Ordu Komutanı'na, 6 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-12, Fihrist 8-25, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, 38/88, s. 211'de tekrar basılmıştır.
- 85 Saros Grubu Komutanı Ahmet Feyzi'den Enver Paşa'ya Şifreli Telgraf, 2 Temmuz 1915, ATASE Klasör 181, Dosya H-779, Fihrist 31, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 87'de tekrar basılmıştır.
- 86 Liman von Sanders'ten Kuzey Grubu Komutanı'na, saat 19.50, 6 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-12, Fihrist 8-24, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, 38/88, s. 219'da tekrar basılmıştır.
- 87 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s. 79-82.
- 88 ATASE, Güney Grubu Emirleri, 11 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4763, Dosya H-7, Fihrist 1-104, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 228-229'da tekrar basılmıştır.
- 89 Aspinall-Oglander, *Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 2. Cilt, s. 116.
- 90 ATASE, Mehmet Vehip'ten 6. Piyade Tümeni Komutanı'na, saat 09.15, 12 Temmuz 1915, ATASE Klasör 4821, Dosya H-22, Fihrist 1-29, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 245'te tekrar basılmıştır.
- 91 Güney Grubu emirleri, saat 22.00, 12 Temmuz 1915, Şakir, *Cepheden Hatıralar*, s. 82-83'te tekrar basılmıştır.
- 92 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 249.
- 93 6. Piyade Tümeni emirlerinin Güney Grubu komutanına gönderilen sureti, saat 20.00, 13 Temmuz 1915, Şakir, *Cepheden Hatıralar*, s. 83-84'te tekrar basılmıştır. Şakir'in 12-14 Temmuz 1915 günlerine ait anıları düzinelerce grup, bölge, tümen ve alay emirlerini içermekte olup, bu döneme dair ikincil kaynaklarda rastlanabilecek en çok bilgiyi sunmaktadır.
- 94 Raporun tamamı için bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 251.
- 95 A. g. e., s. 263.
- 96 ATASE, Enver Paşa'dan 5. Ordu Komutanı'na, 17 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-13, Fihrist 9-45, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 264'te tekrar basılmıştır.
- 97 ATASE, Liman von Sanders'ten Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na, 26 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-14,

- Fihrist 10-7, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 267'de tekrar basılmıştır.
- 98 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 269.
- 99 Andrew Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* (Woodstock, NY: Overlook Press, 1999), s. 151. Bu değerlendirmeden başka Mustafa Kemal'in iddiasını destekleyen pek fazla kanıt yoktur. Ayrıca bkz. Mustafa Kemal, *Anafarta Hatıraları* (Ankara: 1962), Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları* (İstanbul: ÖrgünYayınevi, 2003) s. 507-508'de tekrar basılmıştır.

4. BÖLÜM: ANAFARTALAR, 7 AĞUSTOS 1915-8 OCAK 1916 (Sayfa 213-276)

- 1 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 182.
- 2 ATASE, Mehmet Vehip'ten Beşinci Ordu'ya, saat 16.30, 6 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4846, Dosya H-8, Fihrist 4-32, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 314-315'te tekrar basılmıştır.
- 3 ATASE, Mehmet Vehip'ten Beşinci Ordu'ya, saat 18.55, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4350, Dosya H-5, Fihrist 4-38, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 321-322'de tekrar basılmıştır.
- 4 ATASE, Beşinci Ordu'dan Güney Grubu'na, saat 11.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4350, Dosya H-5, Fihrist 4-35, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 323'te alıntılanmıştır.
- 5 ATASE, Liman von Sanders'ten Güney Grubu'na, saat 14.25, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4350, Dosya H-5, Fihrist 4-36, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 324'te tekrar basılmıştır.
- 6 1., 10., 13. ve 14. Piyade Tümenleri zayıat raporları, ATASE Klasör 217, Dosya 5, Fihrist 54-108, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 325'te çizelgeler halinde sıralanmıştır.
- 7 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 380.
- 8 Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003), s. 187-189.
- 9 ATASE, Beşinci Ordu'dan von Usedom'a, 26 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-14, Fihrist 1-17, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 330'da alıntılanmıştır.
- 10 Görgülü, *OnYıllık Harbin Kadrosu*, s. 88.
- 11 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 335-337.

- 12 A. g. e., s. 337. Bu, Binbaşı Zeki'nin 1919 yılında C. E. W. Bean'e söylediği, Tefvîk'in "muharebenin ikinci gecesi ya da üçüncü sabahı öldüğü" şeklindeki sözüyle çelişmektedir. Bkz. C. E. W. Bean, *Gallipoli Mission* (Canberra: Australian War Memorial, 1952), s. 191.
- 13 ATASE, Kuzey Grubu Komutanı'nın Beşinci Ordu Komutanı'na ilettiği Albay Rüşti'nün raporu, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3402, Dosya H-72, Fihrist 10-25, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 100-101'de tekrar basılmıştır.
- 14 ATASE, Liman von Sanders'ten Enver'e, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-15, Fihrist 11-1, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 337-338'de alıntılanmıştır.
- 15 ATASE, 16. Piyade Tümeni Komutanı'ndan Kuzey Grubu'na, saat 06.00, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4883, Dosya H-8, Fihrist 1-7, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 338'de alıntılanmıştır.
- 16 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 340. Bu sayı Aspinall-Oglander'in Osmanlı zayıflığı için tahmin ettiği 5.000'i büyük ölçüde aşmaktadır (*Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 181).
- 17 11 Ekim-19 Aralık 1915 dönemi boyunca Kanlısirt fotoğrafları ve bilgileri için bkz. H.B. Danışman (ed.), *Gallipoli 1915, Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmet Fasih* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2003).
- 18 ATASE, 72. Alay 1. Tabur Komutanı'ndan muharebe raporu, saat 01.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4936, Dosya H-25, Fihrist 1-3, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 346'da alıntılanmıştır.
- 19 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), Kroki 39.
- 20 ATASE, 19. Piyade Tümeni Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, saat 05.05, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4936, Dosya H-25, Fihrist 1-3, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 348'de tekrar basılmıştır.
- 21 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 350.
- 22 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 165.
- 23 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı* (Haziran 1915-Ocak 1916), s. 350.
- 24 Bkz. ATASE, Esat Paşa'dan Beşinci Ordu Komutanı'na, saat 09.50, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3402, Dosya H-72, Fihrist 10-17, TCGB, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 38/88, s. 98-99'da tekrar basılmıştır. Bu mesajında Esat Paşa Conkbayır ve 971 Rakımlı Tepe'ye yapılan düşman taarruzlarını ve kendisinin 9. ve 11. Piyade Tümenleri'yle verdiği karşılığı ana hatlarıyla anlatır.
- 25 Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, s. 199.
- 26 Kuzey Grubu Emirleri, Kemalyeri, saat 11.10, 7 Ağustos 1915, Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, s. 200-201'de tekrar basılmıştır.

- 27 ATASE, 4. Piyade Tümeni Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, saat 15.30, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4798, Dosya H-4, Fihrist 1-137, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 353'te alıntılanmıştır.
- 28 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 354.
- 29 A. g. e., s. 355.
- 30 ATASE, Beşinci Ordu Komutanı'ndan Kuzey Grubu Komutanı'na, saat 22.10, 7 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4798, Dosya H-2, Fihrist 1-103, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 356'da alıntılanmıştır.
- 31 Her ne kadar Liman von Sanders bu emri önceki akşam saat 22.10'da vermiş olsa da emrin sureti 8 Ağustos 1915'te sabah saat 09.00'a kadar Cemil'e ulaşmadı.
- 32 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 360.
- 33 Travers, *Gallipoli 1915*, s. 166-167.
- 34 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s. 84-85.
- 35 Profesör Travers, 7. ve 12. Piyade Tümenleri'nin "7 Ağustos'ta kesinlikle geç vardığını" belirtir. Bkz. Travers, *Gallipoli 1915*, s. 199. Öte yandan Ahmet Feyzi'nin 8 Ağustos günü saat 03.40'da gönderdiği emirler, 12. Piyade Tümeni'nin öncü unsurlarının Turşunköy'ün hemen batısına, 7. Piyade Tümeni'nin de Küçük Anafarta'nın hemen doğusuna varmakta olduğunu bildirmektedir. Buna ilaveten, Ahmet Feyzi onlara içtima alanlarını güvenceye almak için bir tabur göndermelerini emretmişti. Bu emirlerden anlaşıldığı kadarıyla, tümenlerin ana birlikleri 8 Ağustos günü öğlene kadar içtima yerlerine varamadılar. Bkz. ATASE, Grup Emirleri, Anafartalar Grubu, saat 03.40, 8 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4863, Dosya H-12, Fihrist 1-15, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 403-404'te tekrar basılmıştır.
- 36 İsmail Hakkı Sunata, *Gelibolu'dan Kafkaslara, Birinci Dünya Savaşı Anılarım* (İstanbul: İş Kültür Yayınları, 2003), s. 126-129.
- 37 ATASE, Liman von Sanders ile Kuzey Grubu arasında telefon konuşması raporu (Gizli), saat 19.00, 8 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4936, Dosya H-34, Fihrist 1-3, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 361'de tekrar basılmıştır.
- 38 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 338-339.
- 39 A. g. e., s. 327.
- 40 İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, editör: İsmet Görgülü (Ankara: KYK, 1999), s. 104, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 327'de belirtilmiştir.
- 41 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 391.
- 42 Willmer'in Beşinci Ordu'ya gönderdiği, saat 19.00, 7 Ağustos 1915 tarihli rapor için bkz. Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 266.

- 43 Bkz. ATASE, Grup Emirleri, Anafartalar Grubu, saat 03.40, 8 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4863, Dosya H-12, Fihrist 1-15, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 403-404'te tekrar basılmıştır.
- 44 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 413.
- 45 Yan yana gömülen bu iki subay Büyük Anafarta Şehitliği'ndeki güzel bir anıtlarla anılmaktadır. Bkz. Gürsel Göncü ve Şahin Aldoğan, *Çanakkale Muharebe Alanları Gezi Rehberi* (İstanbul: M. B. Yayınevi, 2004), s. 129.
- 46 A. g. e., s. 416.
- 47 A. g. e., s. 366.
- 48 A. g. e., s. 368.
- 49 ATASE, Beşinci Ordu'dan Kuzey Grubu komutanına telefon emirleri, saat 15.14, 9 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4835, Dosya H-9, Fihrist 1-195, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 369'da tekrar basılmıştır.
- 50 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 416-417.
- 51 A. g. e., s. 417.
- 52 ATASE, Anafartalar Grubu komutanından 8. Piyade Tümeni'ne emirler, saat 22.20, 9 Ağustos 1915, ATASE Klasör 4835, Dosya H-9, Fihrist 1-195, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 374'te tekrar basılmıştır.
- 53 Mango, *Atatürk*, s. 152.
- 54 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 374.
- 55 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 307.
- 56 James, *Gallipoli*, s. 299-300. James, dakikalarla anılabilecek kadar kısa bir sürede Pinnacle (Şahinsırtı 1. zirve) tepesinde binden fazla askerin öldüğünü, bir o kadar askerin de Çiftlik'teki bozguna öldüğünü belirtmektedir.
- 57 Gürsel Göncü ve Şahin Aldoğan, *Çanakkale Muharebe Alanları Gezi Rehberi* (İstanbul: M. B. Yayınevi, 2004), s. 73.
- 58 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes* 1915, s. 338.
- 59 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 422.
- 60 A. g. e., s. 426-427.
- 61 A. g. e., s. 428.
- 62 A. g. e., s. 432.
- 63 ATASE, Liman von Sanders'ten Enver Paşa'ya telgraf mesajı, 16 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-16, Fihrist 2-23, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 437'de alıntılanmıştır.
- 64 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 344.
- 65 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 438.

- 66 ATASE, Saros Grubu emirleri, saat 19.40, 17 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-16, Fihrist 2-25, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 439'da alıntılanmıştır.
- 67 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 450.
- 68 A. g. e., s. 452.
- 69 A. g. e., s. 453.
- 70 A. g. e., s. 457.
- 71 A. g. e., s. 453.
- 72 A. g. e., s. 454.
- 73 ATASE, Mustafa Kemal'den Liman von Sanders'e, saat 21.00, 22 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-17, Fihrist 3-3, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 455-456'da tekrar basılmıştır.
- 74 ATASE, Liman von Sanders'ten Anafartalar Grup komutanına, 29 Ağustos 1915, ATASE Klasör 3474, Dosya H-17, Fihrist 3-25, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Ek 15, s. 612-613'te tekrar basılmıştır.
- 75 A. g. e.
- 76 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1918 Yılı Harekâtları*, V. Cilt (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1967), Ek 1, s. 250'den sonra. Bu çizelge, Birinci Dünya Savaşı sırasında seferber edilmiş 62 Osmanlı piyade tümeninin (ayrıca beş Kafkas piyade tümeninin) tam listesini vermektedir. Belen'in çizelgesi birliklerin faaliyete geçirilme ve faaliyetten alınma tarihlerinin yanı sıra görev yerlerini ve ana garnizonları da içermektedir.
- 77 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 467.
- 78 A. g. e., s. 472.
- 79 A. g. e., s. 471.
- 80 A. g. e., s. 473.
- 81 A. g. e., s. 474.
- 82 A. g. e., s. 472.
- 83 A. g. e., s. 475.
- 84 A. g. e., s. 477.
- 85 A. g. e., s. 494.
- 86 Türk resmi harp tarihine göre eğer sağlığı yerinde olsaydı Mustafa Kemal'in etkin komutanlığı İngiliz ve Anzak askerlerinin tahliyesini çok daha zorlu hale getirebilecekti. Bkz. TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 493-494.
- 87 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 494.
- 88 Aspinall-Oglander, *Military Operations Gallipoli*, Cilt 2, s. 472-473.
- 89 ATASE, Liman von Sanders'ten Enver Paşa'ya, saat 08.45, 9 Ocak 1916, ATASE Klasör 3474, Dosya H-56, Fihrist 1-9, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 499'da tekrar basılmıştır.

- 90 ATASE, Beşinci Ordu karargâhının 107 No.lu emirleri, 9 Ocak 1916, ATASE Klasör 3474, Dosya H-17, Fihrist 1-7, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 501'de tekrar basılmıştır.

5. BÖLÜM: BEŞİNCİ ORDU GERİ BÖLGESİ (Sayfa 277-303)

- 1 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 265.
- 2 TCGB, *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), s. 124-126. Yarbay Kazım'a dair biyografik materyal bu kaynaktan alınmıştır.
- 3 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 296-300. Osmanlı kurmay yöntemleri ve Alman doktrinlerin ve yayınların Türkler tarafından kullanılışı hakkındaki kapsamlı tartışma için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, s. 55-59.
- 4 Ordu Emirnamesi No. 1, TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 405-411'de tekrar basılmıştır.
- 5 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 405 ve İngilizcede, Erickson, *Defeat in Detail*, s. 336.
- 6 Ordu Emirnamesi No. 9, 24 Mayıs 1914 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 327-328'de tekrar basıldı.
- 7 Ankara'daki modern Genelkurmay arşivi alay kademesinden ordu grubu kademesine kadar uzanan sıralı binlerce harp ceridesini içermektedir ve Osmanlı Ordusu'nun harp ceridesi sisteminin bütünlüğünü ve tamliğini yansıtmaktadır.
- 8 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 329-330.
- 9 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 224.
- 10 Haritaların dağıtılmasıyla ilgili emirler. 19. Piyade Tümeni Komutanı'ndan Sağ Kanat Birlikleri'ne, 14 Mayıs 1915, Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 224'te tekrar basıldı.
- 11 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 229.
- 12 Osmanlı Ordusu'nun üçlü kolordu ve tümen yapısına uygun şekilde yeniden düzenlenmesiyle ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Erickson, *Defeat in Detail*, 1. Bölüm.
- 13 A. g. e. , s. 459-463.
- 14 Herman Cron, *The Imperial Germany Army, 1914-1918: Organisation, Structure, Orders-of-Battle* (Solihull: Helion and Company Ltd, 2002), s. 237.
- 15 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, X. Cilt* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985), s. 115.
- 16 A. g. e. , s. 102.

- 17 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 524-525.
- 18 A. g. e. , Çizelge 3.
- 19 A. g. e. , s. 529.
- 20 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 358.
- 21 A. g. e. , s. 360-361.
- 22 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 538-540.
- 23 NARA, M 1145, Dispatch 503, İstanbul'daki askeri birlikler ve olaylar hakkında genel bilgiler, Yüzbaşı R. H. Taylor, İstanbul Konsolosluğu, 14 Şubat 1916.
- 24 A. g. e.
- 25 NARA, M 1147, Dispatch 518, İstanbul'daki genel askeri durum, Yüzbaşı R. H. Taylor, İstanbul Konsolosluğu, 21 Mart 1916.
- 26 TCGB, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, s. 391-394. Osmanlı askerleri eğitiminde sadece 20-30 civarında tüfek mermisi atardı (s. 393).
- 27 ATASE Arşiv, Göz 91, Dosya 34, Raf 3, Fihrist 202, 48. Piyade Alay Tarihçesi, s. 8. Bu taarruzda öldürülen beş subay ve yaralanan dokuz subay daha vardır.
- 28 A. g. e. , s. 8.
- 29 Liddle Koleksiyonu, Box TU 01, Tape 69, Yarbay Fahrettin Altay ile mülakat, Temmuz 1972.
- 30 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, Kroki 8 ve 9.
- 31 ATASE, 3. Piyade Tümeni Kuvvet Raporu, 5 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3849, Dosya H-22, Fihrist 1-35, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 205'te tekrar basılmıştır.
- 32 ATASE, 5. Piyade Tümeni Kuvvet Raporu, 5 Temmuz 1915, ATASE Klasör 3849, Dosya H-22, Fihrist 1-37, TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 206'da tekrar basılmıştır.
- 33 A. g. e. , s. 205-206.
- 34 A. g. e. , s. 207. Bu ilave kayıplar şu piyade tümenlerine aittir: 1. Piyade Tümeni (2.853), 4. Piyade Tümeni (963), 6. Piyade Tümeni (2.932), 7. Piyade Tümeni (265), 11. Piyade Tümeni (3.311) ve 12. Piyade Tümeni (534).
- 35 A. g. e. , s. 545-552.
- 36 A. g. e. , s. 547-548.
- 37 NARA, M 1147, File 6368-13, Türkiye Raporu-Çanakkale, Yüzbaşı R.H. Williams, İstanbul Konsolosluğu, 3 Mayıs 1915.
- 38 Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, s. 146-151. Bu paragraflardaki bilgiler bu sayfalardan alınmıştır.
- 39 Her ne kadar Osmanlı Ordusu'nun nizami sıhhiye personeli çoğunlukla Müslüman doktorlardan oluşuyor idiyse de sefer zamanında hastanelerin ihtiyacını karşılamak için ihtiyatta Yahudi ve Ermeni doktorlar da bulunduruluyordu.

- 40 LC, Box TU 01, Item 4, Tape 49, Yarbay Abil Savaşman ile mülakat, Temmuz 1972.
- 41 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 549.
- 42 A. g. e. , s. 538.
- 43 A. g. e. , s. 549.
- 44 Hikmet Özdemir, *The Ottoman Army 1914-1918, Disease and Death on the Battlefield* (Salt Lake City: University of Utah Press, 2008), s. 127, Çizelge 6.20.
- 45 Osmanlı Ordusu'nun yıllık ordu zayıyatını çizelgeler halinde görmek için bkz. Erickson, *Ordered to Die*, Ek F, s. 237-243.
- 46 A. g. e. , s. 555.
- 47 LC, Box 01, Tape 67, Korgeneral Fahri Belen ile mülakat, Temmuz 1972.
- 48 Danışman (ed.), *Gallipoli 1915, Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmed Fasih*, s. 33-35. 28 ve 29 Ekim 1915 tarihli günlük yazılarına bakınız.
- 49 A. g. e. Ayrıca bkz. LC, Box 01, Tape 69, Yüzbaşı A. Ozgan, 27. Piyade Alayı, Temmuz 1972 ve LC, Box 01, Tape 46, Emir Subayı S. Artun ile mülakat, Temmuz 1972.
- 50 LC, Box TU 01, Erin babasına 7 Mayıs 1915 ve karısına 16 Haziran 1915 tarihli mektupları, Fahrettin Altay, Temmuz 1972. Altay, babasından kurabiye, meyve, kolonya, şeker ve yeni gömlek göndermesini istemiştir.
- 51 Danışman (ed.), *Gallipoli 1915, Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmed Fasih*, s. 44. Sözelimi bkz. 31 Ekim 1915 tarihli günlük yazısı.
- 52 TCGB, *Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, s. 555.
- 53 LC, Box TU 01, Tape 69, Yarbay Fahrettin Altay ile mülakat, Temmuz 1972.
- 54 A. g. e.
- 55 Danışman (ed.), *Gallipoli 1915, Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmed Fasih*, s. 160-161.
- 56 Murat Çulcu, *İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916* (Cilt 1 & 2) (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2004). Bu kitap Çanakkale Savaşı'yla ilgili 3 Kasım 1914'ten 3 Şubat 1916'a kadarki resmi tebliğlerin tümünü içermektedir.
- 57 Oral, *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, s. 201.
- 58 A. g. e.. Bkz. heyetin sayfa 212'deki fotoğrafı.

Arşivler

Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)

T.C. Genelkurmay Başkanlığı Arşivleri-Arşivler

T.C. Genelkurmay Başkanlığı Arşivleri-Yayımlanmamış karargâh çalışmaları

Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE Kütüphanesi)

T.C. Genelkurmay Başkanlığı Kütüphanesi Arşivleri-Yayımlanmamış karargâh çalışmaları

Leeds: Brotherton Kütüphanesi, Liddle Koleksiyonu (LC)

Gall 216-Gelibolu Mülakatları

TU 01-Türkçe Mülakatlar

Kew: United Kingdom National Archives (TNA)

Washington, D.C.: National Archives and Records Administration (NARA)

RG 120, Boxes 5828, 5836-GQH, AEF

RG 353-US State Department Internal Affairs, Turkey

RG 1271, Files 6368, 844, 8759-War College Division, General Staff

Washington, D.C.: National Defense University (NDU) Kütüphanesi Gelibolu Koleksiyonu

Yayımlanmış Belge Koleksiyonları

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1989, Yıl 38, Sayı 88. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.

Osmanlı ve Alman Ordusu eğitim talimnameleri

Hidemat-ı Seferiye Nizamnamesi (Felddienst Ordnung [1908])

Piyade Talimnamesi (Exerzier-Reglement für die Infanterie [1906])

Takımın Muharebe Talimi ve Bölüğün Muharebe Talimi (Biefrage zur Taktischen Ausbildung unser Offiziere [1904])

Resmi kayıtları esas alan resmi tarih yayınları

Akbay, Cemal. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, 1. Cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.

Arı, Kemal. *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.

Aspinall-Oglander, C.F. *History of the Great War, based on Official Documents: Military Operations Gallipoli, Cilt I-II*. London: HMSO, 1924-1930.

Bean, C.E.W. *Official History of Australia in the War of 1914-1918: The Story of ANZAC, Cilt I-II*. Queensland: University of Queensland Press, 1981 (1942 edisyonunun tekrar baskısı).

Belen, Fahri. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914,1915 Yılı Hareketleri, Cilt I-V*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1965-67.

British General Staff. *Armies of the Balkan States, 1914-1916*. Nashville, TN: Battery Press, 1997 (tekrar baskı).

- Intelligence Section, Cairo, British Army. *Handbook of the Turkish Army*, 8. edisyon, Şubat 1916. Nashville, TN: Battery Press (tekrar baskı).
- Iskora, Muharrem Mazlum (E. Org.). *Harp Akademileri Tarihçesi, 1846-1965, Cilt I* (2. Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966.
- Thomazi, Albay A. *Çanakkale Deniz Savaşı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1997.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbi IX. Cilt, Türk Hava Harekatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1969.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı (Amfibi Harekat)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1979.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı 1. Kitap (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekatı, 1., 2., 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2002.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 5. Kısım (1793-1908) 1. Kitap*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 6. Kısım (1908-1920) 1. Kitap*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde*

- Türk Harbi*, V. Cilt, 3. Kitap, *Çanakkale Cephesi Harekatı* (Haziran 1915-Ocak 1916). Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X. Cilt. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, II. Cilt, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, III. Cilt, 2. Kısım, *Garp Ordusu, Vardar Ordusu, Yunan Cephesi Harekatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, II. Cilt, 2. Kısım, 1. Kitap, *Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993.
- Türk Hava Kuvvetleri. *Türk Havacılık Tarihi 1914-1916 (İkinci Kitap)*. Eskişehir: Uçuş Okulları Basımevi, 1951.

Anılar

- Ahmad İzzet Pascha. *Denkwurdigkeiten des Marschalls İzzet Pascha*. Leipzig: Verlag von K.F. Koehler, 1927.
- Aker, Şefik. *Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay (1935), Çanakkale Hatıraları*, I. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Altay, Fahrettin. *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.

- Atatürk, Mustafa Kemal. *Anafartalar Hatıraları* (1955), *Çanakkale Hatıraları*, 1. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Conk, Cemil. *Çanakkale Hatıraları ve Conkbayırı Savaşları* (1955), *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2002.
- Danışman, H.B. Gallipoli 1915, *Bloody Ridge (Lone Pine) Diary of Lt. Mehmet Fasih*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2003.
- Gücüyener, Şükrü Fuad. *Çanakkale'de Kumkale Muharebesi, Çanakkale'de İntepe Topçuları* (1932), *(Binbaşı Şevki Bey, Taşköprülü Aloş, Bursalı Mehmet Onbaşı, Çerkeşli Ömer, Aydınli Ethem Çavuş)*, *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Güralp, Şerif. *Çanakkale Cephesi'nden Filistin'e*. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2003.
- Halis Bey (Ataksor), Binbaşı. *Çanakkale Raporu*. İstanbul: Arma Yayınları, 2001 (1975 edisyonunun tekrar baskısı).
- İlgar, İhsan ve Uğurlu, Nurer. *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003 (1975 edisyonunun tekrar baskısı).
- İncesu, Sokrat. *Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım, Çanakkale Hatıraları*, 1. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Kannengiesser, Hans. *The Campaign in Gallipoli*. Londra: Hutchinson & Co.
- Kemalyeri, Mucip. *Çanakkale Ruhu Nasıl Doğdu?* (1972), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- İ.İman von Sanders, Süvari Generali. *Five Years in Turkey*. Londra: Bailliere, Tindall & Cox, 1928.
- Mahmut Sabri. *Seddülbahir Muharebeleri ve 26. Alay 3. Tabur Harekâtı* (1933), *Çanakkale Hatıraları*, 3. Cilt. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.

- Mühlmann, Carl. *Der Kampf um die Dardanellen* 1915. Berlin: Drud und Berlag von Gerhard Stalling, 1927.
- Münim, Mustafa. *Cepheden Cepheye, Çanakkale ve Kanal Seferi Hatıraları*. İstanbul: Arma Yayınları, 1998 (1940 edisyonunun tekrar baskısı).
- Ruşen Eşref. *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat (1930), Çanakkale Hatıraları, 3. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.
- Selahattin Adil. *Çanakkale Hatıraları (1982), 1. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- Sunata, İsmail Hakkı. *Gelibolu'dan Kafkaslara, Birinci Dünya Savaşı Anılarım*. İstanbul: Kültür Yayınları, 2003.
- Süleyman Şakir. *Cepheden Hatıralar, Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Tunççapa, M. Şakir. *Çanakkale Muharebeleri Hatıralarım (1958), Çanakkale Hatıraları, 3. Cilt*. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.

Tali kaynaklar

- Abadan, Yavuz. *Mustafa Kemal ve Çetecilik*. İstanbul: Varlık Kitabevi, 1972.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- Bean, C. E. W. *Gallipoli Mission*. Canberra: Australian War Memorial, 1952.
- Bond, Brian. *The First World War and British Military History*. Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Carver, Field Marshal Lord. *The Turkish Front 1914-1918, The Campaigns at Gallipoli, Mesopotamia and in Palestine*. Londra: Sidgwick & Jackson, 2003.

- Cassar, George H. *Kitchener's War, British Strategy from 1914 to 1916*. Washington, D.C.: Brassey's Inc, 2004.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Sınıf Arkadaşım Atatürk*. İstanbul: Kanaat, 1996.
- Cecil, Hugh ve Peter Liddle. *Facing Armageddon, The First World War Experienced*. Londra: Leo Cooper, 1996.
- Chaussaud, Peter ve Peter Doyle. *Grasping Gallipoli: Terrain, Maps and the Failure at the Dardanelles 1915*. Staplehurst: Spellmount, 2005.
- Cohen, Eliot A. ve John Gooch. *Military Misfortunes, The Anatomy of Failure in War*. New York: The Free Press, 1990.
- Churchill, Winston S. *The World Crisis*. New York: Charles Scribner's Sons, 1931.
- Corbett, Sir Julian S. *History of the Great War Based On Official Documents, Naval Operations, 2. Cilt*. Londra: Longmans, Green and Co., 1921.
- Cron, Herman. *The Imperial German Army, 1914-1918: Organisation, Structure, Orders-of-Battle*. Solihuli: Helion and Company Ltd, 2002.
- Çulcu, Murat. *İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi, 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916 (Cilt I- 2)*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2004.
- Danışman, H.B. *Gallipoli 1915, Day One Plus . . . 27th Ottoman inf. Regt. Vs. ANZACS*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2007.
- Erickson, Edward J. *Ordered To Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*. Westport, CT: Greenwood Press, 2000.
- Erickson, Edward J. *Defeat in Detail, The Ottoman Army in the Balkans 1912-1913*. Westport, CT: Praeger, 2003.

- Erickson, Edward J. *Ottoman Army Effectiveness in WW1: A Comparative Study*. (Londra: Routledge, 2007).
- Falls, Cyril. *The Great War*. New York, NY: G.P. Putnam's Sons, 1959.
- Falls, Cyril. *Armageddon: 1918*. Philadelphia, PA: J.B. Lippincott Company, 1964.
- Ferguson, Niall. *The Pity of War*. New York, NY: Basic Books, 1999.
- Fewster, Kevin, Vecihi Başarın ve Hatice Başarın. *Galipoli, The Turkish Story*. Crows Nest, Avustralya: Allen and Unwin, 1985.
- Fosten, D. S. V. ve R. J. Marrion. *The British Army 1914-18*. Londra: Osprey Publishing, 1978.
- Gilbert, Martin. *Winston S. Churchill, V. Cilt, The Prophet of Truth, 1922-1939*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company, 1977.
- Gillon, Yüzbaşı Stair. *The Story of the 29th Division, A Record of Gallant Deeds*. Londra: Thomas Nelson and Sons, 1925.
- Godwin-Austin, A.R. *The Staff and the Staff College*. Londra: Constable and Company, 1927.
- Göncü, Gürsel ve Şahin Aldoğan. *Çanakkale Muharebe Alanları Gezi Rehberi*. İstanbul: M.B. Yayınevi, 2004.
- Gooch, John. *The Plans of War, The General Staff and British Military Strategy 1900-1916*. New York, NY: John Wiley & Sons, 1974.
- Görgülü, İsmet. *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*, İstanbul: Harp Akademileri Yayını, 1983.
- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1913, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

- Gudmundsson, Bruce I. *On Artillery*. Westport, CT: Praeger, 1993.
- Hall, Richard C. *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*. Londra: Routledge, 2000.
- Haythornthwaite, Philip J. *Gallipoli 1915*. Londra: Osprey Press, 1991.
- Heller, Joseph. *British Policy Towards The Ottoman Empire*. Londra: Frank Cass and Company, 1983.
- Herrmann, David G. *The Arming of Europe and the Making of the First World War*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.
- Hickey, Michael. *Gallipoli*. Londra: John Murray, 1995.
- Hickey, Michael. *The First World War, The Mediterranean Front 1914-1923*. Oxford: Osprey Publishing, 2002.
- Holt, Tonie ve Valmai. *Major and Mrs Holt's Battlefieldd Guide Gallipoli*. Barnsley: Leo Cooper, 2000.
- James, Robert Rhodes. *Gallipoli*. New York, NY: Macmillan, 1965.
- Johnstone, Tom. *Orange, Green and Khaki, The Story of the Irish Regiments in the Great War, 1914-18*. Dublin: Gill and Macmillan Ltd, 1992.
- Keegan, John. *The First World War*. New York, NY: Alfred A. Knopf, 1999.
- Kent, Marian. *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*. Londra: George Allen & Unwin, 1984.
- Langensiepen, Bernd ve Ahmet Güleriyüz. *The Ottoman Steam Navy*. Annapolis, MD: Naval Institute Press, 1995 .
- Larcher, Commandant M. *La Guerre Turque Dans La Guerre Mondiale*. Paris: Chiron & Berger-Levrault, 1926.

- Latter, Tümgeneral J.C. *The History of the Lancashire Fusiliers, 1914-1918*. Aldershot: Gale & Polden, 1949.
- Lee, John. *A Soldier's Life, General Sir Ian Hamilton 1853-1947*. Londra: Macmillan, 2000.
- Liddle, Peter. *Men of Gallipoli, The Dardanelles and Gallipoli Experience, August 1914 to January 1916*. Londra: Allen Lane, 1976.
- Macleod, Jenny. *Gallipoli, Making History*. Londra: Frank Cass, 2004.
- Mango, Andrew. *Atatürk, The Biography of the Founder of Modern Turkey*. Woodstock, NY: Overlook Press, 1999.
- Marder, Arthur, J. *From The Dreadnought to Scapa Flow, 2. Cilt*. Londra: Oxford University Press, 1965.
- Middlebrook, Martin. *Your Country Needs You, From Six to Sixty-five Divisions*. Barnsley: Leo Cooper, 2000.
- Miller, Geoffrey. *Straits: British Policy Towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign*. Hull: University of Hull Press, 1997.
- Millett, Allan R. ve Williamson Murray. *Military Effectiveness, Cilt I: The First World War*. Boston, MA: Unwin Hyman, 1988.
- Moorehead, Alan. *Gallipoli*. New York, NY: Harper & Row, 1956.
- Moorehouse, Geoffrey. *Hell's Foundations, A Town, Its Myths & Gallipoli*. Sevenoaks: Hodder and Stoughton, 1992.
- Mortlock, Michael J. *The Landings at Suvla Bay, 1915*. Jefferson, NC: McFarland & Company Inc., 2007.
- Mühlmann, Carl. *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*. Leipzig: Verlag Koehler & Amelang, 1940.

- Newman, Steve. *Gallipoli Then and Now*. Londra: Battle of Britain International Ltd, 2000.
- Nicolle, David. *The Ottoman Army 1914-1918*. Londra: Reed International Books, 1996.
- Oral, Haluk. *Gallipoli Through Turkish Eyes 1915*, çev. Amy Spangler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Örses, Tunca ve Necmettin Özçelik. *I. Dünya Savaşı'nda, Türk Askeri Kıyafetleri*. İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Özdemir, Hikmet. *The Ottoman Army 1914-1918, Disease and Death on the Battlefield*. Salt Lake City: University of Utah Press, 2008.
- Pakenham, Thomas. *The Boer War*. New York, NY: Random House, 1979.
- Paşa, Esat. *Çanakkale Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.
- Prior, Robin. *Gallipoli, The End of the Myth*. New Haven, CT: Yale University Press, 2009.
- Robertson, John. *Anzac and Empire, The Tragedy and Glory of Gallipoli*. Londra: Leo Cooper, 1990.
- Samuels, Martin. *Command or Control? Command, Training and Tactics in the British and German Armies, 1888-1918*. Londra: Frank Cass, 1995.
- Schulte, Bemd F. *Vor dem Kriegausbruch 1914, Deutschland, die Türkei und der Balkan*. Düsseldorf: Drost Verlag, 1980.
- Shaw, Stanford. *The Ottoman Empire in World War I, Cilt 1-2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *History of the Ottoman Empire, Cilt 2: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Sixsmith, E.K.G. *British Generalship in the Twentieth Century*. Londra: Arms and Armour Press, 1970.

- Steel, Nigel ve Peter Hart. *Defeat at Gallipoli*. Londra: Macmillan, 1994.
- Stevenson, David. *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904-1914*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Strachan, Hew. *The First World War, Cilt I, To Arms*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Taylor, Phil ve Pam Cupper. *Gallipoli A Battlefield Guide*. Kenthurst: Kangaroo Press, 1989.
- Toker, Feza ve Tolga Örnek. *Çanakkale Savaşı Gerçeği, Gelibolu*. İstanbul: Ekip Film Yayınları.
- Travers, Tim. *The Killing Ground*. Londra: Allen & Unwin, 1987.
- Travers, Tim. *Gallipoli 1915*. Charleston, SC: Tempus Publishing, 2001.
- Trumpener, Ulrich. *Germany and the Ottoman Empire*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968.
- Tunçoku, Mete. *Çanakkale 1915 Buzdağının Altı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Turfan, M. Naim. *Rise of the Young Turks*. Londra: I.B. Tauris & Co., 2000.
- Van Creveld, Martin. *Command in War*. Cambridge: Harvard University Press, 1985.
- Wallach, Jehuda L. *Anatomie Einer Militärhilfe, Die preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*. Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.
- Weber, Frank G. *Eagles on the Crescent: Germany Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914-1918*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970.
- Woodward, David. *Armies of the World 1854-1914*. New York, NY: G.P. Putnam's Sons, 1978.
- Yalman, Ahmed Emin. *Turkey in the World War*. New Haven, CT: Yale University Press, 1930.

Yılmaz, Veli. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımları*. İstanbul: Gem Ofset, 1993.

Makaleler ve Bölümler

Cain, Frank. "A Colonial Army in Ottoman Fields: Australia's Involvement in the Gallipoli Debacle", Sheffy, Yigal ve Saul Shai, *The First World War: Middle Eastern Perspectives*. Tel Aviv: Tel Aviv University, 2000.

Doyle, Peter ve Matthew R. Bennett. "Military Geography: the influence of terrain in the outcome of the Gallipoli Campaign 1915", *The Geographical Journal* 165 (1), (Mart 1999): 12-36.

Erickson, Edward J. "One More Push: Forcing the Dardanelles in March 1915", *The Journal of Strategic Studies*, 24 (3) (Eylül 2001): 158-176.

Erickson, Edward J. "Strength Against Weakness: Ottoman Military Effectiveness at Gallipoli, 1915", *The Journal of Military History*, 65 (Ekim 2001): 981-1012.

Erickson, Edward J. "The Turkish Official Military Histories of the First World War, A Bibliographic Essay", *Middle Eastern Studies*, 39 (3) (Temmuz 2003): 190-198.

Erickson, Edward J. "Ottoman Encirclement Operations, 1912-1922", *Middle Eastern Studies*, 40 (1) (Ocak 2004): 45-64.

Jones, David. "Imperial Russia's Forces at War", Millett, Allan R. ve Williamson Murray. *Military Effectiveness, Cilt I: The First World War*. Boston, MA: Unwin Hyman, 1988.

Travers, T. H. E. "Command and Leadership Styles in the British Army: The 1915 Gallipoli Model",

Journal of Contemporary History, 29 (Temmuz 1994): 403-442.

Travers, Timothy H. E. "When Technology and Tactics Fail: Gallipoli 1915", Chiabotti, Stephen D., *Tooling for War, Military Transformation in the Industrial Age*. Chicago, IL: Imprint Publications, 1996.

Travers, Tim. "The Other Side of the Hill", *Military History Quarterly*, 12 (3) (Bahar 2000): 2-20.

Trumpener, Ulrich. "Suez, Baku, Gallipoli: The Military Dimensions of the German-Ottoman Coalition, 1914-1918", Kiraly, Bela K. ve Nandor F. Dreisziger, *East Central European Society in World War I*. New York, NY: Columbia University Press, 1985.

Yanıkdağ, Yücel. "Educating the Peasants: The Ottoman Army and Enlisted Men in Uniform", *Middle Eastern Studies*, 40 (6) (Kasım 2004): 92-108.

Yasamee, F. A. K. "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy & Statecraft*, 4 (1) (Mart 1993): 20-36.

Yasamee, F. A. K. "Some Military Problems faced by the Ottoman Empire at the beginning of the 20th Century", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar, Osmanlı Özel Sayısı*, 2000: 71-79.

Zürcher, Erik-Jan. "The Ottoman Conscription System in Theory and Practice, 1844-1918", *International Review of Social History*, 43 (3) (1988): 437-449.